VIKTOR RYDBERG
HANS LEVNAD OCH DIKTNING

AV

KARL WARBURG

NY FÖRKORTAD UPPLAGA AV FÖRFATTARENS
STÖRRE LEVNADSTECKNING

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1913

Förord till den digitala utgåvan

Detta är **Projekt Runebergs** digitala faksimilutgåva av **Karl Warburgs** biografi över **Viktor Rydberg**. Det är en förkortad och nystavad (utan hv, fv och dt) utgåva från 1913 som har digitaliserats. Boken digitaliserades i juli 2004.

Se även **Karl Warburgs Viktor Rydberg. En Lefnadsteckning**!

Förord.

Den levnadsteckning, som undertecknad, i anslutning till den stora upplagan av Viktor Rydbergs samlade skrifter, utgav år 1900, fem år efter hans bortgång, avsåg att lämna en ingående framställning av den store författarens levnad och verksamhet på skilda områden.

Jag anförde härvid några ord, som Rydberg själv nedskrivit i en konsthistorisk föreläsning några år före sin död, om betydelsen av att lära känna personen, hans karaktär och levnadsöden, när det gällde skaparen av en skön dikt, en härlig tavla.

»Den rent estetiska glädjen av ett konstverk» -- skrev han-- »njutningen av den harmoni, den ordning, den mångfald och omväxling, den enhet och det liv, som företes däri, är ju på ett sätt, som blott med psykologiskt våld kan upplösas, förenad med den sympatiska, beundrande glädjen över egenskaperna hos en medmänniska, verkets skapare.

»Ja, dessa estetiska intryck mångdubblas, när det kraftigt lägger i dagen sinnelaget och skaplynnet hos den individ som varit dess upphov.»Ur denna synpunkt sökte jag, så långt det var mig möjligt, med begagnande av muntliga, handskrivna och tryckta källor uppspåra de yttre levnadsförhållandena, under det jag i avseende å det inre livet, som enligt vad Rydberg själv en gång i ett uttalande framhållit »ingen annan kan skildra utom den som upplevat det, och ofta icke heller han», i största möjliga utsträckning använde Rydbergs egna uttalanden, dels ur talrika brev, dels ur föga kända tidningsuppsatser, i vilka ofta hans åskådning och personlighet trädde oss till

mötes.

Denna omfattande minnesteckning av den bortgångne författaren kom att utförligt sysselsätta sig med hans mångskiftande skriftställarskap och med de förutsättningar, varunder de olika arbetena tillkommit, liksom den meddelade talrika utdrag, bl. a. ur hans tidningsuppsatser, som bildade ett slags supplement till de samlade skrifterna.

Då nu en länge önskad billighetsupplaga av levnadsteckningen utgives, som sammanträngts inom mindre än hälvten av den förras utrymme, har det varit författarens ögonmärke att bibehålla allt det väsentliga i skildringen av Rydbergs levnadsöden och personlighet samt av hans vittra författarskap, däri även inräknat hans »romerska» uppsatser och närsläktade stycken, under det jag behandlat hans vetenskapliga och publicistiska skriftställen i större korthet, varvid likväl dess betydelse för hans utveckling beaktats. De, som önska en mera ingåenderedogörelse även för dessa sidor av Rydbergs verksamhet, hänvisas fortfarande till den större levnadsteckningen.

Här och var förekomma enstaka tillägg, varvid jag även tillgodogjort mig nyare bidrag till Rydbergslitteraturen.

Stockholm i december 1913.

Karl Warburg.

- I.

Släkt Föräldrahem. Skol- och gymnasieår.

Viktor Rydberg föddes i Jönköpings borggård den 18 december 1828 En äldre uppgift 1829 är bevisligen oriktig., femte barnet och tredje sonen av slottsvaktmästaren Johan Rydberg och dennes hustru Hedvig Kristina Duker. Nio dagar senare erhöll han i dopet namnen Abraham Viktor.

I en uppsats av år 1871 -- en anmälan av Gabriel Anreps »Svenska släktbok» -- kommer Rydberg in på släktens och härkomstens betydelse. Han skriver där:

»Vem var din farfars fader? Var levde han? Vilken verksamhet utövade han? Många, kanske de flesta av oss, kunna icke besvara den frågan. Araben känner dock ej blott sitt eget, utan ock sina hästars stamträd. Högskotten räknar sig till godo sin klans historia. I nya Englands stater finnes en mängd familjer, som kunna uppräkna sina förfäder led för led ända till ättefadern, som med »Majblomman» landade vid Amerikas kust. De äro republikaner och demokrater ända in till märgen, desse yankees, men de anse, att kärleken till den egna släktens historiska minnen förliker sig mycket väl med kärleken till frihet och självständighet, att intresset fördet förflutna icke utesluter strävandet för en utveckling i framtiden.

Det sinne för hemmets fröjder och hemmets helgd, som utmärker de germanska folken, parar sig så naturligt med en önskan att bevara minnet av dem, som först odlade den torva, på vilken man bor, och först värmde sig vid den härd, kring vilken man som barn har lekt. Stamträdet och härden böra vara i varandras grannskap. Den känslan levde redan hos de gamla romarne, som kring hemmets heliga altar uppställde bilderna av sina förfäder. -- -- --

Det folk, som ej bevarar sin forntids minnen från glömskan, kan därmed sägas hava avsagt sig anspråken på och hoppet om en framtid. Men ett folk består av släkter och familjer. Vad som gäller om det större samhället, kan i någon mån gälla även om dessa mindre, som utgöra det störres grenar, kvistar och blad. Man strävar i dessa dagar att skildra folkens inre historia, som de föregående krönikeartade hävderna lämnat å sido, i det de sysselsatt sig endast med s. k. statsaktioner. Men för att djupare intränga i en nations inre liv, för att kunna följa safternas cirkulation i dess organism, för att erhålla en, att vi så må uttrycka oss, fysiologisk historia fordras just dessa stamtavlor, dessa släkttraditioner, dessa biografier, dessa de husliga härdarnas hävder. Ägde vi en enda svensk bondesläkts stamtavla för tre århundraden med åtföljande biografiska notiser, skulle vi i henne finna en trogen och gripande miniatyrbild av landets och folkets öden under samma tid. En sådan tavla skulle visa oss än bördiga fält kring en lycklig hydda, än ett ödehemman kring en ödslig härd, allt efter som fred och lag eller krig och laglöshet härskat.

Den skulle visa oss vad denna obemärkta släkt offrat i arbete och blod för att åt Sverige vinna dess fredliga förkovran och dess krigiska lagrar.»

Säkerligen har Rydberg, när han nedskrev dessa ord, haft tanken riktad på sin egenobemärkta fädernesläkts krigiska bragder, på sin mödernesläkts fredliga id.

Hans fader tillhörde en bondesläkt, som deltagit i de svunna tidernas strider, och ursprungligen burit soldatnamnet Frisk samt i flera led varit bosatt i Heljaryd. Släktens medlemmar hade tillika varit anställda som vapensmeder vid Huskvarna.

Mödernesläkten var ursprungligen från Polen, stamfadern var född vid 1500-talets slut och hade verkat som lantmätare i Småland, ett yrke som höll sig i släkten, hans sonsonson, Rydbergs morfar, hade gått den civila tjänstemannavägen och var revisor i Kammarrätten, men på gamla dar bosatt i Vadstena. Hans dotter Hedvig Kristina, hade år 1818, vid tjugutre års ålder, blivit vigd vid den ståtlige »föraren» vid Jönköpings regemente, Johan Rydberg, som deltagit i 1808--1809 års krig och stridit vid Säfvar och Ratan och även i kriget 1813 å tysk mark. Då underofficerslönen var knapp och barnaskaran växte, beslöto föräldrarna att bryta nya banor. Fadern sökte sig in vid fångvården, modern avlade barnmorskeexamen; och år 1826 i april finna vi familjen bosatt i Jönköping, där Johan Rydberg år 1827 blev slotts- och fångvaktmästare vid kronohäktet, närmast motsvarande en nuvarande fängelsedirektör; han tog då avsked från krigstjänsten med fanjunkares titel.

Sin tjänst skötte han väl, ända till dess en familjeolycka, om vilken mera nedan, bröt hans krafter och till och med tidtals omtöcknade hans förstånd.Själv utgången ur allmogesläkt, men gift med en »ämbetsmans» dotter, var han angelägen att skaffa barnen en bildad uppfostran, så långt hans medel räckte. Han plägade för dem tälja om sina skiftande livserfarenheter, främst sina krigsminnen och särskilt om förlusten av brödralandet bakom Bottenhavet, och det på ett sätt som »fanatiserade» de unge.

Till sitt yttre var han en vacker och ståtlig man. Ända till det sista lär han -- trots ödets oblida skiften -- bevarat sin resliga, höga skepnad; och den militäriskt ståtliga hållning, som hans yngste son ägde ännu i ålderns höst, var ett fädernearv. »Vom Väter hab' ich die Statur,» kunde Viktor Rydberg alltså säga med sin älsklingsskald Goethe. Men i sina inre egenskaper torde han företrädesvis brätts på modern, som var föräldrahemmets mest betydande personlighet, dess goda ande. Enligt samstämmiga uttalanden från de mest skilda håll var hon en kvinna av sällsynta egenskaper: blid, godhjärtad, känslovarm och djup, därtill hurtig och vänsäll. Med utomordentlig duglighet förestod hon sitt hus och utövade hon sitt kall. För hela sin omgivning stod hon som en ädel föresyn: en trosvarm, handlingskraftig och plikttrogen kvinna.

Det ideala draget, den djupa evighetslängtan, som präglar Viktor Rydbergs personlighet, hade han tagit i arv från mödernet. Sitt minne av henne har han en gång tecknat i ett brev till utgivaren av »Juleroser», vilken begärt »ett porträtt av hans mor». Han skriver;»Med nöje skulle jag sända »Juleroser» det enda porträtt jag äger av min mor. Men tyvärr, det låter sig icke göra, ty porträttet är en minnesbild, bevarad i min själ, alltsedan jag såg henne sist, och då var jag fem år gammal.»

I fortsättningen skriver han vidare, efter att ha framhållit hurusom minnesbilder äro stadda i ständig förändring, vare sig de blekna eller förädlas:

»Nu är det visserligen så, att varje son, som har den ouppskattliga lyckan att i minnet bevara bilden av en älskad moder, förnekar idealiseringsförloppets inflytande på hennes bild. För honom är den redan i sitt ursprung så idealisk, att tiden icke kan förädla den. Även jag förnekar, att tiden idealiserat min moder; men en fordran att i det avseendet bli trodd på mina ord vore ju en orimlighet.

Jag måste erkänna, att åtskilliga år -- och just de som följde närmast på hennes död -- förflöto, utan att, så vitt jag minnes rätt, jag hade hennes bild inför mig vid andra tillfällen än när personer av olika samhällsklasser sade mig, att jag haft en förträfflig, i flere avseenden ovanlig moder, eller när jag lekte på fästningsvallarna, som omgåvo mitt förra hem, och jag såg aftonsolens skimmer i dess barnkammarfönster, eller när jag inbillade mig vara olycklig och ville ha tröst. Men efter mitt sextonde år, då striden för livet i yttre och inre mening på allvar

började, började också ett tämligen träget umgänge med henne.

Jag säger: henne, ty jag gör ingen skillnad mellan henne och min minnesbild av henne. Vad hindrar, att de två äro ett? Och att hon allt fortfarande visar mig moderligt deltagande och är mig en god rådgivare, kan jag ur denna synpunkt intyga.

Åtskilliga märkliga drag som jag hört berättas ur hennes levnad kunde jag meddela, men gör det icke, tyeftersom här ju är fråga om ärvtlighetsteorien, kan det välförtjänta beröm, en son ägnar sin moder, tydas som ett löjligt självberöm.

Men misstydas kan däremot icke, när jag försäkrar, att jag ej med visshet kan påstå, att någon enda av de goda egenskaper, som utmärkte henne, har gått i arv på mig. Däremot anser jag sannolikt, att den uppfostran jag under mina första fem år fick av henne haft bland många andra faktorer inflytelse på min levnad och mer än någon annan bestämt min världsåskådning.»

I vad riktning detta skedde, därom behöver man icke vara i tvivel. I några fragmentariska »brev från och till min fjortonåriga vän Gunnar», vilka finnas bland Rydbergs efterlämnade papper och som avsett en utredning av fenomenvärldens uppfattning sådan Rydberg sedan utförligare behandlat ämnet i »Ting och fenomen», förekommer ett och annat drag ur Rydbergs barndomsliv. Där läsas bland annat följande ord: »Jag tror icke att jag var tre år gammal, då min moder sade mig, att människan är en odödlig själ, som i detta livet är omgiven av en kropp, den hon i döden avlägger. Min moder inskärpte denna tanke hos mig, emedan hon ville, att jag skulle veta, att om hon doge och hennes kropp jordats och vore för alltid borta ur min åsyn, kunde likväl hennes själ vara i min närhet och se mig och älska mig.» I ett av manuskripten till Rydbergs »Bilder ur Faust» förekomma följande ord, som möjligen syfta på ett barndomsminne:

»Det var en kväll, då fullmånen stigande över grannhusets gavlar sken in genom bågfönstret i barnets sovrum. Gossen ställde till sin moder spörsmål om himmelens ljus. Och hon, som lärt honom Guds namn och bönen, talade om Den, vars verk och tjänare himmelens härskaror äro, och hon sade: 'Du skall spira upp till man, du får läsa i de vises skrifter och i skapelsens bok, där skall du möta svaren på dina frågor. Jag kan endast bjuda dig: Älska honom, tillbed honom, håll dig fast vid honom! I de vises skrifter och i skapelsens bok skall du möta svaren på dina frågor.' -- Barnet glömde icke dessa ord.»Odödlighetstanken, evighetshoppet plantades alltså tidigt i Viktor Rydbergs sinne av hans moder och följde honom livet igenom.

I den lilla värld, vilken omgav den späde pilten i Jönköpings borggård, var det mycket som fröjdade honom. -- »Nästan allt som jag såg var skönt: den stora blå himlakupan med solen, månen, stjärnorna och skyarna; fästningsvallen med sin grönska, syrenträdet med sina blommor, även snöfallet var vackert och drivorna som därav uppstodo, så även tavlorna på kammarväggarna, mina leksaker, de blanka kärlen i köket och elden på køkshärden eller i kakelugnarna; jag fröjdades åt kvinnornas färgrika klädsel och än mer åt min faders kokard och värja, som hängde på salsväggen, kokarden infattad i glas och ram. Allra mest fröjdade mig dock min moders anlete.»

»Ja» -- tillägger han -- »alla människor förekommo mig vackra, därför att de alla voro vänliga.»

Och dock var ju den människovärld, som omgav honom utanför hans närmaste krets, icke denblidaste. Det var fångarnas dystra anleten. Men dessa ljusnade ofta, när en liten vacker pilt i sin röda kolt kom stultande fram genom gången. Och då hände det, att det sträcktes ut en grov hand genom gallret för att stryka ett ljuslockigt barnahuvud eller leka en stund med den lille, som föga förstod vad lekkamraten, som måste stanna i bur, förbrutit.

Den gamla borggården vid det forna klosterslottet erbjöd rika tummelplatser för en barnafantasi och för ett reflekterande barnasinne. Huset, där gossen bodde, stod omgivet av murar och vallar, och dessa bildade gränsen för den värld han såg; barnkammaren hade två fönster, ett vette åt den södra rymliga borggården, ett annat åt den inre borggården, som var kringstängd av murar. Och här bildade han nu de första grunddragen av sin kosmos, sådan han skildrat den i skissen »Från barndomen» och i det nämnda brevet från Gunnar. Detta universum

utgjordes först och framför allt av »himlens blå». Fästningsvallarna med sina höga raveliner, sina gravar och traverser voro hans gossålders lekplatser och de mörka gångarna under bastionerna de första hemligheter hans vetgiriga ande sökte utforska. Och denna ande var tidigt i arbete. »De små barnen» -- låter han den 14-årige Gunnar skriva -- »äro bestämt skarpa tänkare, skarpare än vi skolpojkar äro. Knappt hava de varit i världen två eller tre gånger 365 dagar bland tusentals föremål, som alla äro nya ochokända för dem, så hava de funnit sig till rätta ibland dem och särskilja dem från varandra.»

Den unge iakttagaren berättar själv om en upptäckt, som mycket förvånade honom: »Jag befann mig å stora borggården; himlen var klar och solen sken; men det måtte förut hava regnat starkt, ty på borggården fanns en pöl. Jag gick dit, ty små barn hava stark dragning till vattenpussar och vada gärna i dem, men nu hisnade Jag, ty jag såg ett ofantligt djup, vars botten var välvd och blå som himmelen. Men när jag icke dess mindre såg borggårdens ojämna stenläggning stiga upp här och där över vattenytan, fick jag misstankar till mina sinnens vittnesbörd, tog en pinne, mätte djupet och fann, att vattnet icke skulle stå mig över fotanklarna. Jag vadade då ut och stannade mitt i pölen, förtjust att stå så trygg och ändå hava ett så hiskligt och härligt djup inunder mig. Jag insåg, att detta djup var en spegelbild av himmelen. Så stod jag, tills barnflickan kom och bannade mig för att jag förstörde mina nya kängor.»Brev från Gunnar (handskrift).

Det var ett av Viktor Rydbergs första forskningsrön. Han har på ett ställe sagt, att man inför de alldagliga företeelserna bör hava kvar något av barnets undran, förvåning och nyfikenhet för att konstnärligt eller vetenskapligt tillgodogöra sig dem; denna högre naivitet följde honom till det sista. Pilten, som sökte mäta vattenpölens djup, vart den grubblare, som sökte lösa världsalltets gåtor, som ömsom vandrade orsaksvägen för att

finna naturnödvändighetens medusalika Ananke, ömsom åter den väg, där domens klockor dånade skapartanke och skaparkärlek. Ty hela livet igenom var han en vandringsman, som

»måste längta och ana, som måste vandra och spana och söka det ändå».

*

Så kom olycksåret 1834 och med detta koleran. Denna farsot nådde i början av juli Jönköping och rasade där värre än på något annat ställe i riket. På en tid av 24 dagar skördade dödsängeln sjättedelen av stadens befolkning; ensamt av Slottsförsamlingens 700 medlemmar dogo 156. Det var en tid av ängslan och fasa, som icke varit känd i Jönköping, sedan pesten härjade där två sekler tidigare.

Från det hus, där den Rydbergska familjen bodde, hade redan flera likkistor burits ut. Men lugnet i moderns blick höll rädslan fjärran; varje kväll satt hon vid Viktors bädd och talade om Guds beskydd, och varje morgon mötte honom åter hennes lugna anlete. Men så trädde sjukdomen även över det Rydbergska hemmets tröskel och krävde tvenne offer: den 24 augusti avled husmodern och dagen därefter den sistfödda telningen, en liten flicka vid namn Ida. Modern, som var visionär, hade anat sin snara död redan innan koleran nått staden; hon hade ock kort före sin bortgång haft en uppenbarelse, genom vilken hon på dödsbädden kunde övertygelsefast förklara:»Jag vet, att det skall gå min Viktor mycket väl i världen och att han skall bli något ovanligt.» Dessa ord bragtes honom som en avskedshälsning från hans moder. Ofta plägade fadern -- till Viktors förlägenhet -- upprepa denna förhoppning om sin begåvade son. Och den var en fast tro inom familjen. Ännu så sent som 1881 skriver Viktor Rydbergs syster Hedda till honom, då hon i Amerika sett hans skrifter utgivna på engelska och hans levnad där skildrad: »Vår älskade moders profetia, att, om du finge leva, du skulle bliva något utmärkt, har gått i fullbordan.»

Moderns död vart ödesdiger. Den första känslan av att modern var borta tecknar Viktor själv i följande ord: »Hårdare rubbades min inre värld, så snart min moder dött. Jag vet icke om hon ens ännu var begraven, då följande hände. Dittills var det vanligen hon, som klädde mig om morgnarna, och det skedde under samtal. Nu kom en kvinna, som jag icke förut sett, och klädde mig i svart. Hon teg därunder, och då hon band på mig den vita skjortkragen, som fälldes över tröjan, kände jag hennes knogar tämligen hårt mot min hals. Hon var dock,

som jag sedermera rönte, en vänlig människa; men vad jag då kände var, att icke alla kvinnor äro lika ömma mot ett barn som dess moder är.»Brev från Gunnar (handskrift).

Djupt levde modersminnet kvar i Viktor Rydbergs sinne. Då han en dag fått sin första psalmbok -- »en prydlig med silverspänne» -- och medden begivit sig till kyrkan, diktade hans fantasi ur den gamle Lundströms otympliga träsnitt fram en hel skönhetsvärld à la Fra Giovanni da Fiesole, och bland de saliga, som han skådade i andanom, var det en bild som särskilt drog hans hjärta till sig.

»Och där och där! Jag ser det grant; där vinkar en kär, en väl bekant, en härligt klar och skär gestalt, den döda, som var en gång mitt allt. Jag flyger att vila i hennes famn, att sänka varm till modersbarm min längtans bävande lärkehamn. Men nu, ack nu tog psalmen slut, nu stannade orgelströmmen, mitt träsnitt var färglöst som förut, och jag satt vaknad ur drömmen, och templet stod där mörkt och kallt -- jag saknar min moder över allt. Hon var där väl, hon var nog när min barnasjäl, men sågs ej där, den älskade uppenbarelse. Och hjärtat frös i moderlös och vinglös stackars varelse.»

Och när Rydberg i den djupsinniga dikten »Vadan och varthän?» behandlar evighetensspörsmål och livets högsta gåtor, så slutar han dikten med:

»Jag drömde mig se'n i den bästa hamn: jag var ett barn i moders famn. På frågan, jag hört från stjärnorna nyss, gav hon mig svar med en ljuvlig kyss. Vi sågo och sågo på varann, allt annat i världen än hon försvann, och rummets oändlighet slöt sig då tillsammans i hennes ögas blå, och tiden stod: i min moders blick jag in i det eviga skåda fick.»

*

Hemmet splittrades efter moderns död. Fadern, som ansetts så kärv, visade sig äga ett alltför vekt sinne och sörjde henne ända till förtvivlan; djupt förkrossad av det hårda slaget, blev han underlig till lynnet. Han gick stundom med den yngste sonen ut på graven och kastade sig över gravstenen. Där kunde far och son tillbringa nätter, gråtande och sörjande. Och Johan Rydberg var nu en bruten man. En månad efter hustruns död -- 23 september 1834 -- heter det i konungens befallningshavandes protokoll, att »i anseende till slottsvaktmästaren Rydbergs efter dess hustrus under kolerafarsoten inträffade död iråkade upprörda sinnesförfattning, som gör honom efter all anledning oförmögen en längre tid förrätta sin ansvariga tjänst vid fångvården å Slottshäktet, beviljas bemälde Rydberg ett års tjänstledighet, varunder fånggevaldigern Blank kommer att bestridafångvaktaresysslan och åtnjuta därtill hörande lön, och äger Blank genast intaga de boningsrum å Slottshäktet som Rydberg hittills begagnat». Ett år senare måste Johan Rydberg inlägga om avsked, som lämnades honom med intyg, »att han i sin tjänst sig klanderfritt och väl förhållit».

En månad efter moderns död kunde alltså familjen ej längre vara samlad under det gamla hemmets tak. Redan i slutet av året -- vid mantalsskrivningen för 1835 -- finna vi fadern bo ensam med en vårderska. Barnen äro utplanterade å skilda håll. Det fordom bärgade, om än icke välmående hemmet var skövlat.

Johan Rydberg var vid avskedstagandet endast 48 år. De närmaste åren voro för honom mycket bekymmersamma. Omkring 1838 synes han hava flyttat från Jönköping. Åren 1841--49 var han intagen å Invalidinrättningen å Ulriksdal, men från år 1849 vistades han åter med en liten pension i Jönköping, där han tillbragte sina sista år tillsammans med dottern Vilhelmina. Han avled den 21 april 1854, 67 år gammal, samma ålder som hans frejdade son uppnådde.

Några år före sin död skrev han till Viktor:

»Du har en farlig fiende att fäkta emot, nämligen fattigdomen, vilket du vet jag icke kan hjälpa, så innerligt jag önskar det. I dina yngre år gjorde jag vad jag kunde för alla barnen, jag sökte till att i första hand grundlägga, så långt möjligt var, en god uppfostran; -- detta har lyckats icke genom mig, utan genom Guds barmhärtighet och din mammas allvarliga bön till Gud för hennes barn kort före hon dog; hon sade till mig,att Gud hade lovat henne att skydda hennes barn, och jag tror hennes bön är bliven hörd.»

*

Såsom ovan är omtalat, skingrades barnen efter moderns död. Äldste sonen, Vilhelm, som närmade sig konfirmationsåldern, valde liksom fadern soldatyrket och flyttade 1835, 14 år gammal, till Stockholm; systern Vilhelmina kom i tjänst, brodern Karl August blev bagarelärling och de båda yngsta barnen, Hedda och Viktor, togos i vård å olika håll inom hovrättsstaden.

Särskilt kändes skilsmässan mellan de båda yngsta syskonen och lekkamraterna tungt å ömse håll. »Vi två kommo alltid så bra överens» -- skriver systern efter Viktors död --; »jag minns som om det hade varit i går, hur vacker han var i sin röda kolt med de blanka knapparna och hur roligt vi hade tillsammans. Så kom den förskräckliga tiden, då vår moder dog. Jag minns, då de kommo för att begrava henne och vår lilla syster Ida, hur jag sprang upp på vinden och gömde mig i en vrå, och det var länge innan de kunde finna mig. Sedan kom det, att vi skulle skiljas. Viktor blev tagen till Västerändan av staden och jag till en i Öster, och därför var det så sällan vi mötte varandra, och det var min andra sorg.»

Men den »hulda och ömma syster Hedda» var dock, såsom Viktor själv skriver, under hans gossetid i Jönköping ofta hans »hjälp och tröst», och i månskenet kunde de båda syskonen sitta ochsvärma och gossen dikta ett barnsligt vemodsfullt poem till månen.

Och intet under, att stämningen hos den lille pilten ofta var vemodig; det egna hemmet var försvunnet och det var icke lätt att finna sig till rätta i världen. Svårmodet i hans lynne hade nog sina anor från detta år.

Viktor var först någon tid upptagen i en lasarettsysslomans hem, men en eldsvåda å lasarettet gjorde brått slut på vistelsen där. Han har själv i »Från barndomen» skildrat de intryck, som grepo honom, då han under villervallan på egen hand genom rök och trängsel vandrade ut i staden, kom över vallgraven och bort till bastionsmuren vid det gamla slottet. Här kände han sig så hemmastadd, han hoppades få komma till sin mor igen. En vänlig kvinnohand -- landshövdingens makas -- tog då vård om den lille flyktingen och lät honom sova ut på slottet. Tillfälligtvis fick han då ännu en gång -- den sista -- sin bädd i den gamla sängkammaren.

Kort därefter inackorderades Viktor hos en fattig änka, Sara Ottergren, som försörjde sig med att stryka vita mössor, krås och spetskragar; hon bodde i Västra kvarteret, huset n:r 6 och 7, vilket ägdes av samma bagarmästare, hos vilken Rydbergs bror var i lära.

Rydberg bevarade denna vårderska i tacksamt minne, och han har säkert tänkt på sin barndom i hennes hem, när han skrev sin »lille Vigg».

Under hennes ledning gjorde Viktor sina första studier. Egendomligt nog fick den blivandeforskaren i nordens myter tidigt uppmärksamheten riktad på Eddadikten. »Mitt intresse för Vôluspa» -- skriver han i ett brev 1881 till Lysander -- »är nästan lika gammalt som mitt eget jordeliv. Slumpen ville, att jag efter den första nödtorftiga undervisningen i a-b-c-boken kom att göra mina första rön i innanläsningskonsten på det katekesstycke som börjar: 'Lagen lärer vad vi skola göra och icke göra' samt på det stycke av Vôluspa som Bruzelius i sin svenska historia offentliggjort:

Morgon var tiden, då Ymer byggde.»

Men det fanns särskilt en bok, som gumman Ottergren satte i sin skyddslings hand, det var »böckernas bok», som den framtida bibelforskaren två gånger genomläste från pärm till pärm för sin vänliga handledarinna, vilken sedan hon slutat strykningen för dagen satt i sin länstol och lyssnade till sin unge skyddslings uppläsning ur bibeln, föga anande att han i framtiden just genom sitt sätt att läsa den boken skulle komma så mycken oro åstad.

Det första läroverk han besökte var en liten å bastionen Adolphus belägen skolstuga -- Gustav Adolfsstugan kallad -- där undervisningen efter lancastermetoden bedrevs av Västra församlingens klockare och organist. Lancastermetoden bibehöll Viktor icke i något gynnsamt minne. Det var tvärtom flera gånger hans avsikt att i novellistisk form satirisera den.

Från lancasterskolan i Adolphus kom han år1839 till Jönköpings »högre lärdoms- och apologistskola». Kort

därefter bytte han till sin egen ledsnad hem. Av något obekant skäl -- antagligen i tanke att hans myndling här skulle få det bättre -- beslöt nämligen hans förmyndare, skomakaren Ahlstedt, att inackordera honom hos en muraréänka Kristina Pettersson, med vars son Viktor var skolkamrat. Och från slutet av år 1839 till 1845, alltså från hans tolvte till hans sjuttonde år, d. v. s. hela uppväxtåldern, finna vi honom mantalsskriven hos henne såsom »fosterson». Förhållandena voro även här ganska torftiga, och Rydberg betecknade själv detta skede i sitt liv med orden »aldrig mätt». Men ej blott det materiella kosthållet var dåligt, även den andliga atmosfären var honom obehaglig. Långt senare i tiden -- 1857 -- skriver han till en sin förre lärjunge, att denne har skäl att vara tacksam för den goda vård, han åtnjuter i det hem, där han bor. »Många andra gossar få erfara annan behandling, då de lämna fädernehemmet, och bland dem har jag varit en. Då min mor var död och min far vistades på Ulriksdals invalidhus, blev jag inackorderad hos en fru, som för första gången lät mig smaka livets bitterhet. Hon grälade varje gång jag begärde ljus för att läsa över mina läxor och påminde mig beständigt, att den årliga summa, hon erhöll för mig, var så liten. Jag minnes, att jag en gång blev så ledsen över detta gnat och mycket annat, att jag tillbragte en stormig vinternatt på gatan, hellre än att stanna hemma, samt om morgonen gick till skolan sömnig, förfrusen och hungrig. Jag var då ungefär sågammal som du är nu. Om jag den tiden ej haft lärare i skolan, vilka visade mig faderlig vänskap, och dessutom en oförgätlig vän bland mina skolkamrater (Henning Gyllenhaal), skulle jag blivit alldeles förtvivlad.»

*

Den skola, vari Rydberg fann dessa lärare, var som nämnt Jönköpings lärdoms- och apologistskola, där han tillbragte åren 1839--45. Detta läroverk stod då i blomstring under ledning av rektor Hallenborg och konrektor, sedermera rektor Filén. Om den senare skriver Rydberg 1888, då ett upprop utfärdades till resande av en gravvård över honom: »Många gånger, då jag återvänt i minnet till min barndom, har bilden av den vördade silverhårige, skolgossarnes milde, faderlige vän, stått framför mig, och jag har då med smärta erinrat mig, att jag en gång, dock ouppsåtligt, gjorde honom förtret, samt att jag av blyghet aldrig lät honom förstå, att jag höll innerligt av honom. Det gläder mig nu dess mer, att mitt namn skall förekomma bland inbjudarnes.»

Viktor Rydberg gjorde sig snart känd i skolan såsom ett kvickt och säkert läshuvud med särskilda anlag för latin, historia och matematik. Från flera hans skolkamrater har jag mottagit uttalanden, som samstämma i skildringen av hans ovanliga anlag, vilka bådade en rik utveckling.

Den fattige gossen blev snart en av kamratkretsens främste. Inom klassen var den åsikten allmänt gängse, att Viktor Rydberg var, om ej denbäste läxläsaren, dock den rikaste intelligensen. Den som mot slutet av skoltiden tävlade med honom i kunskaper och i läsbegåvning var den framtida skolmannen och politikern Abraham Rundbäck, som år 1843 inträdde i klassen och ådagalade större förmåga och håg att sköta läxorna. Men i vittomfattande intressen, i läsning även utanför skolpensum och framför allt i fantasirikedom var Rydberg avgjort den främste, därtill med sitt känsliga, trofasta och käcka lynne en mycket omtyckt kamrat som hellre tog stryk än han flydde och aldrig sprang ifrån ett slagsmål mellan pojkar. I de bataljer, som utkämpades mellan de olika stadsdelarnas ungdomar, deltog han livligt och han kunde även vedervåga sin person och sina kläder i strider med traktens bönder, när dessa besökte staden. Det var därför icke endast Viktor Rydbergs läslust och goda huvud som imponerade kamratkretsen -- »plugghästarna» äro icke alltid de mest avhållna eller beundrade -- det var också hans modiga sinnelag och duktiga nävar.

I ett brev från 1875 skriver han: »Ny Ill. Tidning talar (i biogr. 1865) om mina slagsmål som skolpojke. Det är i själva verket de minnen, som jag allra helst ser tillbaka till, ty jag njöt aldrig så i fantasien som då, och jag tog alltid parti för de svaga mot de starka. Den hågen har alltid varit varm hos mig, ehuru lättja och drömmerier kommit mig att mindre kraftigt och mindre troget göra det under mannalivet med pennan och ordet än i gossåldern med knytnävarna.»Rydbergs studier inskränkte sig långt ifrån till skolkursen. Han formligen slukade allt vad han kunde komma över i bokväg. En av hans kamrater var son till advokatfiskalen Stridbeck; och i dennes hem -- i samma hus för övrigt där Viktors äldsta syster Vilhelmina bodde -- fann han ett rikhaltigt bibliotek, vilket för honom var tillgängligt och som han flitigt begagnade. Gamla och medeltidens historia,

mytologi, vitterhet läste han med förkärlek, men framför allt skaffade han sig en mindre vanlig beläsenhet i de klassiska författarna på latin och grekiska, för vilka språk han hade en ovanlig fallenhet. Det tövade ej länge, innan han var väl förtrogen med Homeros, Cicero och de romerska poeterna, och ej sällan hände det, att han till väl formad svensk vers överflyttade åtskilliga större eller mindre stycken från dessa författare. Så började han även pröva på att på latinsk vers tolka svenska dikter, och vid en examen i Jönköpings storskola framlades för eforus en sådan översättning såsom prov på en ung skolgosses latinska studier. Biskopen -- hans namn var Esaias Tegnér -- var som bekant en varm vän av klassiciteten; glatt överraskad, uttryckte han sitt bifall, och den unge översättaren erhöll ett särskilt premium.

Viktor Rydbergs fantasi var redan under hans skolgossetid i ständig sysselsättning. Han var såsom han själv skriver om den unge Faust, en »inbillningskraftig» yngling. Livligt intresserande sig för de gamla fästningsvallarna i Jönköping, plägade han för sina uppmärksamt lyssnandekamrater tälja mången underbar saga om deras gamla minnen. »Som pojke» -- skriver han i ett brev från 1880-talet -- »sökte jag många gånger genomforska kasemattnätet, men detta var flerestädes avstängt av ras och jag kunde endast draga ungefärliga slutsatser om dess förgreningar.» Under de första gossåren fann hans inbillningskraft rik näring ur de små sagoböcker om Fågel Blå, Riddar Finke, Karsus och Moderus och andra som han letade fram bland boklådans skillingstryck, när någon gång en sedel om 8 skilling banko råkat finna väg till hans ficka. Senare, då sagoböckerna hade gjort sitt verk, fann hans fantasi sitt lystmäte i rövare- och sensationsromaner, böcker sådana som Vulpius' Rinaldo Rinaldini, Spies' andehistoria, »Hohenstaufen eller den gamle överallt och ingenstädes», Spindlers »romantiska riddare- och rövaremålning» Luibald och Herrman eller Jättebröderna på Hartzberget, Kotzebues och August Lafontaines sliskiga sensationsromaner, vartill, som en friskare krydda, kommo Marryats präktiga sjöskildringar. Men även djupare lektyr började med tilltagande mognad locka hans läslust. Bland romerska skalder var Vergilius hans älskling och grundlade hos honom kärleken till antikens diktvärld, och i sina »Romerska sägner» yttrar han - säkert med tanke på sig själv - att »de äro många, som gå till Vergilius' grift för att offra en varm tacksägelse för de vackra och storartade bilder varmed han fyllde deras gossedagars inre värld.»

Av fosterlandets skalder voro Tegnér och Stagnelius honom kärast.

Under skoltiden falla Rydbergs första litterära framgångar, dels såsom dramatisk författare för en skolpojksteater och dels såsom publicist i skoltidningen.

Rydbergs dramatiska sinne blev tidigt väckt, tack vare de besök landsortens resande teatersällskap -- framför allt Djurströms -- gjorde i hovrättsstaden. Den fattige skolpojken hade inga pengar att köpa biljett; men ett gynnsamt öde ville, att skolans sånglärare, slottspastor Wadell, som spelade första fiol i orkestern, bodde i samma hus som Viktor Rydberg och anförtrodde sin unge vän att bära instrumentet till och från teatern med rätt för honom att under mellantiden stanna i en vrå. Denna fasta friplats var han icke sen att begagna sig av, utom när hans skolkamrat Djurström, teaterdirektörens son, skaffade honom en i hans tycke ännu bättre plats -- mellan kulisserna. Så njöt den fantasirike gossen och ynglingen i fulla drag av tidens romantiska repertoar, av Wolffs »Preciösa» med den Weberska musiken, av Hoffmanns dram »Slottet Montenero», av Schillers »Orleanska jungfrun» och av Henslers romantiska skådespel »Donaufrun». På teatervinden med ett sällskap av skolgossar, som uppträdde inför jämnåringar av båda könen, imiterade nu Rydberg så gott han kunde dessa alster. »Fosterbrodern» Pettersson, som hade mekaniska anlag dem Rydberg högt beundrade, sörjde för kulisserna. Personerna i hans stycken voro -- berättar han själv -- i regeln riddare, borgfruar, herdar och herdinnor, ädla rövare, älskliga banditbrudar, frommaeremiter, skenheliga munkar, Falstaffar, vålnader, älvor, Samieler och röster av osynliga. Tilldragelserna ägde ofta rum i skogar, spökslott och underjordiska valv -- med ett ord, det var rövarromantik av det slag som ett fantastiskt skolpojkssinne kunde dikta den på 1840-talet under inflytelse av skräckdramer och sensationsromaner.

Tillfälligheten -- eller rättare en trofast kamrat -- har bevarat tvenne av dessa »arbeten för scenen», »Den trogne rövaren, skådespel i två akter av Abraham Viktor Rydberg, författat

Titelblad till ett av Rydberg som skolgosse författat skådespel.1841», och »Axel och Ludvig, skådespel i två

akter av A. V. Rydberg, författat år 1841 i Jönköping då vi voro uti andra klassen nämligen Wickbom och Viktor Rydberg».

Det förstnämnda stycket är, i motsats till genrens stora förebild Schillers Rövarbandet, skrivet på vers, närmast en parrimmad knittel, livligt kryddad med blodiga ord och rövareeder; det senare åter på en ganska burschikos prosa. I likhet med sin store förebild Schiller, hyser författaren en viss sympati med sina rövare, vilka bekämpa traktens plågoris, en elak riddare à la Frans Moor, vars livsprincip framgår av följande monolog: »Mitt största nöje är att mörda, mörda alla, både vänner och fiender, min gemål har jag dränkt, mina barn har jag skurit halsen av och min betjäning pryglar jag.» Stegringen är dyrbar.

Även en novell, »De trenne bröderne»,med rövarromantiskt ämne, föreligger som ett minne av Rydbergs första övningar åt det skönlitterära hållet.

Kamraterna beundrade i allmänhet högeligen den vilda flykten, »idealiteten» och den bjärta romantiken i Rydbergs vittra alster. Dock fanns det en Saul bland profeterna, en kamrat vid namn Eberhard Åbjörnsson Eberhard Åbjörnsson, född 1828; frivillig i danska kriget 1848--50; omväxlande chef för Stockholms stadsbudskår, teaterdirektör och liktornsoperatör; avliden i Bergen 1895., och Rydberg har i skissen »Realisten Åbrandsson» givit en ganska kostlig satir av deras skolpojkstävlan.

Rydbergs verksamhet som publicist påskolbänken började med att han tillsammans med sidokamraten Axel Wickbom utgav en liten illustrerad skolpojkstidning, som hette Löje och Snack; men, såsom det stundom händer i tidningsredaktioner, de båda redaktörerna drogo i längden icke jämnt, utan Rydberg utträdde ur bladet och skapade en ny oppositionell tidning, kallad Odins korpar. Mellan »Löje och Snack» och »Odins korpar» uppstod snart en häftig polemik, men korparna synas ha haft de skarpaste näbbarna, ty deras medtävlare låg snart död på valen. Wickbom lämnade 1843 vid vårterminens slut Jönköpings skola, men Rydberg synes hava fortsatt sitt publicistiska skriftställeri, i det han tillsammans med en annan kamrat -- antagligen Henning Gyllenhaal -- utgav en tidning Veritas, som röjde mycken livaktighet, intill dess indragningsmakten uppträdde i rektor Hallenborgs skepnad och gjorde slut på sanningsorganet.

Bland angenäma minnen från skolåren bevarade Rydberg livet igenom mellanterminsvistelserna i den sköna Jönköpingsnejden. Särskilt voro vistelserna på Taberg hos inspektören vid masugnarna, Almark, för vars son han var informator, honom kära. Viktor Rydberg omtalar ock på ett ställe i sin ungdomsnovell De vandrande djäknarna »den aktningsvärde och gästfrie inspektorn, som har uppsikt över gruvan och masugnarna på Taberg», och som med en kikare under vardera armen talar om ställets märkvärdigheter. Naturskildringarna i den nämnda berättelsen äro ock byggda på minnen från vistelsen i dessabygder, liksom ett och annat drag från dess natur och djurliv torde begagnats i hans sista prosadikt »Vapensmeden».

För de svagheter och skuggsidor, som skolliv och skolmetod företedde, hade Rydberg en öppen blick; han gömde dem i sitt minne och gav en gång av dem en dräpande skildring. Det skedde i Wagnerkapitlet i »Bilder ur Faust», sådant detta kapitel omarbetades i en senare handskrift, från Rydbergs strängaste språkrensningstid (1872), varför en del egendomliga ord här förekomma. Denna skildring innehåller tvivelsutan rent personliga minnen från Rydbergs skoltid:

Rydberg skriver:

»Nog minnas vi litet var från vår skolgång stunder, då vi med saknad vände oss bort från träna, som skuggade lekvallen, för att i ett kvavt skolrum deklinera mensa eller konjugera doceo. Luften var så frisk, himmelen så blå, vallens grönska så mjuk att tumla i. Även om läxan var väl inlärd, ljöd dock tornklockan med hemsk klang, när hon bröt det heliga samkvämet mellan våren och ungdomen. Vi kunde i sådana ögonblick nästan ha frågat och svarat med Faust:

Och spörjer du, vi hjärtat slår så ångestfullt och utan hopp, vi kval, som du ej själv förstår, fördämmer dina pulsars lopp? Och från den värld oss skaparn gav, där livet ler i solens sken, har du stängt in dig i en grav bland stoft och kvalm och dödes ben.

Ja, det var dödes ben, köttlösa knotor från benranglet av romerskt liv, som den bleke, i ett stelnat språks regler och undantag bortkomne, underformalismens ofantliga skräplast krökte stackars läraren gav oss att gnaga på i skadestånd för vårluften, solskenet och lekarna. Nåväl, de vetgirige bland oss gnagde med lovvärd id. Han hade sagt att kunskapens skal är hårt, men dess kärna söt. Ett tänkespråk lämpligt i läraremun. Det uttalades ock helt visst i bästa syfte. Men lika visst är, att Mefistofeles kunde sagt oss detsamma.

Nu, då jag minnes de långa höst- och vinteraftnarna inom skolans murar, vill det också synas mig som om Mefistofeles varit där inne ibland oss. Jag kände icke hans grannskap, så länge ännu den sjunkande solens sken vemodsfullt dröjde på väggen som genom daglig iakttagelse blivit mig en solvisare, på vilken jag tålde de sävt (trögt) smygande minuternas tal, tills den siste strålen bleknat. Så kom skymningen, och så tändes ljusen, och den svarta tavlan på sin ställning nära kakelugnen kastade en lång skugga bort mot dörren. I det mörkret dvaldes han. Läraren satt framför sitt bord med huvudet lutat i handen. Skenet från de flämtande dankarna i ljuskronan föll på hans ädelt välvda, men sorgtyngda panna. Han gav oss frågor ur boken, vi svarade efter boken. Han rättade, han förklarade där så krävdes, han skötte plikttroget sitt kall på läxans område, han plöjde och sådde inom hennes hank och stör, men gick icke därutöver, såsom hade han med livlig ed förbundit sig vid att aldrig öppna oss utsikt över hennes stängsel. Han hade hjärta, det vet jag, han hade haft inbillningskraft, det tror jag. Men det hände aldrig, att han vädjade till vare sig det förra eller den senare hos oss. Han måtte ha aktat som en ämbetsplikt att lämna dessa brytningar av vårt mänskliga gry åsido för att odla vår minnesförmåga ensam. I henne nedlades ord, böjningar, ändelser, namn och årtal. Det var ett stycke arbete, som han inom viss tid skulle hava färdigt, och när den tiden utlupit, och hans kännesvenner dömts mogne att flyttas till högre avdelning, var hans årsverk samvetsgrant fullbordat. De grekiske hjältar, vilkas gärningar vi läste, blevo till dockor, sammansatta efterspråklärans regler, och den romerske Cornelius, deras tecknare, en oblidkelig pojkpinare i gröna glasögon och lastingsrock, med någon av dessa dockor i ena handen och riset i den andra. Engelbrekt och Sturarne blevo namn, Lützen och Narva årtal och dagtal -- intet annat. Att vi voro födde i Sverige, fingo vi lära här, men ej, att vi voro svenskar. Det lärde oss icke skolan, utan den gamle soldaten, som nu var stadstrumslagare, eller den stackars lantvärnsmannen, som nu tiggde i ett gathörn, sjungande:

Bort, plog och spade ur min hand! Kom, svärd och bajonett!

Men stundom lyste vår magisters panna av ett annat sken än det från lågorna i ljuskronan, dessa sömniga lågor, som med matta tungor slickade sina långa vekar. Det blixtsnabba skenet kom inifrån. Han steg upp, han rätade sig, han tycktes skaka en osynlig börda från sina axlar. Dock endast för ett ögonblick. Han sjönk åter tillsamman, källsprånget sinade som det kom, ordet, det livgivande ordet, för vilket gossekynnet är så mottagligt, ordet om tillvarons mål, om aktningen för allas gagnande id, om den friska viljan att som goda stridsmän gå ut ur skolan i livets fejd -- det ordet som vi aldrig skulle glömt, om det blivit sagt, det dog på hans läppar, det hörde icke till läxan, det låg utanför skolstadgan, det dömdes kanske till och med olämpligt för präst- och ämbetsmannavägens ämnessvenner. Och vem dödade det? Då den där ljusglimten skönjdes i lärarens anlete, rörde sig en skepnad i den mörka vrån bakom tavlan, och därifrån sträckte sig över golvet en skugga, skuggan av en arm och en hand med utbredda kloväpnade fingrar -- och skuggan töjde sig, tills hon nått läraren, och hon lyfte sig, och den hemska handen lade sig på hans huvud. Och han satt hopsjunken som förr, och läxan började på nytt.

Om vi åtminstone fått veta, att det var vår pliktatt ha tråkigt sex timmar om dagen! Den tarvliga sanningen upprann efter hand hos oss själva. Vad vi där emot brådare inhämtade -- jag vet ej rätt varifrån -- det var vårt omätliga företräde framför verkstädernas och åkrarnas ungdom. Och som detta företräde omöjligt kunde grundas på annat än på de minnessaker, särdeles de latinska glosor, varmed man riktade oss, intogos vi för dessa glosor av vidskepligaste vördnad. Den ömkligaste fjolska, det som var för fånigt att kunna sägas på svenska, fick, sagt på latin, en lärd varlek och häva later, fick ett krav på aktning, som de visaste ord talade på fädernas tungomål, icke skulle ägt. Vi lärde omedvetet missakta modersmålet och därmed folkets vis och sed, allt svenskt, utom själva namnet, varvid vi fäste den kärlek vi varit skyldiga saken.

Se där en av den formalistiska latinbildningens skuggsidor. Hur skolan ännu sörjer för kroppen, det varsnar man

vid första åsynen av den ungdomsskara, som hugnad med kunskapsvitsord och lagerkransar lämnat dennes salar för att efter hand breda sig över livets ängder.»

Denna på en gång verklighetstrogna och fantasifulla skildring av den torra läxläsningens metod, med dess bittra ord mot latinplugget, är sprungen ur en åskådning, som särskilt under 1870-talet, men även därförinnan och senare, varmt hyllades av Rydberg. Och det nu anförda biktar de lidanden, han själv känt under den torra, fantasilösa, rent formalistiska latinbildningens ok. Men det vore orättvist att bortse från, huru som det trägna studiet av de klassiska språken och deras litteratur ägt en grundläggande betydelse för danandet av Viktor Rydbergs ovanliga formsinne, renheten, klarheten, skönheten i hans språk. Men visserligen fann han hälsokällan på sina egnastigar, utanför de avmätta, grammatiska promenaderna i skolträdgården.

Rydbergs ekonomiska ställning under skoltiden var ganska svår. Ett ringa arv från mödernefränder var slut vid hans trettonde år och han måste från den tiden skaffa sig nödtorftig bärgning genom att undervisa yngre barn. En av hans lärjungar från hans egen skoltid, häradshövding Hugo Hedenstjerna, vilken som liten gosse vid mitten av 1840-talet hade scholaren Rydberg såsom informator, erinrar sig honom ej blott som en vänlig lärare, utan ock, efter lärostunderna, såsom en förträfflig berättare av allsköns historier, gärna med mystisk läggning om spöken och astrologi (ett tidigt favoritämne hos författaren av Medeltidens magi) och som en kamratlik ledare av lekar.

*

Jönköpingstiden med dess skiftande skuggor och dagrar avlöstes av Växjöåren, som utgjorde en mycket dyster tid för den nu 17--19-årige ynglingen. Själv säger han i den ovan citerade lilla uppsatsen om modern, att »efter hans sextonde år striden för livet i yttre och inre mening på allvar började».

För att höja Växjögymnasiets anseende framför Jönköpings högre lärdomsskola hade stiftsstyrelsen icke velat medgiva den senare direkt dimissionsrätt till universitetet. Därför måste Rydberg efter slutad kurs i Jönköping söka inträde vid stiftsstadens gymnasium, vilket var en både kostsam och besvärlig omväg.Rydberg inskrevs i september 1845 med goda avgångsbetyg från Jönköping i nedersta avdelningen av Växjö gymnasium. Vid inträdesexamen fick han bland aderton sökande andra rummet; det första erhöll Abraham Rundbäck.

Men han höll sig icke uppe i gymnasiet, Hans goda kunskaper skaffade honom dock vid första läsårets slut premier i grekiska och historia -- i första ämnet Platos Symposion. Men isynnerhet under det andra läsåret, 1846--47, uteblev han ej sällan från lektionerna och skötte skolarbetet mycket ojämnt. Växjögymnasiets kataloger nämna höstterminen 1845 i nedersta ringen »Abraham Rydberg», boende hos änkefru Areschoug, såsom den andre bland 17; första rummet innehade Abraham Rundbäck. Vårterminen 1846 var Rydberg den andre (boende hos d:r Selldén, där husmodern var ingen annan än Tegnérs besjungna »Emili»); höstterminen 1846 i mellanringen såsom den sjunde av 15 (boende hos borgmästarinnan Palin). Vårterminen 1847 den sjätte av 14. Redan vårterminen 1846 är han antecknad för flere timmars förfallolöst uteblivande från skolan. I terminskatalogen för höstterminen 1846 är han likaledes anmäld för flere lästimmars försummande och betyget för uppförande har sjunkit till admittitur (vilket enligt vad en kamrat uppgivit för mig bl. a. torde berott på det »stim» som fördes för en då ung lärare, sedermera biskop Johan Andersson, och vari Rydberg lärer nog starkt deltagit). Nästa vårtermin är uppförandebetyget approbatur, men kunskapsbetygen något sämre än förut och det heter att han förfallolöst varit borta flere timmar och försummat flere stilar. Det berättas, att han kunde giva vika för underliga ingivelser, till exempel av längtan efter en god vän i Jönköping -- stadsfogdens hund -- och, utan tanke på försummade lektionstimmar, bege sig av till fots på vandring mot hemorten. Själv skriver han i ett brev om denna sak: »Det är nog sant att jag icke var en entusiastisk läxläsare; det gäller isynnerhet gymnasietiden. Mest slarvade jag med läxorna i

latinska och grekiska författare och i matematik; men detta kom sig, oss emellan, därav, att jag trodde mig utan förberedelse kunna reda mig i de ämnena. Redan som gymnasist hade jag hemma hos mig genomläst rätt många klassiska författare som icke stodo på läroverkets schema och även i matematiken hade jag lämnat bakom mig de fält, som plöjdes under lärotimmarna. Detta i förening med svåra ekonomiska bekymmer, som tyngde på en barnslig, föga utvecklad karaktär, gjorde, att jag sällan gick med glad håg till det gamla gymnasiehuset vid

Domkyrkan.»

Det är ock på denna tid han företrädesvis syftar, då han i ett brev till en sin lärjunge skriver: »Under min studietid gjorde jag den iakttagelsen, att de rikast begåvade gossarna voro de som minst vårdade de pund, de av Försynen erhållit; själv har jag mycket att ångra, ty även jag slösade stundom med tiden och har på långt när icke lärt allt vad jag kunnat lära. Därför finner jag ock, att jag i flere hänseenden icke är den jag kunnat vara.»

Till Rydbergs vantrevnad vid Växjö gymnasium bidrog framför allt ett oangenämt kamratliv -- i motsats till Jönköpingstiden och senare dagar. Här är först att märka motsatsen mellan de ursprunglige Växjö-scholares och de från Jönköping komne, vilka senare i allmänhet voro blygare, mindre »försigkomne» i levernet, och som stundom såsom »nykomlingar» behandlades mindre väl; vidare rådde här ännu en pennalism, som t. ex. kunde tillåta en äldre gymnasist, som skullepredika, att sända Rydberg mitt i natten ut att hämta ett par svarta byxor hos en byskräddare, vilket sårade hans självkänsla; men värst var att Rydberg råkade in i en i vissa fall fördärvad kamratkrets. I ett brev till sin danske översättare, Borchsenius, som 1877 biograferat honom, skriver Rydberg (27 september s. å.): »Jag skulle nästan vilja tacka även för en liten felaktighet, som förekommer där, då du säger att jag tillbragte blott ett år vid Växjö gymnasium. Tyvärr tillbragte jag där två, och de äro de enda åren av min livstid, som jag ser tillbaka på med verkligt obehag. Den invigning jag där fick i ynglingaålderns mysterier var sådan, att jag ständigt längtade tillbaka till mitt glada, fantasisvärmande gosseliv bland ofördärvade jämnårige i Jönköping. Först vid universitetet i Lund, i en krets av högsinnade och begåvade kamrater, återfann jag mig själv.»

Men dessutom led han under denna tid formlig nöd. Betecknande är att han bland kamraterna, som väl i allmänhet icke tillhörde Croesus' släkte, gick under namnet »fattiglappen».

Penningar funnos varken till böcker eller kläder, och Rydbergs ytterligt fina, nästan petiga handstil är ett minne från den tid, då han sparade på papper ända därhän, att varje gammalt kuvert gömdes för att å alla kanter användas som anteckningsplån.

Av undervisningen vid det gamla berömda gymnasiet hade Rydberg just icke bevarat något särskilt gott minne. Såsom dugliga lärare nämner han i ett brev historiarum lektor Rappe ochteologie lektor Norbeck, den bekante läroboksförfattaren, och han omtalar ock med erkänsla den vänlighet de visade honom. Isynnerhet ådagalade den förre, en duktig, sträng, men i botten välvillig man, mycken godhet mot Rydberg, och dennes ljusaste Växjöminne knyter sig till Fredrik Rappes namn. Bland goda insatser i sitt liv nämnde Rydberg ock alltid med förkärlek denne mans omvårdnad. Rappe -- en broder till den bekante publicisten och originalet Bréant Alexander Rappe -- hade blick för den unge gymnasistens stora begåvning; insåg ock, vad det var som mest brast honom för lugna studier: föda och kläder. Ty Rydbergs garderob var under dessa år ytterst bristfällig. I senare tider blev han -- kanske delvis vid tanken på vad han i det avseendet i ungdomen nödgats umbära -- mycket noggrann, rent av elegant i sin klädsel. Det gick som en tradition genom Växjö gymnasium, hurusom den stränge lektor Rappe en dag givit sin gunstling ett stycke kläde att sy sig en dräkt av, och huru han endast med största svårighet, ja med böner lyckades förmå den stolte gymnasisten att taga emot det; -- och detta först sedan han låtit sy dräkten åt honom.

Att Viktor Rydberg i tacksamt minne bevarade Fredrik Rappes välgärningar, framgår av flera uttalanden.

I brev till en ung student skrev han 1881 följande, som tydligen avser Rappe:

»Tillåt mig ett råd! Skriv någon gång till grosshandlaren W. ett brev, vari Ni lägger Ert hjärta förhonom i dagen! Från min egen ungdomstid minnes jag väl, huru svårt det var mig att med ett enda ord yppa vad jag kände för människor, som i handling visat, att de ville mitt väl, och jag räknar till mitt livs olycka, att jag aldrig fick tillfälle att göra detta för just den man, som jag bland alla mest älskade och vördade och som utan påstötning från något håll av hjärtats egen drift och oftast på ett dolt sätt räckte mig sin hjälp. Han dog, då jag blev student, Rappe dog redan 1848, men är givetvis den åsyftade. säkerligen utan en aning om den tacksamhet och beundran jag hyste för honom. Jag sörjer däröver än i dag och skall alltid göra det. Ett sådant missöde skulle ju kunna drabba Eder

själv, om Ni fortfore med en tystnad, som är psykologiskt förklarlig och ursäktlig, men som Ni dock själv framdeles torde vara minst benägen att överse med.»

Genom någon av lärarna -- antagligen Rappe -- infördes Rydberg i biskopshemmet å Östrabo. Den snillrike biskopen var då redan en bruten man, nyss hemkommen från den anstalt, där han sökt bot för sin sinnessjukdom, och av honom hade Rydberg knappast bevarat något djupare intryck. Biskopinnan omhuldade åter med mycken välvilja den fattige gymnasisten, som ock med tacksamhet och sympati erinrade sig hennes godhet.

En liten episod, som timade vid hans besök å Östrabo, levde länge kvar i hans minne, och han brukade stundom även på senare dar berätta om den. Så påminner han år 1876 en dam, fröken Ida Charpentier, vilken såsom ung vistats i Tegnérs hem, om denna händelse, i det han skriver:»Förmodligen har ni glömt, att vi sett varandra på Östrabo. Själv vill jag minnas, att jag mer än en gång hörde eder vid pianot i den store skaldens hem, men jag är icke viss på om det var ni eller någon annan ung flicka, som sökte trösta mig med musik en gång, när jag sönderriven och blodig förts in i salen efter en bardalek i Östrabo allé, i vilken lek jag troget bistods av August Lind av Hageby. Jag blygdes över mitt tillstånd och grät; och den unga damen spelade tills jag återfått mitt mod.»

Under Rydbergs gymnasietid timade för övrigt den store skaldens död, och han var en av de gymnasister, som paraderade vid Frithiofssångarens likfärd.

Om Rydbergs vittra verksamhet under Växjötiden veta vi föga. Bland kamrater hade han gjort sig känd för många poetiska försök, och särskilt väckte ett par gravkväden över två avlidna gymnasister deras beundran. Dessa kväden finnas tryckta i Växjöbladet den 4 september och 23 oktober 1846, men innehålla utöver formell korrekthet icke något, som förebådar den framtida skalden.

Under mellanterminerna försörjde Rydberg sig med kondition i trakten av Växjö, och under terminerna uppehöll han sig med undervisning för yngre gossar.

Det hem, där Rydberg vid denna tid konditionerade, var Bergs gods. Här bodde -- hos sin dotter och måg, Helene Gyllensvärd och hennes man -- en gammal överstelöjtnant Charpentier, för vars båda söner, August och Colin, Rydberg var informator. Han skildras av dem, som minnas

honom från denna tid, såsom en spenslig och mager yngling, vilken var mycket omtyckt av familjen, men mest gick för sig själv i de vackra omgivningarna kring sjön, när han ej läste med gossarna eller skötte sina egna studier. För den ganska hetlevrade, men hjärtegode principalen, en sträng och livlig finne, vilken gärna talade om sina krigsminnen, hade han stor respekt Vid en bjudning å Berg erbjöd den gamle överstelöjtnanten Rydberg, vars klädsel nog ej var riktigt avsedd för societet, att få låna hans avlagda svarta frack. Gymnasisten vågade icke neka, men hade icke heller riktigt mod att iföra sin magra kroppshydda denna vida dräkt. Då gästerna voro resta, frågade överstelöjtnanten, varför han inte tagit på sig fracken; Rydberg svarade förläget, att han tyckte rocken passade honom bättre. -- »Herre!» blev svaret, »ansåg ni er inte kunna ha den frack jag nyttjat i så många år!»

Själv återkallar Rydberg i senare tid minnet om sin vistelse å Berg i följande ord, skrivna den 31 december 1876 till fröken Ida Charpentier:

»När ni återvänder till Berg, så hälsa först och främst alla därstädes, som ännu minnas mig, och säg dem, att jag, allt efter som åren gått och erfarenheten vuxit, lärt att uppskatta den vänlighet, de visade den fattige, i världen ensam och hjälplös stående och därtill alldeles ostadgade och mycket oförståndige gymnasistgossen. Ty annat än gosse var jag den tiden icke, vare sig till vett eller kroppsutveckling, och det tarvades undseende från principalens och vänlighet från lärjungarnas sida för att icke min roll av lärare skulle anses alldeles förfelad.

Ännu ser jag klart framför mig eder syster Helenes själfulla blå ögon och sköna anletsdrag. Jag tyckte, att hon var den vackraste dam, jag någonsin sett, och var alltid helt förbryllad i hennes närvaro. Livligt påminner jag mig också det muntra skämtet mellan Bergs ägareoch den gamle krigsbussen sergeant Koréen, som, iklädd stora spikbeslagna skodon, ofta gästade herregården.

Hälsa därnäst de små rummen till höger i nedra våningen, i det ena av vilka August, Colin och jag höllo till,

medan det inre innehades av den något hetsige, men godhjärtade överstelöjtnanten. Det gör mig gott att tänka, att Colins dödsbädd stod där och sålunda omgavs av minnen från hans gossedagar, helt visst ljusa och älskliga minnen. Det gör mig än mer gott att tänka att ni och de andra som han älskade voro hos honom i hans sista stund. Må vi nu gömma hans minne som en gemensam dyrbar skatt!

Mycket är väl förändrat på Berg, men den vackra omgivningen, som ofta hägrat för min syn, måste väl ändå vara sig lik: trädgården och där nedanför sjön med sin vassomkransade strand och de vackra lövdungarna och den allvarliga barrskogen, där jag tillbragte många drömmande lyckliga stunder. -- -- --

Som ni finner dyka många minnen upp från denna tid, kanske också sådana som icke borde upplivas.»

Rydberg har tecknat sin egen bild som yngling i ett efterlämnat manuskript från 1870-talet, avsett att inflickas i »Bilder ur Faust». Det heter här; -- de här framhävda orden åsyfta särskilt självbiografiska drag:

»En yngling med inbillningskraft blir icke bokmal så länge han är ung. Ty skapelsen, som är fager även för det nyktraste öga, manar honom med tusende röster ut. Han kan svärma i himmelens blå! I honom kvarlever den makt, som rådde över människosläktets barndom och lärde det umgås med sina sinnesförnimmelser som med uppenbarelser av en andevärld. Därför njuter han mer än andra och lider även mer, ej minst därför att han så lätt försätter sig i varje lidandes ställning. Härav kommer att den inbillningsstarke gossen har en lättrördrättskänsla, som framdeles gör honom till en folkets man, även då han yves av ädel börd. Skåda pojkars lek och är en av dem av detta skaplynne, skall du snart skönja det. I leken hägrar livets allvar med allt vad det rymmer av gott och ont. -- -- Den inbillningsstarke är icke sällan i leklagen den, som går främst i alla halsbrytande rön, ty han drömmer sig vara Hektor eller Akilles, och han kan röja liten vågsel för egna eller andras liv och lemmar. Men där en usling i hans åsyn djärves förgripa sig på en vekare broder, där kastar han sig med ljungande ögon över våldsherreämnet. Bort i sådana stunder med granntyckta uppsyningsman, och låt Olympens gudar, som glädjas åt de dödligas lekar, i ro njuta det friska skådespelet! Själve härskarornas Jehovah nickar blid från sitt kerubhögsäte när rättskänslan knyter en pojknäve.»Väl är jag fridens vän, men glädes även, när mod och heder knyta gossenäven.» (Poemet »Eden», även intaget i »Vapensmeden».)

Röjde ej dylika gossar något av samma eld vid boken som i leken, blevo de illa sedda i skolan, där de hala, släta, slickade och kallblodiga ohjälpligen skörda de högsta vitsorden för sedligt uppförande.

Den inbi11ningsstarke gossen är from och upprorisk, troende och tvivlare tilllika. I kyrkobänken under en predikan av det vanliga slaget kan han göra sig saker hart när till kyrkobuller. Men ensam i det fria, när solen sjunker och kvällringningen från den närliggande stadens kyrkor fyller luften med dallrande ljud, hör han i dem världskretsarnas klang och knäpper händerna i njutningsrik bön. Som äldre glömmer han ofta Gud, men återvänder alltid till honom. -- -- --

Den inbillningsstarke är ej pliktstark. Icke »den kategoriska imperativen», icke det manande »du bör» är drivfjädern i hans gärningar. Från att falla djupt räddas han endast av de levande bilder utav det

goda och sköna, som han städse föder ur sig själv. Djävulen har därför svårt att göra honom till djur, ehuru lätt att göra honom till syndare. -- --»

Om Rydbergs framtidsplaner under denna tid lämna några brev från hans broder, dåvarande bagaregesällen Carl August Rydberg, till en vän, dåvarande provisorn Winnberg åtskillig upplysning.

Det var på hösten 1846. Carl August hade vistats å konditioner fjärran från hemorten, hade därefter besökt Jönköping, men driven av längtan att se sin yngre broder vandrat till Växjö.

»Jag inkom» -- skriver han den 2 oktober -- »i staden med bindel på ryggen.-- -- Jag möter en gymnasist i ett gathörn och frågade om han visste var en viss bagare bodde, men den bagaren visste han ej om. Jag tänkte fråga efter min bror, men ville det ej i min resdräkt, utan efter att hava uppsökt bagaren, min forne kamrat, och klätt om mig, gick jag för att höra efter kondition. Återigen på gatan mötte jag samme gymnasist. Jag avtog mössan och frågade, om han visste, var gymnasisten Rydberg bodde, men huru överraskad blev jag ej, då han fattade mig

i handen och igenkände mig -- det var Viktor själv. Vilken ändring göra ej åren och skilsmässan; från en liten skolpojke nu en uppväxt, belevad yngling. Hans oförställda glädje och den ömhet han visade var en glädje för mig. Viktor har nästa år fulländat sina studier vid gymnasiet och är ännu endast på 18 året. Han ämnar att bli ingenjör-officer. Han förtjänar genom privatläsning under termin och så

har han kondition under mellanterminen, vilka förtjänster gör att han kan framgå sin bana.»

Att Carl August icke kände igen brodern torde bland annat berott på att denne hastigt skjutit upp i vädret. »Jag själv var en liten, liten fjant till dess jag hade fyllt aderton år; sedan växte jag fort, och så kanske det även blir med dig,» skriver V. R. en gång tröstande till en sin lärjunge.

Tunga voro i längden stegen till det gamla gymnasiehuset. Och för Viktor Rydberg blev vistelsen i Växjö till slut outhärdlig. I april 1847 skriver brodern, att »Viktor tar en annan väg, än den jag förut nämnt, av brist på medel. I höst tänker han att i Uppsala ta stora studentexamen och sedan ingå till Göta artilleri». Och vid vårterminens slut anmälde sig Rydberg vilja avgå från mellanringen, dock utan undergången avgångsexamen; hans förmyndare, skomakaremästaren Johan Ahlstedt intygade, att det var med hans vetskap som »studerande ynglingen A. V. Rydberg lämnade Växjö gymnasium för att fortsätta sina studier vid akademien».

Härmed dröjde det dock länge nog. Mellan Rydbergs gymnasistår och egentliga studenttid ligger en tidrymd av nära ett lustrum.

- II.

Vandrings- och studieår.

I Jönköping 1847--48. Johan Sandvall. »Vampyren.»

Viktor Rydberg hade alltså avbrutit sina studier vid gymnasiet i avsikt att som privatist taga studentexamen och sedan söka sig in såsom officer vid något regemente eller någon kår, där hans matematiska insikter kunde komma till sin rätt.

Men vägen låg icke jämnt banad för honom, och gång på gång tvungo honom hinder -- mest av ekonomisk art -- att ändra kosa. Hans mångsidiga begåvning och olikartade intressen ryckte honom väl ock åt skilda håll, och de åtta åren från hans 19: e till hans 27: e år utgöra en tid av yttre och inre strid, kamp för tillvaron, strävande efter vetande, ovisshet rörande framtidsbanan, allehanda försök som tidningsman, juris studiosus, teknolog, författare, lärare och framför allt en tid av inre jäsning, av »Sturm und Drang».

Det finnes tvenne arter av stora begåvningar: de vilka äro så ensidiga och skarpt utpräglade, att för dem valet av bana är självklart, och de som slitas mellan olika intressen och vilkas anlag äroså mångsidiga, att det möter svårighet för dem att välja.

Vår odlingshistoria företer exempel på båda slagen. Till den förra riktningen höra män som Linné, Kellgren, Berzelius, John Ericsson; till den senare Stjernhjelm, Olof Rudbeck, Geijer, Viktor Rydberg.

Dessa år i Rydbergs levnad hava varit jämförelsevis litet kända. Dels genom meddelanden från hans umgängesvänner, dels genom begagnande av flera olika brevväxlingar från denna tid, vilka ställts till mitt förfogande, är det dock möjligt i det närmaste följa hans utveckling under dessa vandringsår.

Sommaren 1847 återvände han till Jönköping för att där »hålla privatläsning» och skaffa sig medel till en Uppsalafärd, innan han inskrev sig vid Göta artilleri. Någon resa till den nordsvenska universitetsstaden blev dock icke av -- vad nu orsaken må hava varit. I stället indrogs Rydberg allt mer och mer i den politiskt radikala krets i Jönköping, vars huvudman var Jönköpingsbladets utgivare Johan Sandvall. I dennes tidning var Viktor Rydberg redan då medarbetare och bodde hos honom.

Det var tiden mot 1840-talets slut, omkring det oroliga året 1848. Sedan nära två årtionden hade de liberala rörelserna hos oss framträtt med större eller mindre styrka; allt sedan 1838 hade de vunnit i intensitet, och 1848, de demokratiska och republikanska strävandenas guldår, folkfrihetens nya 1789, lät dem flamma ut i full låga.

Överhela Europa gick som en löpeld ropet på frihet och jämlikhet, på upplysning och oberoende för de arbetande klasserna, på folkvälde och folkbildning. »In tyrannos» var alla varma hjärtans lösen nu, lika väl som under 1700-talets »Sturm und Drang». Och de höga idéer, som lågo bakom denna trängtan, krävde utbrott. Den italienska halvön var oroligheternas egentliga härd. I Frankrike tändes gnistan under Februarirevolutionen; så följde rörelserna i Baden, Bayern, Sachsen, Preussen, Österrike och Ungern, i Danmark och i det olyckliga Polen. Överallt stormades gamla fästen och gavs ny lösen. Även hit till Sverige nådde en svallvåg och visserligen ingen svag. Även här gällde i någon mån Sybels ord om 1848 års Tyskland, att det var som om man levat i ett akademiskt rus. Man var ung, varm, svärmande, man älskade sin ädla sak; intet under, att man gick till överdrift. Från den svenska parnassen, från Talis Qvalis', Sommelius', Sturzenbeckers, Carléns, von Brauns och Ridderstads lyror ljödo djärva frihetssånger i olika tonarter och med större eller mindre kraft och poetisk glöd.

I den politiska pressen -- med Aftonbladet i spetsen -- ropades på reformer. Främst stod representationsreformen på dagordningen. Nya orepresenterade klasser, både intelligensens och kroppsarbetets män, krävde plats, och en mängd frihetskrav stodo ouppfyllda. Ropen togo särskilt i vissa landsortsorgan en utpräglat radikal, stundom revolutionär färg. Även här återverkade föredömen från Tyskland, där vid sidan av denreformivrande nationella frihetsrörelsens mera moderata element en häftig revolutionär riktning framträtt, som icke nöjde sig med mindre än utropande av en tysk republik. Liknande känslor voro rådande inom vida kretsar i Sverige, om man än icke kan tala om någon egentlig republikanskt-revolutionär rörelse här i landet. Men allt sedan Karl Johans dagar hade en republikansk underström skymtat fram -- väl mer i ord än i handling -- och sympatierna för alla republikanska rörelser på kontinenten voro livliga nog inom snart sagt alla liberala kretsar. Ett och annat upplopp -- framför allt marsoroligheterna i Stockholm -- vittnade om hur det jäste.

Men vid sidan av de rent politiska frihetsrörelserna skönjdes ock sociala krav. Det gällde icke allenast kampen mot de privilegierade ståndens företrädesrättigheter i representationen. Det var ock tal om förbättring av den uppväxande arbetareklassens villkor, ej blott de ekonomiska, utan ock de intellektuella. »Ljus», »bildning», »frihet», »broderskap» äro temata, som särskilt varieras i tidens »bildningscirklar», dessa 1840- och 50-talens föregångare till senare dagars arbetareföreningar. Här ljungade frihetstalarna, och under »bildningens» och den allmänna förbrödringens oskyldiga entusiasm framträdde ock stundom mera bestämda krav.

Det fanns knappt någon medelstor svensk stad som ej hade sin folktribun. Den livliga hovrättsstaden vid Vättern kunde berömma sig över att ha en av de mest bemärkta, otvivelaktigt en avden svenska publicitetens främsta krafter vid seklets mitt. Det var den ovannämnde Johan Sandvall, vilken spelar en viktig roll i Viktor Rydbergs ungdomshistoria och som var hans förste chef och mästare, den förste, som skaffade hans litterära talang tillfälle att framträda för offentligheten, den förste som lät honom med sin penna förtjäna sitt bröd.

Sandvall, som var äldste son av en storståtlig burgen bonde i Sandsjö socken, ur vars hem flera dugande, i allmänna värv anlitade män utgått, var född år 1814, blev student i Lund 1833 och fick anställning som kamrerare i den 1836 grundade Smålands privatbank, som då var rikets största enskilda bankinrättning. Det var en mångsidigt begåvad man, med rika idéer och en mindre vanlig energi, om än mera skicklig i att uppgöra och sätta i gång nya företag än egentligen ihärdig. Han nöjde sig icke med sin bankkamrerareplats, utan hade många järn i elden och var ivrig att verka för Jönköpings samhälles ideella såväl som för dess materiella uppkomst samt även för fäderneslandets fria utveckling. Det nya skede i Jönköpings andliga och industriella liv som inträdde under 1840-talet invigdes av Sandvall och bröderna Lundström. Sandvalls karaktär hade både goda, till och med storslagna sidor och ytterligt svaga. Han var en i flera fall ideellt anlagd natur, uppriktigt frisinnad i sina åsikter, helt och hållet fylld av tidens idéer. Hans verksamhet som arbetarebefolkningens vän omtalas med lovord; han var i enskilda umgänget ovanligt vinnande, älskvärd, hjälpsam ochtillmötesgående; -- vad han förvärvade genom stor möda gav han snart bort. Men hans stora fel var att hastigt vilja bli rik; penningen som maktmedel var honom kär, och hans ärelystnad bragt ur sin rätta riktning urartade till fåfänga och popularitetsjakt. Med optimistens lättsinne kastade han sig ock in i vittfamnande företag; och då egna medel ej räckte, trädde han, i hopp att snart kunna bota revorna, in på brottets bana och förgrep sig på andras. Tillsammans med ett Jönköpingsbarn, Uppsalastudenten J. E. Lundström, son av visornas och de färglagda träsnittens vittbekante

tillverkare, ekonomidirektören J. P. Lundström -- den av Rydberg besjungne barndomsvännen »gamle Lundström i Jönköping» -- anlade han i ett av honom 1842 inköpt ;hus -- stadens största -- ett stort tryckeri under firma J. E. Lundström & kompani, och vidare tillsammans med en yngre son av direktören, nuvarande godsägaren C. Lundström en stor fabrik för tillverkning av pressade metallarbeten, framför allt de då brukliga mässingsknapparna. Och så vart han ordförande i stadens fabriksförening, liksom i dess bildningscirkel.

Från den nya officinen utgavs från november 1843 en ny tidning: Jönköpingsbladet, vars utgivare till att börja med var J. E. Lundström, som här konkurrerade med faderns alltsedan 1807 utkommande »Jönköpings Tidning», vilken tillhörde de »sansades» d. v. s. de konservativas parti. »Fäder och söner»! Jönköpingsbladet var åter organ för hovrättsstadens unga, friska viljor, bland annat för den av G. F. Asker i hans»Levnadsminnen» omtalade sällskapsklubben »Kommittén», sysselsatte sig med allmänna politiska händelser och började »nagelfara varjehanda tilldragelser». Jönköpingsbladets krets omfattade någon tid en av landets berömdaste författare: Almquist, vilken då vistades strax invid Jönköping och i Sandvalls hem tillbragte sina aftnar, då han, enligt vad en ännu kvarlevande deltagare i dessa kollokvier erinrar sig, med sin vilda genialitet inför en beundrande åhörarekrets, vandrande upp och ned i rummet, höll storslagna föredrag om allt mellan himmel och jord, yppande sin dubbla natur: »ett himmelskt och ett jordiskt tillika».

År 1845 lämnade J. E. Lundström tryckeri och tidningsmannaverksamhet för att i stället ägna sig åt en mera materiell upplysning och skapa det världsfrejdade etablissement som bär namnet »Jönköpings tändsticksfabrik». Sandvall övertog nu ensam tidning och tryckeri och drev dem i utvidgad skala, livligt nitälskande för liberala och demokratiska reformer och för arbetarnas upplysning. Han var under dessa år det liberala borgerskapets och arbetarnas avgud. Vid det bekanta bröllopsupploppet i mars 1848, då man inslog rutor hos landshövding Bergenstråhle, hördes bland hopen det betecknande ropet: »Vi vill ha republik, och Johan Sandvall skall bli kung!» Också förklarade landshövdingen vid ett sammanträde i rådstugan inför det samlade borgerskapet, vilket han efter upploppet kallat till ordningens upprätthållande genom patrulleringar, att det som hänt icke varit oväntat, »dåJönköpingsbladet länge arbetat på att undergräva hans popularitet» och ville han »varna borgerskapet för oroliga huvuden».

Bland dessa Sandvalls »oroliga huvuden» var Viktor Rydberg nog ett av de oroligaste.

Av naturen begåvad med ett känsligt och varmt sinne, som lågade mot allt våld och tyranni, var han sedan gossåren vän av de små och förtryckta, ett drag, han bevarade livet igenom; hans ekonomiska förhållanden hade dessutom låtit honom få personlig erfarenhet av svårigheten för en fattig yngling -- även rned rika förutsättningar -- att kämpa sig fram till vetande och oberoende. Intet under, att han blev ivrig frihetsvän, svuren demokrat, att han med hänförelse följde den radikala Jönköpingstribunens röda baner. Redan som skolgosse hade han hos sin förmyndare skomakaren Ahlstedt med förtjusning åhört uppläsningen av Jönköpingsbladets artiklar, vilka fyllt både mästare, gesäller, lärlingar, liksom honom själv, med entusiasm för frihetens sak.

Till Viktors politiska åskådning bidrog tvivelsutan i ej ringa mån umgänget med hans varmhjärtade broder Carl August Rydberg, en man, vars intressen och anlag pekade vida utöver hans dåvarande yrke som bagare. Denne broder, vars brev ifrån denna tid, skrivna till en vän, utgöra ett vackert intyg om vad en bildningssökande och begåvad svensk hantverkare tänkte och kände vid seklets mitt, hade genomgått svåra läroår och prövat åtskilliga motgångar. I Växjö, dit han somovan nämnts kommit år 1846, hade han varit verksam ledamot av bildningscirkeln och omtalas i pressen såsom »den unge arbetare som författat de genom tidningarna bekanta i Växjö bildningscirkel upplästa verser». Till Jönköping flyttade han 1848 och tog just under de oroliga marsdagarna burskap som bagaremästare därstädes. Han fortsatte sin politiska och poetiska verksamhet, och i Jönköpingsbladet finner man ett par gånger signaturen C. A. Rbg under politiska kväden. Brodern Viktor redigerade -- skriver Carl August själv -- hans poem för att avlägsna de grammatikaliska oriktigheterna, »emedan jag ej är rätt hemmastadd med den svenska språkläran». Samma år utkom från Sandvalls tryckeri ett litet prydligt häfte: Politiska och lyriska kväden av en arbetare, i vilka Carl August Rydberg med bistånd av sin broder Viktor sjöng ut sitt hjärtas lust och ve i verser, som voro tillskurna efter dagens mod.

Rättvisa åt alla! heter betecknande nog den första dikten.

Dessa poem besjunga ock frihetens segrar 1789, 1830, 1848, de tolka sympati med Danmark, de mana till kamp mot despoten i öster. Carl August Rydberg gav senare en god och sund insats i svensk folkbildning. Sedan nämligen hans bageriaffär slagit illa ut, så att han nödgats göra konkurs, blev han, tack vare uppoffringar från syskonen, seminarist vid Skara folkskolelärareseminarium, väckte Thorsten Rudenschölds uppmärksamhet, anställdes som lärare vid Otterstads skola på Kållandsö och bistod Rudenschöld i hans arbete, blev 1854 föreståndare för Almedals fabriksskola nära Göteborg och var lärare vid Meijerbergska elementarskolan, blev 1863 inspektör för folkskolorna och fattigvården i Göteborgs och Bohuslän samt 1865 folkskoleinspektör i Gävleborgs län, varmed han förenade befattningen som lärare vid Ovansjö seminarium; år 1869 återbördades han till Göteborgs och Bohuslän såsom statens folkskoleinspektör för södra delen av länet. Han avled i oktober 1872.Den yngre brodern Viktor gjorde också vid denna tid, 1847--1848, sina publicistiska lärospån, i Sandvalls tidning. Sandvall ville giva den unge begåvade f. d. gymnasisten någon förtjänst intill dess han kunde komma till akademien, och så öppnade han sina spalter för hans litterära försök.

Bland Rydbergs bidrag under denna tid var en följetong, som lästes under strecket 1848, Vampyren, något påverkad av en novell som författats av Byrons vän läkaren Polidori och av denne med orätt angiven såsom härrörande från Byron.

Det är en vild och fantastisk skräcktavla som Rydberg här upprullar och som visar att den nittonårige författarens fantasi ännu lekte åt samma håll, som under skolpojkstiden.

De vilt fantastiska händelserna berättas med mycket liv och romanen uppenbarar en avgjord berättartalang. Författarens formsinne är emellertid tydligen vida mera moget än hans inbillningskraft. Planläggning och händelseutveckling lämna mycket övrigt att önska och karaktärsteckningen är schablonmässig.

Sandvalls tid i Jönköping var snart ute. Hans ekonomiska ställning var dålig och hans försök att genom börsspel upphjälpa affären slogo illa ut. Sommaren 1848 sålde han sitt tryckeri, liksom han även gjort sig av med fabriken. Han fortfordock att vara Jönköpingsbladets utgivare, men han sökte sig om efter en ny verksamhetskrets. Jönköpingsmarken brände under hans fötter. Och detta var icke att undra över. Ty han hade, såsom ovan antytts, under sin kamrerstid antagligen tillsammans med en annan tjänsteman, som 1846 berövat sig livet, försnillat ett belopp av 15,000 rdr b:ko och företagit motsvarande ändringar i böckerna. Detta brott var väl icke bekant för allmänheten, men tecken finnas som giva vid handen, att det icke varit okänt inom vissa kretsar, och detta torde ock varit orsaken till att Sandvall -- antagligen i slutet av 1846 -- lämnade sin befattning vid banken. »Tills vidare kunde,» skriver en som stått förhållandena nära, »de åskor, vilka laddades över Sandvalls huvud, besynnerligt nog avledas tills de efter ett par år slogo ned.»

Men man förstår lätteligen, att Sandvall sökte sig en ny verksamhet å annan ort. I november 1848 uppgjorde han om köp av Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, vilken sexton år förut grundlagts av Måns Prytz, som nu på framtidsavbetalningar sålde bladet till den begåvade Jönköpingspublicisten. Tidningen var redan då en av den liberala sidans mera betydande organ, men genom Sandvalls ovanliga energi och obestridliga talang, liksom ock genom hans vinnande personlighet, skulle den ernå ökad betydenhet och vidgad spridning, på samma gång den intog en ledande ställning å vänstra flygeln, ej minst bekämpande »de grå» och även »Aftonbladet» såsom ej tillräckligt vittgående. Handelstidningen nämndes»Sveriges näst Aftonbladet mest betydande organ» och vann en för tiden stor spridning i stad och i bygd. Dess utpräglade »radikalism» och dess hänsynslösa ton klandrades likväl även av liberala meningsfränder.

I Göteborg 1849--50.

Sandvall förde med sig till Göteborg såsom ny medarbetare i Handelstidningen sin unge skyddsling från Jönköpingsbladet, den tjuguårige Viktor Rydberg, som alltså nu första gången kom till den stad, där han senare under en lång följd av år fick sitt hem.

Göteborg var vid denna tid av jämförelsevis blygsamma mått och inskränkte sig till staden inom vallgravarna

samt de s. k. förstäderna Haga och Masthugget. Folkmängden var -- Majorna oräknat -- endast omkring 20,000, men det var en stad i uppkomst. Ännu bar den i mångt och mycket småstadens prägel, utan att likväl ha bevarat sin gamla karaktär. Den härliga Kungsporten, »Gamle Port», hade fallit för en enfaldig nivelleringslusta -- den vandalismen begicks årtiondet förut - men ännu hade dock ej å vallgravens bastion Nygatans hus rest sig, långt mindre en början till stadens stora utveckling åt söder och sydväst ens tagit sin början. Ännu stodo små bodar kvar vid Tyska kyrkan, vilka bidrogo att åt denna del av staden giva ett pittoreskt utseende, och i stadens nordöstra hörn reste sig ännu länshäktet med dess ruskiga omgivning.Det var med tvekan och villrådighet om sin framtid Rydberg första gången kom till Göteborg.

På tidningsbyrån fanns ej så synnerligt stor användning för honom. Sandvall hade svårt att placera sin unge medarbetare i det dagliga arbetet. »Jag vet inte, var jag skall göra av den här Rydberg?» utbrast han vid ett tillfälle högt på byrån. »Å, sätt honom vid korrekturet,» svarade redaktionens andre man, skalden och politikern C. M. Ekbohrn.

Och därvid blev det Viktor Rydberg tillbragte större delen av denna publicistiska lärotid med att läsa korrektur på Sandvalls och Ekbohrns ömsom ljungande, ömsom något vidlyfligt undervisande ledare, Carl Johan Lindskogs utrikespolitiska artiklar, Måns Prytz' börsunderrättelser och göteborgarnas saluannonser. Någon självständig verksamhet under denna tid från hans sida är nästan omärkbar. Möjligen skulle en artikelserie: »Några drag ur Jean Pauls tidigare liv» kunna härröra från honom, liksom antagligen en skarp polemik mot några från Uppsala utgångna cyniska dikter.

Den litterära krets, med vilken Rydberg kom i beröring, omfattade, utom förmän och kamrater i tidningen, bland dem särskilt C. J. Lindskog (f. 1817, d. 1883), även skalden och romanförfattaren Herman Bjursten, den kände läraren C. J. Meijerberg, och den på sin tid mycket omtalade vittre urmakaregesällen P. C. Kjellberg, en av bildningscirklarnas mest typiska företeelser,vilken just vid den tiden i Göteborg utgav »Bildningsvännen».

Meijerberg har i Julkvällen 1895 skildrat tjuguåringen Viktor Rydberg såsom en blond, smärt yngling, i hela sitt väsende den sorglöse studenten (student var han dock ännu icke), som trivdes bäst i glada vänners krets och helst sökte sitt umgänge bland personer av mera originell läggning.

Rydberg, som under denna tid fann sig rätt väl i kamratkretsen, torde i uppsluppet ungdomslynne icke ryggat tillbaka för ett eller annat glatt tjuvpojkstreck.

Hans första Göteborgsvistelse fick en bråd avslutning, i sammanhang med den på sin tid över hela Sverige mycket omtalade Sandvall-Prytzska skismen, vilken tog sig uttryck i tvenne rivaliserande Handelstidningar.

Anledningen därtill var, att Sandvall, som ofta »mankerat» i sina avbetalningar till Prytz bl. a. föreslagit denne att på någon tid övertaga utgivandet av tidningen och rest till Stockholm för att ordna sina ekonomiska förhållanden. Emellertid började Prytz frukta, att bortresan ej var tillfällig, och tog sig då för att med användande av ett gammalt tillståndsbevis utgiva en mindre Handelstidning med något ändrat namn. Han tog med sig några av tidningens medarbetare, bland dem Rydberg, men så snart Sandvall erfor detta, kom han åter och började ånyo utgiva sin tidning, samt förklarade att det hela icke blott vore en ekonomisk kupp utan även en politisk kabal som föranstaltats av harm över hans radikalism. Under någon tidfortgingo båda tidningarna vid varandras sida, men Prytz måste snart nedlägga sitt blad och striden fördes sedan inför domstol.

Rydberg hade emellertid på våren 1850 måst lämna Göteborg, sedan återvägen till Sandvalls blad var stängd. I alla fall hade han icke länge kunnat stanna i Sandvalls tjänst, ty redan trefjärdedels år senare nödgades denne, sedan han fått underrättelse om att man upptäckt det gamla underslevet i Jönköping, lämna Sverige. Efter att någon tid ha vistats i Italien kom han över till Amerika och bröt sig där en hedrande bana samt tillkämpade sig en ansedd ställning i det nya landet, deltog i 1861 års krig å nordstaternas sida, blev för utmärkt tapperhet befordrad till förste löjtnant och regementsadjutant samt nämndes 1865 till tullkassör i Norfolk i Virginia. »Min ställning är hedrande och ansvarsfull. Det skulle göra er glädje» -- skriver han till sina anförvanter -- »att se, huru er i fäderneslandet föraktade vän är hedrad och aktad i sitt adoptivfädernesland.» Men han ber dem att icke låta ett

ord om honom komma i svenska tidningar. För den svenska allmänheten önskade han vara död. Den 18 april 1867, avled han 53 år gammal, hans kamrater, tulltjänstemännen i Norfolk offentliggjorde en adress till hedrande av hans minne.

Sandvalls rymning väckte på sin tid ofantligt uppseende och framkallade från den konservativa sidan häftiga utfall. I det liberala lägret väckte händelsen givetvis djup förstämning, även om man där på många håll ogillat Sandvalls våldsammauppträdande och ansett honom, fastän alltid till övertygelse varmt liberal, dock mot slutet ha varit »konjunkturspelare, som forcerade sina åsikter för att fiska prenumeranter».

Men den Sandvallska katastrofen ställdes snart i skuggan för en annan vida märkligare liberal skriftställares -- hans gästs från början av 1840-talet -- C. J. L. Almquists flykt ett par månader senare. Med anledning av dessa båda sorgliga fall i det liberala lägret skrev den man, som ett år senare skulle intaga Sandvalls plats i Göteborg, den dåvarande Örebroredaktören S. A. Hedlund:

»De moraliska dödsfall, som inträffat på senare tider ibland den liberala sakens försvarare, skulle komma en människa att förtvivla om denna sak, därest man ej hade den levande vissheten, att sanningen går segrande fram genom tiden, även om många av dess redskap falla.»

På Viktor Rydberg gjorde Sandvalls rymning ett djupt och smärtsamt intryck. Hade än förbindelsen dem emellan upphört, så hade de dock stått varandra så nära, att händelsen måste verka ytterst uppskakande på ett känsligt sinne som Rydbergs. För alla lättvindiga penningtransaktioner hade han från den stunden och hela livet igenom en fasa. Han hade sett, vart de lett hans ungdoms mästare och gynnare.**I Jönköping 1850--51. -- Romaner i Jönköpingsbladet.**

Efter den nödtvungna skilsmässan från Göteborg i juni år 1850 ärnade Rydberg, så snart det bleve honom möjligt, resa till universitetet.

Han hade av sin kamrat i Handelstidningen, med. filos. kandidaten C. J. Lindskog (i parentes sagt den ende av de tre redaktionsmedlemmarna, som återvänt till Sandvall, för vilken han var omistlig som utrikes redaktör), en mångsidigt beläst, särskilt i historia lärd man, vilken varit privatlärare och skolföreståndare, innan han blev publicist, erhållit ett avgångsbetyg till akademien, vari det hette, att Rydberg bott hos honom i tretton månader och »begagnat hans privata handledning», en något eufemistisk omskrivning för ett bildat och angenämt umgänge och gemensamma publicistiska arbeten. Det dröjde emellertid ännu en rund tid, innan Rydberg hann begagna sig av detta betyg.

Sommaren tjänstgjorde han antagligen som informator i Måns Prytz' hem, men i slutet av året finna vi honom åter i hemorten som medarbetare i Jönköpingsbladet. Denna tidnings utgivare var då A. W. Strehlenert, vilken som konstförvant å Lars Hiertas trycken varit ansvarig översättare i den stora processen om Strauss och Evangelierna en livligt intresserad man, hos vilken Rydberg någon tid bodde och med vilken han städse fortfor att stå i vänlig förbindelse.Viktor Rydbergs bidrag till tidningen under denna tid lära varit både politiska och skönlitterära.

Han meddelade under denna Jönköpingsvistelse i tidningen tvenne försök å romanförfattarskapets område, båda betecknade med signaturen V. Rbg. De äga visserligen icke något högre värde, men äro dock av intresse såsom intyg om den unge författarens dåvarande smak och åskådningssätt. Liksom i Vampyren möta vi här sensationsromantik i tidens något vilda stil; i avseende å hemska, skräckinjagande motiv lämna de föga övrigt att önska.

Den första av dessa berättelser lästes i Jönköpingsbladet i slutet av 1850 och hette Ett äventyr i finska skärgården.

Ämnet är ett mordförsök, som en rysk officer -- en fullfjädrad skurk -- planlägger mot berättaren av händelsen, en svensk landskapsmålare, vilken vunnit den kvinnas hand, som även ryssen åtrått. För att döda sin rival har nidingen under falska uppgifter vidtalat några lurendrejare -- förrymda ryska soldater, vilka äro i hans våld -- att

betjäna det nygifta paret som roddare och, då de närmat sig en ensligt liggande ö, överfalla och döda den svenske målaren, varefter ryssen skulle uppenbara sig som den unga kvinnans räddare från illgärningsmännen. Dådet är nära att lyckas -- författaren spar härvid icke på spännande scener, ganska livfullt berättade -- men sedan kampen mellan målaren och roddarna utkämpats och de stridande tumlat om i vattnet, nödgas desöka sin räddning genom simning. Då de räddats och målaren till och med givit sin ene förföljare en handräckning, blir denne hans hängivne slav, redogör på bruten finska, hurusom officern tubbat och tvingat honom till illdådet, och föreslår en hämnd, som målaren efter någon tvekan går in på. Skurken faller bokstavligen i den grav, han grävt för en annan, i det han nedsänkes genom användande av lurendrejarnas maskineri i djupet nedom den grotta, där de bruka gömma sitt smuggelgods. Då målaren vill lämna den ryske soldaten en börs, återlämnar denne stolt gåvan och kysser hans hand.

»Denna natt» -- säger målaren till slut -- »som jag nu beskrivit har varit den förfärligaste i mitt tämligen äventyrliga liv.»

Det går genom denna äventyrsnovell en underström av det rysshat, som den tiden var så vanligt i svenska bygder. Sonen av den gamle krigaren från 1800 års fejder kände varmt med de finska bröderna och fann tvivelsutan sina känslor tolkade i Talis Qvalis' och Johan Nyboms utfall mot kosacker och moskoviter.

I övrigt är tendensen i denna novell föga framträdande.

Mera avgjort visa sig författarens politiska sympatier i den mera betydande berättelsen Positivspelarna, som var införd i Jönköpingsbladet under förra hälvten av år 1851.

Den är nämligen ej blott en roman, utan avser ock att vara en politisk tidsskildring. Dess ämne är hämtat från 1848 års revolution i Baden, ochförfattarens hjärta klappar varmt för de tyska insurgenterna. Icke förgäves hade Viktor Rydberg hjälpt till i Handelstidningens utrikesavdelning, vars redaktör, den ovan omtalade Lindskog, var en hänförd svärmare för de dåtida europeiska frihetsrörelserna.

Bland romanens huvudfigur fanns en historisk. Det är Wilhelm Adolf von Trütschler, en av den tyska revolutionens koryféer och martyrer. Inom det revolutionära partiet vann denne begåvade unge man, överrättsdomare i Dresden, en hög ställning; han var en av Frankfurtparlamentets och den sachsiska lantdagens ledare och han blev snart nog tagen i anspråk av den badiska revolutionsregeringen, som gjorde honom till civilkommissarie i Mannheim och till provisorisk regeringschef i hela nedre Rhenkretsen. Hans energiska organiserande av upproret väckte slutligen till liv en motrevolutionär rörelse, och Trütschler, som just stod redo att taga till flykten, blev gripen, överlämnad åt preussarna, dömd till döden av en krigsdomstol och skjuten i augusti 1849.

Det är dock föga mer än Trütschlers tragiska slut som Rydberg begagnat. Han har för övrigt gjort honom till en vida äldre man än han i verkligheten var; -- den historiske Trütschler var vid sin död endast 31 år gammal, i romanen är han däremot redan en gammal man, som äger en fullvuxen son, bokens egentliga hjälte, Emil Trütschler, och det är dennes vilda och äventyrliga men slutligen misslyckade försök att befria fadern urfängelset och ur förtryckarnas våld som utgör bokens huvudhandling.

Romanen inledes med, att de båda studenterna från Heidelberg, Emil Trütschler och hans vän Lindow, komma till Sverige förklädda till vandrande positivspelare och sångare. Det lär verkligen ha kommit flera tyska revolutionärer över till Sverige och bosatt sig bland annat i Småland. Även må nämnas att vid denna tid tre tyska positivspelare och sångare väckte mycken uppmärksamhet i dessa trakter; deras positiv var så stort och ståtligt, att det måste forslas på vagn och var försett med rörliga dockor. Dylikt gav nog uppslaget till Rydbergs roman. Emil Trütschler är nämligen liksom fadern en förföljd revolutionär, dömd till döden, och han klagar över att hans drömmar om en lycklig framtid och ett räddat fosterland äro förbi. »Utan annan framtid än smälekens, föraktets, eländets irra vi nu landsflyktiga i främmande land tiggande vårt bröd.» Ett par svenska studenter ana emellertid att bakom de vandrande positivspelarnas dräkt gömma sig intelligenta ungdomar och visa dem gästfrihet och vänlighet. Underrättelser, som Emil får från Tyskland om faderns fängsling vålla emellertid, att han avbryter sin

vistelse i Sverige och återvänder till hemlandet -- fastän fågelfri -- för att söka rädda fadern ur bojorna.

Men det är även något annat, som drager honom hemåt, kärleken till hans kusin, den ädla Ida, dotter till en omänsklig överste von Grabow, vilken är hans fars hätske fiende och på allt sätt söker bringa denne till stupstocken i tanke att, enär även sonen är dödsdömd, varda hans arvinge. Romanens huvudhandling rör Emilskombinerade försök att befria fadern och enlevera den älskade, vilken hennes far med lock och pock vill förmå att ingå trolovning med en rik greve von Plessen. Emils försök synas skola krönas med framgång. Förklädd till målare har han lyckats innästla sig i fängelset och berett sin far utväg att undslippa, men genom att enleveringsplanen blir bekant för Idas elaka och hämndgiriga syster, råkar han i stället själv i despotens våld. Hans vän Lindows försök att med bistånd av den mystiske Wolkmann befria Emil genom en underjordisk väg, som Wolkmann upptäckt, är också nära att lyckas, men just i det ögonblick, då räddningens timme slår, visar sig allt förlorat. Då skyndar sig den gamle Trütschler från den dolda fristad han funnit till sin svåger von Grabow och beder denne utverka, att han må få inträda i stället för sonen; efter någon underhandling, därvid Trütschler riktar pistolen mot svågern, lovar denne heligt att tillmötesgå hans önskan, men endast för att i tanke på sitt arv genast bryta löftet och låta både fader och son arkebuseras samtidigt. Till och med när han mottagit ett brev med storhertigens benådningsakt för dem båda, vilken hans dotter Ida lyckats utverka, hemlighåller han denna nåd, tills det är för sent. De båda tappra frihetshjältarna dö med frihetens ord på läpparna: »Gud skall snart ur folkets sköte låta en hämnare uppstå, som utrotar den siste tyrannen och med honom de sista spåren av träldomen. Leve friheten!»

Och mångdubbelt återljöd »leve friheten!» som ett eko från folkskaran.Vid sidan av denna huvudhändelse utspelar sig en bihandling mellan den gamle överste von Grabow och en ung flicka Maria, vilken han lidelsefullt åtrår och som han söker köpa för guld av hennes föregivna mor, den gamla Katarina. Men denna är ingen annan än hans egen forna älskarinna, den en gång sköna Irene di Castello, en italienska, som han övergivit och som han icke igenkänner; -- så hava ålder och grämelse ändrat hennes person. Och hon har nu utfunderat ett gräsligt straff mot sin förre älskare, ty Maria, som hon vill offra åt hans lustar, är ingen annan än hans egen äldsta dotter med sin hustru, vilken dotter Irène-Katarina för många år sedan stulit från det äkta paret och nu driven av infernalisk hämndkänsla vill föra samman med hennes egen far. Maria älskar emellertid den nämnde Wolkmann, de båda flyktingarnas vän och hjälpare, som är romanens egendomligaste figur. Rätt märkliga, såsom antydande en viss läggning mot det mystiska hos den unge författaren, är Wolkmanns astrologiska svärmerier och mystiska funderingar om möjligheten att planeterna kunna giva vinkar om jordinvånarnas tillkommande öden, ehuru det vore dårhusmässig vidskepelse att tro det de kunde inverka därpå:

»Wolkmann ägnade sig ej blott åt den så förkättrade astrologien utan ock åt vetenskapernas drottning astronomien; den gåtfulle och mystiske svärmaren var tillika lärd och vetenskapsman, han lyssnade till de nattliga stjärnornas viskningar, omfattade med värme Lavaters och Galls läror, försvarade teorier, vilkas värde man bestrider; men han hade aldrig lämnat förnuftets belysta stråt föratt beträda vidskepelsens och en blind tros töckniga regioner.»

Wolkmann blir ock den hämnande rättvisans organ. Då han för andra gången överraskar Grabow, när denne vill med våld bemäktiga sig Maria, som för övrigt därförinnan av sin så kallade »moder» Katarina-Irène fått en sömndryck, vilken försatt henne i dödens sömn, skipar han -- med utsökt grymhet -- själv rättvisa mot skurken och tar därpå själv gift; -- livet har för honom numera intet värde, sedan Maria är död. Men så finner han hos Grabow Trütschlers och Emils benådningsakt, kastar sig på en springare och ilar till avrättsplatsen för att förekomma deras död. Men han hinner icke dit, utan dignar på vägen döende till marken.

En stor del av romanen upptages sålunda av äventyrliga scener, där list och våld växla. Man kan stundom finna gräsligheter och våldsamheter nog mycket hopade, men de äro berättade med stor livfullhet, och författaren har i intrigflätning hunnit ett betydligt stycke fram sedan »Vampyrens» dagar. Han förstår att hålla läsarna i en ständig spänning; fram och åter tvinna sig händelsernas trådar, de olika parternas anslag och motanslag äro lagda med en följetongsstrategs säkra blick. Med förkärlek dröjer författaren, liksom även fallet var i »Vampyren», vid

fängelsescener och fångarnas försök att rymma. Slottsvaktmästarens son hade här barndomsminnen att bygga på, och skildringarna av fästningarnas hemliga gångar och de äventyr, som där passera, erinraom att Rydberg redan i barndomen enligt vad han berättar i »Det forna Jönköping» älskade utforska de mörka valvgångarna som löpte under bastioner och ravelliner och att den gamla fästningen var en barndomsvän som närde och väckte hans fantasi.

Dessutom skildrar Rydberg med kraft och färgrikedom flera burleska scener från soldatlivet; och under det karaktärsteckningen eljes är nog mycket schematisk i skarpa motsatser av svart och vitt, djävlar och änglar, finna vi bland soldattyperna åtskilliga säkert iakttagna, realistiskt givna figurer.

Med hänsyn till romanens allmänna litterära karaktär må följande framhållas.

Den företer inslag dels ifrån senromantikens skräck- och gräslighetsmotiv, vilka ju för övrigt ha sina förebilder redan under 1700-talet, dels från den Dumas'ska följetongsskolans djärva äventyrligheter och strider, dels slutligen från den demoniska naturfatalism, som i viss mån kan föras tillbaka till Goethes Wahlverwandtschaften, där dock den andliga och naturliga världen försonas, men som hos romantikerna drives till ytterlighet, till spökhistorier, magnetisk somnambulism, högst egendomliga sinnesförvirringar och dylikt.

Det är i sistnämnda avseende egendomligt att iakttaga, huru Rydberg söker i Wolkmanns person liksom förena sina sympatier för mystik och sina sympatier för den rena, förutsättningslösa vetenskapen. Detta drag bevarade han ständigt. Han stod på vakt mot vidskepelse, men han ville aldrigbortvisa möjligheten av vissa för oss ofattbara naturmystiska fenomen. »Mer finnes mellan himmel och jord än vår filosofi drömt om.»

Men utom berättelsens karaktär av spännande följetongsroman hava vi att beakta en annan sida: dess frihetstendens.

Ty genom de gräsliga och äventyrliga tilldragelser dem en ungdomligt naivt-romantisk fantasi spunnit till förnöjelse för Jönköpingsbladets läsare, pulserar en underström av äkta frihetskärlek. Här möter oss den unge Viktor Rydberg med alla sina sympatier och antipatier. Han är framför allt en beundrare av den unga tyska sångarkrets, som anslog frihetstonerna och vilken bland annat inspirerat hans store föregångare Talis Qvalis. Här är först Gottfried Kinkel -- likväl mera berömd som konsthistoriker än som skald -- vars djärva rymning från Spandaus fästning torde givit Rydberg en del materiel för hans roman, men vars dikter, trots deras behag, värme och kraft, dock ingalunda berättiga till det hedersnamn: »Tysklands störste skald» vid denna tid, vilket han av sin ungdomlige svenske beundrare erhåller. Och mot slutet av romanen -- i en epilog -- låter författaren Lindow, som efter vännens död åter besöker Sverige, skänka sin svenske vän såsom ett minne ett exemplar av den tyske frihetsskalden Georg Herweghs dikter.

Ur Irlands store frihetssångares Thomas Moores »Paradiset och Peri» inlägger Rydberg i romanen såsom dess »fabula docet» följande vackra strof:Det blod, som uti despotens sold uti striden spills att befästa hans våld, det fläckar jorden; men hjältens blod, som för friheten offras med kärlek och mod, är så heligt, att icke det sätter en fläck på själva Edens klaraste bäck.

Om än sålunda Rydbergs episka fantasi var behärskad av samtidens -- efterromantikens -- sensationsromaner, lopp där tillika genom denna prosadikt en lyrisk ådra, vars källflöde är att söka i Tysklands och Irlands frihetssång. Dock synes även den franske frihetsskalden Béranger ha funnit genklang hos den unge Rydberg. Man misstager sig nog icke, om man spårar inflytande från denne i en uti romanen inflickad, visserligen till formen något omogen, men långt ifrån oäven visa mot soldatesken, i viss mån ironiserande samtida soldatvisor, där soldatlivet höjes till skyarna. Den börjar:

»Ett härligt liv har soldaten! Vem är som drar musten av staten? Jo, han, minsann, och ingen ann! Bonden han släpar och borgaren stretar, men knekten på krogarna endast arbetar. <tab<Ett härligt liv har soldaten! Det är han som drar musten av staten.»

Viktor Rydberg erinrade sig på äldre dagar »Positivspelarne» med den fasa, som stundom betager en författare, när han påminnes om litterära ungdomssynder. Då en av de typografer, som »satt» romanen, år 1880 tillskrev

honom och föreslog att få trycka om den, svarade Rydberg:»Den lille typografen» minnes jag från min ungdomstid mycket väl; jag betraktade honom och hans vän Sandberg som mönster av bildade och städade arbetare, med vilka det var en heder att umgås. Men till hans förslag att åter trycka »Positivspelarne» som följetong kan jag dock omöjligen giva mitt bifall. Berättelsen är den mest omogna och i alla avseenden sämsta som jag skrivit under den första perioden av min författareverksamhet och hon bör icke vidare dragas fram ur den förgätenhet, vari hon välförtjänt vilar.

Detta författarens hårda omdöme om »Positivspelarne» är långtifrån riktigt. Tvivelsutan är den vida överlägsen både »Vampyren» och »Ett äventyr i finska skärgården».

*

Viktor Rydberg synes vid denna tid hava varit fylld av skaparelust och håg att i tendensromaner giva luft åt sin fantasi och sin frihetskärlek. Brodern Carl August, vilken nu, sedan hans försök att bryta sig en bana som bagaremästare misslyckats, rest till Skara seminarium för att utbilda sig till folkskolelärare, skriver i ett ganska upplysande brev av den 4 februari 1851:

»Bror Viktor vistas för närvarande i Jönköping. Han ämnar sig till Uppsala, när sjön blir öppen. Han har skrivit och håller på att skriva följetonger för att förtjäna till sin Uppsalafärd. I Jönköpingsbladet pågår en som heter Positivspelarne; i Handelstidningen kommer snart en: Qöteborgsskisser, och till Aftonbladet har han en roman i fyra delar nära färdig, som heter Brott ochVedergällning. Första delen är uppskickad till Hierta, som lovat att när alla delarna anlänt betala dem med 250 rdr. Jag har läst de två första delarna och om även en annan än min bror vore författaren måste jag hänföras därav och beundra det lätta skrivsätt och snille som där verkligen framlyser. Bror Viktor är den som hjälpt mig hit. Han skänkte mig 20 rdr. Han har för närvarande, tills han fått betalt för sina arbeten, ej gott om penningar och jag önskade att ej helt och hållet ligga honom till tyngd, ty han behöver väl sina pengar, när han kommer till Uppsala.»

Det av C. A. Rydberg omtalade arbetet »Göteborgsskisser» har jag ej lyckats finna i Handelstidningen, och lika litet har »Brott och Vedergällning» funnit väg till Aftonbladets spalter. Kanske är det samma ämne som Rydberg behandlade i romanfragmentet »Vilhelm Bergman» eller »Benoni Strand».

I Lund 1851--52. -- »Sjustjärnan.»<7b>

Rydbergs avsikt att avlägga studentexamen i Uppsala ändrades av okänd anledning; i stället styrde han på våren 1851 kosan till Lund, dit han anlände, enligt vad brodern skriver, med 2 rdr banko på fickan. Han avlade den 19 juni 1851 studentexamen med mycket goda betyg, isynnerhet när man betänker, att det var en privatist, vars ordnade skolstudier lågo flera år tillbaka i tiden; betygssumman var 13, under det minimum utgjorde 6, genomsnittssiffran var 7 à 8. Samtidigt inskrev han sig i Smålands nation.

Rydberg stannade icke vid akademien efter avlagd examen. Han hade i övrigt vid denna tid missödet att bliva bestulen på sin garderob, »som var rätt dyrbar», enligt vad brodern skriver till en ungdomsvän.

Förmodligen tog han någon kondition över sommaren och hösten. Säkert är, att han tyngdes av ekonomiskt betryck, och med den honom egendomliga benägenheten, som han senare så vackert tolkat i dikten »Din sorg är din», att hur tung än lotten kändes, hellre tiga och lida än lägga sin sorg på redan tyngda bröst, höll han sin ställning hemlig för sina allra närmaste och meddelade dem intet. Att han hade det svårt, därom talade han icke själv, men följande rader ur ett brev från fadern i augusti 1851 äro betecknande nog:

»Varför, min älskade Viktor, som både jag och dina syskon så innerligt älska, vara så hård emot oss, att du inte lämnar oss någon underrättelse om dig? Att motgångar trycka dig -- det tro vi, men varför få vi icke veta det; vi deltaga i dem med det hopp att Gud i sinom tid hjälper dig.»

Först mot slutet av höstterminen 1851 återvände Viktor Rydberg till Lund. Han erhöll då, i december, utdrag ur filosofiska fakultetens protokoll med intyg, att han »såsom blivande jurist» fullständig studentexamen nöjaktigt genomgått. Först den 14 februari 1852 inskrev han sig i studentmatrikeln och den 7 april i juridiskafakultetens

album och i kameralalbum. Samtidigt med det sistnämnda intyget, erhöll han ett testimonium av Smålands nation, undertecknat av dess inspektor C. A. Hagberg, att han på grund av mycket god flit och hedrande uppförande förordades till stipendium.

I det Lund vartill Rydberg kom vid 1850-talets början härskade resignationens ebb efter den revolutionära 1840-talsfloden, eller som Rydberg själv i sitt minnestal över Talis Qvalis uttryckt det:

»Det missmod, varmed överspända förhoppningar gäldas, den slapphet, som efterträder stormande utbrott, förnummos över hela vår världsdel, och det låg något i luften även över den lilla universitetsstaden. Strandbergs samtida i Lund förekommo oss som ett herossläkte, vilket av livets större former tog en dristig överblick.»

Viktor Rydbergs vistelse i Lund avsåg närmast förberedelser till juridisk examen, och dessa elementära studier bragte honom knappast i närmare beröring med universitetsstadens berömdheter, av vilka väl eljes en sådan man, som hans nations inspektor, den utmärkte Shaksperetolkaren och lärde språkforskaren, bort stå honom nära.

Viktor Rydberg var, såsom en av hans samtida kamrater -- Oscar Svahn -- skriver, trots sin framstående begåvning och sina vidsträckta latinstudier en tämligen obemärkt student, som icke ens tycktes hava blivit »upptäckt» av sina nationskamrater, smålänningarna. Hans sysselsättning i Lund var för övrigt ej blott lärjungens, utan även lärarens. För sitt uppehälles skull meddeladehan undervisning i latin åt yngre studenter och var särskilt anlitad som en rättare av latinska stilar och som hjälpreda vid Horatiustolkningen.

Men vistelsen vid ett universitet äger ej blott betydelse ur studiernas synpunkt. Varje gammal student skall erkänna, att även det samliv kamratumgänget erbjuder utgör en föga mindre viktig insats för individualitetens utbildning. Rydberg stannade visserligen endast en kort tid i universitetsstaden, och denna vistelses betydelse för hans lärdom kan icke ha varit stor. Däremot var umgänget med likasinnade studenter förvisso av stort värde, och han har ju själv i ett ovan anfört citat uttalat, att han här i en krets av högsinnade och begåvade kamrater »återfann sig själv».

Hans förtroligaste umgängeskrets utgjordes av »göteborgare». Närmast slöt han sig till en yngling av radikal läggning och med rika vittra anlag, den tjuguettårige göteborgaren Mauritz Liberg, vilken redan som gymnasist lämnat bidrag till Handelstidningens spalter och som från den tiden var bekant med Rydberg. Liberg, som i parentes sagt ej var inskriven i någon studentnation, var nu medarbetare i Munck av Rosenschiölds radikala blad »Fäderneslandet». Han förmedlade bekantskapen med den tjuguårige Fredrik Braune (sedermera v. universitetsbibliotekarie), som likaledes blev Rydbergs nära vän under Lundatiden och senare. En dag hände det att dessa tre -- Rydberg, Liberg och Braune -- mottogo ett förslag av en Rydbergs lärjunge i Horatius, en tjuguårig svärmisk blekingsbo, den tiden »yngre ände flesta, vid namn Axel Krook om att bilda ett vittert sällskap: Sjustjärnan, som skulle vara ytterst hemligt och i vilket estetiska och filosofiska spörsmål skulle avhandlas samt poesi produceras. Krook ägde den tiden en ovana att slå omkring sig med nyss inhämtade, blott till hälvten förstådda filosofiska och estetiska slagord från Hegel och Solger, och detta samt en del andra ungdomliga egenheter, dem Oscar Svahn skildrat i »Våra Översittare», vållade, att kamraterna gärna skämtade med honom. De antogo också mera på skämt hans inbjudan till Sjustjärnan. Medlemmarna voro, utom de fyra nämnda, göteborgsstudenterna J. A. Tengvall (född 1831, sedermera provinsialläkare), J. N. Freding (född 1830, sedermera häradshövding, vilken föga deltog i sällskapet), J. A. Stockenberg (född 1833, vilken lämnade Lund strax efter sällskapets stiftande och sedan flyttade till Australien), Carl A. Stenström (sedermera död som student i Uppsala), varjämte senare invaldes Oscar Svahn, född 1833, sedermera lektor i Kalmar, och G. S. Trägårdh, född 1832, sedermera medicine professor. Föreningen omgav sig med en skämtsam mystik, vilket hos vissa akademiska fäder t. o. m. lär ha vållat farhågor. Man anordnade receptionsceremonier i glad ordensstil och bestämde, att varje ledamot skulle ha sitt särskilda ordensnamn, varunder han i protokollen borde nämnas, och eftersom sällskapet i sin helhet fått namn efter en av himlavalvets konstellationer, borde medlemmarna omdöpas med namnen på män, som gjort sig förtjänta om den astronomiskavetenskapen; -- förslaget kom från den för astronomiska studier svärmande Rydberg. Så kallade sig Rydberg Kepler, Braune Leverrier, Krook Arago, Liberg Galilei, Tengvall Herschel, Freding Piazzi, Stenström Cartesius, Stockenberg Kopernicus, Svahn

Kopernikus den andre och Trägårdh Newton. Det första sammanträdet hölls den 12 december 1851, och till ordförande under första månaden (olympiaden) utsågs sällskapets stiftare »Arago». Man läste upp poem, höll föredrag och diskussioner, men det hela var tydligen anlagt på att skämta med den ungdomlige ordförandens naivitet. Härom vittna protokollen, som ofta innehålla bombastiska lovord om hans djupsinniga skaldskap, hans förmåga att förena klassisk anda med antik klarhet, hans diktning i Byrons anda, över vilken han dock på några ställen höjt sig och dylikt. Ett par drag må anföras. »Arago» hade för »Galilei» och denne sedan för »Kepler» omnämnt, att han författat ett poem »Törnen i livets dal», med vilket diktalster författaren själv var mycket belåten. Redan vid första sammanträdet anhöll då brodern Kepler att få föredraga ett poem »Till den okände skalden av dikten 'Törnen i livets dal'», vars anonyma diktalster, som han fått läsa hos en kamrat, på honom gjort ett överväldigande intryck, åt vilket han nu i en dikt ville ge luft. Den unge ordföranden upplyste därefter, att han vore den anonyme författaren, varvid ledamöterna hade något svårt att hålla sig allvarsamma. Likaså när några dagar senare Rydberg och Liberg föredrogo två tävlingssånger över samma ämne, Denfilosofiska trösten, båda två innehållande ren gallimatias, men i protokollen lovordade såsom »genomträngda av djupa och vackra tankar om än dessa på ett och annat ställe blivit mindre tydliga genom hopande av filosofiska uttryck». »Brodern Galileis (Libergs) poem framställde de gnostiska åsikterna över ämnet, vilket åter av brodern Kepler behandlades från en mera vidsträckt synpunkt.» Författarna, heter det vidare, måste förklara sina poemer för att göra dem för sällskapets övriga medlemmar tydliga, vilket också fullkomligt lyckades dem; för övrigt ansågs brodern Keplers opus genom sin vidsträcktare världsåsikt och sin mera mångsidiga uppfattning av världsanden i dess olika gestalter vara brodern Galileis i någon mån överlägset. Denna Rydbergs satir på jonglerandet med filosofiska termer har genom en tillfällighet bevarats åt eftervärlden, i det att P. G. Ahnfelt intagit det i sina Studentminnen (II: 189). Han har där givit det en speciell adress till Wilhelm Flensburgs filosofiskt-teologiska författarskap och personlighet; satiren gäller emellertid hela den ofruktbara leken med filosofiska termer, vartill ej blott Hegelianer, utan även andra skolors adepter flitigt göra sig skyldiga. Den kostliga satiren lyder:

»När Anden subjektivt mot eterns zoner på idealets vingar höjer sig, och icke-varats hemska regioner sig breda ut omkring hans öde stig, då först kan själen i idéens spegel få se sin klara, skinande substans, vars ljus en krona bildar omkring Hegel, en gloria strålande med solens glans.Vad Fichte känt och vad en Schelling anat, då först kan nå en sann realitet, och Konfutzé, som Andens vägar banat, då först förstår sin objektivitet. Vid tänkats avgrund jaget häpet stannar, där möjligheten i oändlig form, en olöst gåta lik, sig själv förbannar i toner vinande som nordanstorm.

Ty existensen finns ej i sitt vara, »principer» strider mot sin egen grund, och alla, alla evigheters skara uppslukas girigt utav en sekund. Och Tidens skepp mot Rummets bankar strandar, det absoluta finns blott relativt. Materien sig med Andens urstoff blandar, det positiva verkar negativt.

Men vilken tröst! Vad varje väsen känner, kan blott subjekt-objektet rätt förstå; och Pleroma -- hur het dess stråle bränner, eoners fullhet svalkar hon ändå. Totalitetens attribut, det vilar i accidensens receptivitet, och oförnuftet aprioriskt ilar att aposterioriskt nå passivitet.

Emellertid blev det snart klart för ledamöterna, främst för Rydberg, att det egentligen icke var rätt att på detta sätt systematiskt skämta med en i grunden god och välvillig kamrat. Rydberg åtog sig att upplysa Krook om att man dragit växel på hans naivitet och bad honom förlåta obetänksamheten. Långsint var Krook icke, utan blev snart försonad. Men vid första sammanträdet på nyåret nedlade han ordförandeskapet och avsade sig, somdet heter i protokollet, »på skäl, dem han närmare specificerade, kandidaturen till platsen». Krook har själv, älskvärt nog, i ett brev från senare år till V. R. karaktäriserat vännernas skämt i Sjustjärnan med de orden »att de ville ha en trevlig stund med hans obundna fantasi».

Det beslöts, att sällskapet skulle fortsätta sin verksamhet på mera allvarlig grund, utan något personligt gyckel och under ett nytt, mindre anspråksfullt namn: »Concordia». Allvarliga och skämtsamma dikter föredrogos nu, tal höllos och komiska diskussioner föranstaltades. Rydberg föredrog vid sammankomsterna utom de båda nämnda skämten följande dikter: »Barnamörderskan» (efter Schiller), »Resignation», »Drömfantasier», »En glad

stund», »Kosackens sång» (efter Béranger), »Vad är hoppet?», varjämte han höll ett politiskt föredrag: »Betydelsefulla tecken», vilket lär framkallat en hetsig diskussion. Av dessa dikter finnas nu endast i behåll en del av översättningen från Schiller samt dityramben Drömfantasier, så lydande:

Vindarne susa i doftande lund, pärlorna brusa i bägarens rund. Fåglarne sjunga kärliga toner, tuvorna gunga små kupidoner. Över den vilda fjällväggens branter störtar sig bäckens larmande våg, och över ängens skiftande täcke yra bacchanter ställa sitt tåg. Mantlarne flyga ystert för vinden, kärlekens frågor tala i blickens flammande glans, druvornas lågorbrinna på kinden, svallande lockar skuggas av rankans yviga krans. Druckne satyrer tumla kring fälten, sången nu stiger, lovande ädla druvornas lån, prisande tiger- tämjaren, hjälten, fröjdernas fader, åskarens son. Evoe Bacchus! Konungen nalkas, runtomkring vagnen nymferna skalkas, faunerna larma, vilda bacchanter runtomkring panter- charerna svärma. Evoe Bacchus! sångerna ljuda. Härlig i guda- skönhet han styr sin glänsande char. Ynglingens panna, öppen och klar, kransar den ljuva svallande druva; nattsvarta lockar fladdra och flyga hän över skuldror, vita som snön, mantelens purpur- fållar sig smyga tätt till gestalten, smidig och skön. Rosornas ånga sprides av yra lekande fläktar, fjärlarna fånga blommornas nektar, skyarne simma luftiga, ljusa, skogarne susa, aftonens strimma flammar i väster, kärlekens, vinets orgiska fester redas i kvällens mystiska famn!

Till form och stämning erinrar detta poem något om Zephyrs och Cecilias växelsång i Atterboms »Lycksalighetens ö» samt om de föregående körerna av tärnor, salamandrar, feer, dryader, mediner i samma dikt. Dikten bådar för övrigt det sinne för hellenisk skönhet, som kännetecknar Rydbergs senare skriftställeri. Alldeles särskilt är den befryndad med den vackra dityramben i »Den siste atenaren», vilken, liksom »Drömfantasier»,inflätades i poemet »Livslust och livsleda» såsom uttryck för »unge helleners» levnadsfröjd.Sålunda upptog Rydberg i den 1891 tillkomna »Livslust och livsleda» detta sent omsider återfunna skaldestycke, tillkommet nära fyra årtionden tidigare.

Mera skämtsamma bidrag till samkvämen utgjorde de diskussionsövningar, som parodierade nationssalarnas ofruktbara försvar av teser.

Någon gång, dock långt ifrån alltid, följdes de litterära samkvämen av en liten »spritning» med ty åtföljande beskedlig potatissexa à 16 skillingar banko å Rosenqvists värdshus, om nämligen skramlingen i »Ödets hatt» visade, att medlen sådant tilläte, eller ock -- ännu anspråkslösare -- genom hemköp till Rydbergs studentrum av materialier. Då stod glädjen högt i tak under skämt, glam och sång av en trio, där Svahn sjöng tenor, Tengvall baryton och Rydberg bas. Men stundom, när det »Rosenqvistiga» spörsmålet väcktes, visade det sig omöjligt att få en spritning i gång, och då uppgav sällskapet, om än med svidande hjärta, förslaget och nöjde sig med att »prata, röka och sjunga».

Då »Concordias» talrika sammankomster med tillhörande forcerad litterär alstring togo väl mycken tid i anspråk, anmälde den 18 april -- »för sällskapet en Tycho Brahe-dag» -- Rydberg, Braune, Svahn och Tengvall sig vilja utgå ur föreningen, och de övriga förklarade sig då ej kunna uppehålla dess verksamhet.

De glada samkvämen i Sjustjärnan stodo emellertid för deltagarna kvar i rosenfärgat minne.Mauritz Liberg skrev kort före sin död 1854 till Rydberg:

»Jag önskar min kassa alltid varit vid så gott hull som nu. -- -- Vilka sötebrödsdagar vi skulle haft i Lund, om vår dåvarande kassa varit i detta lyckliga skick; men vi hade då måst bland våra minnen sakna de många trevliga episoderna med »Ödets hatt» och våra tesupéer och potatissexor med bultis (svagdricka) hade förlorat sina förnämsta spartanska kryddor: vigilansen, tarvligheten, den periodiska svälten och den satans kölden.»

Även Rydberg bevarade i kär hågkomst samkvämen i det lilla studentsällskapet, om vilket han gärna talade, under det ett lekfullt löje spelade kring läpparna. En av kamraterna i detta lag -- den som jämte Liberg vid denna tid stod honom närmast, Fredrik Braune -- har yttrat i brev till författaren:

»Rydberg var de övriga medlemmarne så överlägsen att samlivet med oss ej kunde utöva något inflytande på hans utveckling; han var utan all jämförelse den mest begåvade av oss alla, liksom han var den äldste, den

kunskapsrikaste, den mognaste och den som förvärvat mest livserfarenhet, under det att vi andra voro nästan mera än lovligt 'gröna'; jag tror likväl, att samlivet med oss tjänat honom till en väl behövlig uppmuntran och rekreation under en eljes på grund av ekonomiskt tryck bekymmerfull period av hans liv, men därtill inskränkte sig nog också dess betydelse för honom!»

Att Braune härvid, i sin blygsamhet å egna och kamraters vägnar, underskattat Sjustjärnekretsens betydelse för Rydbergs personliga utveckling, därpå ha vi Rydbergs egna ord. Ochden betydde kanske även litterärt ej så litet för honom. Det är nämligen icke oviktigt för en författare, ägde han än så framstående anlag att vid början av sin bana möta förstående sinnen, möta en krets, i vars hjärtan hans sång och poetiska uppfattning finner klangbotten. Och en sådan klangbotten fann Viktor Rydberg hos de litterärt intresserade ynglingar, vilka bildat det lilla ordenssällskapet och som i sin äldre kamrats sånger, enligt vad Braune skriver, skönjde ett os magna sonaturum.

Att Rydberg på sina yngre vänner utövade en både livgivande och hälsosam inverkan därom vittna några ord dem Mauritz Liberg biktade för Carl August Rydberg kort före sin död: »Jag har varit egenkär, men egenkärleken botade Viktor mig för i Lund», liksom vad han skriver till V. Rydberg själv: »Vad jag nu många gånger känner behovet av din livande närvaro och dina magiskt stärkande ord.»

Utom Sjustjärnans krets äro bland Rydbergs Lundavänner företrädesvis att nämna docenten Albert Lysander, vars bekantskap han gjort redan under sin första Göteborgstid, då Lysander under mellanterminerna vistades i sitt föräldrahem, samt sedermera rektorn och folkskoleinspektören Carl Leidesdorff, som förblev hans förtrogne umgängesvän även längre fram under deras gemensamma vistelse i Göteborg. Med Leidesdorff knöt Rydberg förtrolig vänskap, då de tillsammans fullgjorde sin värneplikt som studentbeväringar»med en muskedunder av 1813 års modell på axeln».

Rydberg fann synnerligt behag i vapenövningarna och räknade beväringstiden bland sina angenämaste minnen. Nu blev han ock känd inom en större kamratkrets och utvecklade under denna tid en livlighet, som -- yttrar Svahn -- kanske just emedan den så länge legat bunden bröt fram nästan under form av ungdomlig ysterhet.

Om hans studenttid har jag för övrigt mottagit skildringar från ett par hans vänner. Carl Leidesdorff berättar:

»Månget symposion kärt för minnet hade vi tillsammans både på tu man hand och i kamratkretsen, men vid alla dessa, även de gladaste tillfällen iakttog Rydberg en viss och vis måtta. -- -- -- Rydberg hade alltid en utpräglat ridderlig natur, som kände livligt behov att beskydda, hjälpa och uppmuntra allt som var svagt och ringa och av andra förbisett. Han visade detta hela livet igenom. Så trädde han under sin studenttid modigt och utan tvekan i spetsen när det gällde att hjälpa en kamrat. Så såg jag honom under vår ungdomstid i Göteborg mer än en gång i större sällskap slå sig ner och samspråka med den ringaste i sällskapet, vilken ingen annan tänkte på. Och hans ridderlighet i det offentliga livet känna vi alla. Rydberg kunde vara och var gemenligen i kamratkretsen och även på tu man hand sprittande glad, dock likväl under ett villkor, en förutsättning som för honom allt mer och mer under årens gång blev en conditio sine qua non: han måste ha den känslan, det medvetandet, att han under dagen gjort någon nytta, utfört något arbete på den plats han åtagit sig, annars var han vid dåligt humör. Men hade han det medvetandet, så sprudlade han av liv, lust och ungdomsglädje.»En annan av Rydbergs förtrognaste Lundavänner, Fredrik Braune skriver:

»Ännu erinrar jag mig livligt när och var jag först sammanträffade med Viktor Rydberg och det första intryck jag då av honom erfor. Så ung och omogen jag än var, kände jag dock, att det var en överlägsen ande, som i honom mötte mig, men det var en överlägsenhet, som aldrig, varken då eller senare, kändes tryckande, därför att den var förenad med så mycken hjärtats godhet och karaktärens ädelhet och emedan den gjorde sig gällande utan alla anspråk att göra det.»

Oscar Svahn skildrar i »Våra översittare» Rydberg bl. a. med följande ord:

»Viktor Rydberg var då liksom under hela sitt följande liv, blid, vänsäll och god. Ehuru han till största delen själv fick arbeta sig till vad han behövde för tillfredsställande av sina enkla behov, så var det dock alltid han som lånade ut, då han var vid kassa, ehuru han själv, så vitt jag kan erinra mig, aldrig lånade av någon annan. -- --

Han gjorde sällan besök, men hans anspråkslösa rum i studentkasernen var en mycket anlitad samlingsplats. Emellanåt kunde man där påträffa honom sysslande med sina latinska stilar eller formande någon liten uppsats eller något kväde helst i den muntra stilen, men märkvärdigt nog tycktes han aldrig studera. Kanske gjorde han det dock om nätterna, men antagligen icke; ty Rydberg tillhörde ju dessa naturer, som antingen måste helt hängiva sig åt ett föremål eller också stanna utanför detsamma. Under allvarligare samtal kunde han dock lägga i dagen insikter, som vittnade om, att han arbetat inom flere vetenskapsgrenar, som eljes pläga ligga utom en ung students intresses område, t. ex. astronomi, men han prålade aldrig med sin lärdom, föll aldrig in i den tråkiga föreläsningsstilen, och då han var flere år äldre än någon av oss, så betraktade vi hans lärdomsföreträden utan vare sig förvåning ellerbeundran. Alla inom den lilla kretsen höllo av honom; men ingen anade i honom framtidsmannen. Någon gång kunde man hos honom skönja en avgjord motvilja mot elementära studier. Redan från sin första ungdom torde han i likhet med den store Leibnitz haft för sed att störta sig huvudstupa ned i vetenskapens värsta bränningar. Icke alltid kom han väl helskinnad ur en dylik brottningskamp; men han kom dock alltid upp med stärkta krafter.»

Rydberg lämnade på grund av ekonomiska förhållanden Lund på våren 1852 efter slutad beväringsexercis. Han hade då hunnit avlägga ett par tentamina i juridik. Föga anade han, att han först efter ett fjärdedels sekel skulle återse Lundagårds kronor och då hyllad som filosofiska fakultetens hedersgäst. Själv torde Rydberg känt det som en börda, att han ej fick fullfölja sin akademiska bana. Jag antager det därför, att jag har ett personligt minne av, hurusom han en gång ingrep i en ung mans utveckling -- dens som skriver detta -- och bestämt avstyrkte universitetsstudiernas avbrytande vid ett jämförelsevis tidigt skede. Då en annan vän -- S. A. Hedlund -- gent emot honom anförde hans eget exempel på hur liten roll examina spelade för lärdoms förvärvande eller litterärt anseende, kunde han vemodsfullt antyda, att saknaden av examen i allt fall varit honom till mycket hinder, och att exemplet mer vore att iakttaga än att följa. Det dröjde länge nog, innan man på vissa håll fick blick för vad den grundlärde mannen gick för. Han hade ju ingen examen!**Göteborg--Känsö--Senäte 1852--55.**

Över Köpenhamn styrde Rydberg tillsammans med ett par kamrater kosan till Göteborg, där vänner skaffat honom en kondition hos spanske konsuln S. A. Svalander för dennes yngre söner. Denna hans andra Göteborgsvistelse räckte tvenne år -- avbruten om somrarna av vistelse å Känsö, där konsul Svalander var karantänstjänsteman. Rydberg delade rum med husets äldste son. När han kom till detta hem, bar hans yttre människa spår av genomgången nöd både med hänsyn till föda och kläder, och under denna tid gick informatorslönen till god del åt att betala studieskulderna i Lund. Emellertid fortsatte han sina egna studier vid sidan av sitt informatorskall.

Hans läsning delades mellan Backmans lagsamling, med tanke på blivande examen, och astronomien, som han i »Positivspelarne» kallat »vetenskapernas drottning». Redan tidigt älskade nämligen hans forskareblick att höjas till himlen för att »spana efter solars bana», för att skåda »stjärnsystemer i eterns djupa hav», för att fly från »stjärneängd till stjärneängd». Det finnes väl icke heller någon gren av naturvetenskaperna, som ligger en filosofisk ande närmare än astronomien. Det var den unge Viktor Rydbergs älsklingsstudium, och när han på äldre dagar grubblade över livets gåtor och ville giva skäl för sin idealistiska uppfattning, var han icke minst angelägen att visa, hurusom denna just vore den för naturvetenskapsmannen mest antagliga.En handledare i detta ämne fann han i läraren vid navigationsskolan J. J. Åstrand -- sedan observator i Bergen, där han vid 80 års ålder avled i mars 1900. »Som du väl erinrar dig» -- skriver Rydberg själv i ett brev till Åstrand 1878 -- »bodde vi vid Vallgatan snett emot varandra; vägen var icke lång oss emellan, och nästan varje afton satt du hos mig eller jag hos dig, samspråkande om naturvetenskapliga problem och fantiserande oss in i rymder, till vilka ingen vetenskap ännu trängt.» Rydberg studerade då högre analys, mekanik, flera arbeten i astronomi och sysselsatte sig t. o. m. med att beräkna en då nyligen upptäckt planetoids approximativa banelement.

Tillsammans med Åstrand och några studenter -- bland dem Leidesdorff, som likaledes var informator i Göteborg -- samt då och då även kamrater från Sjustjärnan, nämligen Fredrik Braune, Mauritz Liberg och Freding, tillbragte Rydberg under denna tid sina lördagsaftnar i en klubb, där stundom smärre föredrag höllos, kvartettsång och även någon gång flöjt- och violinstycken utfördes.

Rydberg var då själen i sammankomsterna. Från ett livligt samtal över ett naturfilosofiskt ämne, t. ex. med anledning av Åstrands översättning av Örsteds »Anden i Naturen», kunde han lätt nog falla i tyst kontemplation. Bäst trivdes han i fria luften under vandringar på Hisingen, där han, liggande i gräset, långa stunder kunde blicka in i den blå himlen, liksom längtande dit.

Sitt lystmäte att dväljas i den fria naturen, fannRydberg, då han de båda somrarna 1852 och 53 vistades på Känsö, vars höjder, park och utsikt över havet utgjorde hans förtjusning. Där kunde han svärma långt in på natten, och mot hösten, när det stormade över skär och holmar, styrde han och hans rumskamrat i det Svalanderska hemmet mången gång kosan upp till Känsötornet och iakttogo därifrån under långa timmar ovädret. Här undfick Rydberg tvivelsutan den stämning, vilken sedan födde väsentliga delar av »Fribytaren på Östersjön» samt de båda om stormbyar och skumfransade böljor minnande dikterna »Korsaren» (Oro) och »Den flygande holländaren».

I Känsö album skrev »V. R.» år 1853 följande förträffliga lilla poem:

Våg, som här vid mina fötter svallar, bilden av ett mänskoliv du är! Stormen vräker dig bland nakna hallar, du får följa, vart hans röst dig kallar, han dig födde och han dig förtär. Och när utan mål du länge farit, rytande men lika maktlös slav, tills du bruten sjunker i din grav, vem kan sedan spåra vad du varit? Samma öde ban, som du fått vandra, följes evigt utav nya andra.Det var framlidne utrikesministern och Bohuslänshövdingen, greve Albert Ehrensvärd d. ä., som återfann detta poem i Känsö album.

Denna dikt torde ej blott tolka de yttre intryck Rydberg mottog av vågorna, som vräktes mot Känsö klipphällar, den var nog även uttryck för vågorna i hans eget inre. Länge hade ävenhan »farit utan mål», en maktlös slav för ödets stormil. Skulle han bruten sjunka i en grav utan att lämna spår efter sig, såsom så många andra? Den tanken grep honom nog i hans tysta stunder, då han hängav sig åt kontemplation och drömde sig fjärran från den jord, där han just icke ännu fått pröva mycken lycka, och stundom försjönk i en viss panteistisk stämning av människans uppgående i allnaturen.

Rydbergs framtid var alltjämt osäker och höljd i moln. Han ville icke åter begiva sig till Lund utan att ha tillräckliga subsistensmedel och pengar att betala sina skulder. Det framgår av brev att Rydberg i maj 1853 funderat på att då resa ner till Lund för att taga preliminärexamen, men det blev för sent -- ty anmälan till denna examen var längesedan gjord. Samma år något tidigare omtalar Carl August Rydberg, att det vore Viktors mening att »med årets slut» ända sin akademiska bana, sedan auskultera i Göta hovrätt och därefter bosätta sig i Göteborg. På vintern samma år skriver han, att Viktor ännu vore på Känsö, emedan han av koleran blivit hindrad att resa till Lund. Sommaren 1854 meddelar brodern, att Viktors gamla skulder hängt svårt efter honom, så att han, »oaktat god lön, på två års kondition ej kunnat spara en styver», men genom syskonens hjälp och egen sparsamhet vore han nu äntligen skuldfri. Avskräckt genom erfarenhet, ville han dock ej resa till universitetet utan kontanter, men då han önskade ombyte av vistelseort, hade brodern, som då var underlärare under ThorstenRudenschöld i Otterstads skola nära Lidköping, skaffat honom en fördelaktig informatorsplats i samma trakt, hos kapten Ström på Sänete å Kållandsö, vilken plats Viktor tillträdde i april 1854. Väl kunde bröderna, som icke råkats på flera år, endast vara i varandras närhet en månad, enär Carl August Rydberg kallats till en lärarebefattning å Almedal nära Göteborg; men denna månad beredde dem ömsesidig glädje.

Senätekonditionen var i många avseenden behaglig och förhållandet mellan den tolvårige lärjungen och hans informator det bästa. Rydberg trivdes där utmärkt väl. Med mycken sympati erinrar han i ett brev -- skrivet året efter det han lämnat konditionen, och familjen f. ö. flyttat från Senäte -- om det angenäma hemlivet å detta vackra lantgods, där husets herre gick ordnande och skådande över nyodlingarna på sin stora mosse, husmodern efter ivrigt och omtänksamt arbete för hushållet, ägnade en kvällsstund åt tonernas värld och lät den svärmiske informatorn i aftonskymningen lyssna till Beethovens pastoralsymfoni och »Sonata quasi fantasia» (den bekanta »månskensfantasien» i ciss-moll), som Rydberg kallar »mitt älsklingsstycke», till »Rousseaus dröm» och några bitar ur Mozarts Don Juan.

»Viktors förut nedstämda lynne» -- heter det i ett brev från brodern av den 6 juli 1854 -- »som hindrat honom att skriva, är nu försvunnet och hans förra levnadsfriskhet återuppvaknad. Han arbetar också nu på en större tendensroman, för vilken han redan blivit erbjuden högsta honorarium, som gives både i Handelstidningen och Aftonbladet. Vi få se i vilken tidningden kommer. När den får se dagsljuset, skall jag underrätta dig. Viktor har läst betydligt på sina blivande examina, så att i samma stund han fått nog mynt, ämnar han helt hastigt taga först hovrättsexamen, och sedan reser han till Marieberg för att ta Mariebergsexamen, vilken han tror sig vara vuxen. Han har fattat beslut att ägna sig åt de matematiska vetenskaperna, som nu med järnvägarne m. m. i perspektiv ha bästa utsikten till framtida bärgning; men som han före detta beslut studerat juridiken, så anser han det ej skada att även ta den juridiska examen.»

Några veckor senare, 26 juli 1854, skriver Mauritz Liberg kort före sin död för sista gången till sin vän från Lundatiden:

»Du lycklige, som efter vad jag hört håller på med en stor tendensroman. Åh, jag är viss, att om du rätt lägger in all din förmåga därpå, skall den romanen göra dig ett frejdat namn. Jag vet, du ej frågar efter det i och för namnets skull, men du inser allt för väl, att ett sådant kan förskaffa dig succés i världen och öppna alla dörrar och hjärtan för dig där. Kommer nu därtill det bästa av allt: att kunna bereda en stor och vacker idé inträde i människornas hjärtan, då är en författare en bra lycklig människa. Må det för övrigt gå friskt med dina stormlöpningar på någon av de tre din lyckas förskansningar: Marieberg, Falu Bergsskola och Teknologiska institutet. Du, som med sådan hängivenhet ägnat dig åt vetenskapen, passar alldeles icke för det ovetenskapliga akademielivet. Du är icke skapt till att gråna i något av våra ämbetsverk under ett respektabelt lager av damm; nej, jag tror att du skulle finna dig bäst på någon plats, där din själ kan andas frisk luft och dina anlag utvidga sig i flere riktningar. Mina hjärtliga lyckönskningar skola följa dig åt vart du går -- men framåt, framåt! Det gladde mig innerligen, vad jag hört både av Hedlund och din bror, att din principal är så högst belåten med dig och att du har samma belåtenhet medhonom. Nu bör du också verkligen vara i ditt esse; du befinner dig hos en familj, icke blott älskvärd och hygglig, utan därtill bildad, du har en elev med utmärkta själsanlag, som därför bör vara dig ett nöje att handleda, du har i din närhet greve Rudenschöld och Otterstad skola, du besöker Kinnekulle när du vill, och bäst av allt är, du har tillfälle fullkomligt ostört ägna dig åt dina älsklingssysselsättningar. Vad du är lycklig, Rydberg; men vad du också förtjänar att vara det!»

En månad senare tillhörde den varmhjärtade, begåvade ynglingen, Viktor Rydbergs närmaste vän i ungdomsåren, icke mera de levandes antal.

Bland Libergs sista ord voro en välsignelse och en hälsning till vännen på Senäte, åt vilken han testamenterade de dåvarande radikalas historiska bibel: Held och Corvins Världshistoria. Och den profetia och lyckönskan han uttalade i det sista brevet till sin vän skulle i rikt mått gå i fullbordan.

Den tendensroman, varmed Rydberg då var sysselsatt, var möjligen det romanfragment, som efter hans död offentliggjorts i de samlade skrifterna under titeln Benoni Strand, vare sig denna utgjorde en omarbetning av hans försök från 1851 »Brott och Vedergällning» eller ett nytt ämne. Det kan ock ha varit första utkastet till »Fribytaren på Östersjön», ty anteckningar visa, att Rydberg vid denna tid sysslade med dithörande ämnen.

Rydbergs förhållande till sin unge lärjunge (framlidne överkontrollören, ingenjör R. Ström) var det allra älskligaste. Han var en förträfflig ungdomslärare och ungdomsledare, som ej blott åsyftade undervisning, utan ock karaktärensutbildning. Mellan honom och hans forne lärjunge växlades ock senare brev, vilka ömsesidigt bära vittne om det innerliga förhållandet dem emellan och äro lika hedrande för båda parterna. Särskilt gör det gott att läsa Rydbergs varma inträngande i den förre lärjungens personlighet, hans vackra maningsord och råd även långt efter att lärjungeförhållandet upphört.

Emellertid voro Rydbergs framtida utsikter alltjämt lika oklara, och han var dock nu en man på 26 år.

Bland tankar som allvarligt lekte honom i hågen var ock den att utvandra till Amerika. Dit hade hans båda systrar styrt kosan, den yngre, Hedda, i sällskap med en änkefru från Jönköping, redan 1851, varefter hon blivit gift i

Amerika med en svensk handlande Kraak (Clark); den äldre, Vilhelmina, kort efter faderns död, 1854.

Viktor hade för Vilhelmina antytt sin avsikt att söka bryta sig en bana i Amerika. Hon svarar ganska upplysande i ett brev den 23 oktober 1854, varur följande utdrag må meddelas:

»Gott, bror Viktor! Då du nu övergivit din juridiska kurs och ämnar gå den mekaniska vägen, så kanske att detta vore ypperligt. Jag förstår ej detta, men svåger Kraak tror, att det skulle vara bra och tror att du kunde göra god lycka här. Dock vill varken han eller jag råda dig till ett steg, som du, ifall du ångrade dig, skulle hava oss att förebrå, utan du får lov att övertänka själv. Har du nu kanske valt en annan väg, t. ex. läsvägen, och finnes för dig något bättre i Sverige, så vill jag ej råda dig, ty att komma till Amerika har sina svårigheter i början, som en klemigt uppfostradmänniska, en människa, vand vid salongslivet, kanske skulle ha svårt vid att fördraga.»

Efter att ha framhållit dessa svårigheter och nödvändigheten att taga i med händerna även för de grövsta sysslor fortsätter systern:

»Svåger såväl som jag önskar, att du övar dig väl med språket, och om du skulle finna dig därvid, att du till en början tager dig en kondition här i någon handel, då du först kommer hit, för att fortare både bliva hemma i dialekten och väl bekant med folklivet; allt nog, kan du till en början gripa uti göromål utan att vara generad tills du blir väl bekant här med ställningar och förhållanden, så gör du troligen klokt.»

Efter att ha talat om att systern och svågern ämnade resa till Chile, och att hon möjligen tänkte följa efter, men i varje fall ville invänta brodern Viktor i Nordamerika, till dess även han kunde följa med, fortsätter Mina Rydberg:

»Nog av, har du mod och lust att som amerikanare slå dig ut -- icke frukta att gripa ett nytt yrke, om det skulle slå felt, t. ex. komma i en handel eller dylikt så fort du kommer hit -- så är det bra. Den som vill kliva uppföre, måste gå trappsteg för trappsteg -- man kommer icke till toppen i ett steg, om man vill högt; -- vingar har människan icke fått, man måste kliva. -- Jag träffade en herr Cronsioe i Chicago. Han kände dig sedan den tiden du var hos Sandvall. Han är anställd som bagagemästare vid järnbanehuset. En sådan plats kunde icke vara dum för dig till en början. -- -- -- Men jag vill icke narra dig hit. Din bana måste du själv välja, jag kan icke känna dina böjelser -- jag menar vad sorts yrke du älskar, men nog tror jag det är friskare, hälsosammare både för själ och kropp att välja mekaniska vägen, än att i många år sitta som notarie lönlös grävande i usla rättegångar samt sörjande för sitt livsuppehälle. -- Jagtycker du gör klokare som väljer Amerika. Bror Carl gör den bästa nytta i sitt fädernesland, ty på samma gång han där lever i det element, som han är skapad för -- jag menar i det yrke, som mest roar honom, gör han en stor nytta for det uppväxande fabriks- och hantverksfolket, han kan göra många av dem både genom sin skola och sitt exempel till ett bildat och gott folk. -- Jag skall framdeles ofta, då jag fått mera kännedom om varjehanda nyttiga inrättningar här, göra dem bekanta för bror Carl, och på detta sätt kan kanske genom Rydbergs barn mycket gott göras för det i hemlandet slaviskt hållna hantverks- och tjänstefolket, om ej annat.»

Till lycka för Sveriges litteratur slog Viktor Rydberg emigrationstankarna ur hågen och handelsbodarna samt godsexpeditionerna i den fjärran västern förlorade nog icke därvid mycket; men systerns förhoppning, att »genom Rydbergs barn» något gott skulle kunna uträttas i hemlandet i frisinnad riktning och för den demokratiska tanken, skulle gå i fullbordan på annat sätt än hon anade.

Ty snart därefter mottog Viktor Rydberg ett anbud, vilket skulle avgöra hans levnadskall för en följd av år.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning hade efter Sandvalls flykt skötts av en redaktion med C. J. Lindskog och J. M. Wimmerstedt såsom politiska redaktörer samt M. Prytz som ekonomidirektör; men på hösten 1852 hade en av det dåvarande unga Sveriges yppersta publicistiska krafter, Sven Adolf Hedlund (född 1821), tillträtt huvudredaktörskapet efter att förut ha gjort sinalärospån i »Hermoder», »Dagligt Allehanda», »Örebro tidning» och »Aftonbladet». Viktor Rydberg hade, såsom tillhörande kapten Ströms hus, bevistat Hedlunds bröllop med Thorsten Rudenschölds dotter å Leckö sommaren 1854, men bekantskapen var då blott helt flyktig.

Emellertid hade Carl August Rydberg, vilken genom Hedlunds bemedling erhållit lärareplatsen vid Almedals

fabriksskola nära Göteborg, talat med denne om broderns osäkra framtidsutsikter. Tillfälligtvis påträffade Hedlund bland manuskript å Handelstidningens byrå ett ofullbordat följetongsfragment med ämne från Spanien och blev överraskad av dess förträfflighet. Han frågade Lindskog, om det icke vore en översättning.

Nej, det vore original av en student, som hette Rydberg.

»Viktor Rydberg?»

»Just densamme.»

»Då är det en ganska utmärkt författare.»

Hedlund beslöt nu -- det var på nyåret 1855 -- att erbjuda Viktor Rydberg plats i Handelstidningen, till en början under några månader på vårsidan under Lindskogs ledighet, sedan möjligen, under förutsättning av ömsesidig belåtenhet, såsom fast medarbetare.

Anbudet försatte Viktor Rydberg i någon tvekan. Det gällde publicistik eller -- Marieberg.

Hans villrådighet framgår av följande brev till brodern, dagtecknat 2 februari 1855:

»Jag har från herr mag. Hedlund erhållit en skrivelse, i vilken denne haft godheten göra mig ett särdeleshederligt anbud, näml. 100 rdr i månaden och fritt husrum, om jag ville bestrida Lindskogs post under de två till tre månader han under sommaren ämnar taga sig ledigt för sin hälsas vårdande. När jag visade brevet för kapten Ström och frågade honom om hans tanke, vad jag borde göra, förklarade han, att om jag ville kvarstanna såsom informator för Rudolf, skulle jag med bestämdhet kunna påräkna att få Rudolf med mig till Stockholm nästa september, då vi skulle bo hos expeditionssekreteraren Hellman, och jag för min tillsyn över Rudolfs studier erhålla mat och husrum. Sålunda har Försynen nu öppnat mig tvenne utsikter, då jag nyss förut tyckte mig hava ingen. Men vad jag i detta dilemma skall besluta mig till, vet jag ännu icke, och jag vill nu taga din broderliga vänskap i anspråk för ett gott råd. Dessförinnan kan jag ej skriva till magister Hedlund, men ber dig framföra min hjärtliga hälsning och tack för hans anbud.

Mycket talar både för och emot det ena och det andra av förslagen. Jag har mycket fäst mig vid kapten Ströms familj och vid min lille lärjunge, som är en ovanligt snäll gosse; hans studier kunde möjligen lida, om han just i denna vevan måste byta om informator. Men om jag däremot har obestridlig fördel av att byta plats, måste denna betänklighet vika, emedan en fattig fan såsom jag måste gripa tillfället i luven --; annars torde det aldrig erbjuda sig mer.

Likaledes är det en stor fråga, om ej Mariebergs avstånd och den tid mina egna studier kräva skola lägga hinder i vägen för ett samvetsgrant uppfyllande av såväl min informatorsplikt som min mages fordringar på expeditionssekreteraren Hellmans bord. Det torde bli för långt att ett par gånger om dagen promenera mellan Packartorget och Marieberg. Vilhelm<footnoteÄldste brodern Vilhelm Rydberg var vid denna tid kommenderad till Marieberg för att lära sig tillverka krigsammunition. skall få upplysa mig härom.

Å andra sidan blir min sysselsättning påHandelstidningsbyrån måhända ej varaktigare än tvenne månader, och vinsten i så fall ej mycket lockande, när man från den avräknar resekostnaden till Göteborg och de nödvändiga utgifterna för mitt uppehälle under tiden -- åtminstone ej så lockande, att jag för den skulle lämna min nuvarande plats och dess utsikt. Magister Hedlund skriver dock, att förhållandena kunde göra min anställning varaktig. Visste jag, huru mycket jag bör kunna hoppas därpå och om dessa förhållanden bero av något annat än min flit och duglighet på platsen, skulle jag genast kunna bestämma mig.

Skriv emellertid med allra snaraste, bror Carl, och giv mig det rådet jag behöver!»

Broderns råd gick i den riktning, att Viktor borde antaga Hedlunds anbud, och den 17 februari skrevs följande svar till denne:

»Sedan jag nu i några dagar funderat på saken, får jag underrätta, att jag med glädje och tacksamhet emottager Herr Magisterns vänskapsfulla anbud. En sådan utväg till materiell bärgning och nyttig, med mina böjelser

överensstämmande, verksamhet får jag ej försumma. Misslyckas kan jag möjligen på vilken bana som helst, och skulle fallet så bli här, drabbar ej skulden någon annan än mig själv. Emellertid har jag så pass mycket självförtroende, att jag hoppas det bästa. »Dansa på rosor» tyckes ej vara egentliga ändamålet med vår jordiska tillvaro, och jag gör mig alldeles inga överdrivna föreställningar om publicistisk sällhet. Nog av, att jag kan göra mig en framtid och ha ett kall att verka i! Jag kommer därför, såsom Hr Magistern bestämt, i början av maj till Göteborg, med full föresats att bli så nyttig som möjligt på min nya post. Av Herr Magisterns brev till kapten Ström har jag först inhämtat i huru stor förbindelse jag står till Herr Magistern. Jag kan ej på något sätt återgälda densamma, men skall städse bemöda mig att fortfarande göra mig värd herr Magisterns vänskap.»Så var Viktor Rydberg vunnen åt publiciteten och därmed åt litteraturen. Vandringsåren voro slut; slut voro ock hans skiftande planer att som hovrättsnotarie auskultera i ämbetsverk eller pröva sina matematiska eller tekniska anlag i artilleriofficerens eller ingenjörens kall; slut tankarna på emigration till den fjärran västern. När man nu blickar tillbaka på de hinder, fattigdomen lade i vägen för fullföljandet av dessa planer, vill det förefalla som om de, i stort sett, både för Rydberg själv och för Sveriges odling varit till verklig välsignelse.

Det är nog troligt, att Rydbergs ovanliga själsgåvor även på andra områden än det litterära skulle gjort sig gällande, och att särskilt hans matematiska insikter i förening med hans idérikedom och fantasi utgjorde förutsättningar för en framgångsrik verksamhet på uppfinnarens arbetsfält, helst han icke saknade ett visst handlag.

Men säkert är, att han för det kulturområde -- litteraturen -- dit ödet nu förde honom, blev av större betydelse än någon annan svensk man i hans släktled. Och visst är ock, att denna verksamhet harmonierade bäst med hans inre jag.

Det verktyg han valt -- pennan -- skulle så småningom föra honom från publicistens kall in i diktningens och det vetenskapliga skriftställeriets rymder. Från en obemärkt följetongsöversättare och biträde vid utrikesavdelningen i tidningen skulle han under de nära trettio år han kom att tillbringa i Göteborg steg för steg utveckla sig och erövra platsen såsom landets främsteskriftställare: skald, prosadiktare, författare på olika vetenskapsfält, en mästare i språkets konst.

Och efter oroliga, bekymmersamma irrfärder och ett osäkert »liv för dagen» hade den tjugusjuårige mannen äntligen nått en tryggad hamn.

Vad som rört sig i hans tanke och inbillning under dessa oroliga ungdomsdagar skulle han nu söka realisera. Han har i ett akademiskt tal sagt att man icke bör »stryka ett kors över ett ädelt ungdomslivs aningar och förhoppningar». Ställde man sig vid mognare år granskande mot dem, så borde det ske för att sovra dem från själviska beståndsdelar. »Ty,» tillade han, »i ungdomskänslornas och ungdomsföreställningarnas gryningsdimmor gömmer sig oändligt mer av vår gudsbefryndade natur än som under detta korta jordeliv kan komma till klarhet.» III.

Publicistisk verksamhet 1855-1862.

Då Rydberg i det nyss anförda brevet uttalade förhoppningen att kunna göra sig värd »herr magisterns vänskap», anade han väl knappast, hur djupt och varmt detta vänskapsförhållande skulle varda. Innerligare hava väl knappast tvenne den svenska pennans män varit förbundne än Sven Adolf Hedlund och Viktor Rydberg. Ett ömsesidigt vänskapsförbund knöt dem samman under fyra årtionden, alltifrån den första mannaålderns dagar och till dess i livets höst döden kallade bort den yngre.

Envar, som blott ytligt iakttagit detta förhållande, anade väl, att Hedlund varit av ingripande betydelse för Rydbergs utveckling; endast den, som sett förhållandet på nära håll, torde dock kunna tillnärmelsevis uppskatta dess betydelse -- och kanske icke ens han. Själv vittnade Viktor Rydberg upprepade gånger: »Utan Sven hade aldrig Viktor Rydberg blivit något.» Och om det än ligger en överdrift i dessa ord, så gömma de dock förvisso en sanning: utan Hedlund hade han aldrig blivit den Viktor Rydberg han blev. IV.

Prosadikt och ungdomslyrik. Rydbergs skönlitterära ståndpunkt.

Vår svenska vitterhet - skaldskap såväl som prosadikt - befann sig vid 1850-talets mitt i en vågdal.

Nyromantiken hade talat ut. Dess störste skald, Atterbom, hade just vid denna tid följt sina ungdomsvänner i graven, lämnande sin käraste dikt, sagospelet Fågel Blå, ofullbordad. Kort förut hade den revolutionäre nyromantikern, Törnrosskalden, hos vilken den romantiska mystiken korsats med 1830-talets frihetskrav, i skam och nesa lämnat landet, brytande broarna mellan sig och Sveriges litteratur.

Det mot 1830-talets slut framträdande släktet hade betraktat »fosforismen» såsom varande av ondo, och »den Aftonbladistiska ormgården», såsom Atterbom kallade det unga litterära Sverige, hade genom Bernhard Elis Malmströms bekanta »Blick på Svenska vitterhetens närvarande tillstånd» (i Eos 1839) utkastat fejdehandsken dels mot den nya skolans koryféer, dels och framför allt motden dilettantism som växt upp i dess och Tegnérismens sköte.

Men medan dilettantismen frodades, tystnade eller mattades märkligt snart den självständiga alstringen hos de ursprungliga, ungdomskraftiga skalder som omkring 1840 synts båda en ny guldålder för svensk diktning. Bernhard Elis Malmström själv lät blott då och då någon dikt framsippra, Karl August Hagberg vände sig till filologiska studier och till sin stora bragd Shakspere-tolkningen; även den djärve pansarsångaren Talis Qualis ägnade sig företrädesvis åt att översätta utländsk diktning för att först senare utveckla nya sidor av sitt originalskaldskap. Glutnarnas sångare lade mest dikten åsido, då han lämnade Uppsala och inträdde i läroverkens tjänst, Nybom upprepade sig och utmyntade sin rika skaldeådra i tillfällighetsdikt; Sommelius slöt på slagfältet sitt äventyrliga liv, vilket återspeglas i hans sång.

Talis Qualis och Sommelius tillhörde det släkte som kallats »Frihetens sångarätt»; dit hörde ock en skald, som Sturzen-Becker, vars rent poetiska alstring ej får förgätas för hans journalistik - ehuruväl Orvar Odds skaldskap först slog ut i ny blom under 1860-talet - samt den käcke, cyniske Wilhelm von Braun, vilken kunde berömma sig av att vid seklets mitt vara Sveriges »populäraste» poet, åtminstone i ungkarlskretsar, ehuru även därutom. Men den mest folkkäre diktaren å svenskt språk levde utom Sveriges gränser, och han vann sin popularitet med en konstnärligareoch renare diktning än Brauns gåpåarepoesi. Det var Fänrik Ståls sångare.

Även inom prosadikten inträdde under 1850-talet en viss avmattning efter den blomstring som kännetecknat det närmast föregående kvartseklet. Av dettas märkligare romanförfattare hade friherrinnan v. Knorring för alltid nedlagt sin penna och Almquist var död för Sverige. Emilie Flygare-Carlén lät efter 1840-talets rika alstring sitt romanskriftställeri under detta årtionde vila, och Fredrika Bremer vände sig - med undantag för den mycket omstridda romanen Hertha, som i poetiskt avseende ej tål jämförelse med sina äldre syskon - till reseskildringen. Onkel Adam fogade väl någon ny tendensberättelse (t. ex. Simon Sellners rikedomar) till sina föregående och bättre, men P. G. Sparre - den friske sjöromanförfattaren - hade sin alstring bakom sig, och Crusenstolpe hade lämnat sitt hybrida historiskt-politiska romanförfattarskap för att uteslutande ägna sig åt politisk journalistik. Den talangfulle författaren av Karl XII:s page och Hjärtklappningen på Dalvik hade nu annat att göra än syssla med vitterhet, då uppgiften att själv skapa historia vinkade honom. Av de båda populära författarna till romaner i den franska sensationsromantikens smak hade August Blanche redan 1851 avslutat sitt romanskriftställeri och upptog först i slutet av årtiondet sin berättarepenna för sina förträffliga »Bilder ur verkligheten»; däremot fortsatte Ridderstad sin spännande följetongsproduktion, än i historisk, än i samtida dräkt, såsom en ej alltid lycklig lärjunge av Sue. Isamma anda, överdrivande sensationsromantikens oarter, skrev den under 1850-talets första år debuterande Herman Bjursten.

Under denna nedgångstid i vår diktning framträdde blygsamt - helt obemärkt - en ny betydande kraft inom prosadikt och lyrik. Det var den unge publicist som redigerade Handelstidningens följetongsavdelning och som till en början övade sin penna med tolkning av utländsk romandikt.*

Det fanns hos honom ej så få beröringspunkter både med nyromantikens epigoner och med »Frihetens sångarätt». Dock tillhörde han ingendera gruppen.

Hans skaplynne ägde i mycket avgjort romantiska drag. Natursymboliken, mystiken och sinnet för det

omedvetna själslivet, framför allt den längtansfulla blicken hän emot oändligheten äro frändedrag gemensamma för all romantik. Men det oaktat står Rydberg i medveten opposition till nyromantiken, sådan den historiskt utvecklat sig, som »skola» och till dess epigoner. Vi hava i det föregående iakttagit hans strid mot dessa epigoner och deras misskännande av de nyttiga och praktiska vetenskaperna, deras klagomål över tidens materiella riktning. Ty trots sin varma idealism gjorde han sig aldrig skyldig till underskattande av livets realistiska faktorer. Så

* Bland Rydbergs översättningar för Handelstidningens följetong märkes främst Mérys av honom bearbetade De fredlöse på Java, vidare Philip Galens Baron Brandau och hans junkrar (båda sedan utgivna i bokform) samt arbeten av George Sand, Henri Conscience m. fl.instämde han ju ock vid anmälan av Fryxells Litteraturhistoria i dennes hårda dom över nyromantiken, liksom han ock i en annan något senare artikel (december 1864) fördömer dess begreppsförvirring, mystik och verklighetsleda. Hans frihetskärlek och hat mot alla politiska och religiösa återgångssträvanden ställde honom på ett helt annat plan än denna skola och bredvid »det ;unga Sveriges» eljes mera realistiskt anlagda författare.

Härtill kom slutligen ännu en viktig faktor. Rydberg ogillade nyromantikens lära om poesien såsom oberoende av alla livets andra makter. Den gällande estetiken, även den efterromantiska, hade utvecklat Kants och Schillers läror om det skönas intresselöshet och om stoffets dödande genom formen till en avoghet mot all tendensdikt, så att det rent av framhölls såsom ett fel, om ett litterärt konstverk tillika trädde i en etisk eller teoretisk idés tjänst. I det avseendet var och förblev Rydberg en estetisk kättare.

Redan i »Den Siste Athenaren» låter han Hermione utbrista: »Det är omöjligt att bilda något skönt utan att däruti döljer sig som kärna något sant, av vilket det sköna är återskenet.» Och då just denna hans roman i en tidskriftsuppsats* angripits för sin tendens, tog han siganledning att - vid anmälan av Axel Krooks »Tro och Otro» (24 december 1864) - nästan som till självförsvar uttala sig till förmån för tendensdikten:

* Tidskrift för hemmet 1864: uppsats av signaturen Edmund Gammal (Eva Fryxell).»Det var naturligt, att en skola (fosforismen), som var likgiltig för verkligheten och opponerade mot varje för livet fruktbärande tankes framträdande i fantasiens skapelser, skulle med särdeles styrka höja ropet mot den s. k. tendensdikten och själv försöka åstadkomma alster, i vilka man vore ur stånd att spåra någon tendens, det är: någon på verkligheten tillämplig eller till verkligheten återförande tanke. Dessa försök gåvo åt världen en hel hop missfoster utan benbyggnad. Och under allt detta var fosforismen dock själv tendentiös i allra yttersta grad. Franska revolutionen var dess buse; den skydde att blicka in i framtiden och vanställde historien för att finna sina idealer i det förflutna. Ej ens då den som allra djupast försänkte sig i sagans värld kunde den förgäta sin reaktionära politiska tendens (se t. ex. den misslyckade persifflagen av republiken i Atterboms för övrigt så sköna »Lycksalighetens ö»). Det är emellertid från fosforismen som ropet mot tendensdikten härstammar. Detta rop har sedermera upprepats av andra, utan att man så noga skilt mellan det befogade och obefogade däruti. Tendensdikt i den mening, att en sedlig idé genomskimrar, är mången stor och varaktig konstskapelse från Aristofanes' dagar till Cervantes' och från Cervantes' intill våra. Men misslyckad tendensdikt är den, där det praktiska syftet stäckt fantasiens vingar och kvävt eller förhindrat ämnets konstnärliga behandling - där figurerna äro blotta begrepp, som man iklätt rock eller kjortel och givit en talande mun för att i läsaren inplugga bokens sens moral. Ett sådant verk är som nämnt misslyckat såsom konstverk, såsom dikt. Men det kan samtidigt härmed vara lyckat ur synpunkten av sitt praktiska ändamål, i detta hänseende hava förträffliga momenter, vittnande om snille och tankedjup, och utöva inflytande på sin samtid. Dess författare har då, med risk att få hrr ästetici på halsen, valt diktens åskådliga form hellre än det abstrakta resonnemangets för att göra sina idéer tillgängligare för en större allmänhet. Detta har varit hans mål, och har han vunnit det, är han nöjd och skulle kunna sätta sig ned och skrivaöver sin bok en lika skarp och mot dess ästetiska brister skoningslös kritik som någon recensent ex professo.»

År 1876 yttrar han i utkastet till en aldrig fullbordad anmälan av Wirséns dikter, i vilken anmälan han söker påvisa skillnaden mellan nyromantiken och den skald vars dikter han ville anmäla:

»Då nyromantikerne vände sig bort från världen, var det för att som Epikurus' gudar tömma nektarn i en skön Olymp med föraktlig blick, ej endast för det låga, som möter oss i världens diktan och traktan, utan ock för den sedliga kärnan i denna ävlan. Dikten vart dem till ett sinnligt rus eller till en fantasigjord leksak.»

Och ännu så sent som 1892, då teorien om »konsten uteslutande för dess egen skull» ånyo var i anmarsch, inleder han vårterminens föreläsningar i konsthistoria med följande ord:

»För egen del må jag förklara, att det intresse jag känner för konstverksamheten och dess historia skulle synas mig omotiverat, missriktat och förtjänt att kvävas, om den lära vore sann, som nu för andra gången under detta århundrade haft och har sakförare - den lära nämligen, att konsten, den diktande såväl som den bildande, är till endast och allenast för sin egen skull, har sitt mål allenast i sig själv. Att ingå på vad detta påstående till hela sitt innehåll, till alla sina följder innebär är för närvarande icke den uppgift som föreligger mig. Är konsten allena till för sin egen skull, har hon sitt mål i sig själv allena, har t. ex. målarekonsten ingen annan uppgift än den att åstadkomma harmoniska eller i varje fall intressanta färg- och formförhållanden, så är det uppenbart, att konstverksamheten har ingenting att skaffa med de väldiga ansträngningar och strider, som djupast uppröra vårt släkte och utkämpas inom folkens och inompersonligheternas hjärtan i striderna mellan det goda och det onda, mellan vårt sanningsbegär och hävdvunna villfarelser. Konsten är då en avstängd Olymp, vars gudar, för att tala med Stagnelius:

»sorgfritt dricka sina glädjemängda viner och med liknöjt öga blicka neder till vår jords ruiner»,

liknöjde även om den sista av forskningens facklor skulle släckas därnere och den sista röst som ropat på rättfärdighet skulle förstummas.

Konsten skulle då till själva sitt väsen vara den lyxartikel, som hon i själva verket under vissa epoker av sedlig urartning och folkligt förfall varit eller, för att begagna en fransk målares ord, »en lyxartikel för satrapernes praktsalar, för kurtiasernas budoarer och de ästetiska gurmandernes gallerier».»

I den anda som genomgår dessa uttalanden från skilda skeden av hans liv, framträdde Viktor Rydberg såsom romanförfattare under den tid nu är i fråga.

Rydbergs förut omtalade förstlingsförsök på romanens område voro ätteläggar av tidens sensationsromantik, blott med en tillsats av den varma frihetskärleken från åren kring 1848.

Den prosadikt, som nu följer, bär en annan karaktär. Även nu är visserligen fantasien i flitig verksamhet, men den träder verkligheten närmare, vare sig denna verklighet är den samtida eller en historisk. Och i stort sett - med ett märkligt och visserligen utomordentligt undantag: Singoalla - är Rydbergs prosadiktning under denna period 1855-1862 tendensroman.Benoni Strand. De vandrande djäknarne.

Tendensromanen hade ju för övrigt i Sverige haft framstående odlare, som icke bekymrat sig om de lärda estetikernas anatema; exempelvis Fredrika Bremer och Viktor Rydbergs landsman, Jönköpingssonen Onkel Adam. Även i utlandet fanns det gott om romanförfattare, som läto en avgjord tendens komma till uttryck i sin diktning, främst bland dem den sociala romanens mästare i England, den store Dickens, av vars hand redan vid denna tid förelåg en rad tendensromaner, alltifrån Oliver Twist till David Copperfield; liksom ock fransmannen Eugene Sue.

Det synes närmast hava varit Dickens' författareskap - måhända även i någon mån Onkel Adams - som eggat Rydberg till sysslandet med en roman, av vilken åtskilliga stycken förefinnas bland hans papper under titeln Benoni Strand (även i ett manuskript kallad: Vilhelm Bergman) och som törhända ligger före hans Göteborgstid; sannolikt är detta fragment identiskt med den roman: Brott och Vedergällning, varmed han år 1851 och senare var sysselsatt. Fragmentet, som offentliggjorts i den stora upplagan av Rydbergs Samlade skrifter (femte delen), består av tvenne olikartade ingredienser: en brottmålshistoria i stil med tidens vanliga »spännande» sensationella följetonger och en samhällssatirisk tendensroman. Berättelsen skulle omhandla de äventyr en yngling - Benoni Strand (Vilhelm Bergman) genomgår;

son till en förmögen godsägare, född utom äktenskapet, har han genom svek undanhållits det arv fadern avsett för honom och nödgas kämpa sig fram genom stora svårigheter - blir bl. a. orättvist misstänkt för en tjuvnad, men räddas, återupprättas och blir till sist en ansedd man. Det var Rydbergs avsikt att här skildra interiörer från fattighus, lancasterskola, hantverkslära, fängelse, o. s. v.

Att döma av utkastet skulle knappast denna roman, vad händelseutvecklingen angår, ha kommit att höja sig särdeles mycket över Rydbergs sensationella förstlingsromaner. En förkänsla härav var väl anledningen till att romanen icke kom att fullbordas. Härmed var nog på det hela taget ingen skada skedd. Men vad man saknar är, att icke flera samhällssatiriska skildringar än den av »fattighusdirektionen i Stapelvik» med dess humoristiska enskildheter blevo utförda. Särskilt borde framställningen av lancasterskolan och av hantverkslärlingens slaveri under den gamla goda skråtiden hava erbjudit motiv för en Dickens' lärjunge som Rydberg var, helst han från egen och sina närmastes erfarenhet kände väl till dessa förhållanden, om han än såg dem genom ett något färgat glas. Det var tydligen barndomshågkomster från Jönköping - vars lokaliteter för övrigt flerestädes skymta fram - på vilka Rydberg ärnat bygga sin roman, vilken aldrig under hans livstid fann väg till pressen.Det första alster av hans berättarkonst, vilket offentliggjordes i Handelstidningens spalter, var De vandrande djäknarne (Saml skrifter tredje delen), som stod under strecket våren 1856 och bar författarnamnet Agricola, en signatur som till en början var olöst för själve huvudredaktören. I motsats till alla de föregående alstren rör författaren sig här med mycket enkla medel; inga sensationella händelser, ingen spännande brottmålshistoria, ingen revolutionär kamp lägga här an på följetongsläsarens inbillningskraft. En älskvärd och varmhjärtad skildring av svenskt bondeliv, av svensk natur, av svensk fosterlandskänsla skänker Agricola i denna »bondehistoria». De båda Växjögymnasisterna, adelsmannen Adolf Sparrfält och hemmansägaresonen Göran, vilka givit berättelsen dess namn: »de vandrande djäknarne», äro mera iakttagare av än egentligen deltagare i den handling, varom den rör sig. Huvudhjälten är masmästaren Sven, fosterson till den ärlige torparen och f. d. korporalen Brant, och berättelsen rör sig om de intriger, vilka läggas mot honom och hans käresta, ladugårdspigan Johanna Brant, av hennes husbonde, den dumdryge och illvillige patron Brackander, och dennes fidus Achates, kronolänsman Spökvist, samt om den misshandel för vilken den stolte smeden - tack vare barbariska lagar - är utsatt. Varma och vackra äro skildringarna av det enkla torparhemmets fridfulla lycka samt av den gamle korporalens patriotiska sinnelag då han förtäljer sina krigsminnen. Estlander har med fog betecknatdetta såsom »fosterlandskänsla i Fänrik Ståls tonart». Säkert var denna skildring en återklang av vad Viktor Rydberg hört sin gamle far förtälja. Sympatiska äro ock teckningarna av Sven masmästares käcka och ljusa personlighet och av Smålandsbygdens fagra natur.

Bondelivets, lantlivets ideala sida finner i denna novell - utkommen samma år som Björnsons »förste fortælling» - sin hänförde lovprisare.

I motsats till de ädla personligheterna, hämtade dels ur de breda lagren, dels även ur samhällets högsta klass (Adolf Sparrfält), stå de båda »halvherrarne», patronen och kronolänsmannen, tvenne bondplågare, tecknade med samma tendentiösa svartmåleri, som stundom påträffas i Onkel Adams romaner, Thomassons folklivsskildringar och v. Brauns prosaberättelser. Motsatserna mellan mörkt och ljust äro i allmänhet nog bjärta, här finnas inga mellantoner, något som för övrigt, om än i mindre mån, kan anmärkas mot Rydbergs författarskap i allmänhet. De onda personerna bliva nästan alltför onda. Man märker ock nybörjarens omogna teckning i de schablonmässiga karikatyrerna av den myndige godsägaren och hans rödhårige vän. En bifigur, värvaren Montan, är återgiven med vida mera livfull och äkta humor. Historien om Brackanders förföljande av Sven masmästare äger för övrigt en ganska utpräglad tendens. Den unge tidningsmannen, som här förde novellistens penna, hade icke lämnat sina publicistiska sympatier och antipatier ur sikte. Novellens dåliga personligheter utfara i onda ord motde liberala tidningarna och önska, att man kunde »sätta munlås på pressen, vilken rör upp himmel och jord om en länsman klår bönderna»; de framhålla som ett framtidsmål att få dessa livegna som i Ryssland. Husagan, vilken Rydberg ungefär samtidigt bekämpade mera direkt i sin publicistik, skildras i novellen i all sin förnedrande styggelse; vidare framhävas missbruken av försvarslöshetsstadgan och legostadgan samt över huvud taget lagstiftningens hårdhet mot de små, de förtryckta, för vilka författarens hjärta, nu som

alltid, klappar med livliga slag.

Ett annat drag - ej alldeles vanligt hos 1850-talets liberala författare - är att de religiösa rörelserna omtalas med varm sympati. Brant och Sven framträda som djupt och ärligt religiösa personligheter, men Spökvist använder om dem uttrycket »läsarepack», »gudsnådeliga och fromma människor på ytan, men då man kommer underfund med dem idel tjuvar och kanaljer».

De naturscenerier som skildras i samband med de båda djäknarnes vandring i Smålandsbygden, äro tvivelsutan reminiscenser från Rydbergs egna vandringar med kamrater under skolgosse- och gymnasiståren. Särskilt torde besöken å Taberg med dess gruvor och masugnar ha bildat bakgrunden för den bondehistoria han här förtäljer. Och vänskapsbandet mellan de båda ungdomarna - hemmansägaresonen Göran och den rike baron Sparrfälts son Adolf - hade ock sin motsvarighet i verkligheten, nämligen den förtrogna vänskap, som sammanbundit »fattiglappen»,fanjunkaresonen från Jönköping, och den förnäme excellenssonen Henning Gyllenhaal.

Efter vandringens slut skiljas de båda djäknarnes levnadsbanor. Bondesonen Göran besluter att i stället för att förslösa sina ringa ägodelar på långa studier, för att inträda på en brödlös och beroende tjänstemannabana, återvända till sin hembygd och odla sin fädernetorva. Han älskar lantlivet och är dess entusiastiske lovprisare. Och gent emot de fördomar, som sätta universitetsbildningen i högsätet, hävdar den bondfödde gymnasisten odalmannalivets välsignelse och menar, att kunskaper och vetande icke äro ett uteslutande monopol för våra högskolor. Ingenting hindrar en kunskapstörstande bonde att bliva god teolog, filosof eller naturforskare.

Men Adolf har högre vyer. Den unge ädlingen vill bliva en stridsman för frisinnade idéer. Han föraktar att med sin rikedom och sitt lysande namn »göra lycka i världen» och varda en epikureisk filister. Han hade uppfattat kristendomen »på ett sätt, som föga överensstämde med en demoraliserad, moraliskt kraftlös och i grunden hednisk tids åskådningssätt». »Den sanne kristne» - så låter Rydberg Adolf i »De vandrande djäknarne» teckna hans eget dåtida ideal - »är en soldat, som evigt svurit sanningens fana och förbundit sig att med uppoffring av allt jordiskt kämpa till sista andedraget mot det onda i världen eller i sin egen barm; ingen vapenvila för att hämta andan är honom tillåten; han fåricke mäkla, icke underhandla med fienden, utan ständigt över dignande förhoppningar och bleknande levnadsfröjder rycka framåt och slutligen stupa under korsets fana. Den som bekänner Kristus måste taga sitt kors uppå sig och följa honom.»

Det är icke svårt att se, hurusom här för första gången den Rydbergska diktens hjälteideal uppenbarar sin silhuett.

Men Adolf Sparrfälts djärva livsmod skulle stäckas. I ett slutkapitel, som bildar en epilog, se vi honom bruten och missmodig besöka sin ungdomsvän. Han hade med stridsfröjd kastat sig ut i världen, kämpat för social, politisk och religiös frihet och till och med ryckt i härnad mot demoralisationen på samhällets höjder. Men han hade endast skördat hat och fiendskap; hans krafter voro uttömda, hans själs strängar slappnade, hans tro bruten. Världen låg för honom såsom ett mörkt svedjeland, livet som ett uselt gyckelspel och mänskligheten som en krälande myrhop.

Såg den unge publicisten, som nyss kastat sig in i frihetens käcka förtrupp, redan så missmodigt på sin saks framgång? Han låter Göran, den sunde jordbrukaren, bringa den missmodige tröst.

Adolf har frivilligt lagt på sig en större börda än han mäktar bära. Men han bör fortsätta striden, dock ej som en ensam irrande riddare, utan som en soldat i de djupa leden av de tusendesom verka tyst och obemärkt inom en ringa sfär, men med icke så ringa välsignelse. Det gäller att själv vara lycklig för att göra andra lyckliga. Och Göran manar honom att bruka jorden, skapa lyckliga människor omkring sig och söka att så ett gudomligt utsäde i deras hjärtan. Men »den bästa läkedomen för en nedstämd själ är dock tanken, att jordelivet blott är en försal till evigheten».

Slutkapitlet i »De vandrande djäknarne» höjer sig i ton och stämning, trots sin något didaktiska läggning, vida över berättelsens mera alldagliga skildringar och har med sin egendomliga blandning av grubblande missmod och ideal förtröstan en heltigenom Rydbergsk karaktär.

Författarenamnet Agricola läses ännu en gång i samma årgång av Handelstidningen, nämligen under Ett

juläventyr, infört på julafton 1856. Det är en icke mycket betydande, men älskvärd berättelse - i samma anda som De vandrande djäknarne - skildrande en varmhjärtad optimist, en oförbätterlig sangviniker, som, trots att alla hans företag strandat, dock bevarar sin goda tro och sina förhoppningar, en skepnad i vilken Viktor Rydberg tecknat sin broder Carl August Rydbergs bild.

Fribytaren på Östersjön.

Den 9 januari 1857 - ett år då Rydberg var synnerligt produktiv - började i Handelstidningen under strecket en roman: Fribytaren påÖstersjön, av onämnd författare, vilken dock, när den 26 maj romanens sista spalt infördes, undertecknade sig: Viktor Rydberg.

Länge hade nog tanken på denna roman lekt Rydberg i hågen. Då han under Känsötiden svärmade å bergsknallarna och lät havets friska brisar blåsa luft i lungorna, tecknade sig för hans fantasi konturerna till fribytarskepnaden och till striden å de blå böljorna mellan Drake och Vanloo; - på ett papper med teckningar från Känsö förekomma å baksidan enstaka utkast till scener ur Fribytaren på Östersjön; under vistelsen på Senäte hade häxprocesserna och deras gräsligheter ofta varit föremål för samtal mellan honom och hans lärjunge, och en blick i Fryxells årtiondet förut utkomna historia om Karl XI hade låtit skepnader som Bengt Skytte, Maria Skytte, ja även Gustav Drake själv - den grymme fribytaren - té sig för honom som lämpliga romanfigurer i en historisk roman från häxprocessernas dagar. Så föddes småningom först i hans fantasi och sedan, under eggelsen av »printers devil», Fribytaren på Östersjön.

Denna roman är sprungen ur tvenne motiv, ett romantiskt och ett historiskt tendentiöst.

I förra avseendet gällde det en följetong med växlande scener, närmast en sjöroman full av spännande äventyr och rövarebragder, sådana som allt sedan barndomen lekt i Rydbergs fantasi, men som här fingo sin mognade, slutgiltiga behandling. Det var romanens ränning. Inslaget var av mera allvarlig art. Det kom ur den unge publicistens håg att giva en tidshistorisk skildring avvillfarelserna, trosfanatismen, grymheterna från ett sekel - det sjuttonde - då »alla de onda makter, som väva sina svarta trådar genom historien, syntes hava förenat sig för att med gigantisk övermakt möta och tillbakatränga den nya världsåskådningens förtrupper». Dock var det icke endast eller företrädesvis ett historiskt intresse, som talade genom denna författarens vrede mot sjuttonde århundradet. Rydberg såg hos sina motståndare på det politiska, men framför allt på det kyrkliga området gengångare från detta trosfanatismens och absolutismens skede, vilka - om än med mildare medel - sökte, liksom sina samsläktingar två sekler tidigare, binda människoanden i ofrihetens länkar. Så varder denna historiska roman i viss mån en samtida tendensroman. Liksom i en förstoringsspegel låter Rydberg sitt tidevarvs ortodoxer och religionsförföljare skåda sin egen bild i det sjuttonde århundradets häxprocesser och fanatism.

Den personlighet, som gav romanen dess namn, ägde historisk verklighet. Överste Gustav Drake till Hagelsrum var en svensk officer, som deltog i sjöröveri på 1650-60-talen. Det synes ha varit hans svåger Gustav Adolf Skytte, som bodde å Strömserum i Kalmar län, en sonson till den store Johan Skytte, som lockat honom in på banan, även Drakes hustru, Anna Skytte, deltog i sjöröveriet. Gustav Adolf Skytte hade redan som helt ung trots sin goda uppfostran kastat sig in på sjöröveriet mot de i Sverige hatade holländarnas fartyg. Det första större sjöröveriet bedrevs 1657och fortsattes i fyra år allt djärvare och djärvare, och de båda adelsmännen hade samlat kring sig ett helt sjörövarefölje. År 1662 flöt emellertid en holländsk bajort, borrad och sänkt, upp som vrak mot Ölands kust, och detta ledde till upptäckt, helst Skytte och Drake redan förut varit misstänkta. Drake och hans fru lyckades rymma ur landet. Skytte och de övriga deltagarna blevo gripna och efter en långvarig process avrättade å Jönköpings torg.* Drake återkom senare och dog i frid på 1680-talet.

Hos Rydberg är Gustav Drake den egentlige sjörövaren, missdådaren och anstiftaren av fribyteriet, under det den unge Adolf Skytte - en av bokens ädlare personer, rent av Rydbergs alter ego - endast rent tillfälligt och av oskyldig anledning mot slutet kommer med på fribytarskutan och menar sig, efter all den orättfärdighet han iakttagit i det lagliga samhället, draga svärdet för en rättvis sak.

Sådan Gustav Drake framträder i romanen är han en skurk av den romantiserade typ, som

* I Riksarkivet finnes en stor del av handlingarna i målet mot Skytte och hans medbrottslingar (delvis från Skoklosters arkiv). Jag har tagit någon kännedom om dem. Anmärkas må, att uppgiften i en av handlingarna, vilken gått igen hos Fryxell, att den av Ligelius givna skildringen av sjöröveriet, vilken är något fördelaktigare för G. A. Skytte än för Drake, egentligen skulle härröra från Skytte, ehuru författad i annans namn, är oriktig. Det är alldeles uppenbart Canutus Ligelius' - en vilsekommen students - egen berättelse, avsedd att mildra hans straff, vilket dock icke lyckades. Jmfr Schöldström: »En Viktor Rydbergsk diktgestalt i historisk belysning» (i Förgät mig ej 1901, omtryckt i »Damer och Knektar», 1902).dåtidens prosadikt älskade. Hans dubbelgångareliv - å land en förnäm godsherre, inblandad i Bengt Skyttes sammansvärjning mot förmyndareregeringen, på havet en vild, grym fribytare - skänker åt hans skepnad ett visst mystiskt skimmer, vartill ock bidrager hans sysslande med alkemin - ett något löst vidhäftat motiv. Gustav Drake, den sedligt otyglade, fantasirike äventyraren, kall i sitt förhållande till sin maka och sitt barn, men glödande i sin lidelse för guld och makt, i allt riktande sina krafter på det demoniskt världsomskakande, är en representant för vad den dåtida estetiken kallade »den onda viljans sublima», storslagen i sina brott, liksom i sitt fall och sin undergång.

Gentemot honom står hans fiende och besegrare, den ädle »holländaren» Vanloo, ursprungligen en käck svensk bondson av folkungabörd, som fått lida av godsherrens grymhet och flytt till Holland, där han blivit arvtagare av en rik mynheers ägodelar och namn, ett slags ädel Montecristofigur, övernaturligt mäktig, klok och modig, en smula alkemist även han, ehuru varken av övertygelse eller passion. De äro, dessa båda motsatta romanskepnader, hållna i tidens stil, och de scener, i vilka de uppträda såsom handlande, äro onekligen romanens livfullaste och estetiskt bästa. Bland dem må i främsta rummet räknas inledningskapitlet, då Drake låter sin hantlangare Ruys borra sin sjörövarskuta i sank, sedan manskapet döddruckits, vidare scenerna från upploppet iStockholm och framför allt den kraftigt skildrade striden mellan Drake och Vanloo.

Här visar Rydberg sig som en skicklig lärjunge av sen- och efterromantikens prosadiktare, t. ex. Dumas och Eugène Sue - exempelvis dennes sjöroman »Vakttornet Koat-Vën» - samt Byronianen Trelawny, förf. till »Adventures of a younger son».*

Bland andraplansfigurerna i dessa fribytarscener märkes den i viss mån sympatiskt skildrade Ligelius, en förolyckad student, som av äventyrslusta blivit fribytare.

Vid de båda manliga hufvudhjältarnas sida stå såsom det kvinnligas representanter den ljusa, vemodsfulla Agnes Drake, en gång Vanloos käraste, nu hans fiendes maka, en sympatisk men något blekt tecknad figur,** samt den av Gustav Drake åtrådda Maria Skytte, en historisk person, vars galanta äventyr fylla flera blad i sjuttonde århundradets skandalkrönika, den mörkare skepnaden, en beräknande, kall, kokett natur, tydligen mera en frukt av romanstudium än av personlig iakttagelse.

Det i psykologiskt hänseende intressantaste i Fribytaren finner man i de avdelningar av

* Även de av honom översatta följetongsromanerna hava väl tjänat som förebilder. Så erinrar den scen där Vanloo igenkänner sjörövaren Ruys i köpmannens förklädnad, om ett ställe i Philip Galens »Baron Brandau och hans junkrar», där Hiibner demaskerar den falske greven såsom en ficktjuv.

** Dennes förebild i verkligheten, Skyttes syster, var icke så ädel utan synes ha utan svårigheter tagit del i makens och broderns illdåd.romanen, som ur berättarsynpunkt äro de svagare, nämligen själva striden om häxprocessen, vilken särskilt i romanens äldre redaktion tillika belyses med rent historiska utredningar om den farsot, av vilken häxförföljelserna i olika land voro frukter, vittnande om Rydbergs omfattande studier i denna mörka gren av kulturhistorien.

Och för de personer, som uppträda under dessa strider för och mot fördomarna, har Rydberg tydligen hämtat modellerna ej ur romandikten, utan ur verkligheten och oftast ur en verklighet, som låg honom vida närmare än 1600-talets.

När exempelvis den rättsinnige men trångsynte lagman Johan Skytte och den blinde fanatikern pastor Suenonius klaga över Adolf Skyttes studium av tidens gudlösa, världsligt lärda författare, som Cartesius och andra, samt

beskärma sig över att även en kyrkans stridsman som Johannes Matthiae kan utströ »olivekvistar» i församlingen och arbeta för försoning kyrkorna emellan, tänkte säkert den unge författaren på de högkyrkliga motståndare i Lund och Göteborg, mot vilka han samtidigt ovan strecket i tidningens spalter drog i härnad. Dessa målsmän för det ovisa nitet äro skildrade med säker karaktäristik och tillika med en oväld, som man knappt skulle väntat hos den eljes i sin polemik rätt lidelsefulle författaren. Deras förföljelse framställes såsom skeende i fullgod tro, om ock i blind fanatism.

Att vid sidan av den ortodoxe prästmannen, ivraren mot alla kätterier, all trolldom, allthäxväsen, ställes en lika nitisk jurist: den sträve, känslolöse, men rättrådige lagmannen ägde törhända också personlig anledning. Det är känt, att bland de utpräglade representanterna för en strängt ortodox riktning vid det sydsvenska universitetet räknades ej endast medlemmarna inom den teologiska, utan ock en fullt så ivrig inom den juridiska fakulteten, en berömd rättslärd. Såsom en karikatyr av dessa mera allvarliga typer framträder länsmannen Jöns Askelin, en med mycken humor given figur, vars renläriga, ehuru något skygga kamp mot »häxorna» blir gengäldad med att en av dessa - angiver honom själv såsom »besatt av den onde» och såsom deltagare i Blåkullafärden.

Främst bland stridsmännen emot ofördragsamheten, förföljelselusten och vantron står Adolf Skytte, en själsfrände till sin namne Adolf Spärrfält i »De vandrande djäknarne» och liksom denne författarens språkrör i romanen. Adolf Skyttes patos, hans harm över de oförrätter, som begås mot de förföljda, hans tal och strid för deras rättvisa sak, trots att han väl känner ringheten av sina krafter, äro äkta Viktor Rydbergska drag; - vartill kanske även får räknas, att Adolf snarare är en varmhjärtad målsman och förespråkare för det godas sak, än en i handlingen starkare ingripande faktor.

Adolf är visserligen en fritänkare, enligt sin fars mening t. o. m. en kättare, men han är dock, i motsats till sin farbroder, den likaledesfritänkande Bengt Skytte, som visat honom vägen till studiet av tidens filosofer, en religiös natur.

»Målet för Adolfs forskningar var att genom förnuftet få en bekräftelse på de satser, som hans religiösa känsla uppfordrade honom att antaga såsom sanna, han sörjde, då han blott kom till negativa resultater, och kände sig olycklig i sina tvivel.

Bengt däremot gnuggade sina händer av förnöjelse, då han lyckats nedriva något, som hitintills gällt för en oförstörbar sanning, eller med sin dialektiska fyndighet förmått bringa osäkerhet och förvirring i något, som av alla antagits såsom solklart och axiomatiskt.

Den beundran han hyste för sitt eget skarpsinne kom honom att icke känna den tomhet, som brist på tro och övertygelse annars plägar medföra.»

I dessa punkter har Rydberg så tidigt som 1857 tecknat motsatsen mellan sitt eget religiösa fri tänkeri och den »ande som förnekar».

Dock slites Adolf emellan tron på ett blint öde, som rullar sin triumfvagn och vars hjul krossa vad den möter på sin väg, och en vis försyn, som råder för allt. Här framträder samma tanke som möter i flera Rydbergska dikter från senare år och som i »Grubblaren» finner sin slutliga form. Adolf träder visserligen såsom »hjälte» vida tillbaka för Vanloo, romanens goda princip, och för Drake, dess onda, och följetongsläsarinnorna torde måhända funnit den ädle ivraren för sanningens sak vid sidan av dessa jämförelsevis ointressant, men för kännedomen om författarens egen psykologi är Adolf Skytte den viktigaste figuren i hela berättelsen.Vänskapsbandet mellan den unge ädlingen och den studerande bondsonen i »De vandrande djäknarne» motsvaras i Fribytaren av förhållandet mellan Adolf Skytte och hans ungdomsvän prästmannen Erik, som är hans ombud hos de fängslade »häxorna», Ingrid och hennes dotter Elin, vilka båda kvinnor, i parentes sagt, synas stå vida över den tid och den samhällsklass de tillhöra.

En liten episod i Adolfs historia är hans sammanträffande med Stjernhjelm, vars ståtliga, frimodiga skepnad skymtar fram, och som giver den unge kammarlärde några goda råd om att icke sluta sinnet för naturen, ej fördjupa sig i grubblerier och göra sitt eget jag till världens medelpunkt, ett samtal som Rydberg senare helt och

hållet omarbetade.

Här och var förekomma uttalanden som röja Rydbergs egen röst, såsom Vanloos åsikter om evigheten och om själens föruttillvaro.

Romanen är i övrigt hållen i en hurtig, livfull ton, planen är skickligt lagd och vittnar om ett medfött romanförfattaregrepp. Men stilen är ojämn. Man kan finna stilblommor i den vanliga följetongsromanens smak, enskilda kåseriartade ställen (t. ex. i början av fjärde kapitlet), och framställningen tynges ej sällan av historiska utvikningar och noter, vilka mestadels uteslutits ur tredje upplagan. Stundom träder författaren själv onödigtvis fram och upplyser läsaren direkt eller vädjar till honom, vilket bryter illusionen, men mångenstädes höjer sig ock framställningen vidaöver vanlig följetongsstil och präglas ej blott av livfullhet, utan ock av kraft, djup och värme.

Ovan äro antydda förebilderna inom dåtidens romandikt för »Fribytarens» sensationella tilldragelser. I avseende åter på den halvt revolutionära anda och stämning, som flerestädes framträder i denna roman, det mot ett lumpet och fördärvat tvångssamhälle riktade korsarkynnet, som t. ex. klingar fram i Ligelius' käcka flibustier-dikt (»Korsaren» = »Oro») och som driver Adolf Skytte att sälla sig till Drake och hans män för att på sjörövareskutans skeppsplankor känna sig fri och avskudda alla »ett åldrande samhälles band, sedvänjor och fördomar», torde Trelawnys »Adventures of a younger son» som tillhörde hans ungdomsläsning hava inspirerat honom. Trelawny, Shelleys och Byrons ridderlige vän och själsfrände - densamme som redde bålet åt Shelleys lik, då det uppkastades på stranden av Speziagolfen, och som förbrände sin hand, när han ryckte Shelleys hjärta ur lågorna - har i denna sin halvt romaneska, halvt självbiografiska, alltid äventyrliga livsskildring lämnat en roman av sällsynt sann och briljant lokalkolorit, särskilt vad gäller korsarlivet i de ostindiska farvattnen. Både det äventyrliga och det frihetsglödande demokratiska draget i denna egendomliga självbiografi var ägnat att tilltala den unge Viktor Rydberg.

Den 26 maj avslöts romanen i Handelstidningens spalter. Två månader senare, den 30 juli, förelåg den i bokform. Det var den förstabok som bar författarenamnet Viktor Rydberg.

Med undantag av en anmälan i »Jönköpingsbladet» 3 november 1857, av Axel Krook, synes »Fribytaren på Östersjön» icke synnerligen ha beaktats av den samtida litterära kritiken.

Bifall vann romanen, då som senare, hos den läslystna allmänheten. Denna framgång manade Rydberg att fortsätta. Och det brast icke idéer, men väl tid till deras utförande.

Novellutkast och fragment. - Singoalla.

Bland papper från denna tid - antagligen från 1856 eller 1857 - ligger ett blad med vidstående förteckning.

Av dessa offentliggjordes »Cingoalla» vid jultiden 1857 - dock med en annan initial -; de under n:o VII omtalade dikterna torde väl delvis sammanfalla med de 1863 i Flora meddelade Strandvrak av Robinson Crusoe.

Till de flesta av dessa »moln»-fantasier, vilka åtminstone under Rydbergs livstid voro okända, föreligga utkast eller fragment.

Mest betydande bland dem är det fragment, Pierino Corsi eller Stenmänniskan, »arabesk» av författaren till »Fribytaren på Östersjön», som jag ansåg mig - trots dess luckor och abrupta avslutning - böra upptaga i samlingen av Rydbergs skrifter (Saml. skr. VIII). Sådan vi nu äga den, är den blott spillror av en filosoferande novell, i vilken Rydberg ville rikta ett slag mot

vri»~i.^<.-

-i

/.

JT U; tfrwäi U

V i

i

VT

y / Ql&i*}i^ vc

V/|.

/A

V///. ^ ^^ /w r ^ c

. -ktidens materialistiska och ateistiska läror. Det som är kvar av denna berättelse låter oss i hög grad sakna det felande - mellanstyckena och slutet. Början av novellen handlar om en hemlighetsfull bildhuggare, Pierino Corsi, som under åratal arbetar på en bildstod den ingen rätt fått se, men om vilken det ryktet gått med rätt eller orätt, att den vore ett vidunder, »en fulländad bild av det otäcka», liksom man ville veta, att hans verkstad vore ett pandemonium för alla skräckgestalter. Senare följer en ironisk skildring av en obekant stad, där materiens tempel är upprest, där man sjunger en hymn till gudinnan Materia eller till ödet (samma poem, som senare intogs i Rydbergs diktsamling) och där vetenskapens heros professor Athan - varmed antagligen åsyftas den dåtida materialismens profet Ludvig Büchner - föreläser om att ingen kraft funnes utan materia, ingen materia utan kraft, liknar människan vid ett urverk, kallar dem som hoppas på personlig fortvaro efter döden för de värsta egoister och irreligiösa människor i jämförelse med de fromma materialisterna. Förbindelsen mellan de båda fragmenten är icke lätt att gissa - det omtalas blott i en variant, att Pierino Corsi var en av konkurrenterna i en tävlan om en bildlik framställning av gudinnan Materia, men att hans försök blev förkastat, då han ville framställa henne som en vanlig kvinna, omgiven av några intetsägande attributer, under det att det prisbelönade alstret framställde »materiens kretslopp».En av Rydbergs vänner har meddelat mig, att i vänkretsen Rydberg vid denna tid - slutet av 1850-talet - berättade en historia om en bildhuggare, som ville söka skapa en människa, men endast lyckades med kroppen, själen kunde han icke dana. Det har tydligen varit samma berättelse.

Av Äventyr med min skugga föreligga likaledes spridda fragment, som tyda på att även denna novell avsett ett filosofiskt ämne, en poetisk behandling av den platonska läran om sinnevärlden såsom en avspegling av idévärlden.

Författaren samspråkar nämligen med sin skugga, och denna gör anspråk på självständighet; skuggan kallar sig »Georg den siste», och orsaken därtill är, att förfin är »Georg den mellerste», ty han är i sin ordning en skugga av »Georg den förste». Då förf:n protesterar häremot, svarar skuggan:

»Du kan kalla honom som du vill. Eftersom jag känner edra mänskliga uttryckssätt, vill jag emellertid föreslå, att vi kalla honom din idé. Nåväl, din idé, du själv och jag, vi tre bilda ett helt, som jag vill likna vid en magnet, fast liknelsen är ofullkomlig. Din idé och jag äro magnetens poler. Du själv står emellan oss bägge och är likasom indifferenslinjen eller på svenska sagt likgiltighetsstrecket, som varken drager till sig eller stöter ifrån sig, i vilken med få ord slumra de krafter, som i de bägge polerna äro verksamma. Du begriper nu, varför jag i visst hänseende tillskriver mig högre egenskaper, djupare insikter än du äger.»

»Renjägaren och jättedottern» är sagan om hur Thorsten renjägare, bondeson i Gudbrandsdalen, blev bergtagen av den fagrajättedottern och slutligen med henne firade bröllop nere i sin dal, därvid jättegubben och jättegumman själva voro bröllopsgäster. Denna saga hade Rydberg intagit i sin skildring av »En vandring i Norge» (G. H. o. S, T. 18 nov. 1858), sådan han hört den berättas uppe på Stenkyrkan av Asbjörnsens meddelare, skolmästaren Hans Hansen.

Till »Dikterna, upplästa av en besynnerlig poet för en besynnerlig bibliotekarie», är tydligen ett litet fragment, börjande med orden »jag är bibliotekarie», avsett som inledning.

Uppsatsen En fornromersk tidningsskrivare var väl ärnad att bliva en kulturhistorisk skildring. En dylik fann verkligen väg till trycket i en Återblick, införd i Handelstidningen den 8 januari 1859. Anledningen var, att 100 år då förflutit sedan Johan Roséns »Göteborgska Magasinet» börjat utkomma och att H. T. avtryckt dess första

nummer. Nu letade Rydberg fram ur sina gömmor sin skildring av »en fornromersk tidningsskrivare», och efter några inledande ord om att salig lektor Roséns första nummer icke var den första tidning som utgavs här i världen lämnade han en liten historisk miniatyr: hur det gick till att skriva en tidning under Roms kejsartid.

Skildringen är av mig meddelad i Eko, Publicistklubbens tjugufemårsskrift (1899).

Till Fyrtornet föreligga två helt skilda utkast. Det ena är en djupt poetisk saga om denbelöning, som ett ädelt offer, en stor försakelse för ett högre syftemål medför.

Det andra en rent mystisk fantasi med begagnande av det nyromantiska dubbelgångarmotivet.

Bödelns dotter skulle ha tilldragit sig omkring 1520. Sigge Carlson, en kringströvare, som plundrar danskarna, älskas av bödelns dotter, fångas, skall hängas, men räddas av flickan och den »obekante» Paracelsus - läkaren-filosofen, som på sina äventyrliga vandringar även besökte Sverige 1520. Gustav Erikson skulle även förekommit i denna berättelse.

Endast en av de prosadikter, som nu likt »moln» skymtade för Rydbergs skaldesyn, blev vid denna tid så utförd att den kunde framläggas i tryck. Det var Singoalla.

Värdet av denna romantiska dikt, i vilken Rydberg utan bihänsyn hängivit sig helt och fullt åt sin fantasi, låter oss ana, vad vi gått förlustiga genom att de övriga blevo förstörda eller ofullbordade - dessa »dimmor, fantasier och historier från en tid då inbillningskraften var rikare än självkritiken stark», såsom orden föllo i förordet till Singoallas andra upplaga.*

Rydberg har uppgivit för Fredrik Vetterlund, att Singoalla egentligen härrörde från hans studentdagar. Inom Sjustjärnan hade han en gång

* Han ärnade då (1865) låta Singoalla följas av andra »dimmor», som han hade »förvarade bland sina papper». Singoalla utsändes som en prövosten; läste någon den till slut, kunde väl andra »uthärda de övriga». Men fortsättningen uteblev.föreslagit en av kamraterna att skriva en dikt med skogsstämning. (Det var antagligen Liberg, som där föredrog ett poem »Gossen i skogen».) Under tiden hade Rydberg själv skrivit Singoalla.

Detta kan dock endast gälla ett första utkast eller början till den nuvarande novellen. Mot att denna i sin helhet skulle vara ett ungdomsarbete tala dels inre skäl: den mogna och i formellt avseende fint genomförda behandlingen av ämnet - dikten står i detta fall på en vida högre ståndpunkt än Fribytaren på Östersjön och tillhör Viktor Rydbergs mest fulländade alster - dels vad som meddelats mig av förläggaren av den kalender: Aurora för 1858 (tryckt 1857), vari Singoalla såg dagen, C. F. Arwidson. Han berättade, att Rydberg först uppgav, att berättelsen endast skulle upptaga ett par ark, men att allt eftersom manuskript hämtades hos honom växte det till över åtta och fyllde mer än två tredjedelar av kalenderns hela omfång. Den Singoalla, som lästes i Aurora, var för övrigt delvis en annan bok än den som senare blev allmänt känd.

Själva händelsens huvudförlopp samt förhållandet mellan Erland, Singoalla och Sorgbarn, liksom hela stämningen, äro visserligen de samma, men i den ursprungliga texten är slutet ett helt annat än i den berättelse, som sedan ingått i Rydbergs skrifter, och fråga kan vara, om icke den första är den verkningsfullaste, liksom den synes mig bäst motsvara diktens dystra grundstämning.

Singoalla är skogens dikt.Barndomsfantasier och ungdomsdrömmar, som tett sig för Viktor Rydberg under hans vandringar och strövtåg i de småländska skogarna, togo nu poetisk gestalt i Singoalladikten. Han hade - såsom han skrev i företalet till andra upplagan - i denna dikt låtit pegasen »vara sin egen herre», han fick föra ryttaren vart han ville, »och så bar det av in i töckenhöljda, månskensbelysta nejder, där alla föremål tedde sig med ovissa, svävande linjer».

Och denna sagodikt från Digerdödens dagar förblev Rydberg ständigt kär. »Hon är min ungdoms dotter, och trots all självkritik är jag ur stånd att känna mig likgiltig för henne,» skrev han i ett brev ännu så sent som på 1890-talet.

Icke underligt, ty den är helt och hållet ett utflöde av Rydbergs ungdomsstämning, uttryck för den vemodsmättade förgängelsepoesi, som fyllde hans sinne och som samtidigt gav sig luft i hans versifierade diktning. Fredrik Vetterlund har i en finkänslig, inträngande, av Rydberg själv högt skattad uppsats om Singoalla och dess ställning inom sin författares vittra alstring,* framhållit det intensiva drag av det omedvetnas mystik och av panteistisk naturstämning, vilket genomgår dikten. Ingen har väl heller läst Singoalla utan att hava känt, huru en väldig våg av naturmystik fyller företrädesvis de scener där Singoalla och Sorgbarn uppträda. Även om jag tror, att man ej alltför starkt får betona ordet panteism i detta fall, uppenbarar sig dock i diktens stämning just

* Svensk Tidskrift 1892. Sedan upptagen i »Studier och Dikter» 1901.den känsla av individens samhörighet med naturen, som betager sinnet kanske allra mest, då människan befinner sig antingen djupt inne i skogens dunkel eller ute på havet.

Och åt den »dallring i det egna hjärtat av ändlighetens smärta», om vilken Rydberg sjöng i det panteistiska slutet av ett samtida poem, »Vemodet», ger även Singoalladikten uttryck. Singoalla bildar sålunda i Rydbergs prosaförfattarskap det yppersta uttrycket för den mystiskt romantiska sidan av hans kynne, liksom å andra sidan Den siste Athenaren är uttrycket för det tankeklara, formplastiska helleniska, ehuru ej heller denna senare sida utan tillsats av mystik. Och Singoalla kallar sig ju ock en »romantisk sagodikt».

Förra avdelningen av dikten är för övrigt vida mindre präglad av den mystiska stämningen än den senare. Den täljer om kärleken mellan den vilde Erland, den katolske riddareynglingen från Magnus Erikssons och Birgittas dagar, och den bruna hedniska flickan av främlingsfolket från Egypti land, som kommit upp till Smålandsbygden. Ingenstädes har hos Rydberg den ungdomliga kärleken funnit en så varm och vacker tolkning, och då det sagts av Oscar Levertin, att få av de stora svenska författarna visat så litet sinne för kvinnlighetens väsen och tjusning som Rydberg och att dessa ämnen legat utom dennes själsliga periferi, så har han dock glömt Singoalla, särskilt dess femte och sjätte kapitel. Den första vaknande kärleken mellan gosse och flicka ärskildrad i älskligt naiva drag (blomplockningen vid bäckens rand), den stegras så småningom till glödande lidelse. En viss frändskap äger denna kärleksskildring med Trelawnys brinnande hängivenhet för sin lilla ociviliserade arab-brud, Zela, liksom i det hela Singoalla har något tycke med denna »okonstlade, vilda, men oförlikneligt älskvärda naturens tärna», som Trelawny så entusiastiskt skildrat.

Brytningen mellan det ridderliga, av kyrkan sanktionerade kultursamhället - representerat av riddar Bengt Månesköld, Erland och den gamle pater Henrik - och det vilda, hedniska vandrings- och naturfolket med vitt skild livsåskådning, moral och åtrå, vilket ej fått annat dop än av himmelens dagg och regn, aldrig tillbett under annat tempelvalv än det stjärnströdda och aldrig omsvävats av annan rökelse än markens dimmor - representerat av hövdingen, hans dotter Singoalla och hennes dystre, hundtrogne tillbedjare Assim - skildras i uppträden, fyllda av en ungdomlig fantasis hela glöd och kraft, och vilka på sina ställen peka hän mot scenisk framställning.*

Mindre bjärt, men av djupare och egendomligare innehåll är senare avdelningen - som timar tio år senare -: ett dystert nattstycke, där Erlands dubbelliv utgör motivet. Av den giftdryck, som Assims moder bräddat åt Erland, har han icke dött; men i febern har hågkomsten av allt förflutet svunnit hädan; blott som en dunkel

* Rydberg påbörjade en versifierad dramatisering, men medhann endast en scen mellan patern och Erland.skugga från en præexistens dväljes bilden och minnet av Singoalla, »som suckar i sitt mörker och vill stiga upp i tankens och känslans ljus». Erland, som är gift med den ljusa Helena Ulvsax, hans från barndomen bestämda brud, kämpar mot det sköna men hemska minnet från fordom, mot Singoallabilden, som han dock icke förmår förjaga. Ty fastän han tror sig hata detta minne som en demon, så gömmer han dock i sinnets omedvetna djup kärleken till sin första älskade. Snart träder hon själv ånyo inom hans erfarenhet. Hennes sändebud är Sorgbarn, »den lille pilgrimen», Erlands och Singoallas son, vilken kommer för att göra väpnaretjänst hos sin fader och lovar att återfinna de skatter, dem en gång främlingarna från Egypti land rövat från riddare och kloster.

Sorgbarn, sonen av söderns glöd och nordens is, av trohet och svek, av hedning och kristen, av det ljusa och det mörka, av kärlek och mannastyrka, är en av Rydbergs vänaste och originellaste skapelser. I sorg är han född till

världen, och sanden i hans livsur är snart utrunnen. Så bär han ock sorgens signatur å anlete liksom i namn. Rydberg har här personifierat barnalivets oskuld och omedvetna visdom, en poetisk skepnad, fjärran visserligen ifrån all realistisk verklighet - hans kristna uppfostran mitt i en hednisk omgivning är fantastisk - men dock med en egendomlig diktens sanning; huru fint äro icke de drag iakttagna, vilka tyda på att Sorgbarn tillhör de för en tidig död bestämdabarnasinnen, vilka ofta rymma ett djupare, rikare innehåll än den vuxne mäktar pejla.*

Sorgbarn utövar en underbar makt över Erland, fastän denne hyser ett mystiskt hat mot gossen, ty denne har kallat till liv den skugga, vilken dvaldes i hans själs djup och som nu åter börjat sucka, röra sig och tränga fram. Så begynner Erlands dubbelliv, ett äkta romantiskt motiv. Sorgbarn förer riddaren om nattetid till skogens inre, till Singoalla, och där tillbringar han under halva dygnet kärlekens timmar med den vars minne han under den andra hälvten hatar eller tror sig hata. Så hyperromantiskt motivet än är, så giver författaren det dock en rationalistisk förklaring, som något bryter stämningen. »Den hemliga kraften», genom vilken Sorgbarn förer sin fader till sin moder, är, säger författaren, »i våra dagar allmänt känd och likväl en icke fullt avslöjad gåta.»

»Det är magnetismen, som innan Mesmer uppdagade den, var känd och använd av Indiens brahminer och av folket från Assaria.»

Detta Rydbergs försök att realistiskt förklara det underbara i dikten skiljer Singoalla - trots dess i grunden så äktromantiska skaplynne - från de nyromantiska prosadikter, i vilka läsaren ständigt befinner sig på gränsskälet mellan

* Själva namnet Sorgbarn har Rydberg - såsom ock pater Henrik antyder - lånat från den Heliga skrift. Det syftar på l Mosebok 35, 18, där Rakel, då hon med förlusten av sitt eget liv köper inträde i världen, åt sin yngste son, kallar honom Ben Oni (jmfr Benoni Strand).äventyr och verklighet, såsom exempelvis i De la Motte Fouqués förtjusande Undine, som för övrigt i sin skogsstämning och i motivet av riddarens dubbelkärlek till den jordborna, hårda Bertalda och till den vana, älskliga skogsvattunymfen företer vissa flyktiga likhetsdrag med Singoalla, ehuru ton och anläggning äro helt andra.

Efter denna gärd åt prosan, är emellertid författaren snart åter uppe på sin vinghäst, givande en djupt poetisk tolkning av hypnosens verkan och av de gamla minnenas återvaknande hos riddaren.

»Den hemliga kraften verkade nämligen så, att riddarens vilja, så stark och oböjlig den annars var, underordnade sig gossens, ja, sammansmälte med dennes till en. Riddarens själ såg in i Sorgbarns, såsom den trogne tjänaren ser i sin herres ögon vad han vill, tänker och känner. Snart skulle den hemliga kraften verka ännu djupare. Såsom i det växande trädet årsringarne bilda sig kring kärnan och förtorka i den mån nya sådana lägga sig omkring de gamla, så växer omkring det mänskliga väsendets kärna årsringar av lidelser, känslor och tankar, som var efter annan förtorka, medan nya lidelser, känslor och tankar lägga sig utomkring de vissnade och saftlösa. Men själens äldsta årsringar äro dock de som ligga närmast dess kärna; därför äro barndomens minnen så ljuva: de äro närmast andens hjärta. Medan nu gossen förde Erland mellan skogens stammar, trängde den hemlighetsfulla kraften allt djupare in i hans väsende, från årsring till årsring allt närmare kärnan; och allt som den inträngde, livades på nytt de förvissnade och förgätna lidelserna, svällde de åter av livssaft ur minnets rot. Erland blev densamme, han var för tio år tillbaka, då han plockade blommor vid bäckens rand med den bruna flickan. Skuggan, som dvalts i hans själs avgrund, steg upp i känslansljusaste dager; ungdomskärlekens känsla, den ljuvaste, den som annars aldrig återvänder, ilade åter genom hans varelse, och han tänkte, han kände Singoalla.»

Så växla för Erland dag och natt. Om dagen menar han, att han drömt en gräslig dröm, om natten menar han, att hans dagar äro vansinnets och Helenas, blott nätterna äro sällhetens och Singoallas, intill dess han en natt - den sista nattvandringen - då Sorgbarn tror sig som vanligt hava honom i sin mystiska makt, medveten följer »den lille pilgrimen» och smädar honom såsom »ett avskum från helvetet». Erland bjuder Sorgbarn visa honom vägen till sin moder; - att utgjuta hennes och hans blod vore ett heligt verk. Men ville han blott visa Erland vägen till Singoalla, skulle han själv skonas. Dock, Sorgbarn beslutar att offra sig själv för modern. Assim hade sagt, att en dolkstöt ej gjorde mycket ont.

»Du må släpa mig vart du vill» - heter det i första versionen - »och du må döda mig, men rätta vägen visar jag dig icke.»-----------

»Stöt så, att det icke svider mycket, o fader,» bad Sorgbarn.

»Fader!» upprepade riddaren. »Varifrån hämtade du denna lögn? Tro ej, att du med falska smeknamn kuvar ett hjärta, väpnat med raseri och förtvivlan. Farväl, Sorgbarn, farväl lille pilgrim från helvetet!»

Riddaren stötte jaktkniven i Sorgbarns bröst. Gossen dignade ned och var död.

Efter skildringen av denna missgärning, som för övrigt framställes olika i de olika upplagorna, skilja sig texterna betydligt.

Det ursprungliga slutet är följande:Assim har, för att göra sin härskarinna Singoalla lycklig även om dagen, smugit sig ned i slottet och förgiftat fru Helena och lille Erland. När riddaren kommer hem till sovkammaren, finner han dem båda vilande i dödens sömn. Detta var Assims verk, icke den store mandråparen pestens, men denne vandrade sedan över nejden och tecknade dödens kors på tusen inslumrade kojor.

Riddaren störtar ut och fördjupar sig åter i skogen. »Så ledde honom slumpen - eller måhända den hemlighetsfulla kraft, det ur-medvetande som utgör vår själs fördolda grundval - till det ställe där Sorgbarn vilade i gulblekt månsken.

Och bittert ångrande söker han kalla sin lille pilgrim till liv.»

Följer så - lika i båda texterna - den kraftiga framställningen av pestens ankomst, av zigenarfolkets kvidan, av klosterfolkets milda verksamhet.

Men vid insjön i klippbrottet sitter Singoalla. Hon förbannar från sin åsyn Assim, då denne kommer och förtäljer henne om sitt nattliga missdåd, att han låtit hennes och Sorgbarns medtävlare om riddarens ynnest förgås. I samvetskval tillbringar Singoalla sin natt och sin dag. »Det luktade lik omkring henne, det klibbade gift och blod vid hennes samvete, hon anklagade sig ensam för det som Assim begått.» Så vill hon försona det brott som är begånget. Hon går till klostret och beder munkarne taga vård om hennes son, och även göra henne till kristen, på det hon och hennes son en gång må få råkas i himmelen. Sedan vill hon begiva sig till Eko slott och prisgiva sig åt riddarens hämnd. Men från klostret bortvisas hon: »Gå härifrån, ty i detta hus rasar döden.» Och på vägen till slottet jagas hon bort med stenkastning - folket antager henne vara pestflickan, som bådar pestens ankomst. Så irrar hon omkring bland insjöns klippor.

Riddar Erland har ock vandrat och vandrat i skogen. Då han märker, att pesten nått även honom, skyndar han hem, skriver ett gåvobrev på Eko slott och beger sig därmed till klostret; hans lärare, den halvdöende, pestsmittadepater Henrik, mottar genom fönstret med darrande hand pergamentet och låser in det i ett skrin, ansträngande sina sista krafter och sägande: »En sten till det tempel som jag ej får skåda.»

Erland, som känner brännande plågor i sitt inre, ser utanför klosterkyrkan mängder samlade kring en öppen grav, där en levande människa skall begravas för att därmed besvärja pesten. Denna människa är Singoalla. Han jagar bort mängden genom att blotta sitt bröst och visa pestbölderna. Men kvinnan stiger upp ur graven och ilar till skogen. Där mötas Erland och Singoalla vid Sorgbarns lik. Hon spörjer om pesten även dödat Sorgbarn, men finner ej pestbölder, utan gapande sår i gossens bröst. Erland börjar lida dödskvalen; klagande begär han vatten. Då närmar sig Singoalla och bringar honom av dammens vatten i sina sammanböjda händer. Först stöter han henne bort med orden »avgrundskvinna, spökelse»; men då han ser, att hon fäller tårar vid Sorgbarns lik, och då hon täljer honom, att Sorgbarn var deras barn, försonas de inbördes och Erland tigger om förlåtelse för det han dödat gossen. Och Singoalla skänker förlåtelse från sig och sin son. Under det festhymnens toner från klostret tränga fram, slocknar riddarens livsgnista. »Singoalla satt hos sina älskade och bad till Gud att få komma i samma himmel som de. Solen sjönk ännu en gång i väster. Då var Singoalla så trött, att hon lade sig ner och slöt sina ögon i dödens sömn.»

Den följande natten hade även den trogne hundens sorgetjut tystnat. »Sedan störde intet, utom då och då en

vindstöt, den hemska stillheten. Ingen vallflicka sjöng i skogen, ingen bjällra från betande hjordar klingade, icke ens de smygande stegen av en ensam jägare tasslade i mossen. Allt var tyst, ty den store mandråparen hade fulländat sitt verk.»

Sådant är innehållet av berättelsen i dess ursprungliga form.

Och i motsats till den vemodiga harmoni, somi senare upplagor avslutar Singoalla, läsa vi i »Aurora» följande ord:

»Sagan slutar, såsom när under ett strängaspel strängarne plötsligt brista i ett disharmoniskt ackord, förrän detta hunnit upplösas i försonande samljud. Ty harmoni och försoning, var finnas de härnere? Hor, stormen börjar åter brusa i skogen! Sjunger hans vilda röst om harmoni och försoning? Orkanen ryter högt över jorden; men nere, i dess mull, arbetar förgängelsen, alstringskraften och åter förgängelsen. Blomman uppspirar, för att dess skönhet skall maskstingas; barnasjälar uppstiga ur det obekanta, för att ikládas stoftskrud och orenas av synden. Trängtar du efter evig skönhet, obefläckad oskuld, oförgänglig lycka, sök den icke på jorden, men hoppas på evigheten!»

Det är samma egendomliga förening av missmod över alltings förgängelse och förgängelseträngtan, som Rydberg samtidigt varierar i ett par lyriska dikter, exempelvis i Alexis:

»Skall hon ej tveka, denna hand, en dag att över blommans kalk och barnets drag ett himmelskt skimmer strö, då inom kort det skimret dör som aftonrodnan bort» -

eller I Natten med dess något panteistiskt stämda förgänglighetslov:

»Jordisk smärta är ändlig blott - hel förgängelsens milda lott.»

Inför denna världssmärta, som då fyllde den unge författarens bröst, var en sot som svarta pesten, den store mandråparen, en välgörare. Den gjorde helt enkelt tabula rasa...

I den omarbetning Rydberg på 1860-talet företog är slutstämningen en annan.Assims illdåd mot Helena och lille Erland är uteslutet. Däremot är det Assim, som, då Singoalla förgäves väntar på Sorgbarn och Erland, vandrar ut i skogen och sent omsider återvänder med Sorgbarns lik. Omedelbart därefter följer i det nyskrivna kapitlet »Dagningen» Erlands och Assims möte i skogen. Den förre har dragit ut att döda Singoalla, men är förkrossad av tanken på pesten och av minnet av Sorgbarns död, och då han möter Singoalla vid Sorgbarns lik, talar han veka ord och säger sig vilja bliva botövare för sina återstående dagar, om pesten skonar honom. Och så sker. Riddaren Erland Bengtsson Månesköld blir broder i det öde klostret. Hans maka faller offer för pesten; men Singoalla infinner sig vid dödslägret och räddar lille Erland, som hon bortför i fjärran. Och den förre riddar Erland, den vilde Erland, lever eremitens botgörareliv i en boning grävd åt kullens västra sida, »där han kan bjuda aftonsolen, bilden av vår sjunkande levnadssol, farväl med hymner om återuppståndelsens hopp». Han väger icke sin egen andel i sitt livs mörka öden, ty han äger »ingen benägenhet att köpslå, pruta och dagtinga om skuld och vedergällning, men han tankei[?] på försoningens symbol».

I ett slutkapitel skildras, huru sent omsider den gamle vördade gudsmannen Erland mottager besök av en ung man från främmande land, »en indisk prästmans unge son, invigd till riddare av det grusade templet', förtrogen med öster- och västerlandets visdom och ägare av stora skatter».

Och gamle Erland, där han sitter på insjöns strand, finner tröst i sin kära bok: »Om vilan i Gud».

Detta slut, så stämningsrikt och milt harmoniskt som det än är, synes dock, såsom ovan är antytt, icke knyta sig så väl till diktens föregående utveckling som det ursprungliga. Isynnerhet förefaller det sista kapitlet något löst vidhäftat; den unge Erlands återkomst såsom indiskvishetspräst verkar mera djärvt fantastiskt och osannolikt än allt det föregående.*

Singoalla är, som redan framhållits, mindre tendensdikt än något annat av Viktor Rydbergs prosaverk. Dock läggas i pater Henriks mun åtskilliga uttalanden, som uppenbara författarens dåtida tankar i livets högsta ting.

Rydberg kallade själv år 1865 Singoalla »ett kuriosum, som varit offentliggjort i någon oläst kalender». Den

hade ock gått obeaktad förbi den stora publiken och den litterära kritiken, när den först såg dagen. År 1865 utkom den ånyo omarbetad med de nämnda förändringarna och omtalades då med värme i Svensk Tidskrift av C. R. Nyblom, men har kanske först allmännare uppskattats i senare år.

Jag nämnde, huru kär Rydberg höll denna sin diktnings ungdomsskapelse. Ingen av hans prosadikter stod hans hjärta så nära som Singoalla som han kallade sitt älsklingsbarn. Härom vittna flera brev från olika tider av hans liv till hans danske vän och översättare Borchsenius, som år 1875 ifrågasatt Singoallas tolkning till danskan, dit den för övrigt Rydberg ovetande redan 1866 blivit översatt och utgiven från ett litet obskyrt Hälsingörsförlag i suddtryck på grått papper. År 1875 föll under den danska realismens glanstid, och Rydberg skrev (22 december samma år):

»Tag dig till vara för Singoalla. Hela hennes väsen är så främmande för den danska litteraturen, att

* Om de ändringar Rydberg företog i Singoalla på 1890-talet mera längre fram.den stackars lilla, som är mitt älsklingsbarn, skulle råka ut för löje, om hon visade sig i Köpenhamn. Hon är, tycker jag själv, så ohejdat och på fullt allvar romantisk, att man ej skall fördraga det, och hon skall synas uppskruvad och patetisk därför att hon icke rör sig i den bundna stilen, som bättre passat henne, emedan den bättre dolt hennes svagheter. Men om du tror, att det i Danmark finnas tjugu bildade människor som kunna hålla av henne med hennes fel, så finns, det intet av mina barn, som jag så innerligt lade i dina armar som just Singoalla.»

Två årtionden senare, då dikten än en gång, överarbetad, återuppstått i en praktupplaga med Carl Larssons teckningar, kom frågan ånyo på tal, och då skrev Rydberg (januari 1895) till Borchsenius, som nu åter var redo att tolka hans ungdomsdikt, att han med tacksamhet mottoge anbudet:

»Den stämning av mystik och symbolism, som jag så att säga omedvetet och driven av ett inre behov inlade i denna min ungdomsskapelse, har nu åter vunnit sympatisk anklang inom den läsande världen. Till och med den s. k. fysiologiska skolan inom litteraturen har fått en beröringspunkt med Singoalla i min skildring av den hemliga kraften, hypnosen, vars stadier och verkningar (märk särskilt dubbelpersonligheten hos Erland!) jag på grund av ett slags intuition har, enligt vad man påpekat, exakt beskrivit tjugu år före Charcot och Binet.»

Den siste Athenaren.

Den redogörelse Rydberg i början av 1858 ägnat Ignells »Mänskliga utvecklingens historia» hade fört honom in i djupgående studier över grekisk odling och över den antika världensbrottning med kristendomen samt nyplatonismens förhållande till den nya religionen.

Ur dessa studier, tillika med de kyrkohistoriska, vartill hans polemik mot Lundateologerna fört honom, äger man att söka ursprunget till hans mest berömda roman: Den siste Athenaren.

Den 15 april 1858 hade den sista Ignells-uppsatsen varit införd i Handelstidningen, just den som omhandlade nyplatonismen och kristendomen, med vilken artikel Rydbergs referat skridit utöver de gränser som Ignells verk uppnått. Kort därefter, en dag på våren 1858, lustvandrade Rydberg och Hedlund ut åt landet. Talet föll på Handelstidningens följetong, för vilken ju då Rydberg svarade.

»Ser du,» sade han, »jag har ett ämne, vilket jag gärna ville behandla i en historisk roman; men jag behöver härtill längre tid. Det skulle röra brytningstiden mellan hedendomen och kristendomen, och skådeplatsen skulle bliva Athen.»

Hedlund, som hade i minnet, hurusom slutet av Fribytaren skrivits något brådstörtat, för att tillfredsställa följetongsbehoven, önskade, att åtminstone större delen av den nya romanen vore färdig, innan något därav började tryckas.

»Hur lång tid önskar du?» frågade redaktören sin medarbetare.

»Sex månader.»

»Må ske.»

Under Rydbergs vandringar i Norgesommaren 1858 började tvivelsutan skepnaderna i Den siste Athenaren taga allt fastare former i hans fantasi, och vid hemkomsten grep han verket an. Ledighetstiden för romanens utarbetande förlängdes och i Handelstidningens prenumerationsanmälan för 1859 omtalades, att följetongen på nyåret skulle meddela en historisk originalroman, »Den siste Athenaren» av Viktor Rydberg.

Den 5 februari 1859 lästes för första gången de berömda replikerna:

»Hur är det, Karmides, har druvans gud någon son?»

»I sanning, Olympiodoros, du har den fula ovanan att fråga mer än dina vänner kunna besvara. Det är lättare att utreda de athenska hundarnes ättartavlor än de olympiske gudarnes.»

Så fortsattes romanen till den 8 juli, då sista kapitlet avslöts. Följetongsbehovet hade för övrigt tagit i kapp författaren, och Rydberg påstod, att ett ställe mot slutet skulle burit märke av att vara tillkommet efter en häftig och något handgriplig strid mellan honom - med eldgaffeln i hand, ville en byråsägen inom Handelstidningen veta - och följetongssättaren, som en morgon ohövligt och pockande fordrade manuskriptet för dagen.

Rydberg har i det glänsande företalet, i form av ett brev till Hedlund betonat romanens karaktär av tendensskrift, vilken icke eljes är omedelbart framträdande.

»Medan jag skrivit, har jag känt mig som stridsman under de idéers fana, för vilka jag lever och andas, och mitt arbete är intet annat än ettspjut, som jag slungat mot de fientliga lederna, i krigarens lovliga uppsåt att såra och döda.»

Och den idé, för vilken han här kämpade, var vad han själv kallar den helleniskt västerländska åskådningens, utvecklingens, frihetens sak. Det var tillika den subjektiva åskådningens sak.

Under det att den orientaliskt reaktionära åskådningen fromt underkastar sig yttre makter och subjektet bildar sig efter den värld, det finner utom sig, vilken det uppfattar som det oföränderliga uttrycket av den gudomliga viljan, hävdar den helleniskt västerländska andan, att religionen, rätten, sanningen och skönheten strömma genom subjektet in i det objektiva och att de yttre makter, som i statens, kyrkans, vetenskapens och konstens gestalter träda människan till mötes, äro kött av hennes kött, anda av hennes anda och sålunda behäftade med ofullkomlighet, hemfallna under subjektets dom och ämne för dess omgestaltningsförmåga. »I människans ande ha tingen sin lag,» sjöng Rydberg senare i Drömliv.

Det är med blicken riktad på sin samtids reaktionära företeelser såväl som på dess frihetssträvanden Rydberg skrivit sin historiska skildring.

Under en tid, då i de katolska länderna man slog den otrogna världen i ansiktet med en ny dogm om jungfru Marias obefläckade avlelse och upphöjde till rang av evangelium en uppenbarelsebok, som härflutit ur en nunnas orenade fantasi, och då man i de protestantiska med ökad tonvikt talade om den rena läran, om en stark bekännelse,ett heligt prästerskap och sökte uppfriska tron på djävulen - under en sådan tid säger Rydberg sig vilja genom en skildring från kyrkans tidigare skeden, från antikens undergång och kyrkans stora triumf, påvisa, att denna »första» kyrka så långt ifrån vore en »helig» kyrka, vilken i verkligheten utförde kärlekens evangelium, att den tvärtom gömde inom sig mycken ofördragsamhet, grymhet och hyckleri, och att den till sina målsmän ofta valde samvetslösa, vederstyggliga personligheter, under det bland motståndarna ädelborna andar framträdde.

Det har nu från skilda håll anmärkts, dels att Rydberg icke skiftat sol och skugga jämnt mellan kristendom och hedendom samt att han i sin roman fört den bortdöende hedendomens talan och övervägande framhållit de mörka sidorna hos den unga kyrkans män, dels att han först »kristnat» sina hedningar och sedan förklarat, att de äro bättre än de kristna, men att därför icke egentligen striden står mellan hellenism och kristendom, utan mellan humanism och dogmatik.*

Har nu Rydberg velat tala hedendomens eller den helleniska religionens och kulturens sak mot kristendomen? Visserligen icke. Det är riktigt, att striden icke gäller hedendom och kristendom. Men det visste nog författaren. Den gäller trosfrihet eller trostvång, och udden är icke riktad mot kristendomen, vilken förf:n omtalar med

* Jmfr Rudins minnestal, Levertin i »Diktare och drömmare», Schück i »Ur gamla papper» IV.innerlig vördnad, utan mot den ofördragsamhet, som den härskande kyrkan - för tillfället de s. k. eusebianska, halvarianska homoiusianerna - utövade mindre mot hedningarna än mot sekteristerna av annan kristen lära, vare sig de kallade sig homousianer, athanasianer (de nu »ortodoxa»), novatianer eller donatister.*

Det spjut författaren slungar är främst riktat mot prästväldets och statskyrkans despotiska yrkanden på herravälde över människornas själar och på bekännelsens enhet. Åter här framställer Rydberg gent emot sin egen tids ofördragsamma ortodoxer, liksom fallet var i Fribytaren på Östersjön, förstorande spegelbilder från en långt svunnen tid, från den officiella kristendomens och statskyrkans ursprungstid och han har själv uttryckligt förklarat detta vara syftet.

Den »officiella» för tillfället härskande kyrkan

* De skildringar, som i detta fall förekomma i romanen, äro icke överdrivna. Hase omtalar exempelvis, hurusom, då en deputation av 80 präster kom från Konstantinopel till Nikomedien för att klaga hos kejsar Valens över förföljelserna, blevo deputationens medlemmar av prefekten förda på ett skepp, som antändes i öppen sjö. Det hände, att den ena sektens bekännare skändade den andras gudainvigda jungfrur, släpade dem nakna genom gatorna och därefter dödade dem. Man använde maskiner för att låta »rättrogne» präster intvinga hostian i motspänstiga o. s. v. I detta fall synes ingendera sekten stått efter den andra (Hase, Kirchengeschichte, 1:487). Taine citerar i sin Voyage d'Italie några ord av Gregorius av Nazianz om det raseri varmed man hängav sig åt teologiska debatter: »Bed en människa att växla ett mynt, och han skall undervisa dig om i vilket avseende Sonen skiljer sig från Fadern; fråga en annan om priset på bröd, och han skall svara dig, att Sonen är av lägre art än Fadern; spörj, om badet är färdigt, och du får till svar, att Sonen skapats av intet»är förkroppsligad i den slavfödde uppkomlingen biskop Petros, för vilken visserligen själva kristendomens lära och liv gäller mindre än makten. Och denna vill han erövra med alla medel. Väl förfaren i våld och list, är han ock förtrogen med det fromma svekets betydelse, härutinnan befryndad med en skepnad som den egyptiske prästen Arbaces i Bulwers »Pompejis sista dagar», liksom med flera av de i upplysningstidens diktning framställda religionsstiftarna.

Han är skildrad i mörka färger, men dock icke utan modellering, en plebejisk natur, men med en överlägsen kraft och uthållighet i motgångens som i medgångens dagar. I hans mun lägger författaren ord från forntida och samtida ortodoxer: att »den som skiljer sig från kyrkans kropp är lik en avhuggen lem, som utesluter sig från delaktigheten i det gudomliga livet och frälsningens nåd», och i läran om kyrkan och bekännelsens enhet ser Petros en makt, »vilken skall klippa själva tankens vingar och förvandla den frie örnen till en struts». Och kring denne Petros grupperar sig en del andra mörka typer från samma sida: Eufemios, den maktlystne presbytern, som liksom sin biskop redan lärt tillämpa Loyolas sats, att »ändamålet helgar medlen», som försvarar slaveriet och kallar ord som jämlikhet och broderskap djävulska och stridande mot de heliga skrifterna; pelarhelgonet Simon, en förrymd bandit, som nu finner sin tillfredsställelse i askesen och som med avund och fåfänga yrkar på att få vara unik i sitt självplågeri; den koketta och vällustiga Eusebia,för vilken den kristna bekännelsen är en täckmantel för lasten; samt en skara dels fanatiska, dels egennyttiga, vilka »offrat mänsklighetens gudagivna gåvor förnuft och vilja på altaret åt den avgud, som benämnes Tron, den döpte Molock, som kallas Bekännelsen», och bland vilka särskilt den homoiusianska megäran Monika är typisk för fanatismens furieartade raseri.

Egendomligt nog kallar Rydberg denna Monika i senare upplagor Kyriaka, ett namn som väl skall vara symboliskt för kyrka, »kyriakön».

Men de kristna sakna å andra sidan ingalunda sympatiska representanter i romanen. Blott i förbigående skymtar visserligen den senare statskyrkans mäktige lärofader, den oböjlige, underbare Athanasios, fram. Stundom förefaller han väl blott som en äventyrlig friskarehövding, vilken lik vissa av Alexander Dumas' hjältar vet att uppenbara sig och försvinna i rätt tid. Men i kapitlet »Filosofens hem» visar han sig som tänkaren Athanasios, och i hans mun lägger författaren den sköna, djupsinniga kristna tolkningen av Narkissosmyten, med vilken han besvarar Hermiones filosofiska utläggning.*

Vida betydelsefullare som tolk för författarens åskådning, om än ej som handlande person i romanen, är Theodoros, en ohistorisk person,

* Levertin, som, märkligt nog, i motsats exempelvis till Rudin, anser Athanasios vara osympatiskt skildrad, som en fanatiker och vinkelpredikant, har förbisett detta och låter det vara Theodoros, som tolkar myten.ehuru kanske ej alldeles utan släkt med vissa antiokenska teologer.*

Denne fromme och modige präst, som lider smälek och straff för det han »förnekar kyrkan», låter Rydberg gång på gång uttala den från allt dogmtvång och all hätskhet frigjorda urkristendomens tankar. Theodoros är i mycket författarens språkrör. Denne sökande kristne är enligt Petros ett bevis på »vart högmod och frågvishet kunna leda». »Han förlitade sig på sitt förnuft och läste de heliga skrifterna icke med hänsikt på kyrkofädernas meningar och mötenas av Gud ingivna tolkning, utan i förtröstan på egen vishet.» Han förnekade mötenas rätt att giva regeln för skrifternas ordaförstånd, förnekade kyrkan som hierarkisk inrättning, förnekade den helige ande såsom en magisk, genom handpåläggningen medelbar kraft, förnekade prästerskapet såsom ett särskilt medlarestånd. Theodoros - heter det på ett ställe - uppfattade Kristus som det förkroppsligade ordet i en hemlig för människan icke begriplig bemärkelse, han trodde på nådegåvor förenade med sakramenten, men han medgav villigt, att frälsningen icke var bunden vid antagandet av vissa dogmer, att Jesus icke var kommen för att bliva föremål för spekulativa funderingar, att hans egna ord från bergspredikningen intill det tal han höll till sina lärjungar

* Helvegs påpekande av hans möjliga släktskap med Theodoret, Diodorus och Theodoros från Mopsuestia, förefaller dock något tvivelaktigt.i den natt han förråddes icke bära ett spår av framkastade eller lösta metafysiska uppgifter, utan att han tvärtom tillbakavisar fariséer och saducéer när dessa framkomma med dylika spörsmål; han manar Hermione, som bortstötes av vissa dogmer, att »utan dogmer vara Kristi efterföljare».*

Vid dessa uttalanden om de metafysiska dogmerna tänkte Rydberg uppenbart på den tyska och tysk-svenska teologi, mot vilken han nyss stritt och som sökte slå brygga mellan Hegelianism och protestantism. Theodoros påpekar vidare de »upplysta hedningarnas» andliga aristokrati, då de ville ha en religion för de utvalda, en för hopen. Men han ställer icke den gamla och den nya läran som fiender mot varandra, ej som djävulens rike mot Guds, utan som olika utvecklingsskeden, som ynglingaåldern till mannaåldern, som profetian till uppfyllelsen. Och det heter till slut, att Theodoros »lyckades undgå förföljelse, men gjorde sig fullt värdig att falla offer för anhängare av 'kyrkans och bekännelsens enhet', ty han levde och verkade med välsignelse i Kristi anda allt intill sin ålderdom och blev en av länkarna i den kedja utav protestanter, vilken genomgår tiden före den händelse som kallas reformationen - förpostfäktningen till den stundande stora striden emellan Kristi församling och prästkyrkan».

* Jmfr: Edvin Hatchs uttalanden om den grekiska metafysikens ödesdigra inflytande på kristendomen.Lika litet som fallet är med de kristna är flertalet av romanens hedningar ägnade att ingiva sympatier.

De äro nämligen inga sympatiska representanter för hedendomen - denne lättsinnige, njutningslyste Alkibiades redivivus, som kallas Karmides, en antik Don Juansnatur, utan högre livsmål, och som då han tömt njutningens bägare på dess botten endast finner tomheten - eller hans värdige medbröder »skalden» och »hävdatecknaren» Olympiodoros - eller den dråplige filosofiske pratmakaren-snyltgästen Kimon, vilken genom sin skepticism lyckas borttaga hopp och tro från enfaldiga hedningar och därmed bana mark för kristendomen - eller den i hjärtat hedniske goddagspilten, den faunartade prokonsuln Annæus Domitius, som byter om religion lika lätt som han byter om dräkt och kejsare, men vars »fromma» maka Eusebia tjänar honom såsom räddningsankare hos de kristna, en figur tecknad med mycken humor: »dygdig med de dygdiga, fräck med de fräcka, patricisk bland patricier och plebejisk bland plebejer, homoiusian och homousian, efter omständigheterna erkännande många gudar, en enda gud eller ingen, allt eftersom förhållandena bjuda», med ett ord en maktens värdige tjänare.

Högt över skaran av alla dessa lättsinniga eller likgiltiga epikuréer och skeptiker resa sig skepnaderna av Den siste Athenaren och hans dotter Hermione.

Krysanteus är icke, som det påståtts, enhelt och hållet diktad person. Såsom Julianus' lärare omtalar Gibbon Chrysantheus och Eusebius, båda lärjungar av den gamle Ädesios, vars tilltagande ålder ej tillät honom att ägna Julianus den undervisning i de platonska lärorna hans brinnande håg krävde. Hos Rydberg är Krysanteus den något idealiserade typen för en fulländad hellen från den bortdöende senantikens tid, en neoplatonsk tänkare, men dock - i motsats till vad fallet vanligen var med nyplatonikerna - verksam i den yttre världen och förfaren i alla dess uppgifter, skönhetsälskande och konstfrämjande, »en skön själ i en skön kropp», ädling i sinne och lemmar, fylld av ett ädelt frihetspatos, hatare av allt lågt och plebejiskt i tanke, gärning och bild, förtvivlad över att se den kyrkliga barbarismen utplåna minnena från Hellas' storhetstid, vilken han skådar i en genom avståndet idealiserad dager, och till vilken »gamla goda tid» han vemodsfullt längtar tillbaka, ehuru han i grunden befinner sig å en annan botten, därför att han tillhör en tid och en åskådning med mera vemodsfull, subjektiv trängtande prägel, en tid, då redan »den store Pan är död».

I en föreläsning »till den första kristendomens historia» från slutet av 1870-talet, där Rydberg uppdrager en jämförelse mellan neoplatonism och kristendom, lämnar han en teckning av den tänkarskola, som hjälten i hans mest berömda roman tillhörde; neoplatonismen, där det bl. a. heter.»Den grubblande tanken enar sig här med en tro, som vill sluta alla mänsklighetens aningar i sin famn, med en fantasi, som, led vid dagens kalla ljus och livets fasta former, kastar sig in i kaos' natt, för att forma dess mörker till gestalter, och med en känsla, som på hänryckningens vingar vill sväva upp till Gud och skåda det otänkbara anlete i anlete. Sådan är nyplatonismen, så vitt som han låter skildra sig i allmänfattliga bilder, ej i filosofiska termer. Han är den grekisk-romerska tankevärldens sista skapelse, vittnande i stil och allt om den världens förestående upplösning, om den antike andens allt djupare förfall och glömska av sitt eget väsen - och likväl i trots av allt detta en imponerande skapelse, vilken i årtusen stått som en sublim gravvård över denna döda och jordade hjältevärld.»

Och här äro vi inne på frågan, varför Rydberg som det sagts »kristnat» Krysanteus och Hermione och sedan förklarat dem bättre än de kristna (dock ej bättre än Theodoros). Frågan är, om de egenskaper, som dessa hedningar ägde och som låta dem förefalla kristnade, verkligen voro lån. Att de synas kristnade, beror tvivelsutan helt enkelt på den neoplatonismens historiska likhet med kristendomen som Rydberg framhöll i sitt Ignellsreferat.

Detta har i våra dagar ypperligt utförts av den framstående engelske kyrkohistorikern Edvin Hatch, som i sitt berömda arbete över hellenism och kristendom i enskildheter påvisat de grekiska idéernas och brukens inflytande på den kristliga kyrkan och därvid särskilt uppvisat frändskapen så väl mellan neoplatonsk spekulation och kristen teologi som mellan de neoplatonska mysterierna och vissa kristna bruk.I den dubbla uttydningen av Narkissosmyten har Rydberg lämnat lysande prov på den allegoriska metod, i vars utövande hedniska och kristna tänkare tävlade.

Men icke blott som tänkare äger neoplatonikern Krysanteus frändskap med kristendomen, utan även som mystiker. Rydberg framhåller, att den grekiska filosofien genom neoplatonikernaundergick samma omdaning som den antika byggnadskonstens minnen genom medeltidens byggmästare. Platons tanketempel med dess ljusa pelargångar blev genom en kedja av förvandlingar till en byggnad med genombrutna fönster, målade av mystiken, och spetsbågar, spända av himmelsk längtan. Denna mystik, denna »längtan», så främmande för den ursprungliga naiva hedendomen och för hellenismens glanstid, framträder i mysterierna, till vilka även så filosofiska andar som Krysanteus och Hermione gåvo sig hän för att försjunka i fantastiska, symboliska akter, liksom anande de djupa religiösa och sedliga sanningarna.

Den siste Athenarens författare, vilken, med all sin tankeskärpa och tankeklarhet, bar inom sin naturell ett icke ringa fång av mystik - därom vittnar ju bl. a. Singoalla - sympatiserade i detta avseende med sin hjälte.

Men dessa hedniska mysterier äro icke så alldeles främmande för vissa rent kristliga bruk; dopet och nattvardsformerna hava t. o. m. ombildats under inflytande från dem. (Jmfr Hatch.)

Även som etisk personlighet visar sig Krysanteus - så hedning han är - i mycket såsomfrände till den kristna moralen i bästa mening. Men detta är ingalunda ohistoriskt. Ty moralen under den romerska kejsartiden får icke dömas enbart efter satirikernas målningar eller efter de kristna apologeternas klagomål. Tvärtom påpekar Hatch,

hurusom i den hedniska världen vid denna tid inträtt en sedlig reformation, för vilken isynnerhet filosofer bland stoikerna och cynikerna (Epiktet) voro målsmän, de där med lära och liv trädde i spetsen för en sedereform. Och med alla skiljaktigheter funnos många överensstämmelser med kristendomens etik.

Alltså, det rådde icke mellan den antika filosofien i dess aftonrodnad och den framväxande kristna statsreligionen den klyfta, som man på grund av slagorden »hedning» och »kristen» och på grund av de blodiga striderna mellan gammalt och nytt varit benägen antaga.

Och huru ställer sig neoplatonikern Krysanteus till Kristus?

I bokens början låter författaren Krysanteus på följande sätt uttala sin neoplatonska panteism:

»Jag föreställer mig att vad Plotinos uppnådde genom att sänka sin ande i det begrepps- och formlösas hav, det ägde Josefs son mera av naturen och såsom något stadigvarande, så att han kunde vandra bland människorna och verka i det yttre, utan, att hans skådning i det gudomliga blev grumlad. Vad han ägde i högsta mån, det äga vi alla, åtminstone till möjligheten, i en lägre. Lotos-blomman synes gunga fritt på vågen, men hennes stängel ringlar genom djupet och är rotfast i dess botten. Så svävar människoanden med begränsad frihet på världsflodens yta, och hans förnuft är som blomsterkalken, vilken öppnarsig för solen och vänder sig efter henne, men han är med tvenne rötter, känslan och fantasien, rotfast i världsanden - Apollon eller vad man vill kalla honom. Genom dem intränger Gud i oss; genom dem, såsom genom ett språkrör, talar han i våra själar och låter sig förnimma i många former: såsom samvetets röst, såsom konstnärens ingivelse, såsom aning och profetia. Att grunden till dessa förnimmelser ej är i den enskilda människan själv, utan är en allmän och gemensam, nämligen Gud i sin uppenbarelse som världsande, det skönjes därav att grunddragen i samvetets lag äro hos alla folk och människor desamma och att konstnärernas verk, ehuru i olika fullkomlighet och från olika sidor, spegla samma idé.»*

Detta ärkehedningens tal är dock icke en »Kristusfiendes» och har intet av den hånfulla ton, som hans lärjunge, den avfällige kejsaren, lär anslagit i sin av Cyrillus angripna skrift mot kristendomen, i vilken han framhöll hellenismens sanning gent emot den lära, som hyllade »den döde juden, vilken aldrig i sitt hela liv gjort något värt att omtala».

Väl hatade Krysanteus dem som begagnade kristendomen som en fana för sina förföljelser och blodsdåd och som skändade de minnen han ur religiös, nationell och estetisk synpunkt älskade, som på sina kyrkomöten ville bestämma vad deras anhängare skulle tro, som söndersleto världen och varandra i tvister om ord utan mening, som bannlyste förnuftets frihet och visade, att folkets slaven är av Gud. Men han var tillika en främjare

* Detta uttalande och även andra i Siste Athenaren erinra om den mystiskt panteistiska grundstämning, som Vetterlund påpekat i Singoalla såsom bakgrund för Rydbergs personliga teism.av den fördragsamhets politik, som hans kejsare övade mot de olika kristna sekterna, och i vilka en nutida kyrkohistoriker Schultze, underligt nog, velat se, icke en akt av rättvisa, utan en listig fälla, beräknad att väcka skismen mellan de olika sekterna åter till liv.

Då ärkehedningen, gripande nog, slutar sitt liv bland en förföljd kristen sekts bekännare, förklarar han för Theodoros, att »skillnaden mellan det som är heligt för dig och det som för mig är heligt sträcker sig blott till formen och ej till anden». Nu inser han, att »kristendomen likasom filosofien bär den oförgängliga sanningen i sitt sköte». Men han har i det längsta kämpat för bevarandet av det goda i den gamla bildningen, de sanningens, frihetens och skönhetens makter, det äkta mänskliga, som han såg de kristianska »barbarerna» vilja kullstörta.

Det kan med allt fog sägas, att det var en omöjlighet att söka bevara eller återväcka det gamla Athen eller det som Krysanteus trodde vara det gamla Athen. Detta har Rydberg ock låtit Theodoros uttala, då denne yttrar, att Krysanteus - idealets kämpe - dock vore en människa full av fel och misstag; med det sanna, för vilket han kämpade, blandade sig villfarelser, som gjorde motståndet berättigat. »Vadan Julianus och Krysanteus i mycket skulle hava orätt, om de skulle vilja återföra en tid, som är död och bör vara det, en tid, som genom avståndet hägrar för deras ögon med en glans, som den i själva verketaldrig ägde. -- -- Det är fruktlöst att vilja återkalla en

förfluten tid.»

Krysanteus är en tragisk personlighet, och därför kallar Rydberg hans kamp »förtvivlans strid». Hans och hans härskares strävanden att gent emot den unga statskyrkans våld, ofördragsamhet och grymhet »vrida tidens hjul tillbaka» måste dock trots dess omöjlighet väcka sympati.

Karl Hase yttrar särdeles fint i en jämförelse mellan Julianus och Athanasios - båda bifigurer även i Siste Athenaren - att de visserligen hatade varandra, men att de i sitt innersta väsende alls icke stodo varandra så fjärran. »Om Julianus fötts ett halvt århundrade tidigare och vuxit upp i kärlek till kristendomen när den förföljdes, hade han kanske blivit en asket, ett helgon, en martyr. Båda äro representanter för sin tid: den kristna ortodoxiens fader och den besegrade, sjunkande riktningens krönte avfälling*.»

Månne icke en liknande tanke föresvävat Rydberg?

Skalden, som skall skildra en sjunkande tidsålder, fäster helt naturligt sina sympatier vid de tragiska kämparna för den förföljda saken och lider av att se det goda, som denna burit i sitt sköte, gå under. Historikern kan visserligen säga, att när en kultur levat ut, så är det nödvändigt, att den lämnar plats för en ny. En dylik växling vinnes icke utan offer, och »die Weltgeschichte ist das Weltgericht».

Men skalden kan icke utan vemod se ädla

* Hase, Kirchengeschichte, I; 452,individer och deras upphöjda tankar och syften kuvas under tyngden av en brutal motståndares segervagn - låt vara, att denne förer utvecklingen i ett avseende framåt. För skalden är det mänskliga det högsta, och han kan icke trösta sig med den historiske optimistens eller den Hegelianske tänkarens tröst, »att allt som sker är till det bästa».

Häri ligger ingen brist på historiskt sinne eller på känsla för den historiska utvecklingen. Ty utvecklingens lagar i all ära, men när den nya idén för sin seger kräver kuvandet av höga bildnings- och frihetsideal - de där efter ett årtusendes slummer åter en gång skola kallas till liv, så kan betraktaren icke underlåta att med sina sympatier följa det gamla, som i sin tragiska undergång kringgjutes av skönhetens skimmer. Och i den ramlade antikens ruiner fann Rydberg dessutom vapen för den nya tidens strid. Slutorden lyda: »Den sak för vilken den siste Athenaren stred förtvivlans strid: den politiska, religiösa och vetenskapliga frihetens sak - kämpar ännu, men icke längre förtvivlat, utan med segervisshet.»

Till belysning av Rydbergs uppfattning i senare tid av de brytningar han här skildrat i romanens form, må anföras de avslutande orden i den jämförelse han två årtionden efteråt i en föreläsning uppdrog mellan neoplatonismen, den åskådning Krysanteus hyllade, och kristendomen:

»Men den svåraste skiljaktigheten - den som gjorde all försoning för tillfället omöjlig - var dock den, att den antika världen med sina nyplatonske sakförare ispetsen förklarade, att det filosofiska tänkandet och uppenbarelselärorna ömsesidigt behöva och måste stödja varandra; att ehuru det mänskliga förnuftet icke kan fatta de högsta sanningar, så får dock intet, som uppenbart strider mot tankelagarne, antagas för sant; samt att tänkandet, betraktelserna äro de egentlige förmedlarne emellan Gud och människan, varigenom ensamt det är den senare möjligt att höja sig till Gud och skåda honom. Mot det sistnämnda påståendet, som ville grundlägga en intelligensens aristokrati på religionens område och ställa folkets obildade massa i fjärmare förhållande till Gud, måste kristendomen inlägga en bestämd gensaga; men med avseende på de förra påståendena var kyrkan ännu icke mogen att fälla den rätta domen. Ett och ett halvt årtusen måste förflyta, innan denna nyplatonismens åsikt vann det erkännande som den förtjänte, och det tragiska i den strid, som nu utbröt, ligger framför allt däruti, att den övervunne, om också underlägsen i så mycket annat, dock just i denna enda punkt försvarade det mänskliga framåtskridandets och civilisationens och därmed även i själva verket kristendomens sak.»

Den personlighet, som företrädesvis representerar bokens anda och syftning och som kanske just därför verkar något abstrakt, är H e r m i o n e, den hedniskt uppfostrade unga flickan, som blir mottaglig för kristendomens idéer, men stötes bort av kyrkans ofördragsamhet och dogmer. I henne har författaren låtit kristendomens och antikens bästa egenskaper samgjutas. Hon representerar den harmoni, om vilken bokens slutord talar, där

antikens och kristendomens sanningar genomtränga varandra och förmälas till ett helt.

Och evangelium blir henne slutligen vida dyrbarare än Platon och Porfyrios. Dock läser honbibeln på ett sätt, som varken dåtidens eller nutidens ortodoxer skulle gilla; hon läser den så som den blivande författaren till Bibelns lära om Kristus.

Då man erinrar sig de ord, som Viktor Rydberg lägger dels i Theodoros', dels i Hermiones mun - utom mycket annat och viktigare i Rydbergs skriftställeri - synes det vara obefogat att säga att »en man med Rydbergs fina bildning väl teoretiskt måste erkänna att kristendomen var något annat än ett meningslöst gräl om en meningslös dogm, men att detta aldrig var någon verkligt levande känsla hos honom».* Det var just hans mening att i denna roman skilja mellan levande kristendom och slavisk bekännelsetrohet.

Jag är i tillfälle att för denna min uppfattning kunna åberopa stöd även från ortodoxt protestantiskt håll. I den strängt rättrogna danska Theologisk Tidskrift 1877, har en dansk teolog, C. L. N. Mynster, uttalat sig om Rydbergs båda historiska romaner, Den siste Athenaren ochFribytaren, med särskild hänsyn till deras religiösa ståndpunkt, och härvid yttrat:

»Rydberg hör, såsom ock av hans mera teoretiska skrifter framgår, till dem, som göra skarp skillnad mellan den ursprungliga kristendomen och den kyrkliga och som endast vilja låta den förra gälla. Då hans romaner nu kommit i mångas händer, som icke gjort klart för sig denna teologiska skillnad, har man tämligen allmänt uppfattat dem som om de ginge kristendomen över

* Schück, »Svensk gudatro under hedentid» (i Ur gamla papper IV) på tal om Siste Athenaren.huvud på livet. Detta skall en närmare prövning visa vara oriktigt. Den Siste Athenaren för uppenbart enligt hela sin anläggning från hedendom till kristendom.» -- -- --

Men när, oaktat bokens framträdande beståndsdelar och hela anläggning, i allt fall dess övervägande del vållat anstöt hos kristlige läsare, så ligger detta i den avgjorda ovilja, varmed författaren betraktar hela den kyrkliga utvecklingen. I detta avseende polemiserar Mynster mot Rydberg, men anför dock till slut ord ur Siste Athenaren, vilka erinra om vad han hört av dem, »som vi räkna bland våra ypperste kristlige lärare».

Vid läsningen är bokens religiösa och filosofiska innebörd ingalunda så förhärskande, att den ställer den estetiska njutningen i skuggan.

Då författaren i förordet till första och andra upplagorna yttrar, att hans arbete har stora, oförbätterliga brister, att han icke ens försökt en konstnärlig konstruktion och gruppering - ord, dem han för övrigt uteslutit vid förordets nytryck - så är han obillig mot sig själv.

Den Siste Athenaren är tvärtom en ypperligt komponerad roman, som besitter stora estetiska förtjänster, som utan gensägelse tillhör sin tids bästa skapelser på den historiska romanens område och i nordisk litteratur för sin tid är enastående.

Främst bland dessa förtjänster må nämnas den väl träffade grekiska lokalfärg och tidsfärg, som förf:n förlänat åt så många av skildringarna. Det är visserligen sant, att Rydberg med poetens rätt tagit sig åtskilliga historiska friheter. Athen var exempelvis aldrig i kristligt avseende en så märkligort som boken låter förmoda. De berömda kristna namn, som förekomma i romanen, äro införda från Antiokia, vilken helt igenom var en kristen stad, under det att i Athen den hedniska filosofien hade sitt tillhåll. Athen gällde t. ex. ännu i fjärde seklet såsom en »själafarlig ort» för allvarliga kristna, där lätt nog den hedniska filosofien kunde föra de studerande över till hednisk religion. Genom Julianus stärktes ytterligare den hedniska andan, och den gamla religionens övervikt höll sig i Athen någon tid, till dess Theodosios skövlade den antika kulturens minnen.*

Även är det något tvivelaktigt, om en grupp av de afrikanska och romerska donatisterna kommit över till Ättika. Men det låg naturligtvis författaren om hjärtat att få sammanförda på en ort mäktiga representanter för båda de stora kulturerna. Och med en viss djärvhet låter han Simon, pelarhelgonet, den kristne självplågaren i Antiochien, spela en handlande roll i en händelse som timar i Athen. Men huvudsaken är, att tidsmålningen i stort är

genomförd med en djup kännedom av tiden, fint sinne för skilda grekiska, judiska och urkristna livsyttringar och med en finkänslighet även för Greklands natur och konst, vilken han blott i andanom skådat, men i en anda som med dem var befryndad. Och verkan av den historiskt trogna tidsskildringen blir snarare starkare därför att Rydberg här, i motsats till vad fallet

* Schultze, Geschichte des Untergangs der Griech.-röm. Heidentums, II:208.var i Fribytaren, undvikit att styrka den med lärda citat och noter.

Levande äro interiörerna i de antika hemmen så väl som livet i den yttre världen skildrade.

Härvidlag har med all säkerhet Bulwers »Last days of Pompeji» övat eggelse och tjänat till förebild. Även i en eller annan enstaka figur finner man paralleller mellan den berömda engelska romanen och »Den Siste Athenaren».

En annan engelsk roman: Charles Kingsleys »Hypatia», som gärna brukat nämnas såsom förebild, har i ämnet åtskillig likhet med Rydbergs arbete, i det den ävenledes giver en romantisk skildring av brytningstiden mellan den döende hedniska filosofien och den unga kyrkan. Hypatia var en kvinnlig filosof på 400-talet, som föll offer för de kristna fanatikernas skräckvälde under patriarken Cyrillus. Denna ämneslikhet har helt naturligt medfört beröringspunkter i åtskilliga karaktärer och skildringar (Hypatia-Hermione, Annæus Domitius-Orestes), men olikheterna äro vida större; särskilt är tonen i Siste Athenaren genomgående djupare och allvarligare, med en underström av ädel harm, den historiska tidsskildringen även mera intim och trovärdig, under det att Hypatia, vars karaktärskildring onekligen är livfullare och mera fasetterad, delvis är hållen i en satirisk, humoristisk, stundom rent av burlesk stil (t. ex. skildringen av goterna), som dock föga harmonierar med det tragiska ämnet. Det lär för övrigt varit förhållandet att Rydberg icke känt denna tidsroman, då han skrev SisteAthenaren; - i en anmälan i Handelstidningen av Hypatia (9 oktober 1867) meddelas att Rydberg först efter fullbordandet av sin roman tagit kännedom om Kingsleys föregående verk.*

De enstaka likheter i tidskildring och karaktärer, som förekomma, äro också rent tillfälliga och kunna till fullo förklaras ur ämnets likhet.

Händelseutvecklingen i Siste Athenaren är genomförd med säkerhet, och författaren väjer icke för starka uppträden eller effekter. Rydbergs från föregående romaner kända skicklighet att skildra massrörelser kommer honom här flerestädes till godo, framför allt äro de grymma stridigheterna mellan homoiusianerna och homousianerna givna med mäktig kraft, likaså den sista kampen, då de rättrogna draga ut att förgöra donatisterna och novatianerna samt den »ärkehedning» som sällat sig till dem.

Bland andra ställen, där författarens poetiska gestaltningskraft skapat scener av stor verkan, må framhållas Hermiones natt i orakelhålan vid Parnassi fot, inledningen till kapitlet Filosofens hem, med den älskvärda skildringen av de tre kvinnorna, den förträffligt berättade judiska familjetragedien och Rakels senare öde, då hon upptages av den barmhärtiga hetären Myro, vars omvändelse är ett av de vackra kristna dragen i boken, samt den med utomordentlig kraft skildrade katastrofen, då Petros - biskop av Athen nämnd biskop i Rom - just vid målet för sin strävan dukar under för den dvaldryck, hans närmaste man berett honom

* I »Medeltidens magi» hänvisar han till den.och slumrar in i en sömn, varur ingen skall återväcka honom.

Däremot saknas på vissa punkter en fördjupande skildring av det inre känslolivet. Icke i den judiska tragedien; Rakels sorgliga kärleksöde är givet med mycken personlig känsla. Även Eusebias religiöst sensuella flirt med Clemens är intimt behandlad, om än med ett stänk av ironi. Däremot far författaren med nog lätt hand förbi Hermiones individuella känsloliv i hennes förhållande till Karmides. Man skulle velat blicka in i hennes hjärta, för att skåda lyckan så väl som sorgen. Men här nöjer sig Rydberg med några rader. Detta sammanhänger med att Hermione tett sig för honom mera som en tolk för hans idéer, än som en levande skepnad i dikten. Hennes harmoniska varelse verkar här en smula kylig. I ett galleri av antika bildstoder mötes ögat av enstaka bilder som kvarlämna ett rent personligt intryck och bakom vilka det skådar den levande modellen. Andra åter - och de bära vanligen gudinnenamn - stå mera såsom typiska skepnader, vilka aldrig stigit ner från sin marmorsockel för att

trampa jorden, som andra lidande människor. Hermione verkar snarast såsom en av de senare bilderna.

Det har anmärkts av den danske kyrkohistorikern Helveg, att romanens huvudintrig skulle vara »skuren över en gammal läst», nämligen de s. k. Klementinerna eller Recognitionerna (som gå under Clemens Romanus' namn) och varsgrundanläggning Rydberg fritt skulle begagnat. Detta är dock tydligen ett misstag. Olikheterna i händelsegången äro så stora och avgörande och beröringspunkterna så få, att det knappt kan vara tal ens om någon släktskap mellan Siste Athenaren och den judekristna tendensromanen.*

En annan förebild, ehuru ej inom berättelselitteraturen, torde man däremot med mera skäl kunna påpeka. För de lärorika samtal, med vilka handlingen då och då är genomsprängd, har Rydberg tydligen mottagit intryck från Platos dialoger.

Men dessa allmänna filosofiskt religiösa resonemang, som innehålla några av romanens intressantaste partier, t. ex. utläggningarna av Narkissosmyten, verkade dock såsom barlast för följetongspubliken.

Och såsom följetong kunde därför Den Siste Athenaren näppeligen mäta sig med Fribytaren. Trots de verkningsfulla uppträdena och den helt igenom intressanta händelseutvecklingen, syntes romanen de vanliga följetongskunderna något besvärlig.

Rydberg har i förordet till den tryckta boken antytt detta. Han tackar Hedlund för att denne, ehuru han insåg, att de långa, besynnerliga namnen skulle förskräcka de följetongsläsande damerna, icke tvekade att giva Den Siste Athenaren plats

* Rydberg omnämner visserligen i Medeltidens magi Klementinerna. Men i ett brev till Borchsenius, mars 1876, skriver han med anledning av Helvegs uppsats: »Det roade mig särdeles, att anmälaren funnit, att jag hade anlagt min roman på lästen av de Klementinska homilierna, en bok, som jag då kände till namnet och det teologiska innehållet, men vars intrig var mig alldeles främmande.»under linjen, och Hedlund har själv bekräftat, att det ej var många, som förstodo den klassiska följetong, som Göteborgs Handelstidning hade äran meddela i början av 1859, och att t. o. m. tidningens lösnummerförsäljning rönte ej obetydlig känning av att den vågat intaga Siste Athenaren.*

Romanen utkom samma år i bokhandeln, tryckt hos Hedlund och Lindskog för författarens egen räkning, och framkallade flera välvilliga kritiker, utan att man dock kan säga, att den då väckte något större uppseende hos den stora allmänheten. Bokhandelsreklamen var ej heller så skolad som i våra dagar, när det gäller ett nytt litteraturalster.

Aftonbladet innehöll den 8 oktober 1859 en kritik, som dock icke är av större betydelse. Den gör några historiska anmärkningar (Simon pelarhelgonet levde först i femte seklet; massdödsdomar över kättarna tillhörde ej denna tid; Theodoros vore för ädelsinnad, ty en person som fattade kristendomen i hela dess betydelse, tillhörde ej detta tidskifte). I övrigt är anmälan mycket erkännande.

Ett par dagar senare, den 11 oktober, anmäles boken i Handelstidningen (av Hedlund), i vars redogörelse man finner några uttalanden om bokens syfte, som stämma med de synpunkter, jag ovan sökt hävda och som äga särskild betydelse, då de helt visst tolka författarens egen mening.

* Rydberg blev därför glatt överraskad, då han en dag gick förbi två torggummor, som vecklade upp Handelstidningen, vilken den aftonen icke innehöll någon följetong, och hörde den ena knota över, att hon i dag icke fick läsa fortsättning på ,»hur det gick me' Karmides».En månad senare - i slutet av november - lästes en rätt märklig anmälan i ett litet landsortsorgan, Kalmar-Posten, författad, enligt vad det för mig uppgivits, av d. v. lektorn, sedermera professorn J. J. Borelius.

Han anmärker, att det är en glädje att bland den massa romanlitteratur, som blott lever för dagen, finna ett arbete, som synes äga en bättre bestämmelse än att bereda några ögonblicks tidsfördriv åt de tanklösa. Ett sådant arbete är denna roman, vars ämne - striden mellan hedendom och kristendom under Juliani regering - skildrar en tid, som i många hänseenden är olika vår tid, men det oaktat erbjuder många jämförelsepunkter med denna.

»Vi skulle vilja säga, att författaren givit mer än han själv velat, hans avsikt var att giva en tendensroman, och han har i stället givit oss ett konstverk. Ty såsom ett sådant måste vi betrakta detta arbete, icke blott med hänsyn till den poetiska färgprakten i förf:s skildringar, utan även med avseende på den väl utförda individualiseringen av karaktärerna och den levande åskådlighet, varmed förf. tecknar de tilldragelser, vilka han framställer.»

Ganska närsläktad med och tydligen påverkad av denna kritik var den utförliga och berömmande anmälan, som förekom i Nya Dagligt Allehanda den 18 december, undertecknad S., vilket lär betecknat d:r L. J. Siktberg.

Vida mindre fördelaktigt var ett uttalande, som några år senare - 1864 - lästes i Tidskrift för hemmet, i en mycket utförlig, jämförande kritik av Kingsleys Hypatia och Siste Athenaren avmärket Edmund Gammal, bakom vilket dolde sig fröken Eva Fryxell.

Hon ansåg Rydbergs roman, trots många likheter med »Hypatia», vara ett fullt självständigt arbete, uttryck för ett brinnande hat mot allt kyrkligt övervälde och för en varm men ensidig antikdyrkan; anmälarinnan fann emellertid sinnesstämningen ovänlig mot kristendomen; felet låg dock mindre i skuggornas styrka än i uteslutande av dagrarna. Hon påvisar en del brister ur estetisk synpunkt, men erkänner dock att arbetet intog »en utmärkt plats i vår romanlitteratur».

Trots dessa utförliga kritiker är det tvivelaktigt, om Den siste Athenaren så till sågandes »ingått i den bildade allmänhetens medvetande» förrän andra upplagan utkom 1866. Böcker, som utgivas på författares självförlag, äventyra lätt att bliva förbisedda i bokhandeln, helst när författarna icke äro mera praktiska än Rydberg var. Emellertid vann den märkliga romanen genast flerestädes varma och insiktsfulla beundrare. Två av dessa vill jag särskilt nämna, enär de ypperligt representera två olika åldrar och båda bära berömda namn.

Den ene var en tjugutvåårig student, som hette Pontus Wikner. Denne har i några självbiografiska anteckningar omnämnt, att han år 1859 läste Siste Athenaren och att denna bok näst Bibeln verkat mest genomgripande på honom. »Svalkande omsvepte den min själ med en av antikens frihets- och skönhetskänsla mättad livsluft.»Den andra var ingen ringare än den dåtida svenska romandiktens förnämsta namn: Fredrika Bremer. Hon hade i slutet av 1861 hemkommit från sin stora grekiska resa och fick någon tid efter hemkomsten Den siste Athenaren i handom.

Den 15 april 1862 skrev hon härom följande till sin gamle vän Hedlund:

»Helt visst har icke Sven Hedlund glömt en gammal vän, ehuru många år rullat emellan honom och henne och många olika föremål och intressen upptagit bådas tankar sedan de sist samspråkade i Stockholm! Jag gör mig viss om att icke vara glömd av er, emedan jag tror, att ni är av den slags människor, som icke glömmer vänner, och jag vet mig även höra till denna klass.

Det är dock icke främsta anledningen, som förer mig att i dag skriva er till. Men det är en anledning, som icke kan vara långt från ert hjärta. Jag har nyss slutat att läsa Den siste Athenaren. Av författarens tillägnan ser jag, att n i varit den, som uppmuntrat honom, som fört hans arbete i dagen. Det är då mig en glädje att vända mig till er för att få några upplysningar om Viktor Rydberg!

Vem och vad är han till karaktär och samhällsställning, denne författare med en så sällsynt förmåga att framtrolla och levandegöra förflutna tidevarv och deras representerande personligheter, denne unge man med en så ovanlig mognad i tanken, inblick och styrka i teckning av karaktärer och historiska scener, så sällsporda gåvor både till djup och omfång, en så ren och högsinnad ande? Säg mig något, säg mig mycket om Viktor Rydberg.

Om han icke är av dem som redan tro sig vara fullt färdiga, av de konstnärer, som med ett ädelt och utmärkt verk tro sig hava gjort nog, om han är av dem, som äro mäktiga av ett högsinnat missnöje med sigsjälva, som, medvetande av det som de uppnått, dock känna, att de kunna uppnå ännu mer, som hålla sig öppna för livets och sanningens stigande uppenbarelser, av dem som ständigt se upp över sig själva, mot ett ideal som de vilja och som de måste - om än icke på jorden - en gång uppnå, om han är sådan, så - vilket ädelt rum skall han ej kunna intaga icke blott i Sveriges litteratur, utan i kampen om de stora frågor, som i denna tid uppröra den tänkande mänskligheten?

Mig har han skänkt en den renaste litterära njutning, som jag erfarit sedan min hemkomst till fäderneslandet. Säg honom det, och huru gärna jag ville bevisa honom min tacksamhet genom ett litet minne från det sköna land, där han låtit mig åter leva genom sin bok och där jag nyss tillbringat tvenne rika år. Jag har därifrån medfört några lampor, gravurnor m. fl. småsaker; han skall välja bland dem, d. ä. om han icke försmår det. Jag hoppas, att han ej skall göra det. En av Gud så rikt begåvad ung man måste även vara god. Han måste icke kunna sakna denna inre sol, som - i parentes sagt - de grekiske gudarne (även ljusets) så totalt voro renons på. Dock, av er får jag ju lära känna något mer om Viktor Rydberg till dess - vill Gud - jag kan få lära känna honom själv. Jag känner mig lycklig att se en talang och ännu mer en karaktär sådan som hans uppträda på Sveriges litterära scen.

Att jag i en och annan fråga kanske icke överensstämmer med honom, det bekymrar mig icke det ringaste. Jag säger kanske, ty han har i mycket icke fullt uttalat sig i sin bok, och den skrevs för tre år sedan, och han - är ju ung ännu!

Dock nog för i dag. Jag hoppas på meddelanden från och om er.

Er gamla vän Fredrika Bremer.

Det svar Fredrika Bremer fick på detta brev, lydde i korthet så, att den av henne omnämndeförfattaren var en ung man med sällsynt skärpa i förståndet och rik fantasi samt tillika en lärd och hjärtegod man - med ett ord en sådan, på vilken man med trygghet kunde tillämpa ordet: snille.

Fredrika Bremer uttalade sig än en gång om Den siste Athenaren. Det var då hon i ett brev dagtecknat: Årsta den 8 december 1865 tackade sin amerikanske vän W. W. Thomas j:r för det denne uppfyllt hennes önskan och till engelskan översatt denna bok, som hon kallade »den bästa och mest snillrika historiska roman som någonsin blivit skriven på svenska».

Samma år hon skrev sitt brev till Hedlund skulle hon få lära känna »den unge författaren» på ett annat område än romanens, ty just samtidigt avlämnade Viktor Rydberg namnsedeln till Bibelns lära om Kristus, en skrift, i vilken han fullföljer åtskilliga av de idéer, åt vilka han tre år förut skänkt romanens omklädnad.

Till romandikten återvände han först långt senare. Visserligen hade han efter fullbordandet av Den siste Athenaren bland mycket annat även en ny roman i tankarna, ty i november 1859 skriver han i ett brev till sin förre lärjunge:

»Jag har nu många järn i elden: en kritik av Boströmska filosofien, ett utkast till allmän kulturhistoria, en ny roman och en tragedi. Utkasten till samtliga dessa arbeten äro färdiga, men jag skriver naturligtvis endast på ett i sänder.»Men intet av dessa arbeten blev utfört. Icke heller förverkligades en då hyst avsikt, att tillsammans med Bernard Fleury styra kosan till skådeplatsen för Den siste Athenarens händelser: till Grekland. Från början av 1860 rycktes han in på ett nytt publicistiskt område, då utrikesavdelningen i Handelstidningen lämnades i hans vård; den anledning till romanalstring, som redaktionen av följetongsavdelningen inneburit, bortföll därmed. Lediga stunder användes nu uteslutande till vetenskapliga studier, företrädesvis teologiska och kulturhistoriska, och därmed sammanhängande skriftställeri.

Den »nya romanen» var sannolikt det fragment »Ur en klosterbroders dagbok», som finnes meddelat i Saml. skrifterna VII. Vid 1870-talets mitt återupptog han ämnet för romanen »Klosterbrodern», men denna blev icke heller då fullbordad.

Hans nästa och sista roman: Vapensmeden tillkom först en mansålder efter att Siste Athenaren sett dagen.

Ungdomslyrik 1855-1863.

Den skald, Viktor Rydberg bar inom sig och som under hela hans levnad trängtade att få komma till utbrott, var särskilt under dessa ungdomsår i livlig verksamhet. Men han var icke angelägen att låta sina dikter framträda för offentligheten. I kritiserandet av en diktsamling (1859) yttrar han, att han icke klandrar diktarna därför att desysselsätta sig så mycket med sig själva, icke förebrår dem deras svårmod och tvivel, ty vem har ej skattat åt den trånsjukdomen, men han begär, att innan de utgiva sina utgjutelser i tryck under form av samlade dikter, så

skall däri finnas något egendomligt, man skall finna, att det verkligen legat en viss stämning till grund för utgjutelsen, icke att denna är med mycken vedermöda frambragt ur en åt det sorgliga med allt våld riktad inbillningskraft. Och han tillägger, att det är svårt för en lyrisk diktare att alldeles reflexionslöst låta sig fattas av ett intryck just därför, att det alltid står för honom, att han skall skriva upp dessa intryck, notera hjärtats slag av sorg eller glädje.

Hans egen självkritik var stark och han hyste en viss motvilja för att offentliggöra sin lyriska diktning, och ännu så sent som 1883 skriver han i ett enskilt brev att han aldrig skulle gjort det »utan yttre påtryckning».

Sin ungdoms diktning gömde han länge nog i bordslådan, och när han först framträdde med en liten diktsamling skedde det anonymt i en förbisedd julkalender. Hur mycket han än tog allmänheten i försvar mot beskyllningarna för kallsinnighet mot skaldekonstens utövare, kan det väl dock hända, att diktaren Viktor Rydberg kände atmosfären en smula tung; mellan raderna av det skämtsamma försvaret kan man nog läsa något litet vemod över läsvärldens ringa deltagande för den dikt, som klädde sig i bunden form. Och med en viss försynthet att ej besvära allmänheten tvekade han atti denna de många dilettanternas tid framträda som skald under eget namn.

Enstaka ungdomsdikter från hans vandrings- och studieår äro i det föregående omnämnda.

Det första tryckta, särskilt för sig offentliggjorda poemet av Rydberg lästes i Handelstidningen den 23 januari 1857 och bar titeln Mohikanens hund. Byggt på reminiscenser från Cooper är det skrivet i en då för tiden mycket omtyckt meter, den åttafotade trokéen. Den röjer i sin formgivning ett visst inflytande från den Johan Nybomska smaken för välljudande främmande namn och ord, såsom »Alleghany», »Missouri», »jaguaren», »gasellen», »palmettoskogen», »bananer» o. s. v., vilka falla vackert i versen.

I övrigt är den med pseudonymen Agricola märkta dikten utan djupare innebörd och röjer inga personliga Viktor Rydbergska drag, om icke i dess sympati för individer av släktet Canis, inom vilket skalden året efter vann en trofast vän.

Av helt annat värde, av vida djupare poetiskt och personligt intresse äro de dikter, som Rydberg offentliggjorde vid jultiden 1863 i »toalettkalendern» Flora för 1864, men av vilka flertalet utan allt tvivel vilat i hans portfölj under flera år.

Det är poem av olika art, som giva uttryck för stormande oro, för glödande erotik, för dystert vemod, för filosofiskt spörjande. Man återfinner här med ett par undantag skaldestycken, dem Rydberg senare upptagit i sina diktsamlingar, ehuru oftast omarbetade och fördjupade.

Floradikterna, som meddelades under dengemensamma titeln: Strandvrak. Några spillror hopplockade av Robinson Crusoe, äro tolv till antalet.

De inledas med dikten Korsaren. Denna var förut delvis tryckt i »Fribytaren på Östersjön», och sålunda borde anonymiteten lätt varit röjd, om över huvud taget man bekymrat sig om att leta reda på författaren. Dikten är dock icke obetydligt ändrad och utvidgad.

I Fribytaren på Östersjön låter Rydberg studenten, sjörövare-löjtnanten Ligelius till sin luta föredraga ett kväde, som avser att skildra fribytarlivets äventyrslusta och dess vilda trängtan att i orgier dränka livets nöd. Han manar kamraterna att vällustdruckna håna döden; domnande av fröjd och vin skola de under en avgrundsstorm styra stäven mot polarisen, mot gamla Tellus' panna, för att där, sedan de för sista gången famnat flickan och pressat druvan, söka förintelse i dödens kyla, låtande de frusna liken vittna

»om en åtrå evigt sviken, om ett evigt gäckat hopp.»

I huvudsak är detta poem en vildromantisk skildring av korsarkynnet, ett utslag av den rövarromantikens ystra frihetsträngtan, som tidigt tjusat Rydberg, dock med tillsats av något Byroniskt-Sommeliuskt i tonen. I enstaka strofer skönjes något av ett oroligt sinnes bikt, ett sinne som trängtar bort »från lumpen människoskara» liksom hjälten i Trelawnys ovan nämnda roman.Men i Flora har dikten ej blott formellt förskönats, utan ock andligen fördjupats och därtill fått flera rent personliga drag.

Redan maningen:

»Seglen upp! Ur slavars vimmel där vi själva slavar voro, bröder, ut att frihet andas på den vida ocean! Molnens oro har en himmel; våra sinnens vilda oro, som ej vet var målet randas, fick ett hav till vädjoban»

ger bestämdare uttryck av att korsaren vill ut från samfundslivets slaveri och betonar starkare den sinnesoro, som i omarbetningen framträder som huvudstämningen.*

Räddaren, som förlossar flibustierernas orobrända själar, är icke längre orgien. I stället för utropet:

»Låt oss njuta, låt oss dränka djupt i vällust livets nöd»

manar skalden:

»Upp att djupt i faror dränka och i fasor livets nöd!»

* Den ursprungliga strofen löd:

»Seglen upp! Från världars vimmel, från en lumpen mänskoskara styr jag ut att frihet andas på min salta ocean. Fri som molnet på sin himmel vill kring stormfylld rymd jag fara hän mot land, som fjärran randas på min stolta vädjoban.»

De lidelsernas bleka trälar, till vilka han ställer dessa ord, äro, som det heter i en tillagd strof:

»en präktig skeppsbemanning, sammanblåst från alla kanteri Ödets stormvrak, gamla, unga, plundrade på hoppets skatt l Sinnen trotsiga i sanning! Andar, molnens anförvanter, mäktiga att blixtar slunga ur ett töcknigt inres natt.»

Och i ett par nya strofer, av sällsam glöd och innerlighet, heter det:

»Du har prövat druvors krafter och föraktar nu de bästa: du har tömt förrädiskt ljuva från Gehennas brända dal; kalken tömt, med Edens safter, rankans, den på korset fästa - ingen druva, ingen druva läska kan din andes kval.

Du har sett ditt ungblod gjutet för en drömvärlds höga mönster; än du tvivlat, tänkt och vässat tankens udd mot tingens skal; än du trott och bett i brutet ljus från götiskt välvda fönster - ingen än en druva pressat, som kan döda själens kval.»

Dessa strofer peka tvivelsutan tillbaka på Rydbergs fördjupade levnadserfarenhet under de sex år som skilde Fribytaren från Flora. Men dikten utmynnar i samma dystra förintelselängtan -

blott med avskiljande av vällustskildringen. Vid polen förfrysa vilda tankar, där stelnar hjärtats lava, där domna kvalen *. Och dikten slutar med orden:

»Om en åtrå evigt sviken, om en längtan utan mål.»

Själva det rytmiska schemat i dikten är, såsom Book anmärkt, överensstämmande med det i B. E. Malmströms dikt »Svanen» använda.

Dikten omarbetades ännu en gång och offentliggjordes under titeln Oro i kalendern Svea för 1876.**

* Book har påpekat att Rydberg för den avslutande polarfantasien med skildringen av forskningsbegärets offer möjligen hämtat uppslaget från Tegnérs Polarresan.

** Rydberg har själv yttrat sig om denna dikt och dess omarbetningar i ett s~kämtsamt brev till Birger Schöldström, med anledning av att denne - i Söndags-Nisse april 1874 - påpekat, hurusom H. av Trolle helt ogenerat begagnat poemet i en i Nyaste "Blekingsposten nämnda år införd följetongsroman, »Östersjöns konung» - liksom hade det varit ett »commune bonum».

"Rydbergs brev, skrivet i februari 1876, har följande lydelse:

»Först för några dagar sedan och genom en ren slump fick jag veta, att under min färd uti Italien hade Söndags-Nisse funnit skäl förhanden att värna den litterära äganderätten för min räkning, i det Nisse fäste

uppmärksamheten därpå, att »Östersjöns konung» sjölöjtnanten Trolle hade enligt gammal sjökungsrätt gjort ett strandhugg på »Floras» magra blomsterkust och i brist på bättre byte tillägnat sig en av de spillror, som den dit förvisade »Robinson Crusoe» hade upplockat från sin sönderslagna farkost och lagt där på stranden.

Så snart jag fick veta detta, tog jag för givet, att det öga, som upptäckt detta kaperi, måste tillhöra den, som känner varje smygvrå på vår litteraturs kust, där en kapare kan lägga till och oförmärkt taga andras gods ombord. Jag tänkte på Birger Schöldströms öga och låter icke taga mig ur den tron, att det var du, som stack

Den nästa Floradikten, Två i sadeln, är av erotisk art och dock närsläktad med den förra. Skalden ikläder sig en biltog rovriddares skepelse, som stormande ilar fram på den eldiga springaren med sin älskade vid sin famn, för att bjuda henne ett hem och en brudbädd i det mystiska slottet. Präktigt återger den anapestiska metern ryttar-takten:

»Är det trånande stjärnors återsken eller skimmer av anande kärleks fröjd, är det trotsande harm eller skuggor allén' ifrån jagande molnen i himmelens höjd, som jag ser på din panna, min fångade skatt? Lika gott l Tryck dig hårt till rövarens bröst, medan eldige springarn i höstlig natt ilar lustigt framåt vid min manande röst.

ditt långskepp ut i sjön och nödgade »Östersjöns konung» stryka segel och återlämna vad han knipit. Tack för det! Men nu en upplysning till saken! »Östersjön? konung» hade visserligen kapat, men icke på kusten av »Flora», till vilken väl icke ens den nidskaste småtjuv vänder sig i hopp att finna något tagvärt, utan han hade verkligen gjort sitt byte på öppna sjön, i det han anhöll min »Fribytare på Östersjön» och knep poemet där alldeles ordagrant, med det undantag, att han på ett ställe insatte det smakfulla utropet »o hulda!» i stället för det ursprungliga »kamrater!». Min sjungande fribytare talar nämligen till kamraterna ombord, medan »Östersjöns konung» förmodligen klinkar sin annekterade ingivelse vid gitarren för någon »huld» Östersjödrottning. Alla de övriga skiljaktigheterna mellan stycket i »Flora» och versionen i Trolles roman härleda sig från mig själv, i det jag omarbetade romansen i »Fribytaren» till det skick, vari han uppträder uti »Flora». En tredje omarbetning - ty det där poemet har envist fasthållit sig i mina tankar och ropat att få sin ordentliga utveckling - har jag under namnet »Oro» offentliggjort i senaste »Svea», såsom du säkerligen redan sett.»

In i viskande skog står mitt härliga slott: det har flöjlar, som gnissla på mossiga torn, på dess borggård trivs tistel hos svampar gott, och förrostat se'n sekler är väktarens horn. Hur det suckar i valven vid enslingens fjät! Tomhet stirrar ur fönstren; kring bågar och tak klättrar murgrön djärvt; sina klibbiga nät binda spindlarne ostört i tysta gemak.

Ah, du fruktar väl ej för en boning som den? Och du darrar väl ej för dess dystra rnystér? Redan länge du bott såsom borgfru, min vän, i ett hjärta, som skövlat av tiderna är; när jag kom till mig själv, och när stormen teg, har från tinnarne vinkat din älskliga bild, har jag hört i dess rämnade valv dina steg, i dess brustna arkader din stämma så mild.

Djärvs du fästa din julle vid stormprövad stäv, som är timrad till kamp i bränningars larm? Vill du inslå din livstråd i nattsvart väv? Vill till ör'ngott du välja en biltog barm? Vill hon blanda sig, källans lugna våg, med en brusande bölja i strandlös sjö? Säg mig, duva så tam, om det lyster din håg med en vildduva bygga och leva och dö?

Snart jag leder dig in i min riddaresal, prydd med jaktens troféer och rostiga svärd, att på kuddar av purpur i runhöljd pokal dricka tvemännings nektarn vid flammande härd, tills din svävande tanke ar vaggad i hamn, och, med halvsluten blick, i sömndrucken frid du förgäter din moder i älskarens famn och du vyssas i rö under vindarnes strid.

Men när morgonen randas på jägaretåg skall du följa mig ut över daggiga berg;

du skall segla med mig genom insjöns våg, när hon välver i fullmånens blodiga färg. Du är min, stackars barn, om du möter med mod eller möter ditt öde med klagan och gråt... Ha, ditt svar var en kyss! Du, min springare

god, du min krusman-omfladdrade Roland, framåt!»

Denna dikt är, som läsaren lätt finner, alster av ömsom svärmisk, ömsom mera kraftig erotik med en tillsats av vild romantik, i och för sig rätt enstaka i Rydbergs poesi. Och dock skulle »Två i sadeln» eller rättare vissa dess strofer omdanas till ett poem av helt annan innebörd, till uttryck för Rydbergs ideala personlighetsfilosofi och evighetsträngtan, poemet Drömliv (1876).

De följande poemen äro till stor del ägnade tanken om förgängelsen. Så ger dikten Alexis ett djupt uttryck åt smärtan över oskuldens förgängelse. Den inledes med en hymn till Naturen, i vilken Rydbergs nyplatonska åskådning skymtar fram. Han prisar naturens tålamod att ständigt efterbilda på tidens ö vad hon sett i i d é e n s värld, att ständigt alstra knopp vid knopp, trots att hon vet, det var och en av dem skall varda ett vissnat hopp. Denna första avdelning av dikten har han så sent som 1891 upptagit i »Vapensmeden» och i »Dikternas» andra del under titeln »Fåfäng skönhetssträvan». Men därefter följde i det ursprungliga poemet tillämpningen på Alexis.

»Alexis, när jag först dig mötte var Guds avbilds renhet på din panna kvar, idéens avglans såg jag där så skön,

att ur det dystra tvivlets fängelse
min tanke bröt sig lös i plötslig bön:
»rör denna panna ej, förgängelse!»
Du var en gosse då; se'n dess ha gått
ack, några somrar, några vintrar blott,
och efter varje vinter har på nytt
i vårens skrud din hembygds dal sig prytt.
Den våren går och kommer inom kort,
men din har flytt och flytt för evigt bort.
Knappt öppnad var din ros för sol och vind,
då brännhet samum härjat har din kind.
Min bön var djärv, och ingen har den hört:
Förgängelsen har vid din panna rört.
Jag vet på mina fröjders kyrkogård,
där mången död är gömd, en ynglings vård.
Fast livet än du trycker i din famn,
är vårdens runa dock Alexis' namn,
och fast du svärmar än på tidens hav,
jag lägger denna blomma på din grav.»

Dikten bär till fullo vittne om att en personlig erfarenhet ligger bakom den. Med förfäran återsåg Rydberg halvt förfallen en yngling, vilken han en gång beundrat som en lovande ungdom.

En i någon mån liknande tanke, ehuru överförd från det etiska området till genialitetens och kraftens, finna vi i den vackra dikten Vatten-plask, som redan i Flora föreligger i alldeles samma skick som den senare fått behålla. Slutstrofen innehåller dess »sens moral»:

»Vi ana furstar, där barn vi blicke, men vuxne kungar vi finna icke.»

En blomma - ett litet rent lyriskt poem - samt sonetterna Lyss till granen vid din moders hydda, en vemodsfull suck vid det forna barndomshemmet, där suset i granen bringar klagans eko i hans sinne, och Vinst och förlust, en dikt om vad åren ge och vad åren taga - gyllene skördar och kindens ros - äro likaledes uttryck för förgängelsens och förändringens vemodsfulla stämning.

Dikten I natten, sådan den meddelas i Flora, är ett helt annat poem än den lika nämnda stämningsdikten i Rydbergs senaste samling 1891, som därmed endast har anslaget och ett par bilder gemensamma. I motsats till de dikter som klaga över förgängelsens makt prisas här med ett anslag av panteism, som vi finna även i Känsödikten, förgängelsens lycka jämförd med en rastlös oför-gänglighet, och dikten slutar:

»Jordisk smärta är ändlig blott

hell förgängelsens milda lott!

Under eviga stjärnor dig

prisar en dödlig på nattlig stig,»

eller som det bättre uttryckts i en variant:

»Jordisk smärta sig ändlig vet, hell dig, milda förgänglighet! Du som gav oss ett mål, en hamn, du som lärde oss Dödens namn.»

Och skalden låter oförgängligheten representeras av en stjärna, som vandrar på evig led och trånfullt skådar ned mot jorden samt önskar sig i grav med en hjärtevän.

»Arma stjärna, som grymt har fått oförgänglighet på din lott! Blivit dömd till att gå och gå levnadstrött uti etern blå.»

Alltså en himlavalvets Ahasverus.

Ahasverus, den evige juden, vid vars skepnad Rydberg senare dröjde i två större dikter, är icke främmande för de båda epigramformade smådikter i Flora, vilka under namn av Svårmodets son (Hypokondern) och Drömmaren ingått i Rydbergs diktsamling av 1882. Dessa båda dikter äro nämligen delar av ett i handskrift befintligt, ofullbordat poem, så lydande:

»Främling är hans kärlek. Med stumma läppar, höljd i sorgens mantel, han okänd vandrar utan mål. Bland jordiska lustar ingen

frände han äger.

Vart han går av nattliga moln betäckes himlen, fågeln tystnar och ängen gulnar, källans sorl förstummas och kalken sluter

doftande blomma n.*

»Säg ditt namn o främlin g.» Han kan ej

svara.

Vila! Njut en svalkande dryck! Han

vandrar

tyst förbi med stirrande blick mot trolöst

vinkande f j ärra n.**

Ve, skall himlen evigt av moln beslöjas,

får till slut ej mattade vandrarn fälla

törnig stav och luta mot kallnad barm sitt

dignande huvud?»

* Denna strof lika med Hypokondern. ** Denna strof snarlik Drömmaren.

Tvivelsutan åsyftar detta poem »den evige vandraren» Ahasverus, om vilken Rydberg i Prometheus och Ahasverus yttrar, omsatta på prosa, nästan samma ord som i Svårmodets son. Men egendomligt nog skilde Rydberg ut två strofer och lät de andra gälla som självständiga dikter.

I Vemodet - ett icke i hans samlingar upptaget poem - anslår skalden trots diktens namn till en början en lekfullt, skämtsam, ja, på sina ställen nästan vardaglig ton, som eljes är hans diktning alldeles främmande.

»Det skymning är, och i sin lilla kammar han sitter nöjd och ser hur brasan flammar; i kväll törs säkert ingen honom söka, ty ute stormens alla gastar spöka.

I furuskogen susar det och viner,

och ingen stjärna genom molnen skiner,

i jättelurar alla vindar tuta,

och regnet trummar på hans fönsterruta.

Men vad? Hör han ej steg uti sin trappa? Så kan ej vindens hand på dörren klappa. Stig in, du vilsne vandringsman! Hans hydda är gästers vän och vill dig gärna skydda.

Och dörren öppnas, in i kammarn träder hans egen mö i månskensvita kläder. Är hon ej varm, är hon ej öm och trogen, som kom i trots av storm och natt i skogen?

Med sippor har hon smyckat dunkla håren, i sänkta ögonfransen skimrar tåren, och höjs den, ser han ögat längtan blicka - han sträcker famnen mot sin bleka flicka.

Hon fordrar icke böner för att stanna, hon trår till honom lutar tankfull panna så gärna, gärna till hans bröst och skickar djupt i hans själ så underliga blickar.

Vem är hon väl? Om hela världen tyckte: en obetänksam mö och hennes rykte en diamant av ej det bästa vatten, när hon en karl besöker mitt i natten;

trots hennes sänkta blick och krans av sippor kanske den vildaste av nippertippor, och hennes månskensdräkt den underbara tör nog en välstärkt underkjortel vara -.

om hela världen sade det och mera,

det skulle ej vår gode man genera:

han låtsar ej begripa, att han hånas,

och svarar tryggt, så tryggt, att man förvånas:»

Efter denna något vårdslösa inledning, som tyder på ett äldre poem av lättare erotik, »förvånas» man onekligen av det högstämda slutet, i vilket Rydberg biktar en panteistisk åskådning av vemodet såsom den luttrande eld, vilken skall viga hans själ till förening med världsalltet:

»Vem flickan är? Av ändlighetens smärta en dallring blott uti mitt eget hjärta, en himmelsk åtrå, en serafisk låga, en kyss, som tärer mig i ljuvlig plåga,

en famn, uti vars glöd jag smälter samman, som altaroffret uti altarflamman, men genom henne skall mitt väsen renas, tills det med alltet åter kan förenas,

tills det förbrunnet får i rymden stiga att sig med efterlängtad himmel viga och rosenfärgat med dess eter blandas som skyn på vilken morgonrodnan andas.»

Av dikten föreligger i handskrift en tidigare variant, som i vissa fall synes överlägsen. Efter att ha skildrat det kvinnliga väsendets inträde, sjunger skalden:

»När så hon vilar vid mitt bröst därinne, uppvaknar sakta varje barndomsminne, som slumrat nyss i nattomhöljda trakter, och dager sprids i det förflutnas schakter;

en dager lik den matta purpurstrimma,

som plär om kvälln i fjärran väster glimma,

ett ljus, vari vid sidan av varandra

som änglar mina barndomsminnen vandra.

Min bruds gestalt, den strålande, är lånad av himlens maning och av jordens trånad, hon är eonen av den dunkla smärta, som mystisk dallrar uti världens hjärta.

Hon är en låga, en seraf, som stammar från elden, som i Kosmos' ådror flammar, och genom henne skall mitt väsen renas, tills det med alltet åter kan förenas», o. s. v.

Det stagnelianskt-neoplatonska arvet i den Rydbergska dikten framträder här flerestädes.

För övrigt är det egendomligt att se, huru motiv ur denna dikts början använts i ett långt

senare poem: Grubblaren (1890), men för visso adlade i både ord och tanke.*

Med »Grubblaren» företer också dikten Till Ödet någon frändskap. Den upptogs för övrigt nästan oförändrad i diktsamlingen 1891, i det orden »eviga ringdans» ändrades till »tigande ringdans» och tillropet »o moira» till »Ananke». Redan i novellfragmentet »Stenmänniskan» (från 1857-58) förekommer själva hymnen till gudinnan Materia eller Ödet (av dess sex strofer äro fyra analoga med Floradiktens). Men slutet: om ödesslaven, som frigör sig från varje länk, tänder upprorsfacklan vid hjärtats lågor, fattar svärdet, slipat i tankens verkstad, och som ägnar åt Gud sin fria manliga hyllning, är tillagt i Floradikten och utgör det äldsta uttrycket i Rydbergs poesi för den fria Gudstron och gudshoppet gent emot den marmor-kalla naturnödvändighetens ödeslära.

* Man jämföre med de två första stroferna Grubb-larens:

Han ensam är, och i hans studiekammar på äril, gotiskt välvd, en brasa flammar. I kväll skall säkert ingen honom söka, ty ute stormens vilda gastar spöka.

I parkens kronor klagar det och viner, och ingen stjärna genom mörkret skiner. I jättelurar vreda vindar tjuta, och regnet slår mot blyinfattad ruta.

Ändringarna äro få, men avgörande för stämningen. Likaså jämföre man fjärde strofen i Vemodet med följande i Grubblaren:

Och dörren öppnas. In ett något träder,

en sky, ur skyn i silverskira kläder

står för hans syn en ängel eller huldra

med blick i hans, med hand uppå hans skuldra.

Dikterna i Flora gingo tämligen obeaktade hän, liksom den lilla Göteborgskalendern nog över huvud taget, trots goda bidrag av Lea, Tekla Knös, Ernst Björck, Sigfrid Nyberg, Israel Sandström o. a., icke torde väckt någon uppmärksamhet i litterära kretsar. Dock berättade mig Carl Snoilsky, hurusom han - den tiden en ung Uppsalastudent, men redan känd som skald - sent en afton väcktes av Ernst Björck, vilken såsom medarbetare fått sig ett exemplar av Flora tillsänt och nu med förtjusning deklamerade för Snoilsky »Robinson Crusoes» Strandvrak. De båda unga skalderna beundrade dikterna och insågo, att här var en »ny kraft» av betydenhet, men de visste icke, att deras anonyme skaldebroder var författaren till Den siste Athenaren och den skrift, som nyss

väckt så mycken oro i lägret, Bibelns lära om Kristus.

Men liksom Singoalla voro snart dessa dikter förgätna, endast kända av en eller annan boksynt litteraturvän, som i sin pseudonymförteckning införde »Robinson Crusoe = Viktor Rydberg».

I författarens romaner förekommo ock enstaka skaldestycken. Om Fribytardikten »Korsaren» är redan ordat. En annan i samma roman intagen dikt är den sång, som Maria Skytte föredrager, och som kallas En dröm. Det är ett i berättelsen tämligen godtyckligt inlagt poem av stark sentimental innebörd och så litet som möjligt påminnande om 1600-talet, ett hyperromantiskt kväde om en ung flicka, som på kyrkogården vid sin

älsklings vilokulle drömmer sig hän till ungdomens lyckodagar, till en lycksalighet, snarlik den på Astolfs och Felicias ö,

»där djup är tystnaden och ljuv är friden, där vilar vällustdrucken själva tiden.»

Här drömma de åter om sin kärlek

»och om den ed vi svuro att, som flamman med flamman enas, evigt smälta samman.»

Men hon vaknar från sin dröm.

»Till verklighetens strider

flyg, tanke, åter från förflutna tider!

Till stormens famntag ila,

se'n nu du hämtat elyseisk vila:

en vila, ack, för stunden,

ty vid ditt ödes kedja är du bunden!

Av den din flykt är länkad över haven,

tills mattad vinge sänks mot djupa graven.»

Dikten, som förmodligen synts författaren alltför svärmiskt känslosam att upptagas bland hans poem vare sig i Florasamlingen eller senare, var likväl längre fram i tiden ånyo föremål för hans tankar och undergick omarbetningar, vilka dock icke fullbordades. Han använde den t. o. m. som avslutning vid en konsthistorisk föreläsning på 1890-talet. I formellt avseende äger dikten förtjänster: strofbildningen faller egendomlig och naturskildringarna verka med stämning, t. ex.:

»Se, västerhavets vågor

i purpur gunga och i gyllne lågor.»

I Den siste Athenaren är inlagd en Dityramb, närsläktad med den i Sjustjärnan före-

dragna och liksom denna senare använd i skaldens 1891 tillkomna poem Livslust och Livsleda. Det är ett älskvärt, livfullt uttryck för livslustens poesi. Dock erinras även här om ungdomsglädjens förgänglighet, och med en bild, som påminner om en antik basrelief, sjunger skalden:

»Hastigt som facklan fångas och flyr från hand och till hand i panatheneiska nattliga festen, masten I lämna ungdomens evigt brinnande fackla till de bakom er ilande yngre rosiga släkten.»

Jämte de offentliggjorda dikterna gömde Rydbergs portfölj ifrån dessa år åtskilliga andra. Flera av dessa hava helt säkert nu förfarits.

Bland Rydbergs handskrifter ligga några blad av en diktsamling (paginerade 3, 4, 9, 10, 15, 16, 25 och 26), i vilken vi möta flera av de i Flora meddelade poemen, men i en form som tyder på att denna diktsamling är äldre,

och ätt det är ur detta häfte skalden valt de Strandvrak han lämnade åt Flora.

Man överraskas här att finna ett poem: I klostercellen, som först återuppstod vid pass halvtannat årtionde senare utvidgat och fullbordat. Flera av stroferna föreligga dock redan nu i sitt slutgiltiga skick, men poemet syntes Rydberg år 1863 ännu icke tryckfärdigt I viss mån är det

16. -* Viktor Rydberg.242 VIKTOR RYDBERG

sprunget ur samma stämning som genombävar slutorden i Siste Athenaren.

I denna samling finnes ock en otryckt kärleksdikt, som lyder:

Ut vidi, ut perii, ut me abstulit error.*

Dig jag såg, och häpnande blicken dröjde, dröjde, mystiskt fängslad, i ljuv förtrollning vid din kind, din panna, din mun, ditt ögas strålande skönhet.

Stum jag blev, orolig... I varje åder

göts med blodets sjudande ström en flamma,

och av dödlig smärta, av salig vällust

skälvde mitt väsen.

Lik en husvill ande, som boning plötsligt fått i stenen formad av konstnärns mejsel, utan makt, trots känslornas eld, att röra

lemmarnes marmor,

så jag var. Du gick, men ur barmens fångsel i en suck befriad min själ dig följde, och ännu, osynlig, i namnlös trånad

sträcker han famnen.

Var du är, o älskade, dig till mötes dricker evigt törstande ur din skönhets källa ack, ej svalka, men hopplös kärleks tärande lågor;

dricker girigt dödande giftets nektar till dess sista skimret av ungdomspurpurn bleknat, kraften domnat och livets flamma slocknat i natten.

* Citatet från Vergilius' Bucolica: VIII: 41; efterbildning av ett ställe hos Theokrit: 11:82.PROSADIKT OCH UNGDOMSLYRIK 243

Kärleken som en otillfredsställd trängtan, ett kval snarare än en vällust är vid denna tid den Rydbergska diktens ämne, när den någon gång, fast sällan, närmar sig erotiken.

»Stum min kärlek föddes, dess dolda lågor sjuda våldsamt, vill sig en krater spränga, vill, men kan ej gjuta i ord sin lavas

sjudande strömmar»

heter det i ett litet poem: Stum kärlek.

I de båda senast anförda dikterna synes den erotiska känslan ägt en motsvarighet i jordisk realitet. Eljes finna vi stundom den tillbedda taga en mera ideal gestalt, såsom en drömbild till vilken skalden trånat. Detta är - utom i den ena versionen av Vemodet - framför allt fallet i en märklig, av personlig förtvivlan präglad dikt, som antagligen tillhör denna tid. Det gripande poemet lyder:

»Det är för sent.

(Till A n i m a.)

Min vår har flytt. Mitt levnadsträd som linden har fällt sin späda blomsterskrud till jorden, dess frukt är skövlad,

förr än mogen vorden, och nakna kronan kämpar nu med vinden. Vi dröjde du att på min längtan svara, då än i blomning stod min levnads krona, vars fägring blott åt dig jag velat skona, vars doft jag velat, ack! åt dig bevara?

Jag såg dig blott i fjärran, älskarinna, du är en himmelsk, ej en jordisk kvinna, min ungdoms trånad blev sitt mål förment *.

* Dessa tre första rader äro överstrukna i manuskriptet och strofens tre sista rader tillagda.

Seraf, nu må du stanna i din himmel, ej mer till jordelivets låga vimmel min bön vill locka dig. Det är för sent, när det, som var dig värdigt i mitt väsen är vissnat som i brända öknar gräsen och hjärtat ej som ditt är barnarent.

Det är för sent: ur mina drömmars lunder, ur svärmeriets månbelysta nejder har tiden jagat mig till livets fejder att kämpa, segra eller duka under. Men när på fältet nattens stjärnor gjuta sitt bleka sken och bjuda vapnen vila, jag ingen, ingen ser emot mig ila, att i sin famn den trötte kämpen sluta.

Vid ödslig härd, i höstens kulna timmar

han ensam grubblar över livets saga

med dig och ungdomsdrömmen i sitt minne,

och medan natten går och brasan glimmar

han hör i furuskogen vinden klaga

och hör dess eko i sitt eget sinne.» *

Slutligen må i sammanhang med dessa originaldikter nämnas ett par översättningar som torde härröra från samma tid. Den ena är Paradisets nycklar, Bérangers uppsluppna toleransdikt om hur en fiffig flickunge råkat få Sankt Peters nyckel och släpper in i himmelriket kreti och pleti; den andra en icke fullt avslutad översättning av Goethes Häxmästarens lärling, i vilken Rydberg antagligen för första gången brottas med de svårigheter, den store tyske skalden bjuder en översättare.

. * Jämför slutradernas likhet med de i poemet: Lyss till granen vid din moders hydda.

Som vi funnit, präglas Viktor Rydbergs ungdomslyrik av vemodsfulla stämningar, befryndade med den världssmärta, som haft hemortsrätt i Europas litteratur alltsedan Byrons dagar.

Men den var nog ingen antagen modedräkt. Den var frukten av personliga kval. Främst den misstämning, som griper idealisten, då han ser oemotsvarigheterna mellan idealen och verklighetens värld, den sorg, som griper älskaren av det sköna, då han ser det härjas av förgängelsens lie. Därtill kommo personliga lidanden och försakelser.

Under sådana stämningar tolkade Rydberg sorgen över förgängelsens makt, men gav ock i en egendomlig, men hos ideala pessimister icke ovanlig motsägelse luft åt en trängtan efter allförgängelse, vilken tar sig det starkaste uttrycket i Korsardikten, men även framträder i poem som I natten, sådant det ursprungligen förelåg, och i Vemodet.

Korsardikten företer obestridligen Byroniska drag. Här påträffas ock beröringspunkter med en skald av vida ringare rykte, Beppo-Sommelius, den svenske Byronian, som ett årtionde före Rydberg vistats och diktat i staden vid Göta älv. Det är kanske icke en blott tillfällighet, att Rydberg låter denna dikt i Fribytaren vara författad av den begåvade studenten Ligelius, vars levnadsfarkost, liksom Sommelius', gått i kvav och som söker döden i äventyrliga sjöstrider liksom Sommelius på valplatsen.

Rydberg har i en anmälan av Sommelius'

dikter* yttrat sig med beundran om vissa hans egenskaper.

»En skald som Sommelius var kan dö på slagfältet, men han dör aldrig såsom ledamot av Svenska akademien. De väsentliga egenskaper som utgöra skaldenaturen, inbillningskraften och känslan, ägde han i sådant mått, att han förbisåg den nödvändiga bisak, som han ironiskt benämnde »den städade stilen och smaken». Hans form är stötande hård och full av medvetna språkfel. Men till gengäld är hans inbillningskraft så titanisk, hans flykt så hög och djärv, hans färger så dystert glödande, hans känsla så sjudande, att han hänför och rycker med sig till och med läsare, vilka ansett en felfri och fulländad form som det oundgängliga villkoret för njutningen av en konstskapelse. Men till och med föraktet för det av* glättade och slipade beror på en riktigt träffande instinkt. - - - Hans poetiska ådra brusar fram som en över fjällarnes branter nedstörtande älv, vilken icke låter kristallisera sig till is, icke låter binda sig till något fast och plastiskt gestaltat. Men vattenfallet upplöst i idel droppar har sin form ändå, och just den, som bäst motsvarar den brusande otyglade kraft som utgör dess väsen.

----------Skildrar Sommelius stormen på havet, så är han

själv därute en korsar, som kämpar med vind och vågor, stridande för livet, icke av lust att leva, utan av lust att strida.»

Frändskapen mellan en dikt som Rydbergs Korsaren och den stämning som ger sig luft i åtskilliga Sommelius7 poem är ock påtaglig. Men hos den unge Rydberg är formen lika behärskad, versen lika formskönt mejslad som den hos Sommelius är trotsigt vårdslös.

En annan svensk skald, av vilken man märker

* G. H. T. 14 dec. 1867.

starkt inflytande, t. ex. i slutet av Vemodet, är som nämnt Stagnelius.

Sin närmaste skaldefrände vid denna tid ägde Rydberg kanske dock inom den tyska diktningen. Nu skulle han ej längre som i »Positivspelarne» nämnt Kinkel såsom »Tysklands främste skald». Icke heller var den lyriker, som vid denna tid företrädesvis efterbildades, nämligen Heinrich Heine hans förebild. Rydberg var nog en beundrare av denne, särskilt av hans innerliga kärlekslyrik, men den hånfullt epigrammatiska avslutningen i många Heines poem stämde föga överens med Rydbergs skaldelynne. Och han skriver en gång - långt senare, 1892 - till en ung svensk Heineimitatör:

»Jag ställer Heine högt, och ett av bevisen på hans skaldekraft är hans förmåga att som Loreley åstadkomma skeppsbrott för unge poeter, som skåda upp till honom. Den som medvetet eller omedvetet efterliknar honom går förlorad.»

Den tyske diktare, med vilken han då liksom även senare företer icke få beröringspunkter, var den melankoliske skald, som stundom kallades Tysklands Byron, den sångare, vilken liksom Viktor Rydberg stod på religiös botten, likväl frigjord från all dogmatisk lära, och i politiken hyllade frihetens idéer; liksom Viktor Rydberg ej blott en skald, utan en forskarnatur: Martensens vän, den slutligen i vansinnets natt hamnande Nikolaus Niembsch von Strehlenau, känd under författarenamnet Nikolaus Lena u.

Det går genom dennes starkt natursymboliska poesi ett drag av vemod över livets förgänglighet,

som han tolkar än med vek känsla, än med dyster Byronisk världssmärta. Hösten är den årstid han helst besjunger, »Verwelkt» ett uttryck som han gärna begagnar. »Vissna knoppar» var ock den titel Rydberg först tillärnat sina dikter, och det höstliga framträder även starkt i hans ungdomspoesi. Samma djupa förgängelsesuck vilken tonar emot oss ur Singoalla med dess dystra sorgbundna skogsstämning - en vemodssägen som få - utgör grundtonen i flera bland Rydbergs första dikter. Och det är härutinnan rika beröringspunkter med Lenau, liksom i allmänhet en viss mystisk naturåskådning för dem är gemensam. Så röra de sig ock inom samma idékretsar, exempelvis barndomens paradis, ungdomsdrömmarnas, illusionernas krossande genom verkligheten.

Det ovan omtalade Ahasverus-poem, av vars fragment de epigrammatiska smådikterna »Svårmodets son» och »Drömmaren» fingo leva ett eget liv, erinra om det ställe i Lenaus Weihnacht (i Savonarola), där han låter

Ahasverus (otron) varje år bryta en vandringsstav i skogen från ett träd, som symboliserar det mörka och iskalla i liv och natur, vilket är det ondas rot. Det heter om detta träd:

Kennt Ihr den Strauch im Waldesgrunde? Kein Bliimlein bliiht in seiner Nä h', kein Vogel singt in seiner Runde, den Wandrer fasst ein dunkles Weh?

Likhet med uttrycken i »Svårmodets son» är påtaglig. Även i Rydbergs senare diktning förefinnas beröringspunkter med Lenau. Han har

tolkat dennes »På floden», och i poemet »Höstkväll» erinrar slutet något om Lenaus Herbstgefiihle. *

När Rydberg offentliggjorde Strandvrak, hade han redan kastat sig in i de strider, som för en följd av år skulle draga honom från diktens värld.

Ty som han sedan sjöng i inledningsdikten »Spillror» till sin första samling - just när

»han var färdig att gunga på rytmiska vågors ban, då såg han blixtar ljunga över land och ocean,

såg moln i söder och öster och hörde långt ifrån en stigande storm av röster och rasslande vapendån,

såg mörka fylkingar bana sin väg i åskors brak att fälla en vacker fana, att trampa en ädel sak.

Han gav som stunden bjöd det, om än med sorgsen håg, sin lätta slup åt ödet att driva vind för våg.

Och gick till kamp, som skälvde i bränningar dagen lång och än mot seger välvde och än mot undergång.»

* För påvisande av enstaka likheter i Lenaus och Rydbergs poesi står jag i förbindelse till d:r Josua M j ö b e r g.

Diktens slup lämnades alltså åt sitt öde. Först i nästa årtionde, vid 1870-talets mitt, fann »Ro-binson Crusoe» skäl att åter leta fram sina »strandvrak» och skänka dem yngre syskon. Men så glömda voro dessa strandvrak, så okänd Viktor Rydbergs ungdomslyrik, att när han plötsligen framträdde som mästare på detta område, med Dexippos, Den flygande holländaren, Drömliv, Snöfrid, Kantaten och flera, så var den förundran allmän, åt vilken Carl Rupert Nyblom gav uttryck i följande strofer av en ordensdikt i Samfundet S. H. T.:

»Det löd långt bort från väster en ton av sällsynt klang, det var utur en tänkarsjäl den välljudsböljan sprang. Ty äkta pärlor lyste ur sångens rena våg, och idealets återglans på spegelytan låg. .

Kan siarn även sjunga?

så sporde glad envar.

Får universets mätisman

en stund för sången kvar?

Då har han lärt sig skalan

i högre rymd än vi,

då har han lyssnat - det är visst -

till sfärers harmoni.» v.

Teologiskt, kulturhistoriskt, publicistiskt författarskap 1862-1869.

Av det föregående är fulltygat, vilket stort utrymme de religiösa och kyrkliga frågorna spelat i Viktor Rydbergs första publicistiska verksamhet.

Även om de huvudsakligen sysselsatte honom ur teoretiskt vetenskaplig synpunkt, utgjorde de dock för honom ett viktigt livsintresse.

Och de skulle även giva anledning till att hans namn plötsligen drogs fram i förgrunden, vart en fana, omkring vilken från många håll anhängare fylkades och som å andra lystes i bann. På våren år 1862 utkom nämligen

Bibelns lära om Kristus. Samvetsgrann undersökning av V. R.

Ett fjärdedels sekel senare skrev Rydberg i ett mycket omtalat brev till Hedlund rörande tillkomsten av denna skrift:

»Själv vet du bäst, huru jag kom att uppträda på det dogmatiska slagfältet. Jag såg en ädel man, framlidne lektor Ljungberg, stå där utan någon vän vid sin sida, VI.

Personliga förhållanden och levnadsöden 1855-1872. Deltagande i kyrkomöte och riksdag.

Personliga förhållanden 1855-72.

Rydbergs liv under senare delen av 1850-talet var den hemlöse ungkarlens. Allt närmare kom han dock det Hedlundska hemmet, i vilket han till en början var en gärna sedd gäst och senare blev en allt intimare vän för att slutligen räknas som medlem av familjen, helst han från 1860-talets början hade sin bostad i samma hus. Utom själve husfadern, kom husfrun, Stina Hedlund, Torsten Rudenschiölds dotter, en av de noblaste och vänaste kvinnliga uppenbarelser, att stå hans hjärta nära och på honom utöva ett värmande, förädlande inflytande. Där var vidare Hedlunds syster, Emma Hedlund, en praktisk, för välgörenhet verkande kvinna och till sist men ej minst en uppväxande barnaskara. Särskilt var den Hedlundska lantegendomen Bjurslätt å Hisingen honom en kär tillflyktsort med dess bergskrevor, dalsänkningar och vackra bergsjö! Han tillbragtedär många drömmande stunder och ofta, när han vistades på annan ort, biktade han i brev till hemmet sin längtan och kärlek till Bjurslättsnejden, till vandringarna å dess krokiga vägar och buktiga bergsknallar, där den skarpa havsvinden blåste bort dystra tankar, och till friden och hemtrevnaden å dess väna veranda.

Ett glatt familjeumgänge av enkel men trevlig art hade Rydberg under sina tidigare Göteborgsår hos skeppshandlaren, kapten Bäck, långt, långt ut i Majorna. Ofta styrde han sin kosa till den lilla stugan i den vackra trädgården, där man hade en så präktig vy över älven och Hisingen. I den ungdomskrets av båda könen, »älskvärda ynglingar» och »söta flickor», såsom det hette i ett samtida brev, som där samlades kring husets sympatiska dotter Fanny Bäck, sedermera gift Prytz - som nog hos skalden väckt djupare känslor - »roade man sig med muntra tillställningar», och där tillbragtes många glada stunder. Sångens konst idkades här. Viktor Rydberg hade själv i yngre år en vacker baryton.

När Carl Simon Warburg återkom till Göteborg 1861 blev Rydberg en allt trägnare gäst i hans föräldrahem, hos handlanden, sedermera riksgäldsfullmäktigen Samuel Warburg (f. 1800 d. 1881) och dennes litterärt intresserade maka Emma Glückstadt. Hans notisböcker från 1860-talet antecknar »många besök» där, framför allt hos »min sjuke vän Simon».

Då Rydbergs kloke pudel, den berömde »Mufti», krafsade på dörren till sjukrummet, visste den sjuke därinne, att husbonden var i antågande och ett glädjeskimmer spred sig över det bleka ansiktet.

Rydbergs umgängeskrets omfattade eljes till en början en krets litteratörer och deras vänner, närmast medarbetare i Handelstidningen. Där var Hedlunds kompanjon, hans kontubernal från Sandvallska tiden, från 1860-tidningens ekonomiedirektör Carl Johan Lindskog, en mäkta originell personlighet (f. 1817 d. 1883) med högst ovanliga historiska, utrikespolitiska, militära och teologiska kunskaper; hans glade medbröder i Tomtebissen, den joviale visdiktaren Jonas Philipson (f. 1826 d. 1891); hans gamle skolkamrat Carl August Sohlman (f. 1830 d.4f 1910), med vem han någon tid var samboende; den fantasirike högst egendomlige romanförfattaren telegrafkommissarien Sigfrid Nyberg (f. 1829 d. 1885) som älskade berätta de vidunderligaste hopdiktade »levnadsminnen», författaren till Sjöjungfruns sagor, den först nyligen avlidne telegraftjänstemannen Vilhelm Bäckman (f. 1824 d. 1911); den akademiskt prisbelönte skalden och läraren Maximilian Axelsson (f. 1823 d. 1884), vars skaldskap rönt uppmuntran av Atterbom, Böttiger, Beskow; den käcke krigaren och poeten Anders Johan Afzelius (f. 1817, död för egen hand 1865), »Afze», en av den Talis Qualiska tidens Lundastudenter som tappert deltagit i danska kriget 1848, en excentrisk man, som då och då vistades i Göteborg; folkskalden Pehr Thomasson (f. 1818 d. 1883), musikrecensenten och tonsättaren Israel Sandström (f. 1824 d. 1880),kamraten från Lundatiden Axel Krook (f. 1831 d. 1893), nu telegraftjänsteman och publicist i Göteborg,

samt av yngre vänner värden på Rubensonska konditoriet, där kretsen brukade samlas, Mauritz Rubenson (f. 1836 d. 1899), sedermera känd som Handelstidningens flygande, vidare den mångsidigt begåvade Leijonskiöld-Oxenstierna (f. 1834 d. 1905), lotssergeant, målare, romanförfattare.

Denna krets sammanträffade ofta i det uppsluppna sällskapet Vargklyftan som blomstrade under 1860-talet.

Men dessutom började Rydbergs umgänge allt mer omfatta personer med vetenskapliga intressen, bland dem det Hedlundska hemmets nära vän, den energiske, säregne men varmhjärtade pedagogen Carl Jonas Meijerberg, en av ivrarna för folkundervisningens utveckling (f. 1816, senare folkskoleinspektör i Stockholm, d. 1903), den högst egendomlige finske kemisten och filosofen August Fredrik Soldan (f. 1817 d. 1885), vilken efter en äventyrlig ungdom som politisk flykting vistades 1858 i Göteborg och där tillhörde den Hedlundska kretsen, innan han 1859 återvände till hemlandet, där han kom att intaga en betydande ställning, en annan finne Anders Chydenius (f. 1833 d. 1896), känd finsk politiker, en kunskapsrik man som 1860-1862 tillhörde Göteborgspressen; skolmän som ungdomsvännen Leidesdorff (till 1860) och brodern Carl August som vistades i Göteborg till 1857.

En krets av vetenskapligt intresserade Göteborgare bildade vid denna tid ett s. k.»diskuterande sällskap» som ursprungligen sammanträffade hos C. S. Warburg. Utom denne, Hedlund, Rydberg och Meijerberg hörde till denna krets den sedermera så berömde politikern och publicisten Carl Herslow (f. 1836) som då vistades i Göteborg såsom lärare och snart övertog Meijerbergs läroanstalt och vilken under åren 1862-1866 tillhörde Rydbergs förtrognaste umgänge, tvenne andra skolman, f. skolrektorn, konsistorienotarien H. A. Lindhult (f. 1817 d. 1884), »en lärd, ädel och frisinnad man», som det heter i Skarstedts herdaminne, vilken på 1840-talet tillhört »det unga Uppsala» och deltagit i redaktionen av Intelligensbladet, och Göthildaskolans överlärare, predikanten vid mosaiska församlingen, magister M. R. Henriques (f. 1813 d. l874), om vilken det sanningsenligt skrevs i en minnesruna i Handelstidningen, att han »med brinnande håg deltog i tidens alla goda strävanden» och att »hans milda och visa ord ofta lödo väckande, manande och styrkande inom större eller mindre kretsar»; vidare den lärde orientalisten, rabbinen d:r M. Wolff (f. 1824 d. 1904), som i sina skrifter om neoplatonikern Filo behandlat ett ämne, vilket stod i samband med Rydbergs dåtida studier, målaren och konstarkeologen, professor Geskel Saloman (f. 1821 d. 1902), den skarpsinnige advokaten och nitiske kommunalmannen, sedermera riksdagsmannen A. Philipsson (f. 1826 d. 1882), en av ivrarna för ett fritt universitet i Göteborg och på sin tid den främste målsmannen i riksdagen för lagstiftningen om gift kvinnas äganderätt, denoriginelle zoologen, intendenten A. W. Malm (f. 1821 d. 1882) och möjligen några flera.

Denna krets och flera densamma närstående bildade ett andligt salt i den stora handelsstaden och välvde vackra planer, som det framför allt blev Hedlunds energi förunnat att sätta i verket. Redan 1861 hade han genomdrivit Göteborgs Musei bildande. Museum nämner honom, å en till hans ära slagen medalj, sin »stiftare och kraftige främjare»; dess utveckling låg honom och hans vänner varmt om hjärtat. Museum följdes snart av »Göteborgs Musei Ritskola», i vilken gryet till en målarskola gömdes, tanken på en fri högskola hägrade vid denna tid som en framtidsbragd, och många andra kulturella spörsmål voro å bane hos denna krets av de andliga intressenas frivilliga skyttekår i den utvecklingskraftiga handelsmetropolen. Där undficks ock tanken att utgiva den ovan omtalade tidskrift, i vilken tidens spörsmål fritt kunde behandlas och som kunde göra den svenska allmänheten bekant med nyare forskningsresultat.

Herslow har om denna klubb bl. a. meddelat mig:

»Vår lilla klubb var verkligen både pigg och trevlig, så länge vi kunde hålla den i sin ursprungliga form. Vi träffades då var lördagskväll skiftesvis hos varandra, debatterade ett av den tillfällige ordföranden, värden för dagen, framlagt, ofta ganska djärvt valt ämne, med bibehållande av diskussionsordning, togo så en enkel supé och pratade sedan vilt i munnen på varandra, i iver och intresse uppväckta av den föregående debatten. Snart började en efter annan, herrar och damer, av våra bekantabe att få vara med som »passiva» ledamöter; det beviljades; i »debatten» fingo de ej deltaga, men i sexan och »folkmötet» efteråt; den långa, tvungna tystnaden hade gjort, att dessa då höllo på att koka över, och som vi reste oss till supé, föllo de över oss, så att vi under

maten och pratet efteråt ej fingo öronljud. Du kan tänka dig, då det avhandlades sådana ämnen som: »kan äktenskapet anses såsom ett för framtiden beståndande institut?» hur vi mådde, då vi sedan råkade ut för fruarna, när dessa äntligen fingo luft för sin indignation. Klubben, som fortsattes även efter Simons bortgång, tog sin död av för stark tillströmning. En jul flyttade man i följd av trängsel sammanträdena till lokal på Börsen. Då var det slut på nöjet. Föredragen miste sin ursprunglighet, blevo gjorda för publik och krystade; en och annan föga sympatisk person hade kommit med, den gamla friskheten och hjärtligheten voro borta, och efter ett par sammanträden drogo vi oss undan. Fjärde sammanträdet på Börsen upplöstes hela sällskapet.»

Rydberg själv bevarade klubbens verksamhet i kär hågkomst. Det var med dess glansdagar i minnet som han ännu i sin ålders höst, i berättelsen »Vapensmeden», skildrade samfundet »Fritt ur hjärtat», där män ur olika trosbekännelser »ägnade sig åt obesvärade tankelekar, men icke åt dispyter, och där man kunde yttra sig oförbehållsamt utan att råka i gräl och klammeri».

Bland Rydbergs vänner från dessa år får ej förgätas den kloke pudeln »Mufti I», som han flera gånger hade för avsikt att biografera, sedan han läst Wundts arbete »Ueber die Menschen- und Tierseele» och om vem han i ett brev skrev:

»Har apostelen Paulus rätt därutinnan att kreaturen sucka med oss och längta från den förgängelse, som deför människans synders skull få bära, och att även de skola undfå »Guds barns härliga arvedel», med andra ord: får Mufti sedan han avlagt pudelskepnaden i en annan värld en annan gestalt, värdigare hans redbara innehåll, blir han en ängel fin med klar panna och strålande ögon och vingar på skuldrorna och hos vilken endast ett par små fina, silvervita, till souvenirer passande ulltappar bakom öronen påminna om hans forna pudelexistens - nåväl, då vet jag, vem jag bland änglarnes skara ber att få utvälja till vän, och kanske blir det då min tur att i de himmelska rymderna leta efter honom, om han beger sig på någon expedition, som han anser mig olämplig att åtfölja. I varje fall: han är en själ, som aldrig besudlats av svek och hyckleri, och vore han än blott ett livat stoft, så böra ur de stoftpartiklarne en gång uppväxa ett saftigare gräs och skönare blommor än ur den mull, som varit en människas kroppshydda och förgiftats av de själviska tankar, som den måst tjäna till verktyg.»

Den trofaste vän, vars lovtal Rydberg här nedskrev, förblev ej länge hans följeslage. Samma år som detta nedskrevs blev han överkörd och lät livet till. Hans husbonde tog sig hans bortgång ganska nära och reste honom en liten minnessten med följande inskrift:

Här vilar hunden Mufti, sin herres trogne vän. Den som aktar trohet skone vården.

Omkring 1862 börjar Rydbergs namn bliva känt i vidare kretsar. »Bibelns lära om Kristus» slog larm om hans namn och en reflexrörelse kom då även hans äldre arbeten till godo. Bibelkritikern Viktor Rydberg var känd för en större allmänhet tidigare än författaren till Fribytaren, Singoalla, Den siste Athenaren och Floradikterna. Och närNy Illusterad Tidning år 1865 innehöll hans bild och biografi, skrev Karl Wetterhoff till slut:

»Och allt detta vill man, att vi skola våga tro om en ung man, som vistas i Göteborg, som skriver på svenska och som vi knappt känna! Från många håll skall väl ett sådant rop ljuda oss till mötes. Men vi svara helt lugnt: Om Viktor Rydberg varit född engelsman, fransman eller tysk, skulle han måhända vara mera känd i Sverige än han nu är, och det vissa är, att avståndet då, som alltid, skulle hos enfalden förstorat vördnaden.»

Emellertid hade Lars Hierta redan förut gripit in och förberett en ny upplaga av den i boklådorna alldeles bortglömda »Siste Athenaren». År 1866 firade denna roman en återuppståndelse och tedde sig då för många som en ny bok. Bland de anmälningar, som nu kommo den till del, var en kritik av den då 24-årige Georg Brandes, som 1866 vid ett besök i Göteborg knutit en flyktig bekantskap med Rydberg och som i danska Dagbladet (2/10 1866) med synnerligt erkännande omtalade denna Rydbergs roman samt även i förbigående yttrade sig om Rydbergs verksamhet som »den kyrkliga teologiens outtröttlige och sanningskäre bekämpare». I Danmark gåve den officiella filosofien ortodoxien en innerlig broderskyss. »Möjligen kan nu,» heter det, »Sverige räcka oss en hjälpande hand, möjligen kan från detta land en förfriskande nordanvind fara hän över Danmark blåsande ned spindelväv och galler.»

Om arbetet självt heter det, sedan kritikern anmärkt den något abstrakta uppfattningen av græciteten och att förf:ns egen röst hördes för mycket genom vissa personer:»Den skänker oss ett galleri av skepnader från dessa dagar, som skall bevaras i läsarens minne, t. o. m. när bokens detaljer längesedan äro glömda, med sådan energi i uttrycket äro de målade. -- -- -- Karaktäristisk är icke blott diktionen, utan hela atmosfären är helt och hållet tidens, ja t. o. m. den lokal i vilken man rör sig är åskådliggjord utan alltför stor bredd.»

Nu utkom också 1865 Singoalla i ny upplaga, dock icke åtföljd av ett par andra noveller, såsom meningen var; likaså utkom 1866, utan författarens medverkan, andra upplagan av »Fribytaren på Östersjön».

Vid ett par tillfällen under dessa år 1862 och 1866 besökte Rydberg Stockholm och var vid det senare tillfället föremål för en offentlig hyllning från skriftställare, konstnärer, vetenskapsmän o. a. vid en för honom hållen fest, därvid bl. a. Lars Hierta och botanikern professor N. J. Andersson höllo tal för honom. Själv motsåg Rydberg, som ägde skräck för allt offentligt uppträdande, »med rysning» denna fest, då han tänkte på nödvändigheten att besvara skålar.

Under sina Stockholmsvistelser sammanträffade han bl. a. med Talis Qualis, med vilken han flitigt umgicks, V. F. Dalman, som han satte särskilt högt, Fredrika Bremer, Blanche, »Lea», Wetterhoff, Sander, Scholander, »en särdeles intressant och originell man, som vad snille beträffar nog står åtskilliga tum högre än de fleste, som vilja gälla för något särdeles i konstens värld», samt, »last not least», författarinnan fru Rosa Carlén, Emilie Carléns dotter, »en helt ung, angenäm och behaglig liten kvinna, hos vilken publikenstår i verklig tacksamhetsskuld för teckningen av Margaretas skära och ljuva bild».

Isynnerhet gjorde Rosa Carlén ett angenämt intryck på honom, och han skriver om henne till vännerna i hemmet:

»I går skulle jag göra en överenskommen kort förmiddagsvisit hos lilla fru Rosa Carlén, författarinnan till »Tatarnes son» m. fl. goda saker, en riktigt liten pigg dam - men kom icke därifrån förr än kl. 12 på natten. De tolv timmar vi voro tillsammans gingo emellertid ganska fort. Jag tror sannerligen, att vi blivit riktigt goda vänner. Hon har ingenting av blåstrumpa i sitt väsen, men är en fint observerande kvinna; talar aldrig lärt och är ej heller särdeles boksynt, men fängslar desto mer med sitt goda, sunda fruntimmersvett och med en erfarenhet, som avsticker på pikant vis med hennes ungdomliga utseende. Vi talade om allt möjligt, ja, vid närmare eftersinnande om saker, varom jag aldrig med berått mod vill tala med någon kvinna, men sättet varpå det skedde möjliggjorde det.»

Ett uttryck för den uppmärksamhet Rydbergs skriftställarskap nu vunnit var den uppmuntran som kom honom till del från Svenska Akademien. Beskow ifrågasatte 1867 i brev till Böttiger - »trots vad de renlärige ha att anmärka mot Siste Atenaren» såsom en stridsskrift mot ortodoxien - om ej Karl Johanspriset borde tilldelas Rydberg, men ändrar sedan förslaget till ett honorarium ur det vittra anslaget; han säger sig dock sakna kännedom om »Atenarens ekonomiska ställning, om han är i behov eller gärna mottager understöd»; på våren 1868 erhöll Rydberg på akademiens förslag 500 riksdaler. Beskows förmodan att ett understöd ur det nämnda anslaget möjligen skullevara Rydberg mindre välkommet, visade sig emellertid grundad. Rydberg anhöll att få återlämna beloppet, då han, såsom framgår av en uppsats i Handelstidningen, icke betraktade det som ett stipendium, en lön från det allmännas sida, utan som ett slags tillfällig allmosa, som till äventyrs kunde lägga band på hans fria verksamhet. Posttidningen sökte dock i en uppsats visa att detta berodde på en missuppfattning av anslagets natur, och efter någon brevväxling blev missförståndet mellan Beskow och Rydberg skingrat. Akademien förklarade sig ej ha rättighet att förfoga däröver för andra gången, anslaget utdelades ju nämligen av K. M:t och Rydberg »förpassade det anonymt åt annat håll». Även år 1869, då Beskow var död, tilldelades Rydberg samma anslag.

*

Under dessa år befann sig Rydberg, såsom redan antytt, ofta nog i djupaste svårmodsstämning, som medförde oförmåga att arbeta, bristande energi till de enklaste göromål, något som i sin ordning ytterligare ökade hans mjältsjuka. Denna svårmodsstämning var tvivelsutan delvis föranledd av erotiska känslor, som gingo mycket

djupt och som även orsakade svåra själskonflikter. Senare tillkommo självsstrider i samband med en förfelad plan att bilda eget hem. Men även plågades han av den ställning, i vilken bibelstriden försatt honom såsom »varg i veum» och såsom utskriken som otroshjälte, nedrivare, materialist, ateist, korteligen,såsom han skrev i ett brev långt senare, »nättopp raka motsatsen till vad han alltid varit».

Stundom när missmodet gripit honom, men han hörde små barnfötter i lustigt tramp springa där ovanpå eller förnam röster klinga ner till honom, då hände det, att plötsligen den disharmoniska stämningen upplöstes; »eremiten» låste upp sin dörr och sprang upp i andra våningen för att berätta sagor eller leka »som ett barn med barn».

Och likaså kunde musikens toner lätta oron hos den »svårmodets son», som själv något år förut sjungit:

»Vart han går, av nattliga moln betäckes himmeln, fågeln tystnar och ängen gulnar, källans sorl förstummas och kalken sluter doftande blomman.»

Hans missmod avbröts dock även av ljusare stämningar, särskilt då han befann sig på sommarfrihet ute i skärgården - isynnerhet märkes en hälsobringande vistelse i Ljungskile 1866, där han prövade på att avsluta en påbörjad översättning av Goethes Faust.

I ett brev till Hedlund under ett besök i Stockholm samma år skildrar han själv sitt lynne sålunda:

»Själv gläder jag mig vid tanken, att jag nästa julafton åter skall befinna mig i din familj, den enda krets, som icke förekommer mig som en ödslig och oeldad hållstuga under en kall vinterdag. Gud, som slösat välgärningar på mig, må förlåta mig detta missnöje med hans härliga skapelse - och felet är säkerligen icke Hans, utan mitt eget, men jag fruktar, att det, trots alla resonementer,är ohjälpligt. Och jag frågar mig ofta med bävan, vart skall detta taga vägen? Alla människor, med vilka jag kommer i närmare beröring, visa mig en oförtjänt vänlighet, hela min levnad är en kedja av mig bevisade välgärningar, jag har intet skäl att hata någon, men stora skäl att tacka många. Jag har således ingen anledning att klaga på någon annan än mig själv. Men denna tanke bereder mig visserligen ingen lindring i sådana stunder, då jag känner mig tillintetgjord. (Ursäkta pjunket!) Avräknade sådana enskilda stunder, vilka, såsom jag hoppas, skola förjagas av arbetsamhet och umgänget med goda vänner, trives jag här i Stockholm rätt bra, att döma av begynnelsen. Då man icke väntar mycket, bliver ens förväntan icke gäckad, men i alla fall skulle jag icke vilja bo här för jämnan. Hellre ett torp i en urskog. Så kommer jag att tycka, så länge jag icke smakat urskogslivet, varifrån jag då torde bedja Herran bevara mig.»

Då Hedlund under Rydbergs frånvaro valts till ledamot av Andra kammaren, lyckönskade Rydberg honom i följande brev den 6 december:

»Du har således nått ett av de stora mål, på vilka ditt strävande varit riktat. Ditt nya kall är förenat med uppoffringar, men i alla fall - lycklig du, som haft ett mål, vunnit det och nu ser nya vid din synkrets att vinna! Lycklig du, som kan så livas av kärlek till fosterland och mänsklighet, att Självet med dess pockande fordringar på enskild lycka måste underordna sig den! Lycklig du, som på din lott fått viljekraft nog att göra fruktbärande de pund som Gud förlänat dig!

Den som nu förmådde vara dig till verkligt gagn, medan du befinner dig på avstånd från din tidning! Det vore m i n ärelystnad. Men även en så billig fordran på lycka, som detta innebär, synes mig understundom vara för stor, då det är jag själv, som skall infria den. Jag gripes allt som oftast av den hemska tanke, att jag nu en gång för alla är en fullständig odugling, och jag stänger mig inne och vrider mina händer av förtvivlan. I bakgrundenhar jag dock ännu den uppehållande tron, att det här är en kris, ur vilken jag skall utgå allvarligare, starkare och ödmjukare än förr, utan önskningar för egen räkning och seende i arbetet min enda glädje.»

Hedlund sökte lugna honom och förklarade att han vore orättvis och obillig mot sig själv; - det vore osant att han saknade ihärdighet och viljekraft, då han i flera år ordentligt skött sin plats i tidningen; väl vore det sant att han i fråga om annat »skriveri» vore oefterrättlig, men det vore nu en gång så, att han icke kunde göra någonting utan att hågen vore med; sådan vore det konstnärliga geniets natur i motsats till den stackars pliktmänniskan.

I ett brev till de hemmavarande skriver Rydberg:

»Fru Stina har alldeles rätt däruti, att det är en skillnad mellan allvar och dysterhet - att ett glättigt sinne låter förena sig med det djupaste allvar. De låta icke blott förena sig, utan där det plikttrogna allvaret trängt till själens djup och blivit en drivfjäder med i alla viktigare handlingar, där blir själen harmonisk och fridfull och strålar ifrån sig en lugn glädje, som verkar välgörande på personens omgivning. Där det verkliga allvaret flyttar in, där kommer den verkliga glädjen snart efter. Leve den, och bort med den hålögda hemska dysterheten! Den senares beskaffenhet känner jag tyvärr av egen erfarenhet. Må jag ock en gång få göra bekantskap med den förra!»

Flera gånger under sin brevväxling i dessa år talar Rydberg om det vittra arbete, som sysselsatte honom under 1860-talet, tolkningen av Goethes Faust, första delen.

Översättningen, ofta påbörjad, lades återåsido; det redan färdiga förstördes, men alltjämt vände Rydberg tillbaka till detta mäktiga skaldeverk, som på honom övade en trolsk dragningskraft. I detta årtionde blev visserligen icke tolkningen fullbordad. Däremot tillkommo nu de djupsinniga och skönhetsfyllda Bilder ur Faust, vilka Rydberg år 1867 offentliggjorde i Ny Illustrerad Tidning, rikt insprängda med översättningsstycken ur det stora skaldeverket, och dem Rydberg några år senare ytterligare utvidgade och omarbetade i icke fullbordad avsikt att utgiva dem som en särskild Faust-förklaring.

Vad som drog honom till detta Goethes skaldeverk var icke ensamt dess dikteriska skönhet. Det var ock, att han i Faust fann något befryndat med sitt eget jag, ej minst i Fausts kval en återspegling av sina egna dåtida själsslitningar. I det föregående har jag anfört en del citat ur de senare omredaktionerna av Bilder ur Faust, där »Faustgossen» i Rydbergs tolkning får rent personliga porträttdrag av honom själv. Och den förtvivlan, den världsleda, den misströstan, den frihetsträngtan, som bemäktiga sig Faust, då han, efter att med glödande flit ha »i grund studerat filosofien och även, tyvärr, teologien», känner sig ha försakat mycket av livets lycka, i det han stängt in sig i en grav »bland stoft och kvalm och dödas ben», allt detta hade nog sin motsvarighet i den svenske skalds bröst som vid denna tid - under fristunder från dagens arbete och själskval - sökte svalka och hugnad än i naturens skönhet, än i umgänget med den tyske mästerskaldens verk.Så finna vi månget drag av Viktor Rydbergs egen dåtida grubblande, kvalfyllda personlighet i hans skildring av Faust. Han skriver:

»Ynglingaåren ligga långt bakom honom, han har genomgått skolan och alla lärdomsgrader, genomforskat alla vetenskaper, är en vittberömd professor, kring vars lärostol en skara vetgirige ynglingar tränges - och det är med denna tysta förtvivlansfulla självbekännelse vi åter finna Henrik Faust.

Det är natten till påskdagen, och fullmånen, som så ofta sett honom lutad över böcker och pergamenter, skiner in genom fönstret lika klar som vid det tillfället i hans barndom, då modern sade till honom: lycklig, lycklig du, som får forska!*

Nu efter år av mödor, som fårat hans panna, blekt hans kind, sugit hans livskraft, är han då äntligen - lika klok som barnet var. Lika klok, men mycket, mycket fattigare. Har forskningen givit honom någon visshet, är det den om all mänsklig kunskaps fåfänglighet, en visshet som han köpt med avsägelsen av livets alla njutningar och med förlusten av sin tro.

Har du eller jag, min läsare, gjort en liknande erfarenhet, så vad återstår oss? Hava vi ägt Fausts glödande kunskapsbegär och skönhetstrånande inbillning för att finna deras fordringar omöjliga att uppfylla, hava vi ägt hans kraft att njuta all jordens högsta lust, men låtit henne obegagnad försina under strävandet efter den sanning, som aldrig låter vinna sig, äro således både våra andliga och våra sinnliga drifter gäckade, när vi med levnadsvägens höjdpunkt bakom oss börja stiga ned mot det tysta djupet - vad är oss då övrigt?

Skola vi, berövade allt, tro, vetande, sinnesfröjd, tillgripa självmordet, det hastigt avgörande, eller, för anständighetens skull, det långsamma självmord, som består uti att tömma den förtvivlans kalk, varje dröjande dag räcker oss?

* I omarbetningen heter det: »I de vises skrifter och i skapelsens bok skall du möta svaren på dina frågor.»Nej, sacrebleu, det återstår en annan utväg: att taga skadan, så gott ske kan. Ut i förströelsernas virvel att dränka där

vår sanningstrangtan! Tömmom lustans bägare vid Orcus' rand, innan vi störta ned till skuggorna att där håna författaren till livets farce!

Dock, huru ömkligt även detta att njuta med slappade livsandar, att tungfotat jäkta efter fröjder, som föraktligt vända anletet från oss, och kasta sig i den strålande ungdomens famn! Och dessutom - vi känna alltför väl, att vi icke kunna bliva vår gäckade kärlek till det sanna och eviga otrogne, att vi aldrig kunna upphöra blicka upp till den himmel, som bedragit oss. Hava vi en gång gripits av denna olycksaliga kärlek, skola vi förakta lustan, även då vi vila i hennes armar. Epikuri svin, som aldrig skådat stjärnorna, må, välbelåtet grymtande, låta sig bortleda av vällustens sminkade sköka; de stackars människobarn, som fått något av örnens längtan, men ej hans vingar, dö hellre på klippan med ögat mot solen.»

Förvisso är det något av en vingbruten örns självbikt i denna bild av Henrik Faust.

I teckningen av Mefistofeles (i första »bilden») karaktäriseras dennes artskillnad från den vidunderlige Beelzebub, från den sublime, djärve Lucifer och från avgrundsplebejerna, »avgrunds-hydet» av råare djävlar, som »när de besöka jorden ej duga till annat än att plåga månadsrasande och fara in i svinahjordar». Mefistofeles är åter den kalle, cyniske, kvicke, världsvane satan. Studiet av »djävulens historia» hade skänkt Rydberg blick för genusbegreppets differentiering.

Dråpligt är kapitlet om Wagner, den andelösa lärdomens och bildningshögfärdens målsman. Här har Rydberg nedlagt allt sitt hat till det akademiska kälkborgeriet och skråsinnet. Såsominledning därtill lämnas den skildring av skoltvång och lärdomstorka, vilken i omarbetad skepnad från 1870-talet anfördes å sid. 27.

Den sista »bilden» utgöres mest av översättningsprov - Fausts och Wagners vandring samt Mefistos besök hos Faust.

Det var meningen att fortsätta Faustbilderna i samma blad. Särskilt Margaretabilden var med otålighet väntad av utgivare och allmänhet. Men Rydbergs stämningar växlade, och detta arbete sköts åt sidan.

Två gånger återupptog han det. Ena gången 1872, då språket omarbetades till »nysvenska», och andra gången 1875-76, efter fullbordandet av den stora översättningen, då han sysslade med en fortsättning av dessa »Bilder». Men till tryckpressen nådde de icke.

*

Kyrkomötet 1868.

År 1868 invaldes Rydberg till sin egen överraskning såsom lekmannaombud av Bohusläns norra valkrets i det första kyrkomötet; det skedde på lotten och under stor splittring bland elektorerna. Inom stiftets schartauanska kretsar väckte händelsen fullkomlig förskräckelse och betraktades som en överrumpling, vilket den väl i viss mån också var. Jag minnes mig ha läst ett brev från Pontus Wikner, som då vistades i Foss pastorat, vari han skildrar den bestörtning, som grep vissa lager av befolkningen, när valet där blev bekant;man rent av framställde Rydberg såsom Apokalypsens vilddjur och ansåg världens yttersta stund vara slagen, då själva det rättrogna Bohuslän kunnat välja en slik man.

Valet blev också överklagat av lekmän som härvid likväl gingo prästernas ärenden, man påstod att Rydberg såsom stående på hedendomens grund icke vore valbar till ett svenskt kyrkomöte och begärde att valet skulle upphävas. Emellertid blev valet beståndande.

Hans verksamhet i kyrkomötet torde å ena sidan knappast hava motsvarat de djärvt spända förhoppningarna hos dem, som väntade en ljungande »reformator» och »agitator», men å andra sidan icke heller ha bekräftat farhågorna hos dem, som i honom sågo en kristendomsfiende.

Inom kyrkomötet nämner han bland sina meningsfränder alla dem, för vilka han hyser särskild sympati, bl. a. rådman Björck, hans granne på stiftsbänken - professor Carl Gustaf Malmström, den liberale bruksägaren Gustaf Ekman, general C. M. Björnstjerna, bruksägaren och publicisten Johan Wahlström samt professor Sigurd

Ribbing, till vilken sistnämnde han till en början stod något tveksam. Men även till motståndarna kom han personligen i vänligt förhållande. Han skriver bl. a. hem:

»I går utdelades bland prenumeranterna inom kyrkomötet ett häfte av Teologisk Tidskrift, innehållande en häftig uppsats mot mig av doktor Landgren. I dag har biskop Beckman kommit med sitt genmäle till mig i särskild broschyr. Landgrens scriptum börjar argsint ochslutar med - en ursäkt för det bittra skrivsättet. Jag hade knappt genomögnat hans opus, förrän jag gick till honom och i vänliga ordalag påpekade, att han skrivit mindre honett. Han tycktes bliva något generad över denna min öppenhet, men fann sig snart och sade: »Jag beklagar, att jag skrivit ovettigt, jag har tyvärr icke Beckmans förmåga att skriva humant.» Därefter gick jag, allt under sittande session, till Beckman, som emottog mig på det hjärtligaste och presenterade mig ett exemplar av sin broschyr, beklagande även han, att han på ett ställe varit bitter, vilket jag fann mycket naturligt, då jag själv skrivit i översittareton emot honom. Du behöver endast se sid. 67 av hans avhandling, för att finna, att han velat göra mig rättvisa. Samtalet mellan honom och mig gjorde å ömse sidor gott; han förklarade, att han naturligtvis icke kan lämna den ståndpunkt, han med övertygelsens värma fasthåller, men att han tillika erkände, det mitt uppträdande på den kristologiska forskningens område bör ha verkat gott även för ortodoxien, som är alltför benägen att förgäta, att nya testamentet företrädesvis framhåller »herren och mästaren», icke »andra personen i gudomen».

Rydbergs mera betydande inlägg i kyrkomötets förhandlingar utgjordes av hans motion om prästeden (jmfr Saml. Skr. XIII: 223), i vilken han framhåller den heliga skrifts auktoritet över de symboliska böckerna, vadan eden på dessa borde ersättas med löften, i vilka den heliga skrifts auktoritet framhölles, samt hans uttalande om bibelkommissionens översättning, hans enda mera stridbara uppträdande, där han särskilt angrep bibehållandet av de understuckna orden i I Joh. V: 7, 8, »tre äro de som vittna», ett angrepp som vållade en reträtt från kommissionens kvarlevande ledamöter Torén och Melin, som medgåvofelet; Rydbergs uttalande framkallade emellertid ett häftigt svar från professor Warholm; Rydberg understöddes av Malmström, Ribbing och Björck. I de följande förslagen har stället utelämnats och från ultraortodoxt-schartauanskt håll har man skyllt denna »förödmjukelse» på Rydberg.

Under kyrkomötet emottog Rydberg en inbjudan till en fest i Uppsala, som avhölls å Uppsala Gille den 8 oktober och där tal höllos till hans ära av representanter både för ungdomen och lärarkåren. Dagen efter tog han inträde i den uppsaliensiska studentorden S. H. T., där bl. a. Måns Månsson bragte honom sin hyllning i ett kväde, där det hette:

»När trött du dig kämpat mot fördoms makt, din vilostad här du har. Här skola vi smycka med rosors prakt de skråmor som törnet skar; ty glädjens barn, fast fullt av respekt, vill svalka pannan ljuvt med sin fläkt och tror sig liksom veta bot för taggen i lejonets fot.»

Beröringen med den uppsaliensiska ungdomen, vars yppersta representanter hyllade honom såsom sin fanbärare, utgjorde för Rydberg en uppmuntran, varav han väl var i behov. Han, den ensamme, som varit så nära förtvivlan och som trott sig misskänd och förkastad, fann sig buren på sympatiernas våg av en frisinnad, varmhjärtad ungdom, och hans sinne vann härav en hälsosam föryngring. Denna uppsalavistelse levde hos honom i kärt minne.Riksdagsmannatiden.

Året därpå 1869 blev Rydberg ånyo kallad till ett offentligt uppdrag. Hedlund hade undanbett sig återval till andra kammaren, och de »ledande» inom Göteborgs samhälle hade - för att undvika valet av en representant för det kommunala missnöjet och för skråväsendet, som framträdde under liberal förklädnad - slutligen enat sig omi att i Hedlunds ställe uppsätta hans närmaste man på byrån. Under dåvarande mycket naiva valförhållanden utsågs Rydberg till riksdagsman med 615 röster. Med synnerlig glädje gick han icke till representantkallet.

Vid sin ankomst till riksdagen 1870 var han allt annat än vän till lantmannapartiet, vars ställning i kulturfrågor och tullfrågor syntes honom tvivelaktig; han bevistade först ett sammanträde bland de nyliberala där han hade vänner som Nordenskiöld och Gumaelius, men fann att man här mindre »lede av grundsatser» utan mest utgjorde ett kotteri av malkontenter och ärelystna, som ville gälla som partichefer. Den första riksdagen slöt han sig i stället till »intelligenspartiet».

Sitt jungfrutal höll han den 16 februari 1870 i en fråga, som låg honom varmt om hjärtat, nämligen om rätt för bekännare av annan lära än den rena evangeliska att inneha befattning i statens tjänst, och för bekännare av annan lära än kristen protestantisk att vara valbar till riksdagsman. Talet (meddelat i Saml. Skr. XIV: 374) utgår frånfrågan om man ville hylla bekännelsetvångets eller bekännelsefrihetens grundsatser, och Rydberg såg i frågans utgång ett prov på om dagen bleve nederlagets eller segerns för den kristliga frihetens och det civiliserade samhällets sak. Eljes uppträdde han föga vid denna riksdag.

Ett sammanträffande 1870 med Karl XV skildrar han i brev till H,edlund mycket livfullt:

»Stockholm 6 april 1870.

- - I söndags hade jag så att säga ett äventyr. Jag var bjuden till kungen, spisade middag där i sällskap med åtskillige storgubbar samt ledamöter av Första och Andra kamrarne och ämnade just efter väl intaget kaffe begiva mig mina färde tillika med de andra gästerna, då en kabinettskammarherre underrättade mig, att kungen ville, att jag skulle stanna kvar. När vi blivit ensamme med hovuppvaktningen, tog H. M:t en punschbutelj i hand och anvisade mig en annan - men jag tog försiktigtvis i stället en sodavattensflaska - varefter vi, högstdensamme före och jag efter, marscherade in i det ryktbara hörnrummet i entresolen, där han har sin atelier. Där anvisade han mig en bekväm stol, fyllde mitt glas, räckte mig en cigarr, tände med högstegen hand en sticka och räckte mig den, varefter han började tala - om vad? Jo, först om militärfrågan, i vilken diskussionen slutade därmed, att han, stötande mig med pekfingret för bröstet, ropade: »Pip! Jag visste nog, var jag har dig!» Därefter om politik i allmänhet, varunder han uttalade sig häpnadsvärt frispråkigt, om än icke uppriktigt, och gav mig förtroenden, vilkas värde torde vara tvivelaktigt, men som jag likväl lovat icke yppa. Allt detta var emellertid endast förspelet till det egentliga samtalet, som rörde - vill du tro det? - hans hjärteangelägenheter, hans förbindelser med Evas släkte, hans åsikter om kvinnan, hans felsteg och hans svärmerier. Och svärmisk visade han sig ännu i högsta grad. Jag kan icke neka,att han under de två timmar detta samtal räckte visade en älskvärd sida av sin karaktär, vars tillvaro jag icke anat. Knappt ett spår av cynism, men desto mer av en överspänd poetisk uppfattning. Reflexionerna och hjärte-utgjutelserna omväxlade med uppläsandet av poemer. -- -- -- Under samtalet glömde jag aldrig, att jag hade kungen framför mig, men jag tror på samma gång, att jag visade takt däruti att jag icke var det ringaste ceremoniös och kruserlig, ty det hade ej passat för situationen. Jag minnes efteråt, att jag, livad av konversationen, mer än en gång steg upp från min stol och stod kraftigt orerande framför hans. Cigarrer och punsch konsumerades väldeliga, det senare dock i försiktiga partier av mig själv. Slutligen blev förtroligheten så stor, att han erbjöd sig visa mig sina dagböcker, där han nedlagt sina »innersta tankar och känslor», men nu var det långt lidet på kvällen, och det överenskoms, att detta skulle ske först sedan han kommit tillbaka från Norge. Blir det av - vilket jag icke önskar - så har han vänt sig till en person, som ej skall missbruka hans förtroende, även om jag ej kan uppskatta detta förtroende så högt eller känna mig därav så smickrad som om jag visste, att han valde dem, för vilka han så öppnar sin själ. Har han haft den egennyttiga beräkningen att vinna en anhängare vid kommande voteringar, så har han däri misslyckats, men däremot har han verkligen avvunnit mig en tillgivenhet av det slag, att jag aldrig skulle kunna bli ond på honom, ty älskvärd är han med alla sina svagheter och snedsprång. I parentes vill jag tillägga, att jag begagnade ett tillfälle att varna honom för en viss taburettaspirant, varvid jag fick ett svar, som var i hög grad karaktäristiskt. Dock nog härom. Det var »ett äventyr», och det är allt. Jag ångrar emellertid icke, att jag begav mig till den där middagen, ty dylika saker äro roliga att erinra sig.»

När Rydberg uppreste till lagtima riksdagen 1871 var hans ställning till partiernaej obetydligt ändrad. Handelstidningens tyskvänliga ställning under fransk-tyska kriget - varom mera längre fram - hade föranlett skarpa hugg mellan denna tidning och »intelligensorganen» i huvudstaden, som alla stodo på franska sidan, och detta torde i ej ringa mån ha medverkat till att Rydberg vid ankomsten till huvudstaden 1871 intog en spänd ställning till dessa kretsar och deras meningsfränder.

Avgörande för hans förändrade politiska hållning var dock försvarsfrågan, där han, i likhet med Hedlund, var en avgjord motståndare till det kungliga förslaget och på denna grund kom att intaga en ställning vid sidan av

bönderna, en ställning, som under riksdagens lopp blev allt intimare.

Förhållandet var, som bekant, att Adlercreutzska regeringen med Abelin som krigsminister under intrycket av de stora krigshändelserna 1870-71 åter framlagt ett försvarsförslag som gick ut på indelningsverkets bibehållande i orubbat skick, med undanskjutande av den kamerala sidan om lindringar i voteringsbördan men med beväringsövningarnas utsträckande till 82 à 90 dagar.

Mot detta förslag var Rydberg avgjord motståndare och höll, visserligen med uteslutande av en påtänkt präktig inledning, däri han tog den svenske bonden i försvar, ett tal (meddelat i Saml. Skr. XIV: 371) vari han anslöt sig till kammarens majoritet som yrkade indelningsverkets försvinnande inom 15 år, och där han företrädesvisbehandlade frågans militära, ej dess ekonomiska sida; han talade ock varmt för de uppväxande ynglingarnas övande i vapnens bruk, men uppträdde vid ett senare tillfälle mot några ledande lantmän, som av denna hänsyn ville minska beväringens vapenövningar till 60 dagar. Rydberg tillhörde den majoritet av 106 röster, som från intelligenspressens sida fick åtnjuta mycken smälek.

Vid denna riksdag hade han eljes säte i det första tillfälliga utskottet, som företrädesvis brukar behandla undervisnings- och andra kulturfrågor.

På hösten 1871 ägde urtima riksdag rum för försvarsfrågan, då Abelin ånyo framlade sitt förslag. Rydberg stod nu fullständigt i lantmannapartiets fylking, även om han ej direkt tillhörde partiet, och invaldes, mycket mot egen önskan, i det särskilda försvarsutskottet där han visserligen kände sig såsom en »Saulus bland profeterna med den skillnad att andan icke kom över honom och han profeterade icke». Han tillhörde den hälvt av utskottet som med lottens hjälp avstyrkte bifall till det kungliga förslaget och påyrkade allmän värneplikt med indelningsverkets upphävande. Han uppträdde icke i debatten. I ett brev till tidningen yttrar han bl. a.:

»De av enskilde motionärer framställda »lindringsförslagen» skola icke medföra sin avsedda verkan att spränga majoriteten, som fordrar indelningsverkets avlyftning. Detta ord avlyftning har efterträtt det vid förra riksdagen gängse ordet avlösning. Detta är betecknande för ställningen och stämningen. Man erbjöd för några månader sedan en avlösning, man erbjuder henne ännu. Men fortsattes det hårdnackade motståndetmot en ekonomisk reform, varförutan en tidsenlig ombildning av vårt försvarsväsen blir omöjlig, skall den stund icke vara långt avlägsen, då man fordrar indelningsverkets upphävande utan ersättning och ser sig om efter statsmän med mod att genomföra en princip, som alla moderna rättsstater erkänna för riktig och vid tillfällen sådana som detta tillämpat på genomgripande sätt i en den möjligast jämna fördelning av försvarets ekonomiska börda.

Det är en ekonomisk omöjlighet att grunda en varaktig och ändamålsenlig arméorganisation på den gamla förvittrade grundvalen, det är desslikes en moralisk omöjlighet, ty detta indelningsverk - det har nu blivit klart för mången som hitintills ej sett det - är hatat av Sveriges allmoge, som med fog eller ej betraktar det som en orättvisa och ett minne av det förtryck och den nesa han en gång lidit under privilegierade klassers välde; det är slutligen en militärisk omöjlighet, ty utanför konungens rådkammare finnes knappt en högre officer med studier och auktoritet, som anser, att man genom antagandet av kungliga förslaget skulle lyckas erhålla ett mer betryggande försvarsväsen än det närvarande.»

Vid 1872 års riksdag valdes Rydberg till ledamot av konstitutionsutskottet och deltog som sådan dels i en anmärkning mot konungens rådgivare för ett beslut, som lade tyngre börda på rust- och rotehållare genom sänkande av åldersgränsen för rekryt, dels i arbetet för tryckfrihetsfrågans lösning där han jämte Hierta och Bergstedt tillhörde en särskild subkommitté. Särskilt låg honom om hjärtat avskaffande av kvarstad för annat än uppenbart upproriska och osedliga skrifter och vidare för ett förståndigt ordnande av ansvarighetssystemet, då det vore obilligt att en bevisligen oskyldig tidningsutgivare skulle straffas menförfattaren gå fri. (Jmfr Saml. Skr. XIV: 391.) Genom första kammarens envishet att vidhålla en del amendement, i hopp om återremiss, kom förslaget i andra kammaren att falla och frågan avfördes för mer än en mansålder från dagordningen.

En försvarsfråga, vari Rydberg uppträdde var den om friköpningsrättens avskaffande.

Rydberg hade vid denna riksdag ännu skarpare understrukit sin samhörighet med lantmannapartiet. Hans

uppfattning framgår av några rader i ett tidningsbrev:

»Onekligt är, att det innevarande riksdagsskedet, som kastat ljus på många förut mörka punkter i denna gruppbildning, kommit partierna att bättre förstå sitt eget och varandras skaplynne. Det s. k. intelligenspartiet, som i början framstod söm en förening av hovsamt liberale, med klarare åsikter i ekonomiska frågor, har efter hand tagit skaplynnet av ett rent ministeriellt och byråkratiskt parti, som med få undantag finner allt vad regeringen äskar gott, aldrig oroar henne med fordringar på hushållning med statens medel, sätter ett avgjort motstånd mot en avlösning av det gamla privilegieväsen, som ännu kvarstår på det kamerala området, och visar blindaste misstro mot den stora och i sitt innersta väsen löftesrika rörelse, som 1865 års representationsförändring nödvändigt medfört: den svenska odalmannaklassens politiska återuppståndelse med vad däruti innebor av krav på folklig bildning på fosterländsk grund.»

Dessa senare ord peka på den stämning och det vidgade syftemål, vilka förmådde Rydberg att ansluta sig till vad han älskade kalla »folkpartiet» i andra kammaren. Han och hans vänner där hemma hade just vid denna tid närmat sig danskaoch norska frihetsmän av folklig riktning, närmast grundtvigianer.

Själv stod Rydberg under sin riksdagstid närmast en grupp av yngre bönder, vilkas mest framstående män torde varit skåningarna Ola Anderson (då i Nordanå, senare i Burlöv och Malmö) samt Anders Persson i Mörarp. De satte högt värde på honom, och den förre har i brev till mig framhållit, hurusom Rydberg i rätt invecklade riksdagsfrågor hade en stor och klar syn på tingen och stod självständigt för sin mening samt visade klar framtidsblick. Själv yttrade Rydberg i ett brev långt senare:

»Jag har som riksdagsman under mitt umgänge med Sveriges bönder påträffat - bredvid en ur omständigheterna väl förklarlig och naivt framträdande realism och affärsmässig uppfattning av världen - en så högstämd andlig folknatur, en så avgjord benägenhet att väga och avgöra allt med moraliska vikter, en så fin blick för det tomma i vissa 'bildningsformer' och så mycken vördnad för den verkliga bildningen samt därtill så mycken hängivenhet för fosterlandet, att jag alltid kommer att betrakta detta som huvudvinsten från mitt offentliga liv. Jag hade mina bekanta och mina skötevänner i det andra lägret, men jag fick mina hjärtevänner inom en liten krets av yngre allmogemän. Jag spelade ingen roll bland desse senare, var icke det centrum, kring vilket de samlades. Oftast teg jag och åhörde deras samtal, men gick dock med större tillfredsställelse från deras samkväm än från ämbetsmännens, bland vilka jag ofta, trots olika politiska meningar, var en 'firad' vän.»

Vid nyvalen 1872 undanbad sig Rydberg återval oaktat det icke saknades uppmaningar, särskilt från gamla kamrater att han åter måtte åtaga sig uppdraget. Journalistisk glansperiod 1869-1875.

Språkrensningssträvanden.

Året 1869 betecknar ett uppsving i Rydbergs produktion, som till en början gjorde sig gällande på det journalistiska området. Rydberg, som vid 1860-talets mitt känt sig så nedstämd, utvecklade på detta fält under åren 186Q-75 en rik verksamhet, och denna tid kan, även i avseende på halten, med fog kännetecknas såsom hans journalistiska glansperiod.

Det var dels politiska ämnen, dels mera uppseendeväckande tilldragelser på det offentliga och kulturella livets områden i utlandet, dels slutligen språkfrågan, som härvid företrädesvis sysselsatte hans penna.

Hans politiska intressen, alltid livliga, fingo ny näring genom deltagandet i riksdagsarbetet; men framför allt kallade tidens stora världshändelser honom ut i striden. Rydbergs politiska uppsatser voro på sin tid mycket beaktade, ehuru de delvis gingo stick i stäv mot stämningen i de tongivande kretsarna, ty de gällde fransk-tyska kriget, och den position, som Handelstidningen här VIII.

Resan 1874. -- »Romerska Dagar.»

Redan 1858 hade det ju varit på tal, att Rydberg skulle företaga en utländsk resa med sin vandringskamrat från samma år Bernard Fleury. Då var Grekland det mål som lekte i hågen. Därav vart intet. Den nedtryckta sinnesstämning, som behärskade Rydberg under större delen av 1860-talet, höll tanken på dylika företag fjärran.

Men med den nyvaknande levnadslusten omkring 1869 vaknade åter resehågen. Nu var det fråga om Suezkanalen och Afrika, men så kom valet till riksdagen och avbröt för några år alla slika funderingar. Först på nyåret 1874 sattes den länge påtänkta färden i verket.

De närmaste anledningarna till att resan då kom till stånd voro troligen rent yttre, dels sysslandet med konsthistoriska ämnen under polemiken med Dietrichson och dels - så egendomligt det kan låta - hans samtida runforskning och det osanna ryktet om att en gammal runhandskrift skulle finnas i Barberiniska biblioteket i Rom. Ty till Italien styrdes nu kosan. Medlen lämnades av tidningen, och Rydberg ärnade skriva resebrev.Hedlund, som i detta fall var en något tvivlande Thomas, bad, att han i allt fall skulle flitigt underrätta familjen med några ord om var han hölle hus, och lade, då han kände Rydbergs svaghet att icke kuvertera redan skrivna brev, en hel hop kuvert med adress till sig själv i hans koffert.

I allt fall blevo meddelandena till hemmet ganska ojämna, men de avsända breven lämna likväl en god inblick i Rydbergs liv på resan. Även finnas anteckningsböcker kvar med små korta notiser, mest av konsthistorisk art.

Över Jönköping, Malmö, där vännen Herslow besöktes, och Köpenhamn gick kosan direkt till Paris, dit han anlände den 14 januari. Rydberg var redan på förhand intagen emot Frankrike, alltsedan fransk-tyska krigets dagar; kom därtill, att vädret var otrevligt och dystert - och Paris bör ju ses i solsken - och att han ej kunde studera som han ville i Bibliothèque Nationale, så förstår man, att han blev i misshumör. Därom vittnade också de tre, för övrigt mycket intressanta brev - Strövtåg i Paris - som han hemsände till Handelstidningen (jmfr Rydbergs skrifter VIII, sid. 229 o. f.). Det som mest intresserade honom var Louvren, besöken i arbetarekvarteren och ett besök i protestantiska kyrkan, där han hörde Pressensé predika; han prisar dennes vältalighet och särskilt hans uttalanden om den teoretiska materialismen, varmed hans predikan denna gång sysselsatte sig, men utan att nedsjunka till »okvädinsord mot otron, vilka äro den andliga oförmögenhetens vapen».I privatbrev till vännerna i hemmet från Paris klagar han över anfall av hemsjuka och ensamhetskänsla.

Det var meningen att han skulle sammanträffat med sin vän från 1858 Bernard Fleury, men de råkades icke.

I slutet av januari for Rydberg vidare över Lyon, Nizza, Genua och därifrån till Tiberstaden. Till Rom - de antika och medeltida minnenas Rom - hade han framför allt trängtat. Och staden svek icke hans förväntningar, utom i ett enda avseende - biavsikten med hans resa: att leta reda på det där runmanuskriptet, som skulle finnas i Barberiniska biblioteket.

Han avreste sjövägen från Genua till Livorno den 4 februari och anlände till Rom nästa dags morgon.

Ett par dagar senare skriver han hem:

»Rom den 7 februari 1874.

Käraste vänner Sven och Stina!

Sedan tre dagar är jag i Rom. Väckt av solsken och fågelsång - ty jag har utanför mina fönster en trädgård, mellan vars pinjer jag ser Maria Maggiores och Lateranens domer - har jag under dessa dagar från kl. nio f. m. till fem e. m. varit oupphörligt på språng för att se härligheterna, som vinka mig från alla håll och som ha det enda felet att vara för många och för fängslande var för sig.

Ja, detta är sannerligen en storstad! Rom har övertygat mig därom, att en stads storhet vilar på andra grunder än folkmängd och utsträckning. Ni kan icke tro, huru glad jag är över att hava lämnat Paris och vara här. Endast under den första dagen gjorde Paris ettstorartat intryck på mig. Därefter vart jag allt mer led vid de paradklädda, men intetsägande Haussmannska gatorna, och sedan jag sett det märkligaste där, riktigt trängtade jag därifrån. Arbetarekvarteren, de protestantiska gudstjänsterna, Buttes Chaumont, Venus från Melos och ett par tavlor av Raphael - det är allt, som jag från Paris kan vårda i ett kärt minne. -- --

Jag kan icke skildra, vad jag njutit av mina vandringar i Rom. Jag började med att larva av till nordligaste delen av staden, till Monte Pincio, som bjuder på en praktfull utsikt över Rom med dess hundratals kyrkor och minnesvårdar, över Villa Borghese, Sabinska bergen, Soracte o. s. v. (Du, Sven, minnes Horatii »Vides, ut alta

stet nive candidum Soracte».) Själva Monte Pincio är en lustgård, smyckad med allt vad konsten och en sydlig natur kan åstadkomma för att intaga och tjusa. Bland palmer, pinjer, lagrar och myrten, bland springvatten och bland bildstoder av Italiens frihetshjältar och skalder tillbragte jag där en god del av förmiddagen. Det märkligaste är, att all denna prakt framträder så älsklig och anspråkslös, utan avsikt att slå världen med häpnad. När jag lämnade Monte Pincios Eden, fann jag vid nedgången till Piazza del Popolo en Hygiea, som i en latinsk inskrift manar dem, »som äro trötta av studier eller göromål, dem, som ej vilja brytas av sorgen, att stiga in i denna trädgård, för att finna vila, själslugn och vederkvickelse». Det hjärtliga i denna inskrift ger en försmak av vad man får till skänks, när man följt uppmaningen.

I mitt tycke slår Piazza del Popolo Place de la Concorde alldeles ur brädet, såväl genom sin arkitektoniska skönhet som än mer genom det brokiga folkliv man där ser. Därifrån styrde jag kosan till S:t Peterskyrkan, för att taga en förberedande överblick av jättetemplet. Torget därutanför gör, åtminstone till en början, ett mäktigare intryck än kyrkan, vars ofantliga måttförhållanden döljas av en mindre lycklig anordning i det inre. Det har sagts, att Mikael Angelos kupol är »Pantheon, lyftupp i skyarne». Men själva Pantheon, Agrippas skapelse, överraskar och tillfredsställer vida mer.

I går och i förrgår genomströvade jag en mängd torg, gator och gränder, där folklivet var särdeles roligt att åse. Från Forum Romanum, där grävningarna fortgå, och från Colosseum, där man likaledes gräver, kan jag hälsa. Likaså från Trajanus' pelare med hans undransvärt uttrycksfulla reliefer, en historisk berättelse i sten. Men om detta och varjehanda märkligt, som jag här kan få se, skall jag skriva brev till Handelstidningen litet längre fram, sedan jag hunnit sansa mig.

I Genua hade jag under min korta vistelse mycket trevligt. Jag gjorde en båtfärd kring den ståtliga hamnen och strök länge omkring på de särdeles livliga gatorna.

Vad jag hitintills sett av italienarne har gjort ett gott intryck på mig. De äro mer högvuxne, vackrare och föra sig värdigare än fransmännen och äro i sitt sätt mot främlingar utmärkt hygglige och grannlaga. Kvinnorna äro kvinnligare och männen manligare än i Frankrike. - -»

Genast efter mottagandet av detta brev skrev Hedlund:

»Ditt första brev från Rom - det var en fröjd! Det anade mig, att en av de mäktigaste dragningskrafterna i Rom var Barberinis bibliotek. -- -- -- Jag tror och fröjdar mig av fullt hjärta åt att du skall hava gjort denna resa till gagn för hela ditt liv. Det syntes tvivelaktigt från Paris, men nu visar det sig annorlunda.»

Hedlund hade förvisso rätt. Runmanuskriptet fann visserligen Rydberg icke, och det lär ej finnas i Barberiniska biblioteket, men resan vart av betydelse för hans framtida utveckling. Vistelsen i Rom föryngrade honom och väckte nya andar till liv.

Med otrolig flit studerade Rydberg från morgon till afton Rom och dess minnen. KarlWetterhoff, gammal Romafarare, var honom en nyttig cicerone vid hans första vandringar. Med Björnson, som då vistades i Rom och på utresan sammanträffat i Göteborg med Hedlund och Rydberg, plägade han dagligt umgänge, och den norske skalden har givit en livfull skildring av hans första Romadagar i följande brev till Hedlund, dagtecknat den 15 februari 1874 och här med brevskrivarens tillåtelse meddelat:

»Nu lidt om Rydberg og bare om Rydberg. Han kom her for en 6-7 dage siden - naturligvis sjöveien, når man vænted ham landveien! Han var seks dage i Rom uden at ane, ät vi var her, og kom rent tilfældig i kundskab derom hos konsulen. Han havde dengang ikke sögt en eneste skandinav! Han kom herop til alles urimelige glæde. Han vilde naturligvis gå straks 'for ikke at forstyrre mig', og ænnu havde han ikke engang spurgt efter eder. Da jeg så fortalte ham, at jeg havde fåt brev fra dig dagen forud, brast han ud: 'Nå du? Er der noget galt på færd?' 'Nej, alt udmærket,' svarte jeg forundret, hvorpå ænnelig sanheden kom frem, at han havde bildt sig in, at hele huset eller en del af huset var styrtet; nogle döde, andre dödssyge - kort sagt: han kunde næsten ikke komme op vore fire trapper af frygt for at noget skulde stå galt til hos Hedlunds, og han turde ikke spörge, da han kom in, og da vi intet sagde, vilde han gå igen, ti så var der noget vi vilde dölge for ham! Bagefter blef hans glæde

storarted, og så begyndte spörsmål og fortællinger med en livlighed som ikke kunde være större!

Han sad på et dyrt hotel, og det förste vi gjorde var naturligvis ät löfte ham ud af dette over i et privat logis. Han og jeg travede afsted for at söge, og da vi fant et udmærket, men noget dyrt, var vi ænda så forsigtige at gå tilbage til Karoline*, som uden vort vidende også havde

* Fru Björnson.set efter logis, forat få sanktion, för vi slog til. Nu bor han i de fræmmedes hoved-strög, i gaden Capo le Case 43, secondo piano, i to udmserkede rum hos ærlige, fortræffelige mænnesker. Da jeg förte ham på et tratorie for ät spise, glædede han sig som et barn, ti han havde bare spist på table d'hôte og havt 'tråkigt och dyrt'. Jeg förte ham næste eftermiddag i et simplere, hvor karnevalsgæsterne kom, og han blev ænnu gladere. Om kvælden i et osterie, hvor der var skandinaver, og hans glæde blev ændelös - og dagen efter havde han hovedpine. Kvælden derpå, da han skulde gå tidlig hjæm forat tage sövn efter hovedpinen, kommer et uskyldigt dansk mænneske til at nævne noget om Nordens partistilling, og fölgen var naturligvis, ät Rydberg og han blev gående på gaden til morgentimen. Igår traf jeg ham i hans logis, kl. 7 kvæld, upåklasdt, forstæmt, ulykkelig, uden at have spist den hele dag. Hvad var det? Jo, han havde forsögt ät skrive en korrespondance, og det havde ikke gåt.

'Hvad må Hedlund tro om mig?'

'Hedlund var 'förtjust' i dine to foregående brev, og får han ingen oftere, så klager han ikke. Ham er hovedsagen, at du er ved godt 'lynne' og drar nytte af din tour.'

'Säger du det? Tror du det?'

'Ja vist, kom nu og klæd på dig og gå ud på et osterie.'

'Nej du, nej du!'

'Kom nu! Der er min hustru og en svensk vaker 'skulptörska' og en vaker dansk dame.'

'Men der er vel ikke flere?'

'Jeg ved pokker, hvad der er, men kom nu!'

Han gjorde da et meget omhyggeligt toilette, som ændte med at han ejede intet lommetörklaede. Han ledte i sine skuffer, og sin kuffert igennem: intet!

Der ringtes.

'Når kommer vadskerkonen tilbage med signorens töj?'

'I morgen.''Men signoren har intet lommetörklæde! Kan signoren låne et her?'

'Med stor förnöjelse!'

Datteren i huset kommer höflig ud med et lommetörklaede, men i samme stun fant signoren sit eget lommetörklaede - bag i sin egen lomme!

Ät höre ham tale italiensk er en særskilt förnöjelse. Han sænder först ud nogle lange, lange toner, derpå et ord, så ätter nogle lange, lange toner, atter et ord, og atter de lange, lange toner, og dette ikke piano men forte, fortissimo, og ler de andre, så ler han og generer sig ikke i mindste måde, ja han kan tværtom komme i det fortræffeligste humör derved, især når han opdager, at de latinske ord som han brugte forstås stråks. Under sådane scener kommer hele hans naturlige ælskvaerdighed muntert fræm.

Alle de forslag man gör ham er også allesammen udmærkede; men da jeg kænner ham og ved at bagefter han kan angre stærkt hvad i öjeblikket behagede ham, så må jeg være meget försigtig med hvad jeg foreslåer. Hans beskedenhed (blygsamhet) er komisk. Han tror altid, ät vi hæmter ham for ät göre ham en hidtil uhört velgærning. Har han moret sig, takker han os som om vi havde spillet orgel for ham, og så kan det måske just være ham som har været den morsomste i hele sælskabet, ti han har jo i almindelighed meget ät fortælle, men især nu efter rejsen. Det er næmlig mærkvaerdig hvad en sådan blindbuk stuper oppi! Han tåler til hvem det skal være, fransk,

latinsk, italiensk, han går afsted efter et slæt kart, men kommer overalt fræm og har stor legemlig styrke til at holde ud de længste marscher. Han finner alle mænnesker elskværdige; han kom igår i stærk kamp med en pietistisk præst fra Norge; han var skarp, men fant præsten udmaerket.

De böger af ham selv, som du har lagt i hans kuffert, kommer han hjæm igæn med, allesammen. 'Usch', siger han bare han ser dem. Er der nogen bog borte, så er det dem som jeg har taget. Han læser ikke enavis uden aldeles tilfældig. Men da jeg bragte ham Handelstidningen, som han på forhånd aldeles ikke vilde læse, så blev han dog glad, og nu bagefter vil han have mere! Han vil svært gærne se alt vakert, og deriblant også vakre damer, men kommer du til at give ham et spörsmål, så glæmmer han at se sig om efter dem, og kan gå forbi det vakreste uden ät se det. Denne bemærkning vil jeg slutte med; ti den er egentlig den mest karakteristiske for hele hans rejse i hele dens tilfældighed. Men jeg vil dog lægge til, at pludselig vågner erindringen om, at 'dette eller dette har jeg forsömt', og så sætter han afsted den naeste dag aldeles alene, og hans lærdom og kunskap sætter ham istand til i et öjeblik at fatte og föle mere en andre efter dages studier, så rejsen i hvert fall vil give ham et overordentligt udbytte. Det er sant: da jeg fant ham, var han kommen i den vane at give alle de tiggere han traf. Her i Rom er dette en dyr fornöjelse: ti der er vel nogle tusen, som stadig forfölger den fræmmede. Han beundred den rolige made, hvorpå jeg gick dem förbi eller igænnem deres flok, som om dette var min egen opfindelse; men da jeg gjorde ham opmærksam på, ät så gör allesammen untagen han allene, så blev han meget forundret: 'Säger du det?' sagde han og standsede. Siden har han vaeret bedre. - Æn som han ælsker eder!» - - -

Ungefär samtidigt skriver Rydberg:

»Rom den 17 februari 1874.

Jag kunde aldrig tro, förrän jag fick se det, att Rom skulle vara så alldeles efter min smak. Det enda som litet nedtrycker, är att här finnes så mycket att se, att åratal icke skulle förslå för att ordentligt betrakta det. De fleste svenskar, som komma hit, lida under en månads tid av luftstrecket och gå hängsjuka. Hitintills har jag däremot, Gud ske lov, varit alldeles frisk och hoppas, att så skall fortfara.

Kan trevnaden medverka till att hålla hälsan uppe, så är det verkligen ingen fara. Jag vet icke huru detkommer sig, men jag tycker, att jag här är eder mycket närmare än i Paris. Också ser jag här så mänga ansikten, som genom uttrycket påminna om Stinas och tösernas därhemma. Människorna här äro så mänskliga och med alla sina fel och olater så snälla, okonstlade, tillmötesgående, hyggliga och vackra, att jag riktigt gläder mig däråt. Jag hade under karnavalen, som slutade i går, det rikligaste tillfälle att studera folklynnet i sin uppsluppenhet, ty så gott som från morgon till kväll var jag i det tätaste folkvimlet, strykande omkring i alla gator och gränder, och det förekom mig som om jag var omgiven av lekande barn och kvittrande sångfåglar. Tusentals upptåg, men icke ett enda ont ord, icke en enda häftig åtbörd! Okända människor föllo varandra i famnen och jublade. Tamburiner, cittror, glädjeskri och dans. Det dansades kring Trajankolonnen, på Spanska trappan, på alla torg. Föräldrar voro ute med alla sina små, ofta utstyrda i domino eller kostymer. Till och med de allra minsta, burna av ammor, hade, festen till ära, sockertoppsmössor, längre än de själva. Det var riktigt lustigt och riktigt gemytligt. Sent på kvällen - efter klockan tio - gick jag in på osterior, för att se, huru där såg ut. Vid ett af dessa tillfällen påträffade jag Björnson med fru och åtskilliga skandinaviska damer vid ett bord med vinflaskan framför sig och fick där en plats vid sidan av dem och njöt i fulla drag av det jämlika, glada folklivet, i vilket barnen, följda av sina äldre fränder, intaga ett icke ringa rum. Säkerligen bidrager även detta till att giva festen i all hans yra och uppsluppenhet den prägel av takt och anständighet, som jag fann överallt. Roms gator, där kyrkor, palatser och kojor av enklaste slag omväxla med varandra, äro, liksom dess folkliv, särdeles målande och en riktig ögonfägnad, sedan man sett de enformiga och åtminstone för mig tråkiga Haussmannska boulevarderna i Paris. Och minnesmärkena från forntiden sedan! Vi hava nu under karnavalen haft regn och rusk - utan att detta avkylt munterheten - men när solen skiner från den härliga blå himmeln,vilken fröjd det skall vara att då åter få vandra på de minnesrika ställena och att från Kapitolium eller Aventinska berget eller Janikulus skåda ut över Kampagnan och de av sånger firade bergen!

Ja, tack, käre Sven, för att du förde mig hit. Först här har jag haft roligt av min resa. Det var bra, att jag var i

Paris, för att riktigt känna motsatsen mellan där och här.

Ännu har jag ej haft tid att titta i en italiensk grammatik, men med latinska glosor och teckenspråk kan jag för dessa lättfattande människor göra tydligt till och med huru jag vill hava en soppa lagad, och det vill säga mycket. Mycket och löjligt bråk har jag dock med min uppasserska, »Petronella», emellanåt, när jag vill sända henne ett ärende. -- -- --

Rom den 20 mars 1874.

Käraste Sven och Stina!

I dag försöker jag lyfta en tung sten från mina axlar, ty jag sätter mig ned och skriver till er. Länge sedan hade jag velat göra det, men tanken på tidningsbrev har alltid kommit emellan, och sedan jag gjort fruktlösa försök att hopsätta sådana, har jag missnöjd och nedslagen kastat pennan ifrån mig, i hopp att nästa dag hava bättre lycka. Och så har dag efter dag gått. Känslan av denna ouppfyllda korrespondensplikt och mina fruktlösa försök att i Barberiniska biblioteket få reda på runmanuskripten hava kastat mörka skuggor över den annars så njutningsrika tid jag tillbragt i Rom.

-- -- -- Vad Barberiniska biblioteket vidkommer, har jag nu tröttnat att kämpa mot den likgiltighet, lätja och misstänksamhet jag rönt av bibliotekarien därstädes, en gammal präst, mycket mjuk och förekommande i sitt sätt att vara, men alldeles omöjlig att komma till rätta med i sak. -- -- --

Har jag svikits i detta hopp, så har dock Rom i övrigt överträffat allt vad jag väntat. Aldrig skall jagglömma de sköna stunder jag här haft, synnerligen i början, då jag ännu tyckte mig hava tid och gott tillfälle att skriva korrespondenser till tidningen och då känslan av ouppfylld korrespondensplikt icke nedtyngde mig, såsom nu är förhållandet. -- -- --

Rom har annars det med sig, att man känner sig mer förtjust med varje dag. Här är så mycket att se, att jag ej haft tid att läsa; men allt eftersom jag återser ett historiskt ryktbart ställe, vakna hos mig allt flere minnen av vad som där tilldragit sig, och allt eftersom jag gör mig förtrogen med konstskatterna, ser jag allt bättre deras skönhet och deras sammanhang med kulturens utveckling eller tillbakagång. Så komma härtill naturens lockelser med tavlor av majestätisk eller mild stämning, och jag kan icke se mig trött på dessa blånande bergshöjder, denna ödsligt storartade kampagna, dessa härliga lundar och trädgårdar, som kransa Rom. Därtill kommer, att folket är gott och trevligt att umgås med, och att här råder bland massan även en politisk-moralisk stämning, som jag tycker om, och som yttrar sig så naivt och vackert i till exempel hennes kärlek och beundran för »il giusto homo», »den redlige mannen», folkets vanliga namn på Garibaldi. I förrgår var jag med Björnsonska familjen och Anker (från Sagatun) ute på Kampagnan. En mil från staden togo vi in i ett lanthus och funno där, målat å väggen av bondens egen hand och på högst primitivt sätt, Garibaldis porträtt (med krona på huvudet!) mellan två kvinnliga bilder, som skulle föreställa Italia och Roma. Över porträttet stod, som vanligt, skrivet »den redlige mannen». Vid återkomsten till staden var det första vi fingo se ett hus, dekorerat med italienska färgerna och över dem i ett öppet fönster en marmorbyst av Garibaldi. Det var nämligen Josefsdagen, Garibaldis, namnsdag. Bredvid bysten tittade ut det allra täckaste lilla flickansikte.

Nu har jag fått ett brev från Sven, som jag inom några dagar skall besvara. Din godhet mot mig, käre Sven, rör mig djupt. Varje ord i ditt brev andas så djup tillgivenhet. -- -- --Rom den 17 april 1874.

Käre Sven!

I morgon bittida lämnar jag Rom, icke utan saknad, ty de dagar jag här tillbragt räknar jag till de lyckligaste och mest minnesrika i mitt liv. I morgon far jag till Neapel, för att som hastigast se museet därstädes och leva ett par dagar i Pompeji. Därefter hemreser jag över Florens och Venedig, där jag väl torde inträffa under någon av de sista dagarna i maj. -- -- --

Jag är fulladdad med minnen och små studier på egen hand från den antika konstvärlden, ty ehuru min tid här varit alltför knapp för att inlåta sig på allvar med de trolska tingen, har jag dock dragit största möjliga vinst av

varje dag och nästan av varje timme, och därigenom har jag varit i stånd att se mycket och ofta återse vad som mest fängslat mig. Men följden härav är, att jag för att varda kvitt denna ungdomskärlek, antiken, som jag nu, så att säga mot min vilja, förnyat bekantskapen med, måste skriva en liten samling skisser, när jag kommer hem. Men tror du, att de praktiske göteborgarne kunna hava ringaste lust att läsa något slikt? Vad fråga de efter Juno och Afrodite, Antinous och Psyke? Lyckligtvis har jag till deras förfogan något, som även i en köpmansstad kan finna läsare, nämligen ett kapitel om de romerska kejsarebilderna, med återblick på de pikantaste sakerna i Roms kejsarhistoria, samt ett annat kapitel om legenderna rörande Petrus och Paulus i Rom, i vilket jag får tillfälle att skildra mycket av de märkligaste tavlorna, som det forna och det nuvarande Rom har att bjuda på. Nästan med tungt hjärta säger jag nu farväl till den härliga staden, där jag skiftesvis njutit av naturliv, folkliv och konstliv, där Albanbergen med sin romantiska natur, Kampagnan med sin stolta ödslighet, de vänliga människorna i folkkvarteren, de minnesrika byggnaderna och till sist den ur marmorn utgångna, tysta och ovanskligt sköna befolkning, som har sitt hem på Kapitolium, i Vatikanen och i den krans av villor, som slagit sig kring staden,sammansmälta i min själ till ett helt av någonting, som man kan känna, men ej omtala. Gud ske lov, att jag varit här! Enligt en sägen skall envar, som druckit av Fontana Trevis vatten, längta tillbaka hit. Men »vattnet verkar det visserligen icke».

I morgon afton torde jag vara i Neapel, där livet är ett helt annat än här, och där man efter en flyktig blick på en strålande natur och ett för rasande skrikigt och illa uppfostrat människosläkte kan styra sin kosa mot norr. Emellertid är det Neapel och särskilt de neapolitanske lazzaronerne som förse Italien med folkvisor, åtminstone en om året, som under några månader idkeligen sjunges, tills hon är alldeles utsliten. Under den tid jag varit här har »romerska senaten och folket» levat på en neapolitansk visa, »Palombella», som kom hit under karnavalen och sedan dagligen varit hörd, och nattligen därjämte, så att man verkligen får för mycket av Palombella.

Det är eget att se med vilken blandning av förtjusning och förakt de lugne och värdige romarne åhöra en liten uppnäst och oförskämd neapolitansk trubadurpojke, då han med hatten eller hättan på skulten av ett svartlockigt huvud sjunger till gitarren sina visor, som ofta lägga en krydda av lätt vemod på lättsinnet, som alltid är temat i variationerna.

Nu måste jag packa och göra upp min räkning.

-- -- -- Jag vill i varje fall stanna några dagar i Berlin, vars gipsmuseum, det rikaste i världen, kan giva mig en repetitionskurs av vad jag i skulpturväg skådat här. -- --

Berlin, 16 maj 1874.

Broder Sven!

-- -- Måtte nu allt stå väl till, när jag återkommer hem. Ledsnaden över att jag ej kunnat förmå mig skriva brev till tidningen har tillintetgjort all brevskrivningslust över huvud och varit den onde genius, som plågat mig under hela tiden. Och likväl tror jag mig hava gjort tidningen en tjänst med att ej tillsända henne epistlar omsaker, som icke det ringaste roa göteborgarne. När jag kom in i de romerska museerna och kyrkorna, vaknade en länge kvävd kärlek till konsten och konsthistorien, och jag fastnade med all min hug i det studiet. Frukten härav varder väl en bok, men vad skulle jag under detta studium skriva om? Vad nöje kunde jag skänka de läsare, som i tidningen vilja läsa nyheterna för dagen och på sin höjd betraktelser över dem, med att uppduka för dem långa spalter om kejsar Hadrianus' konststrävanden eller om Monte-Cavallo-bilderna eller om Antinous-idealet? I den mån jag nalkas norden, har nu denna lust för konsten åter dunstat bort, men den nyttan har jag haft av studiet, att mina tankar städse varit upptagna av någonting värt att tänka på och att jag haft ett arbete att undangöra, ett program för dagen, nar jag om morgonen gått ut. Men med allt detta och med all den outsägliga fröjd jag njutit i Italien, har jag dock aldrig kunnat bortjaga den demon, som viskat till mig, att Rubenson eller Lagerberg skulle med en sådan resa gjort dig större glädje än jag förmått. I känslan härav har jag ej ens kunnat skriva enskilda brev, och sålunda har jag nu förskräckligt länge varit utestängd från alla förbindelser med hemmet.

Om åtta dagar är jag väl åter i Göteborg. Får jag ett vänligt mottagande av er, då jag åter är under taket av n:o 12

Östra Hamngatan?»

Ett par små anteckningsböcker vittna om huru väl Rydberg använde sina dagar. De äro fulla av studienotiser från de italienska museerna, byggnaderna, minnesmärkena - här och var en och annan reflexion, som pekar på hans tankar att framdeles omsätta dessa notiser i uppsatser, men dessutom också av klagomål över att »försöket att skriva ett tidningsbrev gick klent».354 VIKTOR RYDBERG

Efter hemkomsten var Rydberg som en ny människa. De rikaste författareplaner började sjuda i hans inre: reseskildringar, konsthistoriska bilder, romaner, dikter, Faustöversättningen, filosofiska uppsatser. Vad skulle han icke allt nu utföra, blott tiden räckte till!

Närmast gällde det att tillgodogöra sig resans minnen. Redan den 22 februari, då han i härligaste väder strövade på Palatinen, hade han nedskrivit i sin anteckningsbok: Varför ej utföra tanken att skriva om Paulus i Rom? Svaret gav han själv några månader senare, då han i Handelstidningen den 13, 20, 26 juni samt 4, 11, 18 och 25 juli införde Romerska sägner om apostlarne Paulus och Petrus, vilka samma år utgåvos i bokform på Alb. Bonniers förlag. I förordet sade författaren sig ha funnit dessa kyrkliga arvsägner på sin väg utan att söka dem, och han bjöd dem till allmänheten i den form, vari de på ort och ställe framträdde och som ej ägde den ädla och flärdlösa skrud, vilken tillkomme de äkta skapelserna av folkets inbillningskraft, utan tedde sig ungefär så som den efterrafaelska konsten uppfattat apostlagestalterna.

Det är dock icke blott som en återför-tal ja re av de romerska sägnerna som Rydberg här uppträder; han har skänkt sin prägel åt framställningen; det är den bildade resanden, som berättar sägnerna och därvid skjuter in sina egna meddelanden och reflexioner.

Utvikningen om Vergilius i första sägnen är i det avseendet betecknande. Rydberg, som justkort förut i en polemik angripit karaktärsteckningen i Vergilii berömda Aeneid, har här återgått till sin ungdomssympati för skalden från Mantua, »vilken fyllt hans gossedagars inre värld med vackra och storartade bilder», och tecknar ett känsligt porträtt av den blyge, älskvärde sångaren, som av medeltiden betraktades såsom en siare om Messias och som en välgörande och människoälskande trollkarl.

Berättelsen om »Simon undergöraren» är byggd på de gamla traditionerna från de första århundradena efter Kristus; de senare forskningarna ha, såsom ovan nämndes på tal om Klementinerna, gjort troligt, att Simon Magus egentligen ingen annan är än hedningsaposteln Paulus, sådan han uppfattades å judekristet håll, och Rydberg omtalar själv i slutanmärkningarna till dessa sägner, att i Klementinerna - den judekristna skriften - Paulus' högre läror till någon del läggas i irrlärarens, Simon Magus', mun. I Klementinerna är det ock Petrus, och ensamt han, som är Simon Magus' motståndare. Hos Rydberg är det i enlighet med senare sägner båda apostlarna, som genom sin bön orsaka Simons fall. Skildraren av Medeltidens magi dröjde med en viss förkärlek vid trollkarlen Simon och hans ikariska himlafärd.

Ett särskilt älskvärt tycke äger kapitlet om Priska och Pudentiana - om de urkristnas trohet.

Under det att sägnen om Nero och hans omvända älskarinna förefaller en smula »gjord», äga åter de båda sista kapitlen, om apostlarnas fängelseoch död, en både religiös och poetisk innebörd. Det är i dessa sägner givetvis mera poeten än den kritiske forskaren som har ordet. Med pietet för de höga minnena har Rydberg sökt leta reda på de fantasiklängväxter, som slingrat sig kring den späda historiska stammen om apostlarnas vistelse i Rom, och under det han vandrade på den jord, som trampats av dem, och andades samma luft och skådade samma syner som de, har han älskat att drömma omigen de sägner, vilka troende sinnen spunnit om urkristendomens höga skepnader. Härvid är han - såsom en Romakännare och sägenkännare som Henrik Schück anmärkt - »vida mera skapande poet än man av hans företal skulle förmoda». I sig själva voro de tämligen torra lokallegender som väl under renässansen fått något av den verkliga sägnens fyllighet och kraft, »men i stort sett är det dock Viktor Rydberg själv som för diktningen erövrat detta stoff».

*

Men även större arbeten än dessa »sägner» skulle Rydbergs resa framkalla. Anteckningarna i hans små

notisböcker tydde på, att talrika konsthistoriska ämnen sysselsatte hans tankar. De yppersta frukterna av resan voro också de konstpsykologiska uppsatser, som under åren 1874-1875 meddelades i Svensk Tidskrift.

Tidigast kom uppsatsen om Den meliska Afrodite, hans »käraste minne från Paris».

Man förstår lätt, att ett problem som Venus'från Milo skulle locka en forskare, vilken älskade lösa vetenskapliga gåtor och som besatt två viktiga förutsättningar härför: skarpsinne och fantasi. Den stolta stöden i Louvrens bottenvåning, som med sina avhuggna armar nästan synes ännu mer skön än om hon vore frisk och färdig, är ju nämligen en konstforskningens sfinx, som med sin gåta gäckat mången forskares lärdom och fyndighet. Denna sfinx hade bland konstdomare till yrket ännu icke funnit sin Odysseus. Då borde ju en lekman kunna få tälja, huru han förfor, »för att kunna skåda bilden som ett helt».

Och så tillkom den lilla uppsatsen om Venus från Melos, vilken överraskade läsarna såväl genom framställningssättets behag som genom det originella greppet på ämnet. I nästan novellistisk ton berättar Rydberg om fyndet, ger en livfull, romantiserad skildring av den franske konsularagenten Brests ängslan, att någon skulle komma honom i förköpet, då det gällde att förvärva den härliga Venusbilden, och av de minor och kontraminor, som lades för att ej stöden skulle råka i furst Nikolaki Morus's, ögrekernas härskares, hand. Därefter skildras i lika lätt, följetongstrevlig och dock i språkligt avseende marmorren stil stödens inträde på Louvrens museum, huru de franska museikännarna döpte henne och gåvo henne Praxiteles till fader och hurusom vidare inskriften på fotstället eskamoterades bort för att ej äventyra Praxiteles' äganderätt.

Och efter denna inledning kommer Rydberg till det, som för honom utgör sakens kärna: svaret358 VIKTOR RYDBERG

på frågan, i vilken handling man har att tänka sig den armlösa gudinnan.

Vad slags Afrodite har konstnären velat framställa? Ty Afrodite är ett artbegrepp, som omfattar alla slag av kärlek och som sträcker sig över det omätliga området från den himmelska Afrodite till Venus Vulgivaga.

Rydberg söker »fortsätta den avbrutna melodien i hennes egen ande».

Han vill sätta bildstoden i samband med den jord där den är funnen. Så gör han bilden till en personifikation av Melos - en M e lo s Afrodite; ty den himmelska Afrodite var Melos' skyddsgudinna, representerande kärleken till frihet, ära och fosterland; liksom Pallas kunde föreställa Athen och Minerva Rom, så föreställde hon Melos. Och han ger en poetiskt-historisk förklaring av denna sin uppfattning; han ser i Afro-dite-Melos den förkroppsligade helleniska frihetskärleken och han tolkar i klingande hexametrar den första Tyrtaeiska stridselegien, som han sedan begagnat i Dexippos:

Härlig är döden, när modigt i främsta ledet du

dignar,

dignar i kamp för ditt land, dör för din stad och

ditt hem.

Och han tänker sig denna Melos Afrodite liksom Brescias vingade Victoria hållande en sköld något lyft av båda armarna från sin vilopunkt på knäet och vänd så, att dess inskrift - envanlig företeelse å helleniska sköldar - riktades mot åskådarna.

Denna Rydbergs första uppsats å det konsthistoriska fältet väckte såväl genom idéns sinnrikhet som framställningens konst, vilken var ämnet värdig, den största uppmärksamhet. Även de, som icke delade åsikterna, måste erkänna, att »se non è vere è ben' trovato».

Mycket gladde honom att en konstforskare av Julius Langes rang tyckt om uppsatsen.

Den välvilja, varmed Afrodite-uppsatsen mottogs, manade Rydberg att fortsätta. I anteckningsboken för 12 mars 1874 hade han nedskrivit följande rader:

Ansikten att skildra:

Gassar, Augustus, Tiberius, Kaligula, Klaudius, Nero, Otho, Vitellius, Vespasianus, Titus, Trajanus, Hadrianus, (här Antinous' inflytande), Markus Aurelius, Antoninus Pius, Caracalla och Geta, Julianus, Konstantinus, Markus Aurelius.

Av dessa tilltänkta »ansikten», som det ursprungligen varit författarens mening att skildra i sammanlagt tre eller högst fyra uppsatser, utfördes åren 1874-1876 de sex första i »Svensk Tidskrift» under titeln: Romerske kejsare i marmor. Hugskott och intryck från Roms museer. Långt senare offentliggjordes Markus Aureliusbilden.

»Jag håller nu på med Romerska kejsarbilder» - skriver han i oktober 1874 till tidskriftens ene redaktör Harald Hjärne. - »Utgångspunkten för skildringarna är naturligtvis imperatorernes stöder ochbröstbilder, deras yttre människor, sådana konsten återgivit dem, och jag sysslar med deras inre människor, tecknade rätt eller galet av hävdatecknarne, endast så vitt som dessa jaka eller neka deras yttre. Även denna avhandling är hållen i följetongsstilen och avsedd som lättare läsning ovanpå 'köttmaten' i Svensk Tidskrift.»

Den författare, som närmast tjänat Rydberg till förebild och sporre vid utarbetandet av dessakejsarbilder, var den utmärkte litteraturhistorikern Jean Jacques Ampère, son av den världsberömde fysikern (född 1800, död 1864). Denne, en varm vän av Tocqueville samt teoretisk republikan, hade efter Napoleon III:s statsstreck lämnat fäderneslandet och bosatt sig i Rom. Här hade han författat sin »L'histoire romaine à Rome» och dess fortsättning »L'empire romain à Rome» (delvis postumt utgiven), i vilka arbeten han, med utgångspunkt från Roms monument, i en sällsynt spirituell och levande framställning, som dock tagit färg av hans inbitna hat till imperialismen, sökt ur dessa monument rekonstruera Roms historia. Härvidlag kom han stundom in på de skildrade personernas porträttbilder och sökte ur dem finna sin uppfattning av deras karaktärer bekräftad. Det är detta som Rydberg närmare utför - delvis i strid mot Ampères uppfattning - i de »ansikten», han väljer att skildra.

Hans och Ampères politiska åskådning är i mycket densamma, men de läsa stundom olika meningar ur de ansiktstyper, konsten mejslat av Roms Cæsarer.

Rydbergs första artikel, som omhandladeCæsar och Augustus, förelåg färdig i november 1874.

Ampère hade trots sin kärlek till folkfriheten bländats av Cæsars storhet och förklarat, att hans enda fel, det som kostade honom livet, var, att han ville kallas »konung» och därmed satte fåfängan i ärelystnadens ställe.

Rydberg är mera benägen att läsa karaktären ur Cæsars föga sympatiska anletsdrag. Han hyser i grunden motvilja mot den store fältherren. Han ser i den åldrade Cæsars kolossalstod i konservatorernas palats icke en kornblixt av det snille, »som med ljungeldar splittrade Galliens och Germaniens härar, krossade Pompejus' krigarfrejd, störtade fristaten och tillintetgjorde återstoden av romersk dygd», icke en skymt av den älsklighet, vilken hos den unge som den gamle Cæsar intog motståndaren, icke hans skönhetskänsla eller storsinne. I detta benhårda anlete skönjer han blott räknemästarens snille, endast ett samvete, som ej viker för stora brott, när de skänka en tron, endast den lidelse, varmed »månskenshjässan» hotade stadsboarnas hustrur.

Den avoga stämningen i Rydbergs kyliga, delvis spefulla teckning av den store romerske fältherren - idealet från skolbänken - berodde i främsta rummet därpå att han i denne republikens baneman och kejsardömets grundare såg urbilden för alla folkfrihetens svekläggare, den som »gav lagens helgd olällkligt sår, då han lånade åt brottet lyckans och snillets förledande skönhet».

Rydbergs avoghet mot det andra franskakejsardömets Cæsar har kastat sin slagskugga även på den romerska republikens kullstörtare.

Vida mera sympatisk tecknar han - och även detta i motsats till Ampère - bilden av Augustus.

Ampère ser företrädesvis i honom Napoleon III:s föregångare, och i det han tecknar en vrångbild av Augustus, polemiserar han medvetet mot härskaren i Tuilerierna.

Rydberg kan ej ur Augustus' drag läsa det låga sinnelag Ampere där velat finna.

Han kan icke se det falska, om än det sluga, och han påminner om att den galliske hövding som ville störta Augustus i ett bråddjup hindrades därifrån av det milda i hans ansikte. Vad som intager Rydberg för Augustus är framför allt hans borgerliga dygder, och gent emot Gibbon och Ampère vill han icke i dem endast se en yttring av kejsarens förställning och skrymteri. Rydberg tror till och med, att Augustus beundrade republiken, älskade hennes minnen och sökte bevara fristatens dygder inom det nya väldet. »Mången furste har trott sig god republikan, så snart det icke kom i fråga att upprätta republiken.»

»Jag har hängt mig upp på 'Tiberius', som intresserar mig, och därför skrivit utförligare om honom än jag hade ämnat,» heter det i brev till Forssell på nyåret 1875. Den andra artikeln, omfattande Tiberius och Kaligula, intogs i tidskriftens andra häfte för detta år. I det brev till Hjärne som åtföljde manuskriptet uttalar författaren:

»Då du läser dem, så glöm icke, att jag ej vill, att de skola gälla för annat än 'hugskott och intryck'. I skildringen av Tiberius har ännu ingen lyckats, allra minst gör jag anspråk därpå. Allt vad jag önskar är, att skildringen må vara läsbar.»Tiberius är för Rydberg varken den hyena, vartill en del skriftställare velat göra honom, ej heller det fromma lamm, som t. ex. möter i tysken Adolf Stahrs »äreräddning».

Rydberg uppfattar Tiberius företrädesvis som den lärde teoretikern, ämnad till något gott, men av en inre ond ande, misstankens och en dyster världsuppfattnings, så småningom förd över till grymhet, hårdhet och hat, med valspråket: »Jag håller en varg vid öronen.» Vargen har som bekant korta öron, och Tiberius ville icke släppa taget.

Framför Tiberius skulle en gnostiker - menar Rydberg - »kunnat gripas av känslan, att Demiurgen i eonernas verkstad ämnat denna ande till ett ärans käril, men för ett ohjälpligt fel i hans själsgry - liksom Michel Angelo, då marmorn visat sig felaktig - kastat mejseln och överantvardat honom åt vanäran.»

Kaligulas mörka bovlynne karaktäriseras såsom sedlig idioti. Dock var han för ingen del ett dumhuvud.

»Var råmärket står emellan vanvettet och brottet, är ännu en outredd sak, ehuru varje dag kräver en lösning av frågan om tillräkneligheten.»

De båda sista bilderna i den julisk-klaudiska ätten läto vänta på sig.

I ett odagtecknat brev - från våren 1875 - skriver han till Hjärne:

»Under någon tid ha håg och arbete varit så vända på min översättning av Goethes Faust, som jag ville ha avslutad, att 'kejsarbilderna' fått ligga nere, och det kostar mig mången ansträngning att låta spänna mig från detena lasset, sedan det väl kommit i gång, för att taga itu med det andra, som en tid stått stilla och sjunkit ner i egna hjulspår. Vis inertiæ.»

Förrän han tog itu med de nämnda kejsar-bilderna skrev han emellertid sin Antinous-uppsats, och först fram på våren och sommaren 1876 fullbordades tre artiklar om Nero och Klaudius.

I strid mot den kronologiska ordningen blev Nero först avslutad, enär den intresserade Rydberg mest. I april 1876 var den avsänd till Svensk Tidskrift.

Först i augusti blev Klaudius färdig.

»Jag sänder dig nu den sista kejsarbilden, nämligen Klaudius» - skriver han vid denna tid till Borchsenius som skulle översätta den för Det nittende aarhundrede. »Jag uppsköt med denna figur så länge, emedan det var intet som lockade mig att skildra honom. Emellertid måste det ske för att få samlingen av de julisk-klaudiska kejsarporträtten fullständig.»

Trots dessa författarens egna ord, synes mig Klaudiusbilden vara en av de intressantaste och betecknar törhända höjdpunkten i psykologiskt avseende. Klaudiusstoden i Vatikanens rotunda är för Rydberg en åldrad Hamlet, och han framkastar den vågsatsen, att Shakspere läst om och tänkt på Klaudius, då han diktade sorgespelet om danaprinsen.

»Ett sorgligt ungdomsliv vid ett hov, som tvang dem båda att hyckla vanvett, var gemensamt för båda. -- -- -- Ett

obeslutsamt liv i tomma drömmar, tyngt av vemod över viljans svaghet och någon gång genomkorsat av stora uppsåt. Det var den unge Hamlets liv och det var den gamle romerske imperatorns.»Lika litet som Ampère vill Rydberg tro på den stupida enfald, varmed historien och folkuppfattningen - såsom ofta fallet är, då det gäller bedragna äkta män - utrustat Messalinas mer än vanligt hornbekrönte make.

Med fin förståelse liknar han honom vid en våra dagars facklärd, som med kärlek fördjupar sig i de minsta enskildheter i sitt ämne. Detta hämnar sig i hans regering.

Rätt »con amore» skildrar Rydberg Nero. Och här utvidgas ramen betydligt. Porträttbilderna spela en underordnad roll i den utförliga karaktärsstil, som ägnas åt denna dystra och gåtfulla världshistoriska skepnad. Allra minst nöjer sig Rydberg med att som Ampère förklara de två slagen Nerobilder - de feta, mera välvilliga och de magra, elaka - därav att de förra visa den Nero som vunnit det eftertraktade bifallet, de senare den Nero som gäckats. Hans Nerostudie är en omfattande psykologisk analys med en »fabula docet» för samtiden.

Den unge Nero är i Rydbergs framställning i det hela rätt sympatisk; hans uppväxtår erinra - sådana Rydberg skildrar dem - i flere avseenden om en svensk konungs. När det t. ex. talas om huru han med en fyndig osanning söker reda sig ur spelet, då han gjort sig skyldig till någon förseelse, och om de vältalighetsrön, dem tänkespråks-svarvaren Seneka slösade på honom, men som gjorde »föga verkan», vem kommer icke då att tänka på Gustav III och Tessin? Eller följande passus: »Den livlige gossens själ kunde spegla allt ädelt, men så som spegeln gör det, utan att bilden ens på ytan lämnar ett spår. Njöt han av föreställningen om en man,som ödet ej kan böja, så var det emedan den skepnaden borde taga sig ståtlig ut på koturnen.»

Stoikernes lära var dock ej nyttig för den yngling, som var välvillig mot alla och känslig för allas lidanden så länge det icke kostade möda att vara det, men som här fick höra, att det är svaga ögon som tåras, när andras drypa. Stoikerne, som förkunnade mänsklighetens broderskap, fäste föga eller intet värde vid ömsinnet såsom sådant, de sågo ej på den sköna naturgåvan, endast på den sedliga förtjänsten. Men för den, som icke känner till den senare, kan det vara vådligt att lära missaktning för den förra. -- -- --

Rydberg, som ej vill söka vit-tvätta ett av historiens olyckligaste negerbarn, vill dock ej rätt tro på allt ont som säges om den unge Nero, framför allt ej, att han bar skulden för Britanikus' död. Neros grymhet är vorden ett ordstäv; men den grymhet som njuter av andras smärtor var honom främmande, liksom en Kaligulas bovlynne eller vanlig hämndkänsla. Han kunde tvärtom vara överseende och förlåtande, när det kunde ske utan fara eller uppoffring. Men det älskliga lynnet utan stöd av sedliga grundsatser är alldeles otillförlitligt i livets prövningar.

Lyckoomkastningen i Neros liv ser Rydberg i modermordet på Agrippina. Då hade han överskridit brottets Rubikon. Och från detta ögonblick följde samvetskvalens furie honom, men drev honom tillika vidare på brottets väg.

Högst originell, om än mycket vågad, är Rydbergs tolkning av Apollo di Belvedere, såsom ett slags vittne om Neros kamp mot sina samvetskval; såsom blodskuldsförsonaren, vilken med lustralvippan vill blidka hämndegudinnan.

Härefter skildras, hurusom Nero så småningom blir en lidelsens träl i all sin uselhet. Tyur sitt estetiska frosseri hade han ingen vinning att skörda för sin inre människa.

En med täcka former lekande inbillning styrker icke den som tappar pliktkänslan, när plikten synes hård, och välviljan, när hon kräver uppoffring.

Utförligt tecknas Neros konstnärslynne, hans estetiserande, hans spel som Orestes, där han i andras namn biktade modermördarens kval, hans förmåga att känna »rent estetiskt» - därmed en föregångare till nyromantikernes teori, liksom han var man att tillämpa sin lära eftertryckligare än själve Fr. Schlegel i »Lucinde».

Rydberg drager härav den lärdom, att skönhetskänslan är en rättsgill och lyckliggörande makt där hon samverkar med de sedliga krafterna, men farlig där hon, obunden av dessa, paras med viljesvaghet och njutningslystnad.

Varelser som Kaligula och Domitianus äro, till mänsklighetens heder, sällsynta och återfinnas väl oftast i

fängelserna eller dårhusen; men Neroner in petto torde finnas flere än man anar. Och detta är måhända lärdomen, som kan hämtas av denna bild.

Det framgår även av ett brev till Borchsenius (15 juni 1876), att det särskilt var detta, som det låg Rydberg om hjärtat att få säga i en tid, då »sedlighetsfrågan» var starkt på dagordningen och särskilt väckt buller i vårt sydvästra grannland.

»Jag uppträder i Nero på det bestämdaste mot köttets evangelium, liksom mot den från ett sedligt innehåll bortseende konsten. Mina åsikter om »den naturliga människans», de sinnliga behovens och begärens rätt att varda hörda och tillfredsställda äro måhända i grunden radikalare än själve Brandes'; men min lösning av problemet är en helt annan än den som säges vara hans, och det är min fasta övertygelse, att epikureiska ochutilitets-principer äro odugliga vid lösningen av det stora humanitetsproblemet på teoretisk väg, om än utiliteten för praktiskt ändamål är en förträfflig proba med avseende på enskilda reformer.»

I slutorden erinrar Rydberg om att samtidigt med Nero vandrade tältvävaren från Cilicien på Romas gator, såg med miskundsamhet vad som tilldrog sig omkring honom och uppställde målet av syndens tillintetgörelse och de förvillade människornas återförening till en andlig lekamen i det sanna skönhetsidealet, skapelsens förstfödde.

I Rydbergs anteckningsböcker förekomma för övrigt utkast till enstaka karaktäristiker av senare kejsare. Av dessa blev endast Markus Aurelius längre fram utförd.

Om i »kejsarbilderna» det konsthistoriska blott tjänar som anledning till rent historiska själsstudier, så är åter i Antinous - offentliggjord i fjärde häftet av Svensk Tidskrift 1875 - det konstpsykologiska alldeles övervägande, och vid sidan av »Den meliska Afrodite» utgör denna uppsats höjdpunkten av Rydbergs konsttolkning, lika finkänslig i uppfattningen som skön i den språkliga framställningen.

Även här stod Rydberg inför en av konstens sfinxer.

Ingen som besökt de romerska samlingarna har väl undgått att ställa sig spörjande inför de sköna bilder, som bära Antinous' namn, Antinous, som i sitt ädla vemod synes grubbla på en gåtaoch själv tillika vara en sådan, vilken på en gång lockar till tydning och gäckar tydaren.

Då Rydberg den 23 februari besöker Kapitolinska museet, sätter han i sin anteckningsbok vid Antinous' namn tre förtjusningens utropstecken.

Själva karaktäristiken av detta huvud har ock lyckats sällsynt väl för honom. Och intet under: han fann i dess drag nätt opp sin egen stämnings spegelbild. När han skriver, att man i Antinous' anletsdrag tycker sig skåda den grubblande mystikern och på samma gång Hellas' vana, men nu trånsjuka och, under en skenbar livsförnyelse, bortdöende värld, vem kommer då icke att tänka på de båda dragen i Viktor Rydbergs eget ömsom drömmande, ömsom klart skådande skaplynne, det mystiskt romantiska och det helleniska?

I Antinous' anlete finner han återspeglat det inbillningsrika, hemlighetsfulla och svärmiska, som uttryckte sig i de nypytagoreiska, nyplatonska och gnostiska systemen.

Den historiske Antinous, Hadrianus' vän och själsfrände, ser han i den ljusaste dager, och han tillskriver den religiösa dyrkan, som länge ägnades den sköne bityniern, hans frivilliga offerdöd för sin härskare, en antik satisfactio vicaria, som bildar en egendomlig motbild till Messiasoffringens idé - »en av de många jämnlöpande, på ytan lika föreställningar, som den döende hedendomen har att uppvisa med den växande kristendomen».

De rent konsthistoriska inslagen i uppsatsen röra San Ildefonsogruppen i Madrid, som en gångtillhört vår drottning Kristina, och Rafaels Jonasbild i Santa Maria del Popolo.

I avseende på Ildefonsogruppen, av vilken Rydberg beklagar, att han blott sett marmorkopior och gipsavgjutningar, redogör han för Friedrich Tiecks, Friederichs' och Karl Böttichers teori, att denna grupp utgör en samställning av Hadrianus' genius och Antinous, vare sig man däri vill se en invigning åt offerdöden eller ett trohetsavtal.

Så kommer hans egen förklaring. Han ser i San Ildefonsogruppens ena skepnad en samgjutning av två typer: Antinous och Narcissusfiguren i Museo Pio Clementino, med andra ord: det skulle vara en Antinous-Narcissus, som konstnären här framställt.

Och vi veta från Siste Athenaren, att Rydberg i Narcissus inlägger en djupsinnigare tolkning än den att vara egenkärlekens målsman. Han är för honom representanten för den ideala trånaden, den där icke når idealet förrän den förtärt allt jordiskt i hans väsende. I Antinous åter ser Rydberg ett panteistiskt drag, ett skådande i den heraklitiska världsströmmen - ett ängsligt spörjande efter vadan och varthän -; men efter offerdöden finner Antinous gåtans nyckel och skådar med orubblig frid i skenets flod. Dessa stämningar tolkade Rydberg sedan i den Antinousdikt, han vidhäftade uppsatsen, då den ingick i boken: »Romerska dagar».

Det synes mig tydligt, att Rydberg mindre löst San Ildefonsogruppens gåta än han i dessAntinous-Narcissusskepnad funnit en konstnärlig gestaltning av egna befryndade själsstämningar.

Då Rydberg den 26 mars 1874 besökte Santa Maria del Popolo, antecknade han i sin lilla bok: »Rafaels Jonas är en ram kopia från Antinous.» Denna tanke utför han nu närmare och påvisar hurusom Rafael beslöt »kristna» Antinous och giva den sig själv offrande ynglingen ett rum i deras vörnad, vilka i Kristus tillbedja självförsakelsens evangelium, genom att i det Chigiska kapellet i Santa Maria del Popolo framställa honom under profeten Jonas' namn. Och samställningen är sinnrik. Ty liksom redan i den äldsta katakombkonsten Jonas var den gammaltestamentliga sinnebilden för Kristus (offerdöd, uppståndelse), så var ock Antinous en hednisk bild av frivillig offerdöd och av det oförgängliga hos människan.

Rydberg slutar med en vacker, men tyvärr outförd jämförelse mellan sagan om Eros och Psyche och Antinous. »De bära varandras drag, och över båda faller ett skimmer från den flyende antikens aftonrodnad.»

Det torde väl hända, att Rydberg i sin tolkning av de romerska ansiktstyperna inlagt åtskilligt av vad han skådat, icke ursprungligen i själva marmorbilden, utan i den bild hans fantasi skapat sig på grund av historiska studier. Vårt sätt att se påverkas mer än man tror av våra tankar om det sedda, yttrar han gent emotAmpère, och detsamma gäller tvivelsutan någon gång om hans egen tolkning. Oftast har dock hans fina psykologi träffat det rätta. Man får blott icke av dessa historiska och konsthistoriska »hugskott och intryck», vilka äro byggda till god del på det material de romerska historieskrivarnas karaktäristiker lämnat - likvisst med nödig kritik - fordra en allsidig historisk hänsyn till de synpunkter, som senaste tidens rättshistoria och monumentgranskning tillfört hävdateckningen och som låter denna betrakta kejsarskepnaderna mindre isolerade, mera i sammanhang med världsväldets hela utveckling. Själv beklagar Rydberg i ett brev till Forssell på nyåret 1875, att han saknar historiska och konsthistoriska källor. »Göteborgs brist på bibliotek är mig även här kännbar. Minnet och anteckningsböckerna äro min enda hjälp; Viscontis Ikonografi skulle varit mig till stort gagn.»

Säkert är, att dessa konstpsykologiska uppsatser - alltifrån Meliska Afrodite till Antinous - stå ensamma i vår svenska litteratur och även i den allmänt europeiska hava få jämbördingar i framställningens djup och formskönhet.

De väckte ock beundran hos både lek och lärd.

Kännetecknande för den entusiasm, varmed dessa uppsatser lästes av det dåtida Sverige, är det sätt, varpå de mottogos av Svensk Tidskrifts d. v. främste utgivare, Hans Forssell.

Då Den meliska Afrodite sett dagen, tackade han Rydberg därför att han givit »den härligaste historiska teckning, som blivit skriven på svenskt språk», och sedan därför att »Rydbergskriver ett språk, som sällan, om någonsin blivit skrivet». »Allmänt råder hänförelse.» På ett lysande sätt hade Rydberg här framträtt »som språkrensare, som pånyttfödare av vårt språk, just därigenom att han visat, huru en vacker svenska skulle skrivas».

»Kritik och strid äro nyttiga, men ofruktbara, om de blott nedriva; först den som själv i gärning kan bevisa, huru det skall gestaltas, har vunnit seger och kan hälsas som förbättrare. 'Löslig anrättning' skulle du ej kalla dessa dina djupt anlagda studier. Om jag ej bedrager mig, skola de räknas till det bästa vi sett i konstkritisk

framställning sedan Ehrensvärds dagar.»

Och på nyåret 1875 skrev Forssell, då den »andra kejsarbilden» anlänt:

»Det gläder mig, att din penna nu kommit riktigt i gång, sedan din fantasi befruktats av nya intryck. Drag du stövlarne på en gång till och res till Grekland och till Palestina - till Syrien och Egypten - eller ock sätt dig i kareten och kom hit till rikets archivum; du känner min idé, att du kunde skriva en Svensk kulturhistoria.»

Det var nämligen Forssells älsklingsidé, att Rydberg skulle rikta sitt skriftställarskap åt en skildring av personligheter och tidsförhållanden ur Sveriges hävder.

»Det är nu en gång min fasta tanke, att du är av vår Herre kallad att skriva eller måla vår historia så som ingen annan det kan göra - och även av det skälet såsom av många andra ville jag hava dig här. Tänk dig vilket stoff till inspirerade tavlor i våra väldiga hävder, och på länge hava vi icke haft någon inspirerad! Vore du blott här, finge du befrukta din fantasi med allt detsom våra urkunder hava. Finge du forska och gräva i dessa hävder och lära dig att se stormännen och hela folket i fejd med varandra så som de framträtt i urkunderna, så bleve därav en svensk kulturskildring sådan som vi aldrig sett. Men när skall detta ske?»

Härpå svarade Rydberg:

»Två gånger har du nu rört vid en sträng som väcker svårmod hos mig: tanken på att skriva om icke en svensk kulturhistoria, så en någorlunda sammanhängande rad av tavlor till en sådan. Det har varit från ungdomen mitt käraste mål och min högsta önskan. Timliga hinder, som. jag ej haft nog av försakelsens mod att övervinna, hava stått mig i vägen, och de stå där ännu.»

Av Rydbergs anteckningar framgår ock, att han verkligen haft allvarliga tankar åt detta håll. Mellan konung Oscar och honom var det även år 1879 tal om att han för detta ändamål skulle flytta till Stockholm. - Med saknad tänker man på att samma hand, som högg romerska kejsarbilder i marmorspråk, icke fick tillfälle pröva sin kraft på de många bilderna från Sveriges hävdasaga. Vilket värde skulle det icke haft för vår nationellt historiska bildning, om ungdomen ägt en Gustav Vasas, en Eriks, Johans och Karl IX:s, en Gustav II Adolfs, Kristinas, Karl XII:s och Gustav III:s, varför icke även en Fredrik I:s och Gustav IV Adolfs, moraliska och intellektuella drag tecknade av en författare med Viktor Rydbergs psykologiska skarpblick och stilkonst!

För övrigt sysslade hans tanke med att fullända ytterligare några konsthistoriska uppsatser bland de många som under resan påtänkts.Av en bland dessa föreligger ett fullt genomfört utkast, och den spökar i hans brevväxling från dessa år gång på gång. Det är uppsatsen om Monte Cavallogruppen, en omfattande konsthistorisk undersökning.

Rydbergs teori om Monte Cavallogruppen - för vilken jag närmare redogjort i en särskild avhandling* - gick därpå ut, att de s. k. »dioskurerna» icke äro några dioskurer, att de - eller rättare deras förebilder i grekisk tid - icke ursprungligen hört samman med hästarna och att man å den från grekisk blomstringsperiod stammande s. k. Fuggerska sarkofagen i Wien finner två figurer alldeles i en liknande ställning som den s. k. »dioskurerna» intaga, och detta i en strid mot ridande amasoner. I en snarlik ställning, antager Rydberg, hava urbilderna för Monte Cavallogruppens båda mansfigurer stått.

Utom de större uppsatserna, som resan hade i sitt följe, nedskrev Rydberg under dessa år på grundvalen av sina reseminnen och med ledning av sina anteckningsböcker ett antal Blyertsteckningar från Rom. I själva Rom hade han icke mäktat författa dem. Det gick lättare efter hemkomsten.

Av dessa blyertsteckningar offentliggjordes i Handelstidningen från december 1874 till maj 1875 Karnevalen i Rom, Kolosseum, Kyrkostatens Rom

* Göteborgs Högskolas Årsskrift.och Italiens, Tiggarna, Kampagnan. Redan den 9 oktober 1874 hade Rydberg offentliggjort under rubriken »Ett och annat» Drottning Kristina och guldmakarna. Den sistnämnda uppsatsen är blott en historisk novellett och tillhör det mera obetydliga Rydberg skrivit. Den medtogs icke heller i den ursprungliga upplagan av Romerska dagar, utan först i tredje upplagan 1892. De övriga utgöras av livfullt och

friskt berättade reseminnen med inströdda historiska och konsthistoriska notiser. Särskilt anmärkningsvärda äro jämförelsen mellan Kyrkostatens och Italiens Rom, därvid Rydberg ser det senare nog optimistiskt, den roliga uppsatsen om Karnevalen, med utvikningen om besöket i Bonaventuras kloster, och slutligen uppsatsen om Tiggarna, i vilken Rydberg gör sig Björnsons ovan meddelade lärdomar till godo.

Alla vittna de om det goda humör, vari tanken på Rom och dess minnen försatte författaren, och de ställa sig värdigt vid sidan av det myckna friska och ursprungliga som på svenska skrivits om landet söder om Alperna.

Rydberg hade för avsikt att fortsätta dessa blyertsteckningar; i maj 1876 talar han till och med i ett brev om »tio till». Men blott början av ytterligare en - »Nidingspelaren å Forum Romanum» - flöt ur hans penna. Ty han fasthölls nu »i filosofiens skuggiga parker».

De konsthistoriska och psykologiska avhandlingarna i Svensk Tidskrift samlades tillika med blyertsteckningarna år 1877 i ett illustrerat praktverk, som kallades »Romerska dagar».De rika impulser, som resan skänkt Rydberg, gåvo honom håg och lust att förnya den, och med de enligt dåtida uppfattning betydande arvoden, hans Fausttolkning och övriga litterära arbeten nu inbragte honom, mötte detta inga ekonomiska svårigheter. I september 1876 skriver han, att hans utländska resa är uppskjuten till vintern. »Den blir sannolikt i januari.»

Men till Italien kom han icke mera. IX.

Poetisk glansperiod 1875-1882.

Faustöversättningen. Faust-tydningen.

När det var fråga om att utgiva de romerska konstuppsatserna och »blyertsteckningarna» i dansk tolkning, uppmanade Rydberg sin danske översättare att även medtaga Dexippos, ty, skriver han, »denna dikt är i alla fall en son av de romerska dagar jag upplevat och som gåvo mig håg att författa och offentliggöra».

Dessa ord kunna lämpas på hela hans poetiska alstring åren 1875-1878, vilken betecknar hans diktnings pånyttfödelse och i viss mån utgör dess glanstid.

Viktor Rydbergs håg hade ofta längtat till de poesiens rymder, sorn han lämnat för politiska och religiösa strider. Ett uttryck för denna längtan var hans ständiga sysslande med Faustdikten - ett översättningsarbete, som så till sågandes slår bro mellan hans äldre och hans senare skaldeskede.

När Rydberg tolkade de första orden i Faustmonologen, där Faust från studier i filosofi, medicin, juristeri - och tyvärr teologi - trängtar häntill livets fröjd och till magiens underbara land, tänkte han själv på ett annat underbart rike, dit hans ande kände sig dragen: diktens rymder.

Och vid vandringar i Stockholms omnejd - skriver han till Hedlund 1868 - vaknade hos honom med förnyad styrka en längtan att äntligen komma ifrån de teologiska historierna för att på fristunder uppfriska sig i fantasiens värld.

En första islossning skönjdes 1872 och stod i samband med Rydbergs varma intresse för en nordisk nyväckelse på skilda områden.

I brev från riksdagstiden februari detta år berättar han: »Jag har skrivit flera poemer till en dikt som jag har i faggorna» och får till svar från Hedlund: »Jaså, du skriver vers, det var mig en baddare!»

Möjligen åsyftas härmed ett drama, om vilket det heter ett par månader senare:

»Hav nu tidningsgöromål i mängd åt mig, när jag kommer. På fristunder skall jag ändå ha tid att göra mitt bonddrama från Småland färdigt, det där som jag tänkt på och vartill jag här i Stockholm även hopsmitt några verser.»

Men detta drama, om det nu någonsin blev mer än en ansats, torde liksom andra versifierade stycken ha offrats åt lågorna, innan Rydberg företog sin utländska resa. Det enda poem som han före resan offentliggjorde - det första sedan Floradikterna - var en liten översättning av Ole Viigs »Vaknen», vilken han anknöt till en av honom

författad bister kritik av språket i en svensk novell (februari 1873). Det är värt att lägga märke till att

denna första dikt, som sålunda tillkom efter lång tids vila, är sprungen ur Rydbergs iver för den nordiska renässansen.*

Detta är sinnebildligt för hans återvändande till poesien. Den maning som klingar ur diktens första strof:

Vaknen nu, I alla hjärtan här i våra fäders bygder ur den djupa vinterdvalaii!

riktade han till sin egen sångmö, som så länge legat i dvala.

Maningen förblev till en början ohörd. Först efter återkomsten från den italienska resan, vilken i så många fall lät ny save sjuda upp i hans inre, sköt även hans lyrik nya skott.

Det var som om diktens huldra återkommit till honom med föryngringskraft, när han stod på sin mannaålders höjd, trött av strider och lidanden. Det är något av en självbikt, då han i den vackra dikten Snöfrid - en av de första bland hans nu tillkomna originalpoem - sjunger följande, som tillhör det skönaste han någonsin diktat:

Gunnar! Gosse!

Många vägar öppna sig till griften; om bland dem du väljer kämpens stig, genom oro, kval och hårda skiften, genom tvivlets töcken för han dig.

Trött och ensam

kämpe i sitt blod den man, som lyfte sköld till värn för denna världens små, och ju himlen närmare hans syfte, desto tyngre fjät han måste gå.

* Den infördes omarbetad i Svea 1876 (1875).

Dock, du gosse,

är du dina bästa drömmar trogen, återser dig huldran någon gång, leker med dig som I lekt i skogen, sjunger för dig tröstlig runosång,

öppnar för dig

dina barndomsminnens blomstergårdar, när från strid du längtar dit igen. - - -

En dylik sångens huldra var det som på 1870-talet, efter »oro, kval och hårda skiften», åter besökte den skald, vilken årtiondet förut kämpat hårda, strider utåt och i sitt inre och som, trots sin ideala och positiva strävan, på många håll skyllts för att vara en nedbrytare, en smädare av höga ideal.

Och nu klungo från hans lyra mera förtröstansfulla toner än i Floradikterna. Huldran öppnar för honom »barndomsminnenas blomstergårdar» (Träsnittet i psalmboken, 1878; De badande barnen, 1878), han sjunger ungdomsbragdens, mannamodets lov (Dexippos, 1876), den ljusa guldrena klockans kläpp klämtar av trånad att stämma in med sina skära toner i folkens frihetssång och känner icke större smärta än om hopplöshet faller över mänsklighetens nöd (Klockorna, 1880), skalden tröstar på att hur långt än öknen räcker, skall han dock nå Jordanen till slut, ett Salem skymtar i fjärran (Jubelfest-kantaten 1877), mitt i lidandet är den fjättrade Prometeus en förhoppningsfull idealist, som är förvissad om ljusets seger (Prometeus och Ahasverus, 1877). I denna ljusa, frimodiga stämning framträder Rydbergs skaldskap, skönare än någonsin förr.Om än originaldiktningen sedan mer än ett årtionde varit skjuten åt sidan, så bevarade dock Fausttolkningen hans verskonst från att slappna av brist på övning. Tvärtom ställde denna tolkning stora krav till dess spänstighet och muskelstyrka.

»Bilder ur Faust» med däri inströdda översättningsprov utgjorde ju hela hans skönlitterära nyalstring åren 1863-1872. Sistnämnda år i april letar han ånyo fram dessa bilder, omarbetar under riksdagstiden - ofta hela nätterna - det redan skrivna och fortsätter det i hopp, att »få en hel liten bok färdig inom tre veckor». Men den hårda kampen mot språket drev tydligen fantasien på flykten, och endast få nya stycken tillkommo.

Under somrarna var fortfarande Goethes Faust hans följeslage vid vandringarna ute bland Hisingsbergen. Och i Bjurslätts badhus tillkommo stora stycken av denna tolkning, som han likväl missmodigt lade åsido.

Men så på våren 1875 återupptog han arbetet. Anledningen därtill var en anmodan från en dansk förläggare, att förse Paul Konewkas förträffliga skuggteckningar till Faust med några rader text. Rydberg var villig. Men det stannade ej vid detta - arbetet gav anledning till att han »helt oväntat, hals över huvud försjönk i sin översättning av Faust», som nu äntligen blev fullbordad.

Pingstaftonen 1875 berättar Rydberg i ett brev till Borchsenius, att sedan han utdömt sin gamla översättning, hade han under sex veckors tid från morgon till kväll arbetat på en ny och äntligen fått den färdig.Faustdiktens betydelse för Viktor Rydberg var mera än blott estetisk. Faustskepnaden med dess väldiga sanningstörst, dess grubbelfyllda kval, dess rika skönhetsträngtan mot antikens värld och först och sist dess glödande frihetslängtan - Faust är ju i stort sett mänsklighetens frihetssång - berörde närsläktade strängar hos författaren av Den siste Athenaren och Medeltidens magi, vilken - såsom redan antytt - kunnat göra till sina egna så många av Faustmonologens ord och tankar.

Och detta är tvivelsutan huvudbetydelsen av Rydbergs Faustöversättning, att den icke är en blott estetisk-metrisk översättarebragd, utan att tolkaren levat sig in i dikten, tillägnat sig dess tankar och åt dem skänkt ny tillvaro i det nya språket.

Det finns översättningar, som, i sig själva alldeles utmärkta, dock verka såsom pressade blommor, med mycken skönhet, men utan liv, emedan översättaren befunnit sig i en annan idévärld och känslovärld än originalskalden. Så är t. ex. fallet med åtskilliga tolkningar av romansk poesi: Ariosto, Petrarca, Tasso. Det är ett förnuftsäktenskap, som översättaren där ingått med sitt original.

Annorlunda här. Rydbergs Faustöversättning är ett äktenskap av kärlek. Och därför får tolkningen nytt liv. Det finnes nog ställen i denna översättning, mot vilka anmärkningar kunna riktas, ett sådant, med vilket Rydberg själv aldrig blev nöjd, är exempelvis återgivandet av de ord, som Faust och Gretchen växla vid sitt första möte ett replikskifte som erbjuder stora svårigheter; JohanAndersson hade sålunda i anmärkningarna till sin tolkning lämnat sju olika förslag till översättning och Rydberg var ända till det sista villrådig och insatte först i korrekturet den slutgiltiga tolkningen, med vilken han ej var nöjd.

Även andra fläckar - ett par avtvådda i andra upplagan - kunna påpekas. Men de försvinna alldeles i jämförelse med det stora antal skönheter, som Rydbergs översättning bjuder, liksom man ofta beundrar den fyndighet, varmed han lyckats lösa de många svårigheter, den ofta tanketyngda och ordknappa, men alltid formsköna Goetheska texten bjuder sin översättare.

Man läse de tre ärkeänglarnas strofer, som inleda prologen, t. ex. Mikaels:

Und Stürme brausen um die Wette, Vom Meer aufs Land, vom Land auf's Meer, Und bilden wütend eine Kette Der tiefsten Wirkung rings umher; Da flammt ein blitzendes Verheeren Dem Pfade vor des Donnerschlags; Doch deine Boten, Herr, verehren Das sanfte Wandeln deines Tags.

Och fram i kapplopp stormar bryta från land på hav, från hav på land, i vredeshug en ked de knyta av djupsta kraft från strand till strand. Och där! Förödarblixtar skära en stig av eld för åskans slag! Dock, Herre, dina änglar ära den blida gången av din dag.

Eller kvinnornas sång, där översättningen synes mig i poetisk skönhet nästan överträffa

originalet, som här har ett av Goethes orena rim:

Mit Specereien Kryddor vi hade

Hatten wir ihn gepflegt, med oss av ljuvlig doft,

Wir, seine Treuen, tvådde och lade

Plätten ihn hingelegt; neder hans dyra stoft,

Tucher und Binden höljt i sin linna

Reinlich umwanden wir; svepning så ren och skär;

Ach! und wir finden ack, men vi finna

Christ nicht mehr hier. Kristus ej här.

Eller den därpå följande rimlekande ängla-kören:

Reisset von Banden freudig Frälsningen visande

euch los I folken från hav till hav,

Thätig ihn Preisenden, mästaren prisande,

Liebe Beweisenden, bröderne spisande,

Briiderlich Speisenden, kärlek bevisande,

Predigend Reisenden, hugnande, lisande

Wonne Verheissenden eder är mästarn när,

Euch ist der Meister nah, ja, han är här! Euch ist er dal

Eller den sublima andekören, som på Mefistofeles' bud uppstämmes: »Vike de dunkla valv och försvinne!» Och för att taga exempel från en motsatt sfär, den utmärkt lyckade tolkningen av Branders komiska visa om källarråttan, eller Mefistofeles' ej mindre dråpligt återgivna loppvisa:

Det var en kung som hade en loppa stor och stinn.

Andra ställen, som lyckats särskilt väl i tolkningen, är Fausts och Margaretas dialog i Martas

25. - Viktor Rydberg.trädgård: »Hur är det med din religion?» och den gripande scenen dem emellan i fängelset, vilken avslutar det väldiga skaldeverket.

Framför allt besitter dock Rydbergs Fausttolkning den stora egenskapen att vara en skalds och en tänkares omdiktning av vad en skald och en tänkare skapat.

Detta erkändes ock enhälligt av kritiken, då arbetet på hösten 1876 utgavs i en praktupplaga med begagnande av A. v. Krelings teckningar, exempelvis i kritiker av Harald Wieselgren och den själv som översättare prövade V. E. Öman och P. A. Gödecke.

Rydbergs översättning omfattade hela första delen, så när som det s. k. intermezzot, vilket ju ock är alldeles oviktigt och med skäl utelämnats.

Det avslutade arbetet med Fausts första del bragte Rydberg även en oväntad ekonomisk fördel.

Det var Hedlund som denna gång å hans vägnar underhandlade med förläggare - något som sedan alltid blev fallet.

Den 5 april 1875 mottog Rydberg ett telegram från Hedlund, att Albert Bonnier bjöde 5,000 kr. för tre obegränsade upplagor. Rydberg antog med tacksamhet anbudet, glad att för första gången i sitt liv känna sig som en smula »kapitalist».

Dagen efter skrev han till Hedlund:

»Då jag såg siffran 5,000 i telegrammet, trodde jag, oss emellan, att det var ett skrivfel för 3,000. Ditt kärkomna brev i dag övertygade mig först om den förvånande frukten av dina underhandlingar. Vad skall jag säga för att uttrycka min glädje och tacksamhet? Jaghar ej ord därför. Här hemma hava alla fröjdat sig med mig.»

En av dem som »fröjdade sig» med Rydberg - hans unge kamrat i redaktionen Henrik Hedlund - skrev till mig

den 8 april ett brev, som jag nyss återfunnit, och varur jag meddelar följande såsom förträffligt målande situation och stämning inom den Rydbergska kretsen:

»Farbror kom hit ned halvannan vecka före påsk och var här i fjorton dagar, och han kom alldeles lagom för att lämna Rydberg tillfälle att i fred och rö sköta sin 'barnförlossning'. För en tid sedan fick Rydberg i uppdrag att skriva text till Konewkas silhuettbilder till Faust, vilka du kanske känner. Rydberg började därför studera sin Faust och fick genast sådan ofantlig lust att göra färdig sin översättning, på vilken som du vet endast några smärre bitar återstodo. Gick dagarne innan farbror kom hem ängslig som en äggsjuk höna för att få vara i fred för störande arbete. Då befriades han från allt arbete i tidningen, stängde in sig och arbetade dag och natt tror jag. Han hade ingen bestämd tid för måltid eller sömn; han skrev så länge han var hågad. -- -- Äntligen var Faust färdig och farbror hade manuskriptet med sig upp.»

Efter att ha meddelat mig transaktionens utgång fortsätter brevskrivaren:

»Rydberg var glad, kan du tro, han är just ej bortskämd, hittills, med höga arvoden. Och till lördag har han bjudit hela redaktionen ut till middag hos Backlunds, där det allt kommer att bliva muntert. Nu är det då slut med penningeknapphet för honom. Det höga arvodet har eggat honom att skriva och hädanefter får han alltid högt betalt.»

*Harald Wieselgren framhöll i sin ovannämnda anmälan, att under det 1850-talets Sverige, då Anderssons översättning utkom, mest kände Faust »par renommé», så vore tiden nu en annan. Gounods opera hade bragt Faust, Mefistofeles och Margareta in i samtidens medvetande.

Emellertid - den »popularitet» som Gounods opera skaffat de Goetheska figurerna hade sin avigsida. Ty skaldens härliga, djuptänkta skapelser hade förflackats i Barbiers och Carrés tarvliga operalibretto.

Till Borchsenius skrev Rydberg också i mars 1875:

»Den stora allmänheten känner Goethes Faust endast till namnet, men har dess bättre reda på den eländiga boulevardupplaga av samma namn som förekommer i Gounods opera. För den allmänheten är Faust ingenting annat än en parisisk épicier, som givit sig ut att njuta världen och ingått förbund med en vanlig fransk bond- och legend-djävul, Mefistofeles, för att lättare komma åt en ovanligt oskyldig pensionsflicka.»

Han varnade ock Ludvig Josephson, då denne skulle upptaga å sin repertoar Goethes Faust i Rydbergs tolkning, för faran, att Mefistorollens uppbärare skulle förvandla Goethes visserligen cyniske, men icke dess mindre världsvane, genomreflekterade och på sitt vis elegante »verneinende Geist» till en fransk sensationsdjävul à la Gounods, som i grunden ej är annat än en för scenen apterad katolsk bonddjävul.

Rydberg ärnade ock nu framlägga den verkliga innebörden av Faustdiktens figurer ochutgiva en samling Faustiana varmed han sysslat 1866-1867 och 1872.

I det ovan anförda brevet av 8 april 1875 meddelade mig Henrik Hedlund härom:

»Rydberg tänker på ett arbete, som han själv säger kommer att bliva det »läsligaste» av allt vad han skrivit och som man kan ana varder något ypperligt. Det skall vara färdigt om ett halvår och heta »Mefistofeles». Det skall utgöra karaktäristiker av de i Faust förekommande karaktärerna. Så vill han t. ex. i »Faust som ung» teckna idealet av en yngling, som han säger. Men Mefistofeles blir huvudfiguren. Du har kanske läst 'Bilder ur Goethes Faust' i Ny Illustrerad Tidning för 1867. Det är kärnan till arbetet, fast detta kommer att tagas utförligare och djupare.»

Arbetet med »Bilder ur Faust» blev alltså återupptaget 1875; ännu i november 1876 skrev han till Bonnier och sade sig ämna omarbeta och samla till ett helt uppsatserna om Faust, nämligen »Faustgossen», »Faustmannen», »Doktor Wagner», »Mefistofeles», »Margareta» samt ur andra delen vad som offentliggjorts i Svensk Tidskrift jämte en redogörelse för tillkomsten av hela diktverket.

Men av allt detta blev endast den redan i Svensk Tidskrift 1875 offentliggjorda uppsatsen Ur sorgespelets andra

del återutgiven, tillsammans med andra upplagan av Faustöversättningen (1878)*.

* I Rydbergs Saml. Skrifter II infördes 1897 jämte Faustöversättningen och redogörelsen för sorgespelets andra del även »Bilder ur Faust» efter »Ny Illustrerad Tidning» och då tillgängliga fragment av omarbetningen. Jag påträffade emellertid senare en sammanhängande omarbetning av de tre första kapitlen. I en ny upplaga (Faustöversättningens fjärde) av år 1909 har detta tillgodogjorts.Denna andra del - som för övrigt bibelöversättaren domprosten H. M. Melin tolkat år 1872 - tillhör ju, såsom väl bekant är, världslitteraturens mest svårförstådda och mångtydda diktverk. Den gamle skalden har själv därom fällt det yttrandet: »Ich habe allzu vielerlei Bauerwerk angelegt, welches zu vollführen doch am Ende Kraft und Vermögen fehlen» och bekant är Friedrich Theodor Vischers skämt med denna del.

Men Fausts såsom helhet förfelade andra del utgör dock en gruva rik på tankar och poetiska skönheter, vilka det var frestande för en son av det tidevarv Goethe skapat att tyda och tolka.

Rydbergs skarpsinniga och poetiska redogörelse för innebörden av detta svårförstådda verk vimlar av fina iakttagelser, därvid uttydaren ej sällan riktar sidohugg mot samtidens konservatism, kyrkovälde (»de helige och adeln, mot varje storm de kämpa högt i sadeln, och stat och kyrka taga de i lön») och bildningshögfärd (»den kunskapsrika dumheten, som är den mest självkära i världen»).

De citat ur dikten som här och var intagits till belysning av dess mening äro översatta med utomordentlig konst, stundom överträffande den som nedlagts på tolkningen av första dikten. Själv ansåg Rydberg dessa citat i original tillhöra »de skönaste punkterna» i den Goetheska dikten och »vågade räkna dessa översatta bitar till de bästa som flutit ur hans penna, ett omdöme som uttalats även inom Svenska akademien».

Detta syftar tvivelsutan framför allt påtolkningen av de yngre änglarnas kör, botgörarskarornas böner och den mystiska kören, som sjunges under det Fausts själ bäres inför himladrottningens tron, med det äkta Goethe-Rydbergska:

Vad är det sinnliga? Bildspråk och hägring; men det ohinnliga: Sanning och fägring.

Intressantast är dock den överblick över hela diktens utvecklingsgång som Rydberg tillfogar såsom slutreflexioner.

I den Faustbild, vars konturer han här tecknar, återfinna vi dragen av en kättare, som innerst inne bär på fromma tankar, och när Rydberg på hösten 1875 sände Borchsenius denna redogörelse för andra delen skrev han:

»Om du vill läsa slutreflexionerna, återfinner du några drag av min egen världsåskådning, som jag, måhända alltför subjektivt, tror mig ha återfunnit hos Faust och som gjort den boken kär för mig.»

Vad hade han då återfunnit av sin egen världsåskådning i den stora Faustdikten?

»Den token Faust» är ett slående vittnesbörd om förnuftets olycksdigra verkningar: intet när och intet fjärran kan hugna hans upprörda hjärta. - - - - -

Frågan som föreligger mellan himmel och helvete är den, om en Herrans tjänare, en till det ideala dragen människoande, överlåten åt sin egen dunkla trängtan, förmår i samfärdseln med det onda undvika att förspilla möjligheten till frälsning. Herren säger ja, Mefistofeles nej.Vadet gäller ett envig mellan djävulen och en människa, ställd utom kretsen av vad på teologiens språk kallas övernaturliga nådeverkningar.

I Faust rör sig den innerligaste trängtan att leva i Gud, att främja det sanna och goda med fullkomlig uppoffring av det sinnliga jaget. Men var finna Gud? Och vad är sant? Vad är gott? Stödda på uppenbarelse, tusenårig hävd och millioners tro svara honom kyrka och skolastisk vetenskap, att han ej må söka Gud i djupet av sin egen ande. Det ursprungliga samlivet mellan skaparen och skapelsen är tillintetgjort. Gud talar ej i de mänskliga känslorna och drifterna, som hemfallit under naturens förbannelse, ej i den mänskliga viljan, som är riktad på det onda, ej i det mänskliga förnuftet, som är förmörkat och ett redskap för irrläror. Vad som synes vara den ädlaste ingivelse kan hava sin källa i det onda, ty Lucifer omskapar sig till en ljusets ängel. Människans samvete far ständigt vill.

All inre myndighet är upphävd, och den bräckliga varelsen skulle vara helvetets oomtvistliga rov, om icke en yttre myndighet, en frälsande inrättning, tillkommit som det nya föreningsbandet mellan Gud och släktet. Denna stiftelse är kyrkan. Genom avsägelse av all självständighet och i obrottslig lydnad för kyrkans stadgar kan människan räddas. Annorledes icke. - - - - -

Men Faust vill icke utan strid uppgiva sin personlighet. Han är färdig att offra sin själviskhet, men ej vad han känner vara gudsbelätet inom sig, på den yttre lydnadens altar. Han eftertrånar det förhållande till Gud, vilket är den friborne sonens till den älskade fadern. Han vill höra Gud i sitt samvete, och förnimmer han där oklart, vad han hör, tror han dock, att den missförstående lydnaden är lydnad och den villfarande kärleken kärlek. Han vill tro, att medlidandets och självförsakelsens känslor äro den högstes kraft i honom, medan kyrkan förkastar dem som blotta naturyttringar, som först helgas, när de göras tillmedel i hennes tjänst. För henne är pinbänken, nyttjad till Guds ära, heligare än den balsam hedningen ville gjuta i den plågades sår. För henne är fröjden, varmed de salige i sin himmel höra föräldrars, syskons, barns tandagnisslan i helvetet, heligare än de tårar den naturliga medkänslan fäller över deras kval.

När Faust forskar, mötes han av dogmer, som ej endast stänga tankens väg, utan upphäva hans giltighet, i det de stämpla logiska motsägelser till eviga sanningar.

Vårens friska fläktar äro sataniske andar, vattnet, som speglar himmelen, ett oheligt ting, innan det undfått prästens magiska välsignelse, den härligt skrudade jorden skorpan kring ett helvete och hennes fägring ovärdig och farlig att njuta. Skådar han in i det sedliga livet, ser han alla de drifter, som i samhället skulle adlas, förnekade och brännmärkta, själva det äktenskapliga livet nedsatt till något jämförelsevis orent, men bredvid de bloddrypande bilderna av en ryslig »renlevnad» de vildaste sinnliga utsvävningar, vilkas skuld kan gäldas med självplågarnes överloppsgärningar. I staten finner han undersåtarne, utanför området av förlänade friheter, fullständigt rättslöse och den stora mängden av Guds söner förnedrade under djuren. Han häver sina händer mot himmelen och frågar, om detta är det liv, som Gud förutbestämt åt människan. - - - I stunder av förtvivlan är Faust redo att tillgripa varje medel för att komma ur denna sönderslitande stämning. - - - Men det är just denna inre strid, som gjort honom värdig att av Herren kallas tjänare. - -

Faust lider av det fula, som okunnighet, nöd och träldom alstra omkring honom, och varje barnanlete, som, ädelt danat, stämplas av vanvårdnaden med det råa eller slöa, är honom en anklagelse mot samfundsordningen och en maning att verka för ett bättre rikes tillkommelse. Sålunda kan känslan för det sköna egga till arbete för det goda. Men den, som tagit skönheten på allvar, vet ock,att det enskilda, för att vara harmoniskt, måste underordna sig det hela, och att idealet uppenbarar sig för hov och måtta, ej för storm och trots. - - - Liksom skönhetssinnet manar till arbete för det goda, så är detta i grunden en strävan till det skönas verkliggörande.----------Ur den innerliga medkänslan för folkets sed uppspirar diktens och konstens nationala liv. Värste motståndare till detta är den bildningshögfärd, som, när andra företrädesrätter falla, träder dess mer i förgrunden. - - - - -

Till sist 'har Faust funnit sitt levnadsmål: att frigöra människan från världslig och andlig träldom. - - - Himlen ser till viljan, ej till framgången, och mannen frälsas, emedan han troget följt sin kallelse. »Så länge människan strävar, far hon vill», och likväl är redig strävan frälsningens villkor. Men därmed är ej den gudomliga nåden överflödig. Vad även den ädlaste människa av sig själv förmår, är intet mot det idealas krav.

När Faust uppgått i tanken att giva sitt liv för släktet, äskar han icke nåd, än mindre lön. Om det högsta väsen, som han vill fatta och älska som alluppehållaren, verkligen är dualismens Gud, då finner han sig uti att varda fördömd, när han i helvetet äger den frihet som Epiktet under sin herres slag. Men troheten mot det kall han känt som sitt är hans trohet mot himlen.

Mot Mefistofeles' uppfattning - den dualistiska dogmatikens åskådning av släktets och den enskildes salighetsvillkor - står skaldens egen: »Då människan lyder sin inre röst och självförsakande strävar för vad hon tror vara rätt och gott, då fullgör hon, även stadd på irrfärd, det värv hon har här nere och lever, även om hon icke vet det, ett liv i Gud. Hava vi tillkämpat oss friheten, skola de enskildes villfarelser upphäva varandra, den gudomliga viljan göra sig som högre nödvändighet uppenbar i de mänskliga krafternas lek, den ursprungliga

harmonien i anlagen framträda och släktet té sig som en andlig lekamen, en utveckling i tidens och rummets former av idévärlden i Gud.»I dessa grundlinjer, vilka Rydberg framletat ur Goethes Faust och fyllt med färger ur sitt eget fantasiliv och tankeliv, har han liksom kristalliserat sin egen teologiska, kyrkliga och politiska frihetskamp, sin egen oro, sina egna själskval under 1860-talet och sin efter denna kamp vunna världsåskådning. Här liksom i »Bilderna ur Faust» - åtta år tidigare - iakttager man bakom Faustmasken Rydbergs egen ansiktstyp. Och ingen tolkare kan bättre utdraga saft och blod ur Viktor Rydbergs andliga frigörelsesträvan än han här själv gjort det i teckningen av Faustbilden.

Men dessa slutord till hans uppsats »Ur sorgespelets andra del» bilda tillika preludiet till hans diktning och hans tänkande åren 1875-1882 och angiva i stora drag de idéer, som dels kläddes i diktens skrud, dels av honom uttalades i filosofiska föreläsningar.

Diktning 1875-1878.

»Den sanna diktkonsten,» säger Rydberg på ett ställe i den nämnda Fausttydningen, »springer för djupt ur tidens liv för att den sanne skalden skulle vara en lotusätare. Klappar ej sångarens hjärta för mänsklighetens väl och ve, hägra ej för hans syn de ideala mål, som hans folk i dunkel trängtan söker, men som dagspolitikern sällan kan eller vill se, då skall hans namn ej länge överleva de tekretsar, som hyllade det.»

Detta var programmet för den originaldiktning som han nu gick att skänka sitt folk, efter att havagripits av den nordiska nyväckelsen, efter att hava tjusats av de antika minnena på Romas klassiska mark, efter att hava hämtat en hälsodryck ur den stora Goetheska tankediktens källa.

Vid jultiden 1875 - i Svea för 1876 - offentliggjorde han ett knippe smådikter. Främst bland dessa märkes Korsardikten från Fribytaren på Östersjön och Flora, vilken nu framträder under titeln Oro i en tredje omarbetning.

Detta poem hade »envist fasthållit sig i hans tankar och ropat att få sin ordentliga utveckling».

»Oro» är i stämning och tankegång alldeles likartad med Korsaren, och de flesta stroferna äro desamma, men viktiga ändringar äro dock vidtagna.* Det finnes knappt en strof, från den första till den sista, där ej något uttryck förändrats. Ordvalet är vida mera poetiskt. Och nästan allt som bär särskilt karaktär av fribytare eller korsar är försvunnet (blott å ett ställe förekommer ordet flibustier). De båda strofer, som innehålla tillropen till »mina vilda gossar», som mana flibustiererna att i faror och fasor dränka livets nöd och att vällustdruckna håna döden, domnande av fröjd och vin, äro uteslutna och hava ersatts av andra, i vilka inträtt ett ytterligare fördjupande av orostämningen, ett betonande av själskvalen, ett framhävande av själens oändliga trängtan, vilken, vart den än ställer sin flykt, blott finner oro, kval och »gulsotsfärg».

Korsarens vilda världsleda har tagit den filosofiska pessimismens karaktär.

* Om de olika stroferna, se tilläggen till Saml. Skrifter.En annan dikt, som äger gamla anor, är I klostercellen. Den hade dock icke förut varit offentliggjord, utan vilat i Rydbergs skrivbordslåda väl halvtannat årtionde. Ursprungligen hade anslaget varit ett annat, och dikten hade börjat med en kort strof, som gav en allmän antydan av stämningen utanför klostergluggen, en idé som går igen i den omarbetade diktens båda slutrader.

Det nya poemet börjar åter med en halvt humoristisk genrebild av den gamle munken skriven på åttafotade trokéer, liksom även fallet var med fortsättningen i det ursprungliga poemet.

De följande fyra stroferna, som skildra munken såsom en omedveten tjänare för antikens idéliv, äro i huvudsak upptagna ur den gamla dikten, likväl i något olika ordning. Ursprungligen avslöts denna, åtminstone så långt den finnes kvar, med följande strof:

Som Japeti son med tämda, omedvetna blixten sänder hälsning genom natt och öknar mellan skilda sköna länder, genom honom, flädermusen med tonsur och rosenkrans, hälsar Greklands aftonrodnad nya tidens morgonglans.

Denna mindre lyckade häntydning på den elektriska telegrafen är i omarbetningen utesluten, och i stället följa de

präktiga tre slutstroferna, som bilda diktens kulmen och i vilka författaren av Den siste Athenaren och Medeltidens magi än en gång biktar sin antikbeundran och sin frihetskärlek:

Ensam är du ej i cellen: tyst, osynlig, vid din sida dväljs ett sändebud från Honom, vid vars fot eoner bida.Det är han, som styr din penna, där hon går så segerrik fram att rädda Platos himmel och Perikles' republik.

Drick, du gamle, ljuvt är vinet, och det fröjdar dig i själen, och gör färdig, förrn du somnar, den där nya kapitalen! Över tusenårig avgrund så en bro du stilla slår mellan tusen år bakom dig och framför dig tusen år -

Bron för tanken, som skall grusa fängseltorn och krossa bojor. Men i mörker höljas ännu herrars slott och trälars kojor, genom klostergluggen skimrar gamle munkens lampa matt, och utöver världen skrider medeltidens stjärnenatt.

Skogsrået är ett romantiskt skaldestycke om skogshuldrans trolska makt över ynglingen, vilken vågar sig in i den kolsvarta skogen och lockas allt djupare in i den villande mon. Man skulle tycka, att denna dikt ej direkt kunde äga någon subjektiv prägel. Och dock - man läser en personlig klagan i slutstrofen. Det skogsrå, som hållit sångaren fången och dragit hans håg »från harv och plog»; forskningens, tänkandets, stridernas skogsrå, har lämnat hans framtid öde och låtit honom »vesäll åldras i öde bo»:

och väntar han något av åren, så väntar han döden och båren; han lyss med oläkeligt ve till suset i furumo.*

Med andra ord, det tonar i denna dikt om Björn och skogsrået något av samma

* I en handskrift hava dessa rader följande version: Han åldras ensam i ödsligt bo, kring äriln stå sätena tomma; och hoppas han något, den dåren, så är det på döden och båren: han lyss med oläkeligt ve till suset i furumo.vemodsstämning, ehuru mera objektivt given, som i den ovan omtalade dikten Det är för sent från 1860-talet, där skalden klagar, att ingen ilar emot honom för att sluta trötte kämpen i sin famn; ensam grubblar han vid ödslig härd och hör i furuskogen vinden klaga och dess eko i sitt eget sinne.

Än klarare möta vi Rydbergs eget personliga känsloliv i den med Skogsrået närsläktade, nyss omnämnda dikten Snöfrid, där en ljusare huldra uppenbarar sig. Hon är hans »drömmars brud» - liksom Anima i »Det är för sent». Såsom en vän fylgia ledsagar hon Gunnar - det namn, vari Rydberg gärna personifierade en älsklig yngling - på hans färd genom bränningarna. Guldets, ärans, den trofasta kärlekens skatter bjudas honom. Men då täljer Snöfrid, vad som är livets sanna hjältesaga:

Bättre är kämpens ädla armod än drakens dolska ro på guldet; bättre är hånad död för det goda än namnfrejd, vunnen i självisk ävlan; bättre än fridens är farans famntag. Väljer du mig, då väljer du stormen.

Det ligger häri något av personlig bekännelse. Och i de ovan anförda slutstroferna om den huldra, vilken, när gossen är sina bästa drömmar trogen,efter kampen återser honom och sjunger för honom tröstlig runosång, finna vi Rydbergs glädje att efter orofyllda tider hava återfunnit sångens mö.

Baldersbålet är en poetisk förklaring av de ord, dem Oden viskade i den döde Balders öra. Skalden tror sig förnimma lösningen på denna gåta i stormens stämmor, i de skumma moarna, i kvalfull kvidan ur naturens bröst. Odens högsta aning var världsförsonarelöftet: att det finnes tröst även för det djupaste fallet.

Samtidigt med offentliggörandet av dikterna i Svea hade Rydberg två nya poem färdiga, avsedda för tidskriften Nu som börjat utgivas på hösten 1874 av Johan Cronstedt och som, efter en lång tid av poetisk torka och bristande intresse för alstring på det skönlitterära området, lyckats samla kring sig en skara skalder och prosaister, som här offentliggjorde många värdefulla dikter och uppsatser, var företrädesvis av de forna medlemmarna av Uppsala N. S. - det Namnlösa Sällskapet.

Från ett par av sina vänner i denna krets mottog Rydberg uppmaning att lämna bidrag till tidskriften, och i mitten av november 1875 sände han två poem, avsedda för det första häftet 1876.

Det ena var Vadan och varthän, det andra var Eden.

Vadan och varthän - som inledde 1876 års årgång av Nu - är det första äktlyriska uttrycket för vad jag skulle vilja

kalla »det stora frågetecknet» i Rydbergs tankelyrik, dettaspörsmål av tvivel och hopp, som utmynnar i Grubblarens slutstrofer. Det är tidens, förgängelsens förhållande till evigheten som utgör ämnet. De båda första stroferna giva med Runebergsk eller Topeliansk enkelhet två genrebilder av ungdom och ålderdom, av liv och död. Så följa de båda stroferna om tiden, vilken med sin kabelked aldrig når det evigas ankargrund, och om universet såsom ett system av stjärnor, fängelsen för tvivel och förgängelse, ur vilka ständigt det spörsmål framsuckas: Var stamma vi från och vart går vårt lopp?

Så kommer för den tvivlande tänkaren svaret i drömmen och tager skepnaden av hans älskligaste ungdomsminne: modersbilden, hon, som inplantat evighetshoppet i hans sinne:

I min moders blick jag in i det eviga skåda fick.

Evighetsgåtan kan aldrig fullt lösas av förståndet, men på känslans, aningens, förhoppningens väg kan odödlighetstron varda en rotfast övertygelse. Så var den hos Rydberg själv.

Frändskapen mellan denna och andra Rydbergs dikter samt ett poem »Zweifel und Ruhe» av Lenau bör kanske påpekas, ehuru det icke är annat än frändskap i tanke, ej i poetisk gestaltning.

I brev av den 18 november 1875, där Nu's utgivare tackar för de båda poemen, beder han att få spara Eden till februarihäftet, enär han gärna ville se Rydberg liksom Wirsén och Snoilsky representerad i de olika häftena.Men redan på nyåret 1876 hade Rydberg fullbordat Dexippos, som infördes i februarihäftet i stället för »Eden», vilket poem på Rydbergs uppmaning tills vidare lades åsido men som aldrig blev infört i Nu. Sedan det först fått vika plats för en annan, mera betydande dikt och fått vila något, tyckes Rydberg blivit tveksam, om han borde offentliggöra denna humoristiska framställning av »Paradiset» med den barnsligt antropomorfistiska skildringen av Gud Fader. Törhända syntes denna skildring skalden en smula för lekfull, ehuru visserligen poemet i sin helhet är ett av Rydbergs allra älskvärdaste, och därtill är ett av de första, i vilka han behandlar »barndomsminnenas rosengårdar» på det äktnaiva sätt, som var honom eget. Det lyder i sin helhet:

Eden.

Än grönskar Edens park - jag har ett minne, att jag har varit själv en gång därinne.

När storken bär en parvel till en mamma, då räds han icke för kerubisk flamma;

han flyger mellan Edens änglavakter med barnet in i morgonlivets trakter,

där tvenne armar sträckas det till möte och lägga det in till ett trofast sköte.

Det växer, ser en värld av sköna under, med spegelvatten och med dunkla lunder.

I trädens lövverk gyllne äpplen glöda, av smultron äro alla backar röda.

Den gamle ormen, han, det leda väsen, syns icke till bland blommorna och gräsen;

bland kunskapsträdets blad syns han ej heller, men väl en tupp, som värper karameller.

Och himlen är så när, att mänskosonen kan höras gott av gubben upp i månen.

Ett stycke ovan stjärnorna och solen är Elohim på gyllne konungsstolen,

men stiger ofta ned och täckes vandra i paradisets lustgård med de andra

och går, i doften av syren och hägg, en vacker gammal man med silverskägg.

Och när han vilar under Edens trän, få mänskobarnen leka på hans knän.

När så en tid jag ock mig roat hade, då lyfte han mig från sitt knä och sade:

»Min son, nu kommer det att fresta på, ty nu du skall ur paradiset gå

ut på den vida, stormuppfyllda heden - på andra sidan finns det ock ett Eden.

Nog lär din väg till mången dust dig föra; slår då dig någon på ditt ena öra,

så vänd det andra till och låt dig smaka! Men kan du icke det, så slå tillbaka!

Väl är jag fridens vän, men glades även, när mod och heder knyta gossenäven.

När helst du fått av livet något gott, så dela med till dem, som intet fått,

och när dig går emot, må du ej klaga, ty du är pojk och har förtjänt din aga.

Om du med id din levnadsgärning gjort, så tro dock ej, att du gjort något stort;

nej, tro då hellre de belackare, som säga, att du är en stackare;

ty hur de falla, mänskolivets lotter, är mänskogärning ändå bara plotter.

Och nu i världen ut, du unga blod!

Var glad och glöm dig själv och dö med mod.»

Med denna maning fördes jag ur Eden; vill dit igen, men hittar icke leden,

vill giva den kopernikanska världen för Edens lilla park och gröna gärden,

vill till min gamle barndomsgud mig sluta, fast ej hans skägg hör till »det absoluta».

Men framåt, ej tillbaka gäller färden,

och det finns intet skäl att klandra världen,

fast jubelrop man hör, när det går galet för dem, som strida käckt för idealet.

Så framåt, ej tillbaka gäller färden:

fram skall du, dödlige, och fram skall världen.

Träng modigt på med tanken och med stålet! Ett högre Eden väntar oss vid målet.Var glad och glöm dig själv och dö med mod! För dem, som mäkta det, är världen god.

När Rydberg år 1891 i några lyckliga sommardagars hast skrev Vapensmeden, letade han fram det gamla Eden-korrekturet från 1876 och lånade därur en del strofer för sin nya roman*.

Den dikt, för vilken den halvt skämtfulla Eden måste vika, var visserligen värd företrädet. Dexippos tillhör Rydbergs allra främsta skaldestycken och var kanske det som först gjorde hans skaldskap känt och älskat i vida kretsar.

I antik dräkt skänker Rydberg här ett skaldestycke av fullt modern syftning.

Själva motivet har Rydberg hämtat från den historiska traditionen, att den sengrekiske statsmannen och historieskrivaren Publius Herennius Dexippos, som 262-263 efter Kristus var arkont i Athen, år 267 lyckades vinna en seger över de goter, som då hotade hans fädernestad, genom att, då männen tvekade draga ut i fejd, ställa sig i spetsen för en gossehär.**

Ett mera Rydbergskt ämne kunde näppeligen

* Sverker Ek har påpekat hurusom den »framåt-känsla» som här tager sig uttryck förebådas av ett uttalande i karaktäristiken av den unge Faust, om de röster som ropa: Framåt, som i Eden se endast en spegling av det mål som ligger framför oss. (Uppsatsen »Viktor Rydbergs kantat» i Studier tillägnade Karl Warburg 1912.)

** Senare har lektor J. Bergman bestritt den hävdvunna uppfattningens giltighet, som blott har att stödja sig på ett, som han anser missuppfattat ställe hos Tre-bellius Pollio (»duce Dexippo» i st. f. »docente Dexippo»), och velat förvisa uppgiften om Dexippos' bragd till sagans område.tänkas, ty få hava älskat ungdomen högre än han och få ideal stodo skönare för honom än den värme, friske ynglingen, vilken - som det hette i Alexis - »än ägde Guds avbilds renhet på sin panna kvar», men som tillika med gosselynnets käckhet icke sporde, om han strede

mot övermakt. De modiga gossarnas utbildande i vapnens bruk var för honom en fosterländsk livssak. Redan under sin första publicisttid hade han yrkat på gymnastikens utveckling i fosterländskt syfte. I sin försvarsbroschyr från 1859, liksom i sitt riksdagstal 1871, betonar han med styrka betydelsen just av ungdomens tidiga övande i vapnens bruk.

I den nämnda broschyren heter det:

»För varje ny idés förverkligande fordras tro och kärlek.----------Av det blaserade tvivlet låter intet storverk vänta sig; det är och förblir det blaserade tvivlet, som endast har skarpt öga för svårigheterna, men ej för medlen att övervinna dem, och som ej har förmåga till annat än att lägga armarna i kors, även om fienden stode i hjärtat av landet, men kritisera dem, som vilja försvara det.»

I dessa ord från 1859 finner man uttalad den grundtanke, som erhöll ett mera rent poetiskt uttryck i Dexipposdikten.

Den är en hymn åt den unga kraften och ett straffkväde mot den sjukliga, fega tveksamheten och dådlösheten. Den är trots sin grekiska dräkt av äkta svenskt nationell innebörd, en dikt till fosterlandskärlekens ära, vida mera gripande och manande än månghundrade rimverk, som bära orden »Svea» och »svenskhet» på läpparna.I målande åttafotade trokéer, en för dylika episkt lyriska dikter särskilt lämplig meter, skildrar Rydberg athenarnas förtvivlan, då goterna nalkas. Tvivlet på egna krafter har betagit sönerna av Maratons och Salamis' hjältar.

Roma, du som tog vår frihet för att ge oss skygd och värn, o, var äro dina örnar, dina legioners järn?

Stadens fäder hava intet ord av hopp på sina bleka läppar. Då uppträder Dexippos, hävdatecknaren. Han manar männen - eftersom de icke vilja pröva sina krafter, utan låta goten roa sig med harjaktens tidsfördriv i stället för med björnjaktens bragd - att göra sin sista dag till en dionysisk festdag och ragla ned i Stygens flod. Det är hans råd till »de vuxna och förvuxna». Men till det unga släktet har han ett annat:

Gossar, låt oss leka kriget, då en värld befriades, då Temistokles och Kimon levde, och Miltiades! Hell dig, Zevs, de leva ännu, hell dig, Zevs, de stå mig när! - Och en hänförd gosseskara svarar rörd: de äro här.

Knappt är likväl ungdomsskaran fylkad, så följa även män och gubbar de ungas föredöme, och alla tåga till striden, sjungande en krigshymn.

Denna hymn står mellan citationstecken och är mycket riktigt samma ypperliga tolkning av Tyrtaeus' första krigselegi, som redan meddelats i Den meliska Afrodite.

I senare tid har denna hymn blivit en folksång i Finland, där man livligt berörts av dettaskaldestyckes ädla dödsförtröstan, gällde det ock att stupa för övermakten.

I ett allittererat kväde tolka goterna sin vapenglädje över att få viga trälarna till vila med svärdets vaggsång och bära gyllene byten i sina egna gravar.

Till sin egen överraskning märka Hellas' söner, att de lyckats spränga den gotiska fylkingen, att de »lekt Maraton». Nu hylla de segraren Dexippos.

Men såsom epilog följer en den ädlaste genrebild: en döende yngling, vilken Dexippos lyfter upp i sin famn och vars sista hälsning han mottager.

Som bilden av Dexippos stridsmanaren inlett dikten, så avslutas denna med bilden av Dexippos tröstaren, vilken bjuder hjälteynglingen ett farväl.

Motivet i denna avslutning är för övrigt nära besläktat med Geijers och Runebergs dikter om den sextonårige Vilhelm von Schwerin. Det finnes en och annan enstaka likhet i bilder och stämning med Geijers dikt; Runebergs är åter i själva kynnet något olikartad. Men under det Schwerinsdikterna prisa ungdomsbragden och döden för fosterjorden mera i dess allmänhet, så framhåller Rydberg sin unge hjältes gärning såsom en ungdomens kraftiga gensaga mot världens blaserade klokskap.

Vad vår värld är kallt förståndig, vad vår värld är fåvitskt klok! Och hon lönas för sin klokskap med ett blytungt träldomsok, världens klokskap föder henne sorg och feghet, skam och svek. Fyll vårt land, o Zevs, med gossar, mod och tro och lust och lek!O, hur sorg för morgondagen fostrar lumpenhet och kiv, hur det fega allvar kastar dödens skugga på vårt liv! Zevs, giv släktet gosselynne, hoppfull håg och fantasi! Då är träldomsoket fallet, då är världen skön och fri.

Dessa sista rader innehålla diktens innebörd. Det finnes kanske icke något av hans skaldestycken, vilket så sinnebildar Viktor Rydbergs egen livsgärning som just Dexippos. Ty han ville vara och han var en ungdomens uppeldare till det han ansåg vara mänsklighetens högsta ideal: frihetskärlek, mannamod, fosterlandskärlek, sanningsträngtan. Och ofta, när han misströstade om de vuxna och förvuxna, de blaserade och tvivlarna, stod hans hopp - tyvärr ofta gäckat - till det ofördärvade gosselynnet.

Därför har ock såsom symbol särskilt för Rydbergs verksamhet som ungdomens uppfostrare och idealitetsmanare å hans gravvård fästs en relief, som framställer Dexippos eldande Athens ynglingar att visa sitt gosselynne i ärofull bragd.

Rydberg gladde sig innerligt, då han fann sitt skaldestycke uppfattas såsom en tendensdikt.*

De närmast fullbordade dikterna från

* Jag minnes, huru det fröjdade V. R., när jag, kort före hans död, sommaren 1895 berättade honom, att en studentkria om Dexippos, författad av den nu kände språk- och litteraturforskaren Josua Mjöberg, vid vars bedömande jag tillkallats som rådgivare, fått betyget »berömlig» och visat, huru hans härliga dikt slagit ner i ett ynglingahjärta och riktigt uppfattats. Han begärde få se denna kria, och en avskrift därav ligger bland hans papper.Rydbergs penna äro Vi ses igen och Antinous, som förelågo färdiga i mars 1876.

Vi ses igen infördes i aprilhäftet av Nu. Detta poem tillhör den äkta, enkla kärnlyriken i Goethesk- Runebergsk mening och tolkar den kvinnliga troheten och förvissningen om att råka den älskade, skulle det än ske först i himmelen. »Det är av det slag» - skriver Rydberg 31 mars till Borchsenius om poemet - »som växer i tusental skönare i Danmarks bokskogar; men jag skall ändock sända dig det.»

Samtidigt härmed följde även den dikt, som skulle tilläggas den 1875 i Svensk Tidskrift införda uppsatsen om Antinous, när denna skulle utkomma tillsammans med övriga konsthistoriska uppsatser. »Poemet är för svagt att meddelas danske läsare,» skriver Rydberg, »men passar till stämningen i den svenska texten.»

I den året förut offentliggjorda Antinousteckningen hade Rydberg uttalat, att om man länge stått öga mot öga med Antinous, ena sig till sist alla förnimmelser i en känsla, vars närmaste uttryck gives i skalden Lenaus maning:

Såg du en lycka gå förbi som aldrig mer du finner, så blicka i en ström, vari allt böljar och försvinner.

Dessa rader läsas i det poem av Lenau, vilket Rydberg senare översatte under titeln På floden.

Det är tydligen denna Lenauska dikt, som så till sägandes givit stämklangen till Antinouspoemet.Men detta är djupare och rikare. I Antinous - »ynglingen med det sänkta huvudet och den drömmande blicken» - ser Rydberg personifikationen av det vemodsfulla grubblandet över tidens och evighetens gåta.

Han genomspanar i det djupa blå den gåta, varje släkte grubblar på och varje släkte ännu olöst fann, när det vid solnedgångens bryn försvann.

Men under det släkte efter släkte glida honom förbi på vågorna hän emot okänt mål, står han själv vemodsfullt grubblande i sitt skönhetslivs odödlighet, speglande sig i tidens flod. I stämning och tanke hör Antinous till den grupp av spörjande poem, vilken inledes med Vadan och varthän.

Efter dessa smärre poem sysselsatte några större ämnen Rydbergs fantasi.

I en artikel under rubriken Ett och annat i Handelstidningen för den 30 oktober 1871 lästes följande rader:

»Den flygande holländaren - spökskeppet, som med S:t Elmseldens hemska lågor över sina masttoppar, med fulla segel brytande mot vinden susar förbi en åt döden invigd vågplöjare - även den flygande holländaren söker emellanåt hamn. Det lär då vara vid stranden av Fantasiens ö han finner ankarplats och vila. Ön är som bekant något obestämd till läget och icke utsatt på sjökorten.»

Här hava vi in nuce motivet i »Den flygande holländaren», som förelåg färdig i april 1876 och som började Nu's junihäfte.Den flygande holländaren bildar motpolen till Dexippos. Om denna dikt var uttryck för det optimistiska, ljusa helleniska draget i Rydbergs skaldekynne, så är åter Den flygande holländaren ett utslag av den orostämning, förenad med en stämning av dyster romantik, som stundom betog honom.

»Jag skriver så, när jag känner en mulen himmel över min själ, heter det i brev juni 1876. Det är ett patologiskt alster med rottrådar i en längtan, som kanske envar gör bäst i att hålla stum inom egen barm.»

Om än icke så populär som den ljuse Dexippos med dess ton av kraftig dur, är Den flygande holländaren i all sin mollfyllda orostämning knappast mindre skön. Befryndad med korsardikten Oro, äger den dock en djupare innebörd, helst den knutit sig till en fängslande sagotyp.

Sägnen om den flygande holländaren - havets evige jude - den svarte kaptenen å skutan, kring vars köl det ständigt skimrar en blå eld, som är dömd att evigt plöja vågorna och bringa ofärd åt mötande sjömän, är, enligt vad Verner Söderhjelm påvisat i en intressant folkloristisk studie i Vintergatan 1899, mest utbredd i kusttrakterna i lågtyska nejder - Holland, Belgien och Nedertyskland - och förekommer där i olika skiftningar. Rydberg har använt sagans vanligaste form, men därtill fogat några tillägg ur egen fantasi.

Enligt Söderhjelm är den mest utbredda holländska sagan följande:En holländsk kapten Vanderdecken möttes en gång då han skulle segla förbi Goda Hoppsudden av en svår storm, och han fick icke sitt fartyg att gå fram genom motvinden och bränningarna. Han svor då en dyr ed att klarera udden trots storm och vågor, trots åska och blixt, trots Gud och djävul, om han också måste segla ända till domedag. I detsamma hörde han en röst från himmelen, som sade, att han i själva verket var dömd att segla tills den yttersta domens dag skulle gry. Hans skepp är svart, dess flagga blodröd, i vinande storm länsar det undan för fulla segel och var sjöman som ser detta skepp är dömd att gå i kvav.

En äldre svensk skald - Rydbergs gamle kamrat i Handelstidningen åren 1849-1850 C. M. Ekbohrn - har översatt en likanämnd dikt av tysken B. Wolff, i vilken dikt spökskeppets befälhavare är ett grinande benrangel.

Hos Rydberg, för vilken Den flygande holländaren är en symbol av hela mänsklighetens ständiga, stormiga färd å tidens hav utan mål och ro, är ofärdsskeppets kapten icke ett skräckinjagande spöke, utan ter sig tvärtom överraskande vänlig; framför allt är han en levande människa, som med mild blick och gott löje dock är innerligen trött vid det oroliga livet, en överraskande blid motsats till den vilda storm, i vilken han far, och som skildras i strofer, genom vilka nästan orkanen synes vina! Holländarens ord till dem han bringar döden är fullt av tröst: förgängelsen är en lycka.

Rydberg låter i sin tolkning av motivet holländaren en natt vart hundrade år av ödets nåd få gå till ankars vid Fågeln Fenix ö, varmed skalden sinnebildat den lyckoö, som det någongång förunnas de oroliga människorna i fantasien få skåda, barnet i drömmen, skalden i sången, modern vid sin gosses grav, med ett ord alla drömda paradis' ö.

Och nu kommer det originella Rydbergska greppet. Han låter vid Fågeln Fenix' strand Den flygande holländaren och Ahasverus - havets och jordens evige vandrare - ett ögonblick stämma möte och den äldste av dem upprepa den maning, som redan stranden och skogen viskat: tålamod.

Ursprungligen hade Rydberg tänkt utföra samtalet dem emellan längre. Härom lämnar hans brevväxling med Borchsenius några intressanta upplysningar.

Borchsenius hade mottagit dikten och överraskats av dess romantiska stämning, som erinrade honom om den danske romantikern Schack Staffeldt men han säger sig hava önskat, att Rydberg något mindre utmålat

naturomgivningarna och i stället dröjt något längre vid mötet mellan Ahasverus och Den flygande holländaren.

Rydberg svarar härpå:

»Dina anmärkningar, att naturskildringarna kunde varit kortare och att jag gjort för litet av mötet mellan Holländaren och Ahasverus, slogo mig med sin sanning och fägnade mig på samma gång, emedan de visa, att jag hade rätt i min första redaktion av poemet, där versen som börjar med:

»Vid strand där tröttad farkost låg»

ej fanns, men där i stället Ahasverus talar några ord. Men hans tal fick icke vara långt, för att ej störa styckets symmetri, och det inskränkte sig till en enda vers, och de tankar, som jag där uttryckte, måste jag sammanfatta ien bild, som skulle säga mycket, men som fördenskull blev svårtydlig för flertalet av läsare. Därför uteslöt jag den. Vid sidan härav skrev jag ett längre samtal mellan de två figurerna, men detta poem - ett slags pendant till det förra - slog över i politisk satir, i ett slags världshistorisk humoresk, som jag överkorsade.

Nu till något annat. Om 'Flygande holländaren' någon gång översättes, så stryk den naturskildrande versen:

»Vid strand där tröttad farkost låg»

och låt Ahasverus, innan han går sin väg säga:

»Jag kommer från Jordanens strand: ett oljeträd där står. som tvinat har i öknens sand så många hundra år; det lever dock, och när en gång det slår i blommor ut, då höjes världens frihetssång och kvalens tid är slut.»

Jag förmodar, att den stora allmänheten skall åtminstone kunna få en föreställning om vad jag menat med denna bild. Sen må varje läsare tolka den efter sin tro.

Själv syftar jag på en världsåskådning, som ur kristendomen upptagit ingenting annat än det visa barnasinnets mod och förtröstan med avseende på morgondagen, vilken ju är källan till all ogrumlad levnadsglädje, då den paras med sitt naturliga komplement, ett friskt och förtröstansfullt arbete samt strävandet att in praxi förverkliga den allmänna välviljans grundsats: »Frid på jorden, åt människor av god vilja.» (17 juni 1876.)»

Borchsenius kunde icke begagna den sända strofen, då hans tolkning redan var sänd till trycket, och han anmärker, att han i allt fall ickehaft bruk för den, emedan han uttryckligen lagt tonvikt på ett tyst möte mellan de båda. Men ej heller Rydberg kunde - menade han - rätt väl använda strofen, emedan Ahasverus ju kommer från väster och går mot öster - alltså ej gärna från Jordanens strand. Borchsenius, som haft mycken glädje av att tolka dikten, spörjer dock, varför skalden icke låter läsaren veta orsaken till att holländaren nödgas flacka ikring. Ahasverus' skuld känna ju alla. Men då Rydberg tar holländaren i försvar och låter honom varda en rörande bild av det oroliga människolivet, är det däremot vanskligare att försvara Ahasverus' svåra brott, och den föreslagna strofen kunde kanske därför snarare läggas i holländarens mun än i Ahasverus'.

Med anledning av dessa anmärkningar svarar Rydberg den 13 juli 1876:

»Jag nämnde i 'Den flygande holländaren' icke ett ord om varför han driver kring utan rast och medvetet mål. Det är ett fel, men ett fel som hänger uti ämnet. Är han bilden av den oroliga jäktande mänskligheten, så skulle bilden grumlats, om jag inlåtit mig på den av legenden uppgivna orsaken till hans kringirrande, och det var då bättre att lämna orsaken slöjad i bakgrunden. Mänskligheten vet icke rätt heller varför, varifrån eller varthän. Hon känner endast, så vitt som denna känsla uttryckt sig från urminnes tider i var religion och teosofi, att disharmonien, vari hon lever, är hennes eget verk och att hon själv bragt om skeppsbord 'den last av levnadskval' hon förer med sig på färden. Mot själva denna uppfattning kan mycket invändas, men ingenting mot det faktum, att uppfattningen finnes till, och hon är i själva verket ädlare än om man vill kasta skulden, såsom Schopenhauer gjort det, på en blint verkande, men i bottnen satanisk världsvilja. Ahasverus har jag tänkt migliksom Holländaren förädlad genom lidandet. Den hjärtlöse jerusalemitiske skurken har haft god tid och en lång studiekurs för att äntligen varda människa. En lång erfarenhet lär honom konsten att sätta sig in i en annans läge; han nöter under vandringen skurken av sig; den divina comedia han årtusen ser spelas omkring sig öppnar hans blick för gott och

ont. Själva legenden låter honom vid Yttersta domen få en plats på Försonarens högra sida bland de rättfärdiga. Vad åter Holländaren vidkommer, är det som sagan räknar honom till skuld idel förtjänst. Hans skuld är nämligen att han vågar lämna hamn på en fredag och att han upprepade gånger tillbakadriven av stormar - då han vill dubblera Goda hoppsudden - svär, att han i trots av himmel och helvete skall taga sig fram, skulle han än kämpa intill Yttersta domen. Hans mod att bräcka vidskepelsens band är ju aktningsvärt, hans tröstan till sin kraft och ihärdighet är ju manlig, om än han giver den ett överdrivet uttryck. Hans fel är bristen på tålamod, oförmågan att finna sig i nödvändigheten. Därför bland annat lät jag Ahasverus viska: tålamod! en egenskap mäktig att lindra levnadskvalen, förutsatt att den icke bräcker verksamhetslusten.»

Rydberg inflickade ock verkligen den ovan anförda strofen* - lagd i Ahasverus' mun - mellan den 22 och 23 versen efter ordet »tålamod», när han den 14 oktober 1876 lät avtrycka dikten efter Nu i Göteborgs Handelstidning. Likaså i en 1878 utgiven liten separatupplaga av poemet i tjugufem exemplar. Men då det fyra år senare intogs i hans diktsamling, var strofen försvunnen - antagligen av glömska. Ty denna hänvisning på ett framtida fridsrike harmonierar så innerligt väl med

* Versens början: »Jag kommer från Jordanens strand» var här ändrad till: »Jag varit vid Jordanens strand», antagligen på grund av Borchsenius' anmärkning.hela Rydbergs åskådning och samstämmer med sluttanken i Prometeus och Ahasverus.

Vid denna tid formligen myllrade det av ämnen som kallade på poetiskt liv.

I ett förut anfört brev till Schöldström, i februari 1876, skriver Rydberg:

»En annan av spillrorna i Flora har jag i dessa dagar omarbetat, och du är sannolikt den ende, som skall igenkänna det stycket i dess nya skepnad, som i själva verket är dess äldsta till tanken, om ej till utförandet. Jag menar stycket Två i sadeln, som utkommer igen under namnet Drömliv.»

Detta stämmer med vad Viktor Rydberg även muntligen yttrat, att han redan i den första versionen skulle velat ha fram det först senare utvecklade motivet. Förhållandet förefaller emellertid underligt. Ty faktiskt är det ju två helt olika dikter varom här är tal. Om än den filosofiska »Drömlivs»tanken med dess djupsinniga, rent natursymboliska innehåll och dess hela släktet omfattande, »paradishopp» föresvävat den unge Rydberg, vilken dock näppeligen då skulle mäktat giva den en så djup, av livserfarenhet och spekulation mättad innebörd som sedan blev fallet, så var dock Två i sadeln (jmfr sid. 229) en dikt i vilken det rent erotiska utgör det centrala. Skalden tilltalar däri »den fångade skatten» med älskarens glödande ord och spörjer vildduvan, om hon vill till örngott välja en biltog barm. I »Drömliv» åter - en dikt där Rydbergs filosofi och poesi ingått ett mystiskt förbund - tolkar ryttaren det förgängligas och det evigas gåtor för det älskade barn,som med honom ilar bort på drömmarnas stråt, och ger en natursymbolisk tolkning av ideala tankar, en »det skapades bikt i bildspråk», såsom det heter i en variant av dikten.

Den förgängelse han skådar bringar ej längre som i ungdomsdikten förtvivlan. Han förnimmer sig såsom en del av det stora, det drömmande hela - en del som känner, att Skapelsen drömmer om Gud.

Och i en äldre version av dikten, antagligen från början av 1876, följer en strof, där det heter:

Se, hon formar symboliskt de tankar du tänkt, åt vad hjärtat har känt ger hon färg och gestalt. Och den slöja, som förr över tingen var sänkt, hon är lyft, och du skådar nu själen i allt. Och var trängtan dig grep i en anande stund har fått stämma i smekande bölja och vind, och där smyger en älva på äng och i lund för att svalka din panna och smeka din kind.

Så skåda skalden och hans följeslage med tryggat odödlighetshopp

huru virvlarne fly med de vissnade blad

och blicka i månskensstämningens silverglitter hän till det eviga från förgängelsens land.

De förnimma andarnas kör, som viskar, att

stridens och smärtans mystär är fullkomningens villkor och själarnas rätt, att det drag utav vemod som skapelsen bär är av trånad att skåda en ädlare ätt.

Naturen själv ger i sin vårskrud symbolen av den förnyelse, som hon skall bära i en kommandeharmonisk tid, då frihetens hägrande paradishopp förverkligats.

Ty i människans ande ha tingen sin lag. - Och när skalderna strängarne skönare slå, skall en rikare prakt över jorden ses spridd, och ju högre de spanande tankarna nå, se, dess djärvare spänner sig himmelens vidd.

Så följa i den ovannämnda något äldre versionen följande båda strofer, som uteslötos då dikten offentliggjordes i Nu 1877:

När han klagar i natten, den höstliga vind, är det ej över ängarnes blomster som dött. O, han sörjer de härjade rosor på kind, som för lustarnes fläktar sin krona förstrött. Men befrielsemorgonens purprade våd får sin glans från de rosor, vars fägring förgått, medan styrkande tankar och härliga dåd ur sin blomkalk i tidernas sköte de sått.

O, så löga dig stark i det ensligas bad; dröm dig in i naturens förtrollande dikt, i vars levande tecken, från blad och till blad, du i bildspråk förnimmer det skapades bikt, tills, förnyad i krafter, du väcks ur din dröm, för att känna med mänskor i ve och i väl, för att strida och lida; men göm dig, o göm av den samklang, du hörde, en ton i din själ.

Drömliv kan anses beteckna den optimistiska gensagan på de världssmärtedikter, vilka fylla Rydbergs ungdomslyrik.

Här söker skalden giva en natursymbolisk, poetiskt-filosofisk lösning och förklaring av detförgängelseve, som fyller människohjärtat, men som viker för de löften, natur och ande skänka om en mera harmonisk framtid på jorden och ett evighetshopp för himlen.

Den utgör tillika en gensaga mot den medeltida teologiska uppfattningen av naturen såsom en valplats för demoniska makter, sataniska andar. Så skriver Rydberg, då han sänder Drömliv till Wikner våren 1876: »Medan jag läste 'Naturens förbannelse', tillägnade jag dig i 'Hugo mystikerns' namn inneliggande poem åt din fylgia.»

Detta poem är det renaste uttrycket i Rydbergs diktning för hans uppfattning av naturen i dess förhållande till människans själsliv, d. v. s. för hans natursymbolik. I hans filosofiska och estetiska föreläsningar kan man nog finna liknande tankar uttalade som de vilka i denna dikt, särskilt dess slutstrof, tagit poetisk form.

Nästan samtidigt med Drömliv offentliggjordes, i Ny Illustrerad Tidning 1877, första versionen av Rydbergs tolkning av amerikanaren Edgar Allan Poes dystert romantiska dikt The raven, Korpen.

Denna version är rätt skiljaktig från den sedan i 1882 års upplaga meddelade och ännu mera från den postuma.* Redan den första tolkningen är ett mästerstycke, som smidigt och stämningsfullt återgiver den poetiska diktens dystra hemskhet, men tolkningen vinner sedermera genom att trerimmen genomföras allt mer och mer.

Tre andra diktplaner från denna tid,

* Jmfr anmärkningen i de Samlade Skrifterna.Djävulsklostret, De dödes natt, Jesusgossen, fingo vila - skjutna åt sidan av Rydbergs filosofiska föreläsningsarbete, vilket till hans egen saknad höll honom borta från hans utflykter i diktens värld, varom han uttalar sig i flera brev.

Filosofien präglade ock de båda dikter, som tillkommo 1877.

Prometeus och Ahasverus - en tankedikt av djup innebörd, i vilken tvenne världsåskådningar mötas - är nämligen utan allt tvivel lika mycket ett barn av hans filosofiska spekulation som av hans poetiska fantasi. Det var just vid denna tid som Rydberg, efter att hava slutat sina föreläsningar om idealism och materialism, förberedde sig till en ny serie över två andra motsatta världsåskådningar: den Leibnitzska optimismen och den Schopenhauer-Hartmannska pessimismen. Under tankearbetet härmed togo systemen och deras tillämpning i samlevnaden

förkroppsligande i ett par av folksagans - den antikas och den kristnas - mest typiska gestalter: Prometeus och Ahasverus.

Båda voro gamla känningar i diktens värld.

Prometeus är som bekant enligt den grekiska sagan en titan, vilken kommit i gudagemenskap med Olympens gudar, liksom jätten Loke med asarna. Myten förekommer uti Hesiodos' Theogoni, men där är Prometeus företrädesvis en listig upptågsmakare, som gäckar Zeus och söker föra honom bakom ljuset. Hos Hesiodos förlederPrometeus människorna till att överlista Zeus vid det oxoffer som de bringa gudarna. Därför berövar Zeus människorna elden, så att den snöda vinsten vid bedrägeriet länder dem själva till ofärd. Då hittar Prometeus på en ny list. Han stjäl hemligen elden från himlen och ger den åt människorna; men nu straffas han grymt, och straffet drabbar även människorna (Pandoras förbannelse), vilka förut kunnat fröjda sig åt en lycklig tillvaro.

Vida djupsinnigare är Aeschylos' behandling i tragedien »Den fjättrade Prometeus». Hos honom lyftes titanen till en högre sfär. Prometeus är son av Themis, rättvisans gudinna, och utmärkt av djup siarevisdom. I Zeus' strid med titanerna står Prometeus ursprungligen på sina stamförvanters sida och är genom sin klokhet för dem en bundsförvant av värde. Men när de trotsa på sin råa kraft och försmå hans rådvishet, träder han över till Zeus och hjälper honom till seger. Det goda förhållandet dem emellan varar dock icke länge. Ty då Zeus icke bekymrar sig om det ännu svaga och outvecklade människosläktet, utan till och med vill utrota det och skapa ett nytt, tager Prometeus sig an mänskligheten för att rädda den från undergång, stjäl elden från himmelen åt den och förhjälper den till en värdig tillvaro. Han nöjer sig ej med att rycka människorna ur råheten, utan ingjuter till och med i deras bröst hoppet om odödlighet och borttager dödens fruktan. Skillnaden är alltså, att medan Hesiodos låter människorna ursprungligen leva ien lycklig oskuld och icke utan skuld sjunka allt djupare - alltså en uppfattning snarlik den bibliska paradistankens - så höjer sig tvärtom hos Aeschylos människosläktet ur sin ursprungliga råhet till en bättre tillvaro.

Men i karaktärsteckningen av Prometeus, människosläktets beskyddare, överensstämma båda därutinnan att titanen är fyndig och slug. I det han tager sig an människornas öde, ingriper han i den gudomliga världsordningen, och i det han trotsigt motverkar Zeus' rådslag, framkallar han straffdomen. Prometeus' öde skall visa, att slughet varder vanmäktig gentemot en högre vishet och att varje uppror mot världsregeringen måste försonas med tung bot.

I den bevarade tragedien »Den fjättrade Prometeus» har visserligen denne huvudsakligen fört ordet, men i fortsättningen »Den befriade Prometeus», varav blott fragment finnas kvar, torde den motsatta åsikten hava kommit till sin rätt. Till slut löses dock den fjättrade titanen ur sin kedja, sedan han frivilligt yppat hemligheten om ett ödesdigert äktenskap, vilket hotar Zeusväldet.

Prometeusämnet har ju även i modern tid framkallat märkliga dikter av världslitteraturens störste mästare.

Det lilla dramatiska fragment av Goethe, som tillkom 1773, avslutas med ett - för övrigt av Tegnér till svenskan tolkat - Prometeuskväde, egentligen en smädedikt, snarlikt Lokes gudanidande i Eddan. I denna dikt förekomma tankar,som i viss mån gömma den Rydbergska Prometeusskepnaden in nuce.

Ich dich ehren? Wofür? Hast du die Schmerzen gelindert Je des Beladenen? Hast du die Thränen gestillet Je des Geängsteten?

Byron sjunger till sin trotsige titan, vilken är en martyr med sammanbitna tänder:

Thy Godlike crime was to be kind.

Shelley har i Prometeus unbound icke velat försona människosläktets förkämpe med dess förtryckare. Hans Prometeus är den till och med under sina lidanden förtröstansfulle välgöraren som bekrigar den onda principen - Jupiter, han som fyller jorden med sina knäböjande tuktade slavar - men som nu icke längre gripes av häftighet eller hat, blott av sorg. Dock, han vet, att Jupiters regering skall hava en ända, och han möter sina fiender, sina

förhånare - t. ex. plågans, fruktans, hatets furier - med kärlek.

Så segrar han till slut över Jupiter. Och när denne, feg och föraktad, sjunker i avgrunden, stundar den Prometeiska tidsåldern, vars motto äro de kärlekens ord, med vilka Shelley låter Demogorgon avsluta stycket.

Det är något av en Messias', en världsfrälsares kärleksfulla lidande i den shelleyska Prometeus-typen.Ahasverus - den jerusalemitiske skomakaren som då Kristus skulle föras till avrättsplatsen nekade honom att luta sig mot väggen till hans hus och till straff härför fick sig ådömt att vandra till yttersta dagen - är en folksagetyp, som, om ock med rötter i vida äldre traditioner ända ned till Kristi ord till Johannes i Joh. evang. 21 kap. 22 v., utdanades i sin nuvarande form omkring 1600. Så småningom har den vandrande juden ingått i folkmedvetandet såsom representant för den tanken, att det eviga jordelivet är ett ont, ett bittert straff, såsom en olycklig motbild till »dem som gudarne älska» och vilka få dö unga. Härtill kom det tacksamma motivet att låta en skepnad, som tankes hava levat genom aderton hundrade år, uppträda såsom bärare för gångna seklers erfarenhet.

Ahasverustypen blev ock under 1800-talet med förkärlek använd av de skalder, som sökte fantasifigurer ägnade att bära en idédikt, helst sedan Aurbachers lilla Volksbüchlein gjort skepnaden allmännare bekant.

Bl. a. hade den av Rydberg beundrade Lenau givit Ahasverusskepnaden en egendomlig innebörd, då han i poemet Savonarola, avdelningen Weihnacht, symboliskt framställt några trossatser och låtit Ahasverus representera den ständigt uppdykande, ständigt på villostråtar vandrande otron, som varje år bryter en vandringsstav i skogen från ett träd, vilket symboliserar det isande, kalla, mörka i livet ochnaturen, som är roten till det onda. Om detta träd säger Lenau:

Kennt ihr den Strauch im Waldesgrunde? Kein Blümlein blüht in seiner Näh, Kein Vogel singt in seiner Runde, Den Wandrer fasst ein dunkles Weh.

Nach seines Fluches altem Brauche Geht Ahasver noch auf und ab Und bricht sich von dem Dornenstrauche Alljährlich seinen Wanderstab.

Både i tanke och uttryck stämmer detta med skildringen av Ahasverus i Rydbergs stora dikt, där till och med samma ord användas.

Rydberg hade själv i ungdomstiden anlagt en skildring av den evige vandraren, som höljd i sorgens mantel okänd skrider fram utan mål, för vilken allting levande tystnar och vissnar, för vilken himlen evigt täckes av moln; men han hade endast offentliggjort två små spillror därav: Hypokondern och Drömmaren.

I Flygande Holländaren hade han låtit den prövade och luttrade Ahasverus för sin orolige frände predika tålamodets sköna dygd och till och med i en variant häntyda på ett Messiasrike.

Ursprungligen hade det ju ock lekt honom i hågen att låta de båda vandrarna - jordens och havets - föra ett längre samtal med politisk-satirisk syftning, »ett slags världshistorisk humoresk».

Ett dylikt samtal, i vilket Ahasverus utförde den ena stämman, men den andra rollen kom att tillfalla Prometeus, diktade han ett år senare.Rydbergs politiska och sociala frihetskänsla, hans glödande hat mot allt maktmissbruk - bördens, rikedomens, styrkans - kom att bilda den röda tråden i hans nya dikt, vilken tillika i ej ringa mån färgades av hans dåtida filosofiska studier. För den antika mytologiens sedliga brister i uppfattningen av Prometeus hade Rydberg öppet öga, och han har under denna rubrik på ett litet papper nedskrivit ett satiriskt stycke härom av Lukianos, den antike kättaren.

Hans Prometeus är i adel, människokärlek och idealitet befryndad med den Aeschyleiske titanen, men han är fri från den listighet, som denne har gemensamt med Hesiodos'. Han är liksom Goethes, Byrons och Shelleys Prometeus helt och hållet en ideal skepnad, representant för det goda; han är som deras en Zeus-smädare. Men Zeus är här tidens gud som avfallit från den Evige, en ond makt som äger troner på många världsklot, som hållit människorna trälande, skygga, slöa och dolska.

Då förbarmade sig titanen Prometeus över människorna, han kände inom sig den Eviges röst och ville återskänka

människorna skönhet och frihet; han bragte elden åter till ärilen, och vid härden vaknade åter sägner och sånger om paradiset som förlorats, men som kunde återvinnas. Men den barmhärtige titanen förråddes av människosläktet, som lät köpa sig av tidsguden med löfte att få behålla elden. Så varder Prometeus fjättrad, men hans oavlåtliga trots mot tidsgudens välde störer titanerne i deras glädje och hans suckar blanda sig i luften och ingiva människorna längtan till livet.

Med en bön till Zeus skulle han kunna bli fri. Men ve släktet, om den bönen ginge från hans läppar,ty då förnekade han lagen i sitt inre och uppstode som Antikrist, och världens yttersta tid vore inne.

På den dagen väntar Ahasverus med längtan, ty då får han befrielse.

Han väntar med gäckat, men förtvivlat tålamod. Där Ahasverus går fram, där tystna fåglarna, sluta blommorna sina kalkar, känna varma människohjärtan kyla och hårda människohjärtan lust att pina.

Ahasverus hos Rydberg är den förkroppsligade tröstlösheten och själviskheten, i vars bröst samvetslagen icke äger något rum, i vars anletsdrag slavisk undergivenhet och ångerlösa kval äro präglade, den förhärdade egoisten, som samkat själviskhetens alla satser, den praktiske materialisten, maktslaven, som tolkar allt vad makten bjuder, som är pessimist i avseende på allt idealt, men som finner, att jordens maktfördelning är i sin ordning.

Han betraktar rättsstaten såsom ett skydd för de starke mot de svage. Detta får bl. a. sitt uttryck i några ord av Ahasverus, som, redan uppsatta, uteslötos vid korrekturläsningen, men som äro alldeles för goda att ej bevaras. När Ahasverus omtalar, huru han på sin tid även var domare i Palestina och välsedd hos Pilatus, knyter han i det ursprungliga manuskriptet härtill följande ord, vilkas revolutionära innebörd bör beaktas:

Och när jag satt där högt på domarstolen att skipa lag och rätt med rådets män, då sken min dom så klar som middagssolen och brännande för syndaren som den. Se, tvenne krafter slå omkring den vida Guds jord det band, som sammanhåller henne, och du som jag vet namnen på de tvenne: de äro: rätt att härska, plikt att lida.Gud tecknar en med härskarrätt på pannan och sätter trälens märke på en annan, och tingens ordning gav i denna värld den ene bojor och den andre svärd; och allt kan lugnt sin givna bana vandra, när dessa krafter verka med varandra; och domarns höga kall är att gå vakt för ordningen, vars grundval Gud har lagt, och att med lagens blixt, när oro hotar, i djupet vräka trotsarenas rotar.

Ahasverus är själviskhetens och maktunderdånighetens typ hos alla folk och religioner, han är i den judiska staten ortodox jude, liksom han i en grekisk skulle vara ortodox Zeusdyrkare, i en katolsk klerikal och i en protestantisk strängt högkyrklig.

Det är betecknande, att Rydberg låter Ahasverus under den tid han är den självständige maktutövaren prisa sig såsom »ödmjukt lycklig och i hjärtat from», såsom den, vilken var morgon sjunger om, huru Herren giver långt mer än man förtjänar, och som visar allsköns utvärtes fromhet.

Och i ett manuskript av dikten skildras Ahasverus' anletsdrag i följande sedan utelämnade ord:

»De äro präglade av högmodet lika mycket som av fasan. Han högmodas över sin slaviska vördnad för självisk makt och kallar detta gudsfruktan. Han högmodas över den undergivenhet, varmed han bär sina ångerlösa lidanden, och kallar detta fromhet.» (Åt samma håll syftar bilden: »i stolta kyrkors orgelbrus och hymn och psalm nazarenen vrider sig i plågor».)Det är Rydbergs gamle fiende: den officiella kyrkan såsom makt, som här jämte mycket annat maktmissbruk är målskivan för hans harmfyllda satir.

Ahasverus går att besöka sin motpol, den himlaborne titanen, som är den rätta idealismens banerförare, frihetens, demokratiens, humanitetens målsman, vän av de små, föraktare av den makt som gäller, men i grunden ideal optimist.

Den Rydbergske Ahasverus har själv en gång varit en mäkta lycklig man, vida förnämare än legenden låter oss antaga. Han var ej en vanlig skomakare, han var en stor sko fabrikör, som lät sina slavar tillverka:

de sulor, varpå Tiberns legioner framstormade att trampa alla land och sparka riken ned och kungatroner. -- -- --

Då var han lycklig. I fariseisk självrättfärdighet tackade han sin Gud för lärdom, värdighet och rikedom och ansåg sig mäkta from. Han njöt sitt nu. Så var han också med att döma nazarenen, folkförledaren, som slungade sitt ve mot jordens mäktige och lärde och som, själv en träl, ville förläna Herrens nåd åt trälar och betungade.

Han, som sade smädeordet åt nazarenen, då denne på sin väg till döden gick förbi hans hus, drabbades nu av det svåra straffet.

Ahasverus, som böjer sig för makten, vill ej klaga på sin Gud. Men han beklagar, att han blivit ett slags offer för ett svek, eftersom det påstås, att Guds son låtit föda sig som träl på lek, och att han sålunda, då han trodde, att han hånade en svag, tvärtom förgrep sig på själva makten; men han kan icke tro det, ty överallt, var han går, ser han förklädda Golgata'n. Väl prisar man nazarenen i kyrkorna, men i praktiken straffarman hans lära. Man ser intet till hans syskonliv. Som förr är människan herre eller slav.

Nu kommer Ahasverus att besöka Prometeus, för att finna hugnad av att skåda en, som lider än grymmare kval än han - det Lidner kallar »tröst för ett tigerhjärta» - och så växlas dem emellan ord av världsklokhet och ord av ideal sannings- och frihetsträngtan.

För Ahasverus har den allena rätten, som har makten, och för honom måste man böja knä.

Prometeus åter förkunnar sitt hjärtas genljud - liksom hos Shelley:

Giv tröst och hjälp och värn åt den som lider, och böj dig aldrig för en självisk makt!

Den vandrande skomakaren talar för vad som är, Prometeus tolkar, vad som bör vara.

Ty vad Ahasverus och hans män vilja kalla hugskott, det nämner Prometeus klara stjärnskott som falla från en högre himmels empyré:

Så förs en strid för det, som borde vara, mot allt det svek, den lögn, den nöd, som är. Fast jag är fängslad, finns det väl en skara, en prometeisk, som mina vapen bär. Jag vet, det måste finnas stark och svag, men denna lag är ej förtryckets lag. - - - - - - - - - - - - - - - - - - - Så skall det starka på sin skuldra taga och bära genom farorna det svaga och ge det härdighet och mannamod. - - -

Så räknar han upp kämparna i den prometeiska skaran: skalden, konstnären, tänkaren, uppfinnaren.Till den prometeiska skaran av Zeusförnekare höra ock barnet som smeker faderns kind, den kärleksoffrande unge mannen som ställer sin barm mot övermakten, gubben som drömmer om en kommande mystär, ja, döden själv.

Gent emot dessa svärmerier svarar Ahasverus med kall klokhet. Han har icke sett det Prometeus talar om.

Väl förs en strid, men ej mot maktens gud - han dyrkas överallt, var än jag vandre - nej, fejden gäller: värna egen hud, kan du ej taga huden av de andre. Det är de byten, du, varom man strider.

Överallt ser han kampen för tillvaron, löst med den starkares rätt, vare sig i öppen strid eller listigt förräderi; de svaga slaktas eller varda slavar. -- -- -- Och även de kabirer - maskinerna - den trälaätt, som Prometeus' skara manat fram, ha ej gjort livet lättare, ty människorna äro dessa trålars trälar. Och nu följer en social skildring, som förebådar Grottesången:

På landets bygd, där lärkor ännu sjunga, förstummas mänskosång och strängaspel; de gula skördar, som på fälten gunga, i dem har skördemannen ringa del; hans usla hydda blir för trång till slut, och barnen då ur solens sken han sänder att fastna i de nät av mörka gränder, som slöjdens jättespindel spänner ut. - - -

Ahasverus vill ej påstå, att allt som är, är härligt, men:

Är världen icke som den 'borde' vara, är hon likväl den yppersta som givs. Och någon bättre lär väl ej din skara och du ej heller mana fram till livs.Ty väl kan det hända, att prometeiske svärmare förstått att sätta svärd i hand på de förtryckte och lyckats segra, men snart har likväl maktens lag tagit ut sin rätt igen, om än i annan form med andre män. Dock förundrar det Ahasverus, att de, som fått makten att förtrycka, känna medlidande och härav störas i sin lycka samt låta en smula sol sila till de små:

Man säger, det är Herren till behag: det lindrar blott, men trotsar ej hans lag, och därför klandrar jag ej denna nyck, fastän jag länge sett, att vad han mäktar är blanda bitterhet i glädjens nektar långt mer än sötma i eländets dryck.

Och Ahasverus manar Prometeus att upphöra grubbla över vad andra lida. Det är fåfäng möda.

Prometeus vill dock icke böja knä för tidens Gud. Och vore än den Gud, han dyrkar, den evigt lidande och skall han än evigt bida friheten, så är dock denne allena Gud, ty han är god, och han känner, att hans styrka växer genom seklen.

Så kommer till sist Messias och bjuder den fjättrade titanen tröst. Väl ser Prometeus, att Messias beder honom låta sin kärlek befrias från hat och hämndtörst:

Men nej, ur kärlek går det hat jag hyser, och skuggan finns, så länge ljuset lyser. Må då jag ha mitt hat och mina band och i eoner mina plågors brand!*

Det hat, varifrån Prometeus och med honom Rydberg ej ville frigöra sig, är hatet mot-

* Märk här likheten och skillnaden i förhållande till den mildare shelleyske Prometeus.egoismen och mot den missbrukandemakten, som är den maktägandes eviga skötesynd, liksom den villan, att makt vore rätt.

I ett brev till sin gamle vän Soldan skrev Rydberg i april 1879 följande, som är belysande såväl för diktens filosofiska bakgrund som för hans uppfattning av den historiska ödesteorien:

»När du och professor Daa* sammanträffade i kupéen och edert samtal råkade in på olika historiska betraktelsesätt, så sammandrabbade tvenne världsåskådningar, som skjuta sina rötter ända till Parmenides och Heraklit, vilken senare med sitt absoluta vardande gått igen i Spinoza, Hegel och nu senast i de moderna försöken att underkasta historien en naturvetenskaplig behandling och se alla dess företeelser som verkningar av

* Soldan hade i sitt brev uttalat sig om Bj. Björnsons uppträdande »mot folkens fortsatta förbrödring» och därvid kommit att erinra sig ett möte i en kupé med sedermera avlidne professor Daa (Ludv. Kristensen Daa). Denne hade påstått, att i Skandinavien fanns en rörelse analog med Finlands inre söndring, och vilken med allt ivrande för ett »självständigt framåtskridande» endast försvårade och fördröjde den goda saken. »Vi voro ense om att beklaga denna företeelse över huvud taget, men av olika mening angående dess nödvändighet. Han höll sig till historien, till det som faktiskt sker och äger rum, jag till det som borde ske, och således till det som av varje rättsinnad folkledare bör yrkas. Icke ens en Hegels härjande snille vågar förneka, att en viss »omotsvarighet» förefinnes emellan verkligheten och den sig förverkligande idén. Men hos honom gäller absolut orsakslöst varda. »Historien gör sig själv.» Filosofien är blott en senfärdig uppfattning av »tidsandan». Medan hon sitter och målar sitt Grau ins Grau, har tidsandan redan framskridit och »frambragt» (d. v. s. framtrollat) nya former, och verkligheten ler åt filosofiens välmenta spekulationer. Mig tyckes dock, att en snillrik skald icke ens i sina politiska drömmar borde misskänna den enkla, ja, den elementära och solklara grundsatsen, att allt som går ut på söndring bland folken är av ond o.»en fysisk-mekanisk kausalitet. Olyckan därmed är emellertid, att denna orsakskedja hänger alldeles i luften och lämnar sin egen tillkomst - således filosofiens grundproblem - oförklarad och oförklarlig. Kunde denna världsåsikt verkligen tränga igenom och varda statsmännens, parlamentens, folkmassornas, så skulle hela det europeiska livet, berövat alla etiska spännkrafter, allt friskt personligt viljande, nedsjunka i österländsk kvietism och försumpa sig till ett pestkärr. Jag vet icke, om du har läst ett poem av mig kallat Ahasverus och Prometeus, offentliggjort i Litterärt Album (Stockholm 1877). Ahasverus, representanten för det historiska måste, står här kämpande mot Prometeus, representanten för det som bör vara. Där ären återigen du och Daa. Det är emellertid ingen fara för handen. Alla kommande århundradens djupaste sinnen och varmaste hjärtan skola vara Prometider samt känna och söka upphäva omotsvarigheten mellan verkligheten och »den sig förverkligande idén»*. Det skall visa sig allt klarare, att »historien, betraktad såsom ett av alla individuella viljor oberoende fatum», är ett av de många kolossala hjärnspöken, som alstrats av en falsk abstraktion. »Historien gör sig själv», heter det; men det skall komma att heta: »idéerna göra historien». Ett folk som ännu icke gripits av de ideella makterna är ett ohistoriskt folk. Det har ingen historia. Det är en hord och

förbliver en hord, även om det genomlever mång tusen år. Det skall visa sig, att en sund determinism väl står tillsammans med insikten, att våra strävanden för medvetet fattade mål skola varda allt verksammare faktorer i den historiska kausaliteten, och som ett folks högsta mål uppställer sig nu den

* Man jämföre härmed några ord av Ludolf Wien-barg i den skrift Ästhetische Feldziige (1834), som utgjorde »das junge Deutschlands» program: »Die Reformatoren waren begreiflicherweise keine Anhänger der historischen Schule. - - - Luther protestirte gegen die Unvernunft und gegen die Historie. Dies Protestiren gegen die Historie ist die grosse Erbschaft die Luther uns iiber--macht hat.»»självförädling», vilken nödvändigt utesluter »nationell själviskhet».»

I denna stolta dikt - ensam i sitt slag i svensk diktning - har Rydberg i en form av sällsynt skönhet nedlagt något av det bästa och varmaste han kände, har tolkat sin innerliga medkänsla med denna världens små, sin lågande frihetsglöd, sitt hat mot de teorier som predikade - och framför allt den gärning som tillämpade - den starkares rätt.

Men om hans hjärta än klappade med Prometeus och med honom, optimisten, gladdes åt de drag av prometeisk anda, som spordes i dikt, i konst, i tanke och gärning, så synes hans förstånd ofta nog ha sett saker och förhållanden med Ahasverus' mera pessimistiska öga, och den skildring den vandrande juden lämnar av tidens sociala ve tolkar lika mycket Rydbergs åskådning som Prometeus' ljusa bilder av vad som verkas i riktning av ljus, skönhet och frihet. Detta vållar onekligen här och var en viss motsägelse mellan Ahasverus' karaktär och den stämning, som tager sig uttryck i hans ord. Och ser man djupare, så skall man finna, att det just är övertygelsen om att Ahasverus- pessimisten har rätt i sin mörka skildring av jordelivets förbannelse - om än icke i sin tröstlöshet, att så städse måste förbliva - som driver de ideala optimisterna i Prometeus' skara att söka vrida världen rätt igen.Innan Prometeusdikten såg dagen i Litterärt Album, hade dock Rydberg slagit sitt kanske största slag som skald och vunnit beundran genom den dikt, vilken torde beteckna höjdpunkten av hans poetiska alstring, nämligen hans Jubelfestkantat.

På våren 1877 hade Rydberg mottagit underrättelse om att både Lunds och Uppsalas universitets filosofiska fakulteter ville erbjuda honom lagerkransen. Efter någon villrådighet - varom mera nedan - blev det beslutat, att han skulle emottaga den filosofiska doktorsgraden vid Uppsala universitets 400-årsfest.

Promotor, fakultetens d. v. dekanus, C. R. Nyblom, skrev då till honom och bad honom författa kantaten för promotionsdagen:

»Vår vördsamma bön vore nu, att du ville hedra den dagen med att skriva de sex korta numrens ord, varvid du förefaller oss så mycket mera passa, som i själva programmet och dess motsvarighet mot de fyra fakulteterna ligger något Faustartat, utom det att ingen kan giva oss denna gnomiska korlyrik så som du. Käre, gör oss till viljes, säg ja.»

Rydberg svarade jakande till »detta hedrande anbud»: han skulle »med glädje, om ock med lättförklarlig fruktan», göra ett försök. Det såg ut som om skalden skulle få svårt infria sitt löfte. Josephson, akademiens director musices, hade ifrågasatt att delvis få använda äldre musik för koralen och inledningsrecitativet med ariosot och sände metriskt mönster för detta, varemot han avgjort lämnade de fyra körerna åt Rydbergsobundna sångmö, blott med anhållan, att de bleve korta.

Rydberg skriver härom till Nyblom:

»Josephson giver mig valet mellan att skriva text till redan färdig musik eller att själv kommendera strofer och rytmer för hans musik, och det ligger i sakens natur, att jag, för att spara honom mödan, väljer det förra. Därmed är dock all ingivelse driven på flykten och verket blir ett slavgöra, ej ett alster av friheten. Men det kan icke hjälpas, och jag står fast vid mitt beslut att låta musiken ha det bjudande ordet.»

Svårigheterna syntes till en början övermäktiga.

Den 24 juli hade tonsättaren fakultetskörerna i sin hand. Ty för dem hade skalden haft metrisk frihet. Men början

lät vänta på sig. Brev och telegram växlades. Rydberg till och med misströstade om att kunna fylla uppdraget, och det var nära, att detta lämnats i annan hand.*

Då kom Rydberg en dag - det tycks ha varit den 29 juli - ut till Bjurslätt och klagade sin nöd. Hedlund sade skämtande: »Det måtte väl inte vara så svårt! Vad säger du om detta?» varpå han lämnade honom några löst utkastade verser som inledning. Dylikt kunde ofta verka eggande på Rydberg, och det gjorde så även nu. Icke begagnade han något av Hedlunds uppslag, men detta satte hans idéassociationer i gång. Inspirationen kom helt plötsligt, han arbetade hela natten,

* I en uppsats om Rydbergs kantat (»Studier tillägnade Karl Warburg» 1912) har Sverker Ek på grundvalen av undersökningar av den handskrift, som visar födslovåndorna, redogjort för kantatens tillkomst och därvid även gjort en rad fina anmärkningar om dess innebördoch nästa morgon lämnade han Hedlund hela kantaten med orden: »Gör inga anmärkningar, Sven, jag kan inte göra det bättre.»

»Nå ja,» blev svaret, »det behövs icke heller. Det här kan du allt vara nöjd med.»

Det kunde han.

»Viktor Rydberg är som en ny människa» - skriver Hedlund i ett brev en av de första dagarna i augusti - »ty han har nyss avslutat sin Uppsalakantat, ett ståtligt kväde.»

Och då fakultetens dekan och promotor mottog dikten, greps han av rörelse:

»Just nu» - skriver Nyblom den 13 augusti till Rydberg - »lämnar jag din kantat till tryckeriet, men innan svärtan berört din dikt, tillåt mig ur mitt hjärtas innersta djup bringa dig en simpel tack för vad du gjort. Det har gripit mig så, att jag icke på långliga tider erfarit något dylikt.»

Och Josephson blev så förtjust, att han satte ny musik också till början.

Hedlunds, Nybloms och Josephsons beundran var blott ett förebåd till jubelfestdeltagarnas hänförelse.

De första, som då bringade Rydberg ett tack för denna hans sångarbragd, voro de unga blivande filosofie doktorerna - »promovendi». Det var den, som skriver detta, förunnat att i egenskap av deras ordförande tillsammans med ett par kamrater framföra denna tacksägelse och till skalden överlämna som en enkel erkännsamhetsgärd från promovendi den doktorsring, vilken nästa dag skulle fästas å hans finger.Oförgätligt är det intryck kantatens väldiga ord gjorde på skaran i Uppsaladomen.

Det var »kantaternas kantat».

Själva grundidén, att låta israeliternas ökenvandring symbolisera människosläktets vandring genom livets öken hän emot ljus och salighet, är ett snillrikt och ursprungligt grepp, som redan höjer kantaten över eljes mycket vällyckade texter vid dylika tillfällen. Och huru är icke idén utförd! Själva inledningskören:

Ur nattomhöljda tider emot ett mål, fördolt för dig, o, mänsklighet, du skrider i sekler fram din ökenstig

är en hymn, som i sin enkla, storslagna myndighet närmast erinrar om Sophokleiska körer. Innebörden är delvis densamma som i Vadan och varthän: Allsmäktige, vart bär min led? Allt härnere är förgängelse, och i rymderna gå världar i kvav; tid och rum äro ett fängelse.

Så kommer i Recitativet fridens budskap till den tvivlande - det som skalden redan sjungit, ehuru mindre klart, i Drömliv, att »i människans ande ha tingen sin lag».

Nu följa i kantaten dessa tröstansfulla ord för varje ädel tankes tänkare, varje kärleksfull gärnings utövare, varje gudaboren dikts skapare, dessa ord, som sedan citerats i oändlighet:

Vad rätt du tänkt, vad du i kärlek vill, vad skönt du drömt, kan ej av tiden härjas: det är en skörd, som undan honom bärgas.ty den hör evighetens rike till.* Gå fram, du mänsklighet, var glad, var tröst, ty du bär evigheten i ditt bröst.

Härtill fogar sig den lilla pärlan »Ariosot»: idealismens och osjälviskhetens läror, hopträngda i tio rader:

Varje själ, som längtan bränner till vad ädelt är och sant, bär uti sitt djup och känner evighetens underpant. Blir vad självviskt är förgätet, blir inom dig gudsbelätet härligare danat ut, genom släkte efter släkte, skall, hur långt än öknen räckte, du Jordanen nå till slut.

Och nu ljuda de fyra fakultetskörerna, där Rydberg med en snarfyndighet, som understött hans poetiska snille, funnit i Gamla testamentet fakulteternas symboler: för teologien - Moses-staven, som kallar fram vatten ur klippans häll; för juridiken - tavlorna, som falla ned å Sinai; för medicinen - kopparormen, som frälsar Israel från febersjukdomarna; och slutligen för filosofien - eldstoden, som visar stråten för de visa, sköna släktena, tankens ljus, som lyser folket genom nattlig rymd. »Skyn är vävd av idealer, Herrens ande är i den.»

* Av intresse är att iakttaga det ursprungliga utkastet till dessa rader, på grund av betydelseskiftningen.

»Vad sant du tänkt, vad skönt du drömt, vad gott du gjort kan ej av tiden härjas, om jorden dör, skall dock den skörden bärgas.» (Jmfr Eks anförda uppsats.)Det är icke svårt att se vilken av de fyra symbolerna, som ligger skalden närmast; det var ju ock i den fakulteten han mottog lagerkrans och doktorsring.

Såsom Sverker Ek i den nyss nämnda uppsatsen närmare utvecklat, skönjer man i denna kantat de båda element, varav Rydbergs klassicitet består: hans framåtkänsla i tiden och hans grubblande mystiska evighetslängtan. Särskilt enas i Ariosot »inåt» och »framåt».

Beundran för denna dikt var allmän och gav sig uttryck i muntliga ord, i tidningsuttalanden, i brev och i flera översättningar. Här må blott meddelas ett utdrag ur ett brev från Björnstierne Björnson (9 sept. 1877):

»Min ven! Din kantate er mönstergivende; et samslag af din viden, din ædle hug og dit höjbårne forestillingssæt. Tak og atter tak! Fæstens historiske farvebillede, som det tåger forbi mig i min ensomhed, har i din kantate fåt hin 'stod väfd af idealer', som kyser bort det laugs-hovmod jeg ser omkring den i travelhed, narredragt og med latterlige ord. Tak, atter og atter tak.»*

Ett klandrande uttalande fälldes muntligen till mig och, enligt vad jag erfarit, även till åtskilliga andra av en bland den teologiska vetenskapens

* En sannfärdig anekdot från jubelfestdagarna om huru kantaten grep de närvarande må anföras. Innan processionen satte sig i gång, utdelades texten, och man hann läsa den. En av svenska kyrkans högste, som hade ovanan att begagna något starka interjektioner, utbrast, då han läst dikten, halvhögt för sig själv: »Det var f-n!» Det dröjde ännu någon tid, innan man satte sig i gång, och vederbörande medhann läsa kantaten en gång till. Då lät det med fullt övertygande bestämdhet, som ej tålde motsägelse: »Det var f-n!»mest högkyrklige representanter. Vi kommo i samspråk om kantaten, och jag uttryckte därvid min oförställda beundran. »Ja, estetiskt sett, är den nog bra, och docenten är ju æsthetices docens, men ur kristlig synpunkt är det den rena hedendomen.» Jag blev onekligen, med tanken på kantatens religiösa ton, dess gammaltestamentariska bilder och kristliga morallära, något slagen av detta omdöme, men kunde endast svara: »Naturligtvis vågar jag ej gent emot domprosten döma om huruvida kantaten är kristlig eller ej; men om den icke är det, så låt den åtminstone få vara - judisk.»

Sedan har jag - vad jag då icke gjorde - förstått min vördnadsvärde interlokutörs anmärkning. Den gällde naturligtvis i främsta rummet tanken, att mänsklighetens mål skulle vara fördolt för henne, sedan hon fått uppenbarelsen, eller att något på tankens och gärningens väg kunde vinnas för evighetens rike utan tron på dogmer, om vilka det icke talas ett ord i dikten, ej ens i de åtta raderna under rubriken Theologia.

Och onekligen har dikten släktskap ej blott med de israelitiska siarnas poetiska syner, utan ock med en hednisk poesi: de stora grekiska tragödernas. Man kommer vid denna kantat att tänka på Rydbergs egen karaktäristik av Æschylus: »den gudaingivne skald, som med hellenens skönhetskänsla och filosofiska instinkt förenar de hebreiska siarnas storvulna väsen och djupa, sedliga allvar».Från de sublimare ämnena vände han sig därefter till de mera idylliska.

Den 2 februari 1878 meddelade Göteborgs Handelstidning en ny dikt av sin gamle medarbetare: Träsnittet i

psalmboken. Viktors tankar hade börjat syssla med barndomstiden i det kära Jönköping. Och moderns bild, den älskade, aldrig förgätna, hägrade åter för hans syn. Och så barndomsminnena från Vättern, Visingsö, kyrkan - och den första psalmboken med ett träsnitt från »Lundströms ateljé».

Ja, nog var det i konstväg ett underligt ting, detta träsnitt! Men i vilken tjusande dikt har icke skalden skildrat, huru i dessa otympliga linjer hans fantasi skådade en hel värld av skönhet!

Älsklig och varm är hyllningen till moderns minne - uppenbarelsen av hennes saknade gestalt inför vinglös och moderlös varelse - knuten till skildringen av kyrkobesöket, så länge orgelströmmen gav vingar åt hans fantasi och åt hans »längtans bävande lärkehamn».

Dikten är även i det avseende anmärkningsvärd, att den är det första rent subjektiva poem av Rydberg, i vilket han direkt, utan omklädnad, skildrar en egen livserfarenhet.

Till detta poem sluter sig - möjligen ock såsom ett barndomsminne den älskliga idyllen De badande barnen, ursprungligen författat för sällskapet S. H. T:s Göteborgsloge, där det föredrogs på våren 1878.

Från 1870-talet härröra ock ett par översättningar. Den ena är Goethes Mignon-dikt, vilkenRydberg återgivit i en tolkning, som i de båda senare stroferna äger omisskännliga förtjänster, men som likväl här och var saknar originalets naivitet och som Rydberg ej medtagit i sina Saml. Skrifter.*

Ett annat poem, som förekommer å hans diktförteckningar från dessa år, är Narcissus. Härmed kan icke åsyftas annat än hans vackra om-diktning av Ovidius' skildring av Narkissosmyten i Siste Athenarens nionde kapitel som han i tredje upplagan 1876 infogat i stället för Adlerbeths.

Särskilt vackert är slutet om Narcissus' förvandling återgivet:

Trött han lutar sitt huvud ner i det saftiga gräset, lycker de ögon till, som tjusats av ägarens fägring. Ännu sedan sitt rum han fått i skuggornas boning spegeln han såg i den stygiska våg. Najader, hans systrar, sörja och klaga hans död och offra hans skördade lockar. Nymfers, dryaders klagande rop gentagas av Eko. Bål de nu reda och komma med bår och skakade facklor. Då var svunnet hans lik - de funno en blomma i stället, guldgul blomma med vita blad mitt inne i kalken.

Dikter 1881-1882.

Under några år avstannade Rydbergs skaldiska alstring, enär hans tid upptogs av filosofiska och mytologiska forskningar.

Men mot slutet av 1880 och under år 1881 tillkom åter ett antal lyriska poem. Främst bland dem står Klockorna, som diktades 1880 och

* I den postuma upplagan av dikterna, 1896, finnes den tryckt.sändes till P. A. Gödecke för att intagas i den av honom redigerade Svensk kalender för 1881.

Rydberg hade ursprungligen för denna kalender avsett ett poem, »De dödas natt», varom redan var tal 1876, men detta poem blev icke fullbordat.

I ett brev till Gödecke skrev Rydberg:

»För ett par dagar sedan gick jag ned till havsstranden i akt och mening att där slutforma, 'De dödas natt', men vågbruset mot stenen på vilken jag satt och ett svart moln som kom vandrande över mitt huvud gåvo mig en helt annan visa att sjunga. Hon sändes dig såsom den enda, jag i närvarande stund har färdig till offentliggörande. Kan du begagna henne för din folkkalender eller på annat sätt, skulle det glädja mig. Hon kommer sent, men kanske icke för sent, eftersom hon icke kräver illustration. Skulle dock en sådan ifrågakomma, vill jag för illustrationens skull tillägga, att jag tänkt mig den i stycket omtalade demonen icke som ett med folkdjävulens attribut - horn, svans och klövar - utrustat missfoster, utan som ett väsen av dyster skönhet, ett slags straffängel, som älskar det goda och hatar det onda, men likväl demonisk i det avseende, att han har en estetisk tjusning av tanken på det storartade i en hopplös och sedan idealen vikit fullkomligt värdelös världs förstörelse.»

I visst avseende rymmer Klockorna samma grundtanke som Prometeus och Ahasverus. Den gyllene kläppen, som svingar för idéns fläkt, ringer in prometeiska tankar och drömmar ifrån fjärran sanningsriken och oupptäckta skönhetsland och klämtar i trånad att viga in den stund, då jordens släkten skola varda ett syskonförbund, varje smärta finna tröst, varje tröttat huvud vila vid ett älskat bröst, klämtar i trånad att stämma inmed sina skära toner i folkens frihetssång och ringa in Guds rike.

Men den tunga kläppen i den mörka klockan samklingar med allt det dystra, det samma, vilket Ahasverus, pessimisten, skildrar såsom behärskande världen:

Om hopplöshet faller över mänsklighetens nöd, om frihetssången tystnar för gunst och för bröd, om ungdomshjärtat kallnar och känner utan kval, hur bort ur världen viker det godas helga ideal, då knyter sig handen kring klockans starka tåg, då ringer demonen med rasande håg.

Till ungefär samma tid höra tvenne »spörjande» dikter, som infördes i Ny Illustrerad Tidning i början av 1881.

Tomten är den ena. Här har Rydberg förkroppsligat de spörsmål, som sysselsatt honom både som teolog, tänkare och diktare, spörsmålen om släktets præexistens och om eskatologien, föruttillvaron och de yttersta tingen, spörsmålet: vadan och varthän?

Så har han sett dem, far och son, ren genom många leder slumra som barn; men varifrån kommo de väl hit neder? Släkte följde på släkte snart, blomstrade, åldrades, gick - men vart? Gåtan, som icke låter gissa sig, kom så åter!

Denna ständigt återkommande fråga framträder här i en genrebild, där naturens månskensinsvepta midvinterstämning ypperligt förtonarsamman med den lilla sägenskepnadens gråa grubblartyp.

I n:o 11 samma år läses Bäckens älva till flickan eller som den sedan kallades Älvan till flickan. Egendomligt nog har man på ett eller annat håll trott denna titel vara ett tryckfel för Älven till flickan. Den ursprungliga överskriften var Bäckens älva till den badande flickan. Liksom i »Tomten» har Rydberg här velat personifiera naturmakten, som talar till den späda flickan i verser, vilkas meter flödar med en källas porlande takt. Även detta poem tillhör frågodikterna om människoödets gåta och hör närmast till Antinoustypen.

Från denna tid äro ock Kyssen och Höstkväll.

Den förra - ett av Rydbergs få erotiska poem - tolkar i präktiga hexametrar kyssen såsom själarnas brygga; anden svingar sig ur sitt fängelse för att möta den älskades innersta jag. Även här är alltså den ideala sidan betonad.

Höstkväll utgör en utvidgning av ett poem, som inflickats i 1876 års upplaga av Singoalla. Detta poem bildar med ej obetydlig omarbetning den nya diktens två första strofer, vartill skalden fogat två nya, som tolka höstens stora sorgedikt och dess samstämning med människans själave. Den är för övrigt närsläktad med Lenaus höstdikter.

För en år 1881 av C. E. Fritzes bokhandel förberedd religiös antologi hade Rydberg ursprungligen hoppats kunna, utom Jubelfestkantaten, lämnatvenne nya religiösa dikter, som han antog sig kunna få färdiga under sommaren.

Emellertid fullbordades icke dessa tilltänkta dikter - antagligen åsyftades »Gossarne vid Genezareth» och möjligen »Synderskan».

Däremot författade Rydberg 1881 Nero och ljungelden, som behandlar dels i berättande, dels i dramatisk form en nyplatonsk legend om huru ljungelden slår bägaren ur Neros hand, när denne utfarit mot Zeus och givit sitt världsförakt och sitt gudsförakt luft. Nero, han som drömt att en gång genom njutningar kunna lyckliggöra världen, som sökt hellenisera Rom, som sökt skydda slavarna mot förtryckarna, framträder här gripen av världsleda och världsförakt, en epikureismens vilde, grym som ett naturbarn; under upphetsande orgier varder han hätsk mot allt och alla, önskande död åt ädelt »kvinnohjärtas ädla tro» och »offervilligt mannasinnes hopp», ty »födas de på nytt, så gäckas de på nytt».

Rydberg, som förut med sådan förkärlek tecknat Nerobilden, dröjer här åter vid denna psykologiska gåta:

tyrannen som velat vara frihetsvän och göra alla lyckliga och glada. Bredvid Nero står den ädle frihetsskalden Aulus, som likt Prometeus smädar Zeus, vilken gäckar var människosinnets frihetsdröm, liksom Aulus i varma ordalag hyllar hoppets adel och förtvivlans adel - det vill säga den ädla optimismen och den ädla pessimismen. I några sedermera utelämnade verser hade Rydberg låtit Nero själv härtill foga följande ord:Du hoppets adel, vem har ej i vårens dar, då träden knoppas, himlen ler och lärkan slår, med längtan sett din fana vinka i det blå. Jag var en gosse, då Annæus tog min hand och lät mig från sin utsikt över världen se, där Zeus' jätteskepnad tecknar sig mot skyn.

Dikten rymmer för övrigt en satir med bredare målskiva än romartidens kejsarhov, ty udden är tydligen riktad även mot nutiden.

Mot poemet kan anmärkas, att skaldens intresse tydligen mattats mot slutet. Han har här ock utbytt den storslagna versformen mot en mera alldaglig prosa. Högst står otvivelaktigt själva inledningsdikten, »Åskvädret», med dess ypperligt träffade Romastämning såsom ram omkring Neros vilda uppträdande för att tävla med »tordönsljusen». Även den därpå följande andra avdelningen med sannsägaren Aulus' och smickerskalden Remmius' repliker rymmer både spetsig satir och tankediger poesi.

»Nero och ljungelden» föredrogs den 5 oktober 1881 å ett sammanträde i sällskapet Gnistan.

Dikten Spillror, som inledde 1882 års samling, var även en frukt av 1881 års sommarvistelse. Dess innebörd att knyta samman den nya diktsamlingen med hans ungdomslyrik: »Strandvrak» och att erinra om de år av strid och oro, som legat emellan hans ungdoms- och hans mannaålders dikt, är förut påpekad. Med ett visst vemod återvänder han till dikten:Hans strand är av stormen härjad, han själv har blödande sår.

Det skymmer vid himlaranden, och mörknande böljor gå och lämna kvar på stranden en spillra då och då av livets morgondrömmar, av krossad liten slup, som skulle i glitterströmmar styrt ut över blåa djup.

Ännu ett kväde tillkom före diktsamlingens utgivande. Det var det stora poemet Det döda barnet till det levande, som infördes i Handelstidningen på nyårsafton 1881.

Det börjar med en vän erinran om ett barndomsminne. En liten kvinnlig lekkamrat, som i skaldens första barnaår lekt med honom på vallen bredvid fästningsmuren, uppenbarar sig och vill vandra än en gång med honom och minnas barndomslekarnas och barndomskärlekens oskuld. Det är samma stämning som i »De badande barnen».

Så följer en fantasifull skildring av barnens himmel, med något av Fiesoles guldskimrande änglastämning.

Och slutligen tillämpningen: Efter vespersången, om de döda barnens förbindelse med de levande, huru den lille längtar åter till det hem, där han begråtes.

Endast halvt motvilligt bekvämade sig Rydberg att utgiva sin första stora diktsamling, liksom det stundom i vissa ögonblick kunde synas honom en självövervinning att över huvud utlämnaen dikt till tryckning. Betecknande för dylika ögonblickliga misstämningar äro några ord, han skrev i ett brev kort efter diktsamlingens utgivande till julen 1882:

»Utan yttre påtryckning skulle jag icke hava offentliggjort en enda av mina dikter, än mindre den nu föreliggande lilla diktsamlingen. Jag handlar icke ofta i strid med en röst inom mig, men jag har gjort det här, och jag tror, att varje på finkänsla icke alldeles blottad poet, han må vara lyckad eller misslyckad, gör det, när han utlämnar sina dikter till allmänheten i stället för att gömma dem och taga dem med i graven. Ens hjärtas barn må vara sköna eller vanskapliga - att utställa deras behag eller lyten till allmänt skärskådande är och förbliver en vidrig sak. Gud, men icke litteraturhistorien, känner de skäraste och ädlaste dikter, som människor skapat; ty de dikterna hava säkerligen blivit brända. Endast då indignationen skapar verser, kan jag förstå, att författaren vill offentliggöra dem. Han kan då känna det som en plikt.»

Men å andra sidan förnam han ofta en oförställd glädje över att se sina skaldestycken i tryck, och han gladdes erfara, när de skänkte andra hugnad och fröjd. Över diktsamlingens mottagande ägde han icke skäl att klaga. Den svenska pressen hälsade den med ett varmt och enstämmigt bifall, liksom han även enskilt erhöll de varmaste

tacksägelser från de mest skilda håll, främst från vännen Carl Snoilsky:

»Pro libertate - det skönaste ord jag för min del känner - skulle jag vilja sätta som motto på hela denna din diktsamling. - - Vad den ene eller andre menar med idealism och realism, har jag länge sedan uppgivit hoppet om att förstå, men vad poesi är, det känner jag, och det känner också allmänhetens oförvillade instinkt, när äkta högsång bjudes.»En dikt, som tillkom i april 1882 och som bör nämnas i detta sammanhang, ehuru den ej intogs i första samlingen, är Psyche.

Den är tillkommen rent tillfälligt såsom deviser till några målningar ur Psychesagan, vilka artisten Reinhold Callmander detta år utförde för taket i en salong i grosshandlaren Pontus Fürstenbergs våning. Rydberg, vän med både artisten och beställaren, lovade att skriva fyra strofer till dessa bilder, och det blev ett litet mästerstycke.

Poemet är närsläktat med de dikter, i vilka Rydberg spörjer om

den fråga varje släkte grubblar på och varje släkte ännu olöst fann.

I Antinousuppsatsen kallar Rydberg den älskliga sagan om Eros och Psyche en syster till Antinous.

Och liksom han lät Antinous personifiera det eviga spörsmålet om livets gåtor, så ock Psyche.

Psyche, som längtar till ljus och frihet, till det skönas ideal, som trår till en himmelsk brudgum, är ju intet annat än en personifikation av den mänskliga själen, som föres till en gåta, men som ej vill nöja sig med tron och aningen, utan kräver mera, och som köper detta mera: vetandet med svunnen lycka och hjärtats ve. De båda slutstroferna, som förklara, att det icke var brottsligt, det Psyche ville, utan att, om hon trofast vågar allt för vad hon älskar, så är vägen banad till Olympen, ty ingen har oprövad hunnit odödlig fröjd, äga i tanken släktskap medjubelfestkantatens tema, ehuru här detta tagit antik mytdräkt i stället för gammaltestamentlig.

Rydberg synes ej hava avsett dikten för offentliggörande. Den nådde emellertid pressen på våren 1882 - i sammanhang med en notis om Callmanders målningar - men intogs icke i diktsamlingen. År 1885 utlämnade han motsträvigt poemet till Nordiska museets publikation Saga, och sedan ingick det som inledningsdikt i hans andra samling.

*

Rydberg omtalar i sin brevväxling under 1870-talet några dikter, som tyvärr aldrig hunno över utkastets form. Den bland dessa som Rydberg först ville ha färdig var Djävulsklostret.

Motivet är delvis hämtat ur en gammal legend, som finnes på isländska (Gering: Islendsk Aeventyri; Unger: Maria Saga), franska (Etienne de Bourbon: Anecdotes historiques) samt gammalsvenska (Klosterläsning).

Denna legend låter två munkar, en äldre och en yngre, vara stadda på resa och gå vilse i skogen. Lidande av hunger och törst, anropade de den Heliga jungfrun om hjälp. Efter bönen klättrade den unge munken upp i ett högt träd, såg sig ikring och skönjde i fjärran ett kloster. Den gamle munken svarade, att han ej visste av att det funnes något kloster i närheten, men följde honom likväl, och de nådde klostret, klappade på porten, mottogos väl av abbot och munkar, som försågo dem med mat och dryck och bjödo dem vila. I natten uppstego klostrets munkar och sjöngo »hora matutina». Endast den yngre av de resande orkade åhöra sången, som syntes honom underlig, då munkarne städse upprepade versen: »Deusrepulisti nos et destruxisti nos, iratus es et non misertus es nobis.»*

På morgonen blevo munkarne förde till kapitlet. Där bad abboten den äldre brodern hålla en predikan. Denne var genast redo och höll ett tal om Lucifers fall, som från den skönaste ängel vart den styggaste djävul, och om de andra änglar, som voro i hans följe. Under denna predikan försvann den ene munken efter den andre, till dess slutligen abboten och hans båda gäster ensamme förblevo kvar. Predikanten frågade abboten, huru det kom sig, att munkarne ej ville höra Guds ord. Då svarade abboten: »Vi äro ej munkar, utan djävlar, som motvilligt, tvungne av Guds moder, gjort eder tjänster; men de andra förmådde ej höra den skam och smädelse, vi lidit vid vårt fall.» Härpå försvann även denne djävul som en rök, och i samma ögonblick var ock klostret försvunnet och

munkarne stodo på fria fältet. De kommo sedan välbehållne till ett annat kloster.

Rydbergs mening var att av detta motiv göra en episk dikt.

Till detta »lilla epos» föreligga några utkast (antagligen från 1878). Det framgår av dem, att Rydberg inflickat en riddare, vilken efter en lång pilgrimsfärd stannar utanför klostret och åhör svavelpredikanten Damianus' och munken Cosmos' predikningar.

Ät Damianus skall i dikten ägnas ett erkännande med knappt genomskinlig ironi. Hans svavelpredikningar skola enligt hans egen utsago, som man ogärna vill tro på, icke medföra någon bättring. Världen är så ond, att ju mer hon får att höra om vår Herres vrede, dess sämre varder hon. Då han i djävulsklostrets kolossala katedral predikar för djävlarne, med vällust skildrar de fallne serafernes och kerubernes forna härlighet och nuvarande

* »Gud du har stött oss bort och förstört oss; du är vredgad och har icke medlidande med oss.»elände, och hans skildring har en kraft som han själv häpnar över och som skulle kommit mänskliga hjärtan att brista av ve - den stackars munken Cosmos skälver, gråter, smuttar till tröst ur bägaren och håller slutligen för öronen - möter honom från den djävulska skaran endast hånlöje. Den forne serafchefen klappar honom på axeln och säger honom, att det var en klen predikan, ty mänskligt språk kan lika litet tydliggöra demonernes forna härlighet som deras kval efter fallet.

Då Damianus slutat, tvingar han Cosmos, som suttit vid bägaren, att predika, såsom i sin egenskap av halvförfallen munk mer passande att orda för sällskapet. Cosmos fruktar, att hans tunga skall lalla av det starka vin han fått, men hans hjärta ropar: tala du - som det så ofta gör även i oträngt mål - och han stiger upp.

Han predikar.

Han vet ej, vad åhörarne sakna från den himmel de förlorat, men ack, han vet vad de sakna emedan de ej äro människor. De sakna vinet, skönheten, hoppet om den växande gossen, kärleken till den knoppande ungmön, svärmeriet, vänskapen, de ömma bekymren, den stärkande sorgen, det lycksaliggörande hoppet om återseendet med kära vänner (och förgångnas dimmor, drömmar?), det ljuva deltagandet, det att kunna blanda tår med tår och le med de glada. Varför de sakna detta, vet han icke, ty Gud är så god mot alla. Men ha de därom en annan mening, vill han icke döma därom, ty grunderna därför begriper han icke, men de som till olycka för sig själva fått en annan mening, deras trots förstår han, deras trots skulle han i samma villfarande predikament dela, deras trots har något stort, och han skulle önska, att sådana trotsare komme till insikt och frälstes, på det de fege, de som aldrig trotsa, de som smeka och lovsjunga tyranner, må, men blott för ett ögonblick, känna en skugga av de stackars djävlarnes ve, ty denna skugga kan göra dem till modige män. Men kunnen I demoner icke älska, så försöken ändå, trots omöjligheten. Viljen I hata Gud och människorna, så försöken ändå att ha medlidande medvarandra. Ert elände är så stort, söken att trösta det! Själv, trots sin svaghet och sin uselhet så älskad av Gud, föremål för så mycken godhet, fast han väl ej kan vara särdeles bättre än dessa fördömde, känner han behov att sluta dessa olyckliga i sin famn. Han gråter, och hans tår, som faller på deras kval, är frampressad ur hans hjärta, ur Guds egen barmhärtighet.

Församlingen hör tigande och böjer tyst sitt huvud, och genom katedralen, genom skogen, genom skapelsen viskas ett amen.

Diktens mening var att gent emot varandra ställa den ofördragsamme, rättlevande Damianus' dundrande, men ofruktbara helvetespredikan och den stackars halvförfallne, men kärleksfulle munken Cosmos' fördragsamhetstal. I hans samlade dikter resulterade allt blott i en enda fyraradig strof:

Du mänskobarn, hur tung din lott du känne, sök ej hos dina svaga likar tröst! Lägg ej din sorg på redan tyngda bröst! Din sorg är din, och du bör bära henne.

Jesusgossen eller Gossarne vid Genezaret omtalas i brev till Borchsenius 1876 och till Ernst Beckman så sent som 1881. Till den förre skriver Rydberg den 13 juli 1876, att han trodde sig kunna ha poemet färdigt till hösten.

»Jag hoppas, du skall tycka om Jesusgossen. Det är icke spår av dogmatik eller teologi eller kyrklighet eller slikt

uti det. Tvärtom, jag skildrar ett friskt gosseliv i lekar och sköna mänsklighetsdrömmar. Jag skildrar en liten varmhjärtad skald, som, när han vuxit upp, ej kan släppa sina barndomsfantasier om huru det bör vara i den stora barnkammaren, som han ser smyckad med poemer och speglande sjöar, utan dör för dem.»

Och i ett brev till Beckman 4 mars 1881:

»Tror du, att någon illustratör skulle våga sig på följande ämne:

Jesus och Johannes (icke döparen, utan älsklingen) som tolv, fjorton års gossar stående hand i hand och skådande från en höjd ned mot sjön Genezaret, medan solen går upp och fiskarebåtarna lägga ut från stranden? Om så vore, ville jag gärna sända dig en dikt till den teckningen.»

De anteckningar - delvis upprepningar -som föreligga av denna dikt antyda, att den fullbordad tvivelsutan skulle blivit en av Rydbergs märkligaste och älskligaste. Några utkast har jag sökt sammanföra sålunda:

Prolog.

Johannes står vid korset.

Då han genom sina tårar betraktar Jesu ansikte, ser han honom som barn igen. Gossens öga och änne, uttryck.

Det är ju ett b a r ri spikat på korset.

Medan himmelen mörknar och jordbävningen inträder, är Johannes med kinden tryckt till Jesu sköte försänkt i ett drömmande minne. Han växte i visdom och nåd, men växte dock aldrig ur sitt hjärtas barndom. Barndomen växer med honom och slår ut sin skönaste knopp på korset i hans bön.

Själva barnascenerna.

Svalan, som hade sitt näste under Zebedeus' taklist, hade gjort sin första utflykt, lärkan första gången höjt sig ur det daggstänkta gräset för att förkunna sin ny-vaknande fröjd, måsens vinge första gången lyst mot morgonrodnaden, då Zebedeus och hans äldre son Jakob gingo till sina nät. Salome betraktade sin yngre son Johannes sovande. Han drömde om Marias son Jesus, som kom med famnen full av Jerikorosor, glad och leende;

men törnena rispade hans bröst. Då ljöd utanför fönstret Jesu röst, som kallade honom vid namn. Johannes vaknade. Rösten kom med vindfläkten från sjön, som rörde och insög blomsterdoftet från slingerväxterna vid det lilla fönstret.

Johannes skyndar ut i den daggbestänkta morgonen. Marias och Salomes söner vandra hand i hand framåt vid stranden av sjön. Skildringen av morgonen. Johannes glädje att vara hos Jesus. Allt vad han ser och hör får en djupare betydelse, när han vandrar bredvid Marias son. Det uppstår så många känslor, så många tankar, då han går bredvid den som han älskar. Vingårdsflickorna räcka dem druvklasar. Vassens sus i morgongryningen.

Johannes, »åskans son», sjunger sin faders sång, då han med Jesus vandrar uppför berget under soluppgång:

'Vart rön att kuva honom med våld, det bjöd han hån, och känd han var, fast zefyrn lik, i staden som åskans son/

Sjön speglande himmelen flödar ut från Gudslängtan. Cedrarna strävande mot himlen. Gudslängtan. Lärkans flykt mot skyn. Gudslängtan. Röken från härdarna. Gudslängtan.

Utsikten från berget över all jorden: glädje och ingen annan sorg än den som är efter Guds sinne. Det är Johannes som vill plundra fågelboet.

'Johannes, en pilt med flickans fina, milda drag, men ögat lyste vilt.'

Slår Jesus på kinden, då denne hindrar fågelboets skövling,

'men i samma stund gav Jesus honom famn och mund, allt sen vart hans öga milt'.

Jesus sjunger i verkstaden med Josef om David, ättefadern, och Goliat, huru de stora falla för de små, som

hoppas och ha mod.

'Men den som hoppas och har mod, han tror på

Jehovah.'

'Att liten pilt slog jätten ned, det är av alla sport, men att en svag har hopp och mod, se det är gott och

stort.'

Lärjungarne följa honom, de känna igen hans blick. Jesus ägnat hela sitt liv åt det fattiga, förtryckta folket.

Den folkledaren kan ej nedsmutsas och bakdantas.

Epilog.

Seklen allt sedan dess en kamp mellan skymning och gryning. Messiassolen bidas.

När kommer den daggbekrönta morgonen?

Då skilda flockar från olika bergtoppar med olika utsikter jubla till varandra;

då själva smärtan är till endast för att lindras;

då varje nyfött barn prisas lyckligt som får komma till detta världsklot.

Från denna tid är ock följande utkast till en dikt, som torde vara den i en förteckning såsom Synderskan angivna.

Det var en kvinna, som levde i synd och skam, hade dock e n stolthet, hon hade varit mor - hon hade e n njutning: minnet av barnets smek, ett altar: barnets grav.

Satt vid graven och drömde: barnet i hennes famn; båda döda. En ängel kom, såg med glädje på barnet och ville taga det från modern för att föra det till himlen; men barnet grät och slog armarna kring henne. Han förvandlade barnet till en ros, för att omplantera den i himmelen, men rosen omslöt henne med sina grenar, och hon vart till ett gyllene band, som fasthölls av dess törne. Ängeln förde dem till himmelen. Petrus bortryckte bandet och kastade det i rymden. Det sjönk;men Magdalena, svävande i rymden med botgörarnas kor, fångade det och lade det om sin hals. Då hon lade sitt huvud i Jesu knä, fick bandet ock komma dit.*

Återblick över Rydbergs diktning 1875-1882.

Rydbergs alstring under denna hans andra skaldeperiod äger en luttrad, ljusare, i grunden mera upphöjd karaktär än dikterna ifrån hans ungdomsdagar. Den känsla av obestämd »Weltschmerz», som genomgående färgade dessa, är väl icke försvunnen, men den är fördjupad. Skalden lider av mänsklighetens ve, men han förblandar icke detta med sin egen mjältsjuka. Tvärtom, jämte de sånger, i vilka sorg över förgängelsens makt, över världens kval, lidanden, orättvisor och hopplöshet taga sig uttryck, klingar en kraftig stämma, som prisar det upphöjda och ideala i livet, den prometeiska skarans strid för ljus och frihet. Såsom en kämpe i denna skara kände sig Rydberg icke minst, när han var skald.

I många av sina dikter från dessa år är han ock vad romarna menade med en vätes:

* Början till denna dikt finnes nedskriven å ett annat blad (från 1875 eller 1876) och lyder:

Föraktad, tyngd av skymf och skam, ty hennes synd var stor, hon hade dock en stolthet än, hon hade varit mor. Och skrämd från kyrkans altar bort som av harmburen(?) glav, hon ägde dock ett altar än, sin lilla flickas grav.

Där dvaldes hon som ofta förr en mörk septembernatt, och vinden strödde vissna blad på graven där hon satt. - - - - - - - - - - -En bland dem, som oförfärat väckte harm hos ett i lögnen fånget släkte, då de sjöngo ut med klangfull röst, vad de kände innerst i sitt bröst, och, ju bittrare de rönte kvalen av en småklok, feg och lumpen värld, grepo fastare om idealen, svungo djärvare sitt sångarsvärd.

Ty hans diktnings grundton under dessa år är dels sublim, dels idyllisk.

Hans skaldskap berör nämligen företrädesvis tvenne poler, det upphöjda, djupsinniga tänkandet över

människolivets största gåtor och det enkelt, barnsligt oskuldsfulla. Det är liksom ville han stundom med sin diktning förkunna, att huru djupt än tänkareskalden pejlar med sitt lod för att nå gåtans lösning, så kommer han dock icke längre än barnet i sin oskuldsfulla naivitet.

Hans lilla frågodikt »Vadan och varthän?» slutar ju ock med att låta skalden i drömmen, såsom ett barn i modersskötet, få svar på frågorna.

I min moders blick jag in i det eviga skåda fick.

Men ogärna skulle Rydberg velat kalla sin idylliska diktning naiv. I ett brev till Borchsenius, maj 1877, klagar han över vissa fenomen i dåtidens danska poesi, vilka synas honom vara ett jäktande efter naturlighet, varav ej kan uppstå annat än det värsta av allt: tillgjord naivitet. »Är det teatraliska obehagligt, är det tillgjort naiva det ännu mer.»Och då han elva år senare läste en då debuterande skalds diktsamling, Verner von Heidenstams »Vallfart och vandringsår», tillskrev han denne följande brev (26 april 1888):

»Eder diktsamling äger något av den så saknade egenskapen originalitet, och den österländska himmelen har skärpt sinnet för färg och form. Att ett hjärta vibrerar i sången, förnimmer man också. Reflexionen är där även.

Men naiviteten finns där icke. Av edert symboliserande företal kan jag märka, att ni är medveten därom och betraktar det som en brist, gemensam för hela den svenska litteraturen. För min del betraktar jag det som en förtjänst. Jag älskar i dikten enkelhet och ärlighet, och braskande fraser, onödiga grannlåter äro min avsky. Men jag har ännu aldrig funnit någon författare naiv i sin samtids och sina andliga jämlikars ögon utan att jag funnit denna naivitet tillgjord, spelad, med överläggning åstadkommen och förekommande mig så vedervärdig som om jag såge en fullvuxen människa försöka föra sig med barnets omedvetna, älskliga behag. Jag vet ingenting mer motbjudande än koketteriet med naivitet. Man kan kokettera mästerligt i den riktningen - därpå erbjuder den danska litteraturen alltför många bevis - och de, som äro i stånd att betrakta koketten som en ingénue, kunna också njuta därav, likasom man njuter av en väl utförd ingénueroll på teatern. Utanför barnkammarvisornas område har jag aldrig påträffat den naiva naiviteten, om detta pleonastiska uttryck tillåtes mig, och det andra slaget naivitet vill jag helst gå ur vägen för. Homerus kan förekomma några av vår tids läsare naiv, men för sin egen tids människor var han det säkerligen icke, och för mig är han det icke heller. Jag är nöjd med att han är enkel och rättfram och klar i linjer och former och kan icke lägga honom till last, att han givit sina skildringar en form, vari den rika konstnärliga erfarenheten och den fina, fullt medvetnauppfattningen yppa sig för envar, som vill se närmare efter.

Våra fornnordiska dikter äro icke naiva; de flesta lida tvärtom av konstighet. Våra romantiker, som opponerade mot den bundna och på samma gång teatraliska franska klassiciteten, skrevo en massa saker, som de trodde vara naiva och som för sin tillgjordhet numera äro onjutbara. Ingen stor skald har varit naiv. Den som vill vara naiv, är det icke, och den som är det, är ett barn, som måste gå igenom livets skola, innan han blir skald, och i livets skola försvinner omedvetenheten, men kan ersättas av det fullt medvetna uppsåtet att vara ärlig och sann och att oskrymtat återgiva vad som rör sig i ens innersta, ifall man finner detta förtjänt av att meddelas till flere eller ifall man, utan att ha någon överdriven tanke om sin förmåga att framställa det, ger det åt offentligheten i hopp att varda igenkänd av några likstämda hjärtan.

Jag har i all hast satt dessa reflexioner på papperet endast för att säga eder, att eder och vår gemensamma svenska brist på 'naivetet' är i mina ögon icke ett fel, utan frånvaron av ett fel, om också icke en förtjänst. Vad vår poesi lidit av och ännu i någon mån lider av är braskande fraseologi, inkonsekvens i bilder, där sådana användas, artificiell entusiasm och tarvlig reflexion. Ofta också av brist på 'friluftstudie'.»

Allt beror ju på vad man förstår med ordet naivetet. Att Rydbergs idyll icke lider av tillgjord naivetet, är säkert. Men lika visst är ock, att den har något av den omedelbara, äktnaiva stämning, som vi älska hos Goethe och Runeberg. Man behöver blott erinra om De badande barnen.

Mellantonerna mellan det sublima och det idylliska anslår Rydbergs lyra mera sällan. Han skildrar mästerligt fantasiskepnader, sago- och historiska typer som personifiera vissaidéströmningar eller naturmakter (Prometeus,

Ahasverus, Tomten, Flygande holländaren, Nero och ljungelden), likaså barnascener och naturstämningar av olika art (Åskvädret i Nero och ljungelden, Höstkväll); men en dikt som Dexippos, vilken ger en allmänt mänsklig handlingsbragd i klart ljus, står nästan ensam i hans produktion, och även den är i främsta rummet en hyllning till ungdomskraften.

Ty barndomssinnet och den ofördärvade ungdomskraften utgöra för honom det paradis, som han aldrig tröttnar att besjunga.

Sällan är han väl så oblandat idyllisk som i »De badande barnen», denna skildring av barnalivets oskuldsfrid, hållen i en ton, vilken är som lärkans, vars sång klingar:

likt ett eko av det jubel, som i tidens första stunder höjdes av den första lärkan över paradisets lunder.

Barndomens paradis är tyvärr för de flesta ett förlorat, och därför gjuter skalden gärna en droppe vemod i den bägare han kredensar. Stämningen får en sorgeljuv klang av mild smärta över att den vimplade slup, som bygges av livets morgondrömmar, så lätt går i kvav, över att livet förnöter så mycken ungdomlig skönhet och kraft, över att ungdomshjärtat kallnar och känner, att det godas ideal viker undan.

Bort med dem, som ständigt glömma, att vad stort som världen såg verkats har av späda krafter, spända av en eldig håg.

Men himmelens barnaänglar komma med tröst och hugnad:Till envar, som varnar djupast inne barnets håg i prövat mannasinne och åt kampen emot nöd och svek ger sig helt, som gossen åt sin lek, som, när sorgen kommer, vet att sörja, men som barnet kan förgäta den och av motgång obesegrad börja helig lek med liv och lust igen, till envar, som strävar upp för höga bråddjupsbranter emot fjällets bryn, blott av längtan att åt andens öga vinna äntligen en vidgad syn.

Dessa ord kunna stå som motto på Rydbergs hela skaldskap under dessa år.

Själv betecknar han i ett brev av 12 maj 1877 som sitt ideal av skald den, »vars hjärna kan fri från allt nyromantiskt grummel klart tänka tidens stora frågor, på samma gång som hans hjärta kan svärma för dem och hans tankar gestalta dem i levande och gripande bilder».

Frågan i vad mån Rydberg under denna tid stod under inflytande av utländsk dikt är icke genast besvarad. Något omedelbart inflytande är vanskligt att påvisa, men lika visst är ock att Rydbergs skaldegenius hämtade styrka och inspiration under besök i utlandets diktvärld. Det förtroliga umgänget med ett mästerverk som Faust har lämnat mycket starka spår i hans skaldskap. Tonen och anslaget i Jubelfestkantaten äga släktskap med de tre änglarnas tal i Faustprologen. Även från andra skalder av mera sublim läggning - såsom Shelley - har jag trott mig finna någon påverkan, och studiet av en vildromantiker somPoe, av vars skaldestycken Rydberg tolkat ett par, har väl ej varit utan gagn för en dikt som Den flygande holländaren. Bland samtida skalder ägnade han mycken uppmärksamhet åt österrikaren Robert Hamerling och engelsmannen Algernon Swinburne.

Han skriver 1876 om den förre till Borchsenius:

»Hans poetiska verk ha mycket olika värde. Jag ställer hans »Ahasverus in Rom» tämligen lågt - en målning just à la Makart -; hans »König von Sion» mycket högt. Hans »Venus i landsflykt» är en odräglig, grann allegori; hans »Romantikens svanesång» en diktcykel av gedignaste värde och en älsklingsläsning för mig.»

Det sista omdömet förstår man väl. Den krans av lyriska dikter som kallas »Ein Schwanenlied der Romantik» uttrycker nämligen själsstämningar vilka voro nära befryndade med Rydbergs egna: de tolka en idealists trängtan »aufwärts» till stjärnevärlden, till det eterns ljusa tält som välver sig såsom ett tempel för det evigt sköna; tillika en idealists hat mot den inre ihålighet, som gömmer sig bakom tidens guldjakt och industriella ävlan, och en skalds lovsjungande av fantasiens - »himmelens hulda dotter» - och hjärtats rätt gent emot den kalla förståndsmässighet och nykterhet, som vilja behärska dikten.*

* De ställen i jubelfestkantaten, där stjärnehimmelns ändlighet betonas och det framhålles, att i en framtid solars

banor stäckas och gå i kvav i eterhavet o. s. v., äga någon frändskap med Hamerlings tjugonde sång:

Kommen wird der Tag einst, kommen wird die Stund', wo, wie des Mondes Scheibe, der Erde wüstes Rund als ausgebrannte Schlacke dahin im Aether rollt-------Hamerling ägde ock andra beröringspunkter med Rydberg. Ty han älskade att skildra kampen mellan pessimismen och optimismen, ett ämne som då sysselsatte Rydberg både som tänkare och skald. Men hans skaldskap är ytterst ojämnt, stundom onödigt framhållande en filosofisk lärdom, ofta pråligt i uttrycken, ej sällan i framställningen sinnligt ända till hetsighet.

Av engelska skalder var det särskilt en som Rydberg vid denna tid med förkärlek studerade. Det var icke Tennyson, vars strävan att förlika antik filosofi med kristendomens djupaste sanningar ju onekligen äger beröringspunkter med Rydberg, utan, såsom ovan nämndes, en vida mera revolutionär ande: Algernon Swinburne, Englands djärvaste skald sedan Byrons och Shelleys dagar, som väckte hans livliga intresse. I Swinburnes himlastormande »Songs before sunrise» fann Rydberg en politisk poesi, med vilken han livligt sympatiserade, både vad gällde den allmänna frihetsträngtan, motviljan mot det imperialistiska gift, som ännu levde i den franska republiken, och medkänslan för det unga Italien, men han fann där också en egendomlig, halvt panteistisk, halvt ateistisk filosofi, med vilken han näppeligen kunde sympatisera, om än mången melankolisk världsmärteton i dessa dikter berörde närsläktade strängar i hans eget inre.

*

Även en prosadikt sysselsatte Rydberg under dessa år, ehuru mera hans fantasi än hans penna.Det var Klosterbrodern eller Ur en klosterbroders dagbok, en novell eller roman, varav ett fragment meddelas i åttonde delen av hans Samlade Skrifter (207). I anmärkningarna till nämnda del har jag närmare redogjort för denna tilltänkta prosadikts plan och innebörd.

Själva fragmentet - bladen ur klosterbroderns dagbok, vari denne skildrar sina känslor under första tiden av sin vistelse i klostret samt prisar ensamhetens tjusning och poesi - är att döma av språk och yttre omständigheter tvivelsutan nedskriven i något äldre tid, antagligen vid mitten av 1860-talet. Dessa blad tillhöra det vackraste Rydberg diktat i prosa och tävla med de bästa sidorna i Singoalla.

Äkta Rydbergsk är sålunda den hymn till ensamhetens lycka, till ett koncentrerande i livets inre rikedom, i andens djup, som läses å sid. 210. På ett egendomligt, om Wikners uttryckssätt något minnande sätt låter Rydberg klosterbrodern poetiskt uttala sin uppfattning av Kristusbildens innebörd:

»Bilden av den korsfäste frälsaren är mänsklighetens alla erfarenheter, den enskildes, hjärtats alla hemligheter, det förflutna, närvarande och tillkommande förenade i en symbol. Paradiset, som vi drömma kring vårt släktes vagga; fallet, vars verklighet uppenbaras av varje inblick i vårt inre, av varje anblick på den i blod och tårar skälvande världen; eländet som avpressar kreaturen suckar; samt slutligen vissheten om förbättring, upprättelse, försoning, om Guds rikes nedstigande, jordens förnyelse, alltings återställelse - hela detta drama, sombörjar med skapelsen och sträcker sig bakom världsbranden, men även av en enskild människa kan genomlevas mellan hennes vagga och grav - allt detta hägrar för det andliga ögat, medan det lekamliga riktas på huvudet med törnekronan, på de till omfamning öppnade, men fastnaglade armarna. Gud och människa, idé och natur, frihet och nödvändighet, ljus och mörker, alla livets gåtor äro här förenade och lösas, väl ej för tanken, men för aningen, medan jag försjunker i åskådning av denna bild.»

Ett och annat i planer och utkast bär vittne om att arbetet återupptagits på 1870-talet och att Rydberg velat däri poetiskt uttrycka de tankar, som då fyllde honom.

Georg - klosterbrodern - är här en Faustliknande ande, som studerat, grubblat, sökt sina idealer i laboratorier, på resor, i världsliv och i enslighet, sysslat med skolastik och mystik, men som, bedragen i sin kunskapstörst, även kastat sig i strider och äventyr. Tomheten i hans liv ökas av bristen på föremål för hans ungdomliga böjelser, då han fordrar, att den kvinna han skall älska skall vara den i världsordningen förut bestämda, hans andra jag, hans syskonsjäl i præexistensens värld, som han dock icke funnit och som han tror sig först skola möta i en annan tillvarelseform.

Likaledes söker han förgäves ett samhälle, byggt på grundsatser av kristlig kärlek och jämlikhet. Hans fel är, att han blott vill finna och njuta sina idealer såsom redan tillvarande i världen, i stället för att tänka sig dessa idealer såsom fordringar på världen, som skola förverkligas därigenom att idealisten gör sig för dem till kämpe och i nödfall till martyr. Gäckad i sin väntan, är han för svag att kämpa för sin sak såsom för framtidens, han förtvivlar om den, gör den till sin inre värld, som ej har och ej genom mänsklig handling kan få någon verklighet, samt söker i klostret frid genomåtervändande till auktoritetstro, genom andakt och kontemplativ kvietism.

Det är i Rydbergs brevväxling vid mitten av 1870-talet ofta tal om denna novell.

Men längre än till utkastet nådde den icke. De tankar, vilka Rydberg här velat giva en poetisk form - däribland även kampen mellan den i egoismens bojor fångne, men ideelle anden och tidens materialism, som icke känner annan idealitet än i undfångna traditioner - lämnade honom icke. Men de funno sin behandling i hans lyriska dikter och i hans filosofiska föreläsningar.X.

Föreläsnings- och vetenskaplig skriftställareverksamhet 1876-1884.

Den frodighet, som kännetecknar Viktor Rydbergs alstring under 1870-talet, inskränkte sig icke till det journalistiska och vittra området.

Hans återvunna arbetskraft sökte sig uttryck även i vetenskaplig produktion. Vilken motsats bilda ej breven från 1860-talets mitt, som skildra, huru olusten att arbeta vart honom övermäktig, och hans brev tio år senare, de där formligen svälla av arbetsfröjd, låt vara att även de innehålla bekännelser om intermittenta anfall av vad han själv brukade kalla sin »latsjuka» - »stunder av far niente, som lättjans furier likväl gjorde allt annat än trevliga!» De voro dock nödvändiga, dessa stunder, för smältande av intryck och erfarenheter, vilka senare omsattes i ny alstring.

Bland annat sysslade han nu livligt med filosofiska studier.

Vad de osälla åren under 1860-talet än må hava bragt Rydberg av lidanden - säkert är, att under dessa tider av kval och ve det pågått ett X.

Föreläsnings- och vetenskaplig skriftställareverksamhet 1876-1884.

Den frodighet, som kännetecknar Viktor Rydbergs alstring under 1870-talet, inskränkte sig icke till det journalistiska och vittra området.

Hans återvunna arbetskraft sökte sig uttryck även i vetenskaplig produktion. Vilken motsats bilda ej breven från 1860-talets mitt, som skildra, huru olusten att arbeta vart honom övermäktig, och hans brev tio år senare, de där formligen svälla av arbetsfröjd, låt vara att även de innehålla bekännelser om intermittenta anfall av vad han själv brukade kalla sin »latsjuka» - »stunder av far niente, som lättjans furier likväl gjorde allt annat än trevliga!» De voro dock nödvändiga, dessa stunder, för smältande av intryck och erfarenheter, vilka senare omsattes i ny alstring.

Bland annat sysslade han nu livligt med filosofiska studier.

Vad de osälla åren under 1860-talet än må hava bragt Rydberg av lidanden - säkert är, att under dessa tider av kval och ve det pågått ett XI.

Personliga förhållanden 1875-1884

Ären 1876-1878 beteckna, kan man säga, Rydbergs sociala upphöjelse,

Ända till dess var han en för Sveriges »officiella» matrikel okänd person - bortsett från ledamotskapet i K. Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg, vilket likväl då ännu icke ansågs tillräckligt »hoffähig» att intagas i statskalendern.

Jag minnes så väl, när vi år 1871 bodde på samma hotell i Stockholm och hotellkyparen frågade mig, om den där riksdagsmannen från Göteborg skulle tituleras »grosshandlare» eller »brukspatron».

Jag svarade, att han icke hade annan titel än: Viktor Rydberg.

Några år senare voro förhållandena ändrade.

Kort efter det Viktor Rydberg tillträtt sin akademiska verksamhet vid en fri föreläsningsinstitution bragte de båda statsuniversiteten honom sin hyllning.

Till sin gamla alma mäter - Lunds universitet hade Rydberg kommit i ett något spänt förhållande, mot dess teologiska fakultet hadesärskilt hans vapen varit riktade, de konservativa opinionsyttringarna från studentkåren vid representationsreformens genomförande hade harmat honom, gyckel som man vid majkarnevalen drivit dels med politiska riktningar, som stodo honom nära, dels med hans språkrensning, hade även smärtat och förargat honom. Emellertid lyckades hans gamle vän Fredrik Braune mildra hans harm och övertyga honom, som trott sig vara förkastad i Lund, om att hans skriftställarskap ägde talrika vänner och beundrare i hans forna studentstad. Rydberg var snart omvänd och gladde sig åt att missförståndet skingrats.

Då han år 1877 i samma vecka mottagit kallelse till hedersdoktorat från båda universitetens filosofiska fakulteter, vägde det något vilketderas anbud han skulle mottaga, men då det i Uppsala stundade en allfolklig jubelfest, ansåg man sig i Lund ej böra »fiska honom undan Uppsala» men inbjöd honom i stället till Lunds promotionsfest såsom hedersgäst. Lundapromotorn hans gamle vän Albert Lysander skriver:

»Hjärtligt lyckönskar jag dig till den ovanliga utmärkelsen att inom en enda vecka ha från rikets båda universitet fått mottaga en sådan kallelse. Vilken svensk man har ett sådant blad att infläta i sin historia? Det är endast jämförligt med det lyckskottet, då en gammal turk ser sig på en gång utnämnd till herspascha av två hästsvansar.»

Rydberg bevistade alltså promotionen i Lund, såsom fakultetens hedersgäst, och bodde hos sin gamle studentkamrat från Sjustjärnans dagar Fredrik Braune.Huru han gladde sig däråt, vittnar följande brev till denne:

»Tack för ditt brev och din vänliga inbjudning till sambyggarskap under promotionen. Jag emottager tillbudet med glädje och motser ett par riktigt trevliga stunder mellan fyra ögon med dig, då vi vid tänd cigarr öppna Sjustjärnan-Concordias av dig så troget bevarade protokoll - und was verschwand wird uns zu Wirklich-keiten! Arago, Kepler, Galilei, Newton, Copernicus, Piazzi och de andre äro åter tillsammans kring ödets hatt, och jag ser ånyo, huru du, förtöjd i ena soffhörnet, torkar dina glasögon, vilket var oss alla ett tecken, att han med tyrsusstaven infunnit sig i vårt glada lag, för att göra det än gladare. Få nu se, om jag kan tyda alla de anspelningar på små tilldragelser och puts, som dina och Libergs protokoll bestämt innehålla. Ett blidare öde vilar över dem än över sällskapet N. S:s i Upsala, som alldeles försvunnit, men av vilka medlemmarne ännu bevara åtskilligt i minnet.»

I en trängre krets tillbragte han ett par glada solskensdagar, vilka å ömse sidor kvarlämnade de angenämaste intryck.

På hösten deltog han, såsom i det föregående är omnämnt, i Uppsala universitets jubelfest.

En hedersplats, vartill den allmänna meningen korat Rydberg långt innan han erhöll den, var naturligtvis ledamotskapet i Svenska Akademien. När år 1875 val skulle företagas efter justitierådet C. O. Strandberg, trodde mången, att turen nu kommit till Den siste Athenarens författare. Anders Fryxell föreslog honom också, och även Elias Fries samt De Geer lutade åt samma mening.

Emellertid skrev Akademiens dåvarandesekreterare, greve Henning Hamilton, den 8 januari 1875 till Böttiger (Kongl. Bibliotekets brevsamling): »Av ett annat brev från mig med dagens post ser du, att Akademien utsatt den 18 mars till val av ledamot. Där är ett ännu större bekymmer: Fryxell har föreslagit Viktor Rydberg, men därhän äro vi lyckligtvis ännu icke komna. I alla händelser kan med hans inväljande uppskjutas till dess Fryxells förtjänster såsom religionslärare skola skildras.*

Vi behöva nu en skald, och vem som förtjänar detta hedersnamn kan ingen bättre än du bedöma.»

Vid valet den 18 mars 1875 utsågs som bekant professorn vid Karolinska institutet Anders Anderson som under sin Lundatid tillhört Talis Qualis' krets och gjort sig känd mest som utmärkt tillfällighetsskald, men vars val - utanför en trängre krets av lundensare - väckte allmän förvåning, helst jämförelsen, dels med Rydberg, dels med Snoilsky låg nära.** Själv ville han ock avböja valet.

Två år senare, då platsen efter Talis Qualis blev ledig, var timmen slagen. Rydberg hade under tiden offentliggjort ej blott sina »Romerske kejsare i marmor», utan ock sin Faustöversättning, jämte ett antal lyriska dikter av utomordentlig skönhet. Stockholmsakademikerna synas hava enats om

* Spetsigheten var dubbel. Som bekant hade Fryxell nästan ständigt tjänstledighet från sitt pastorat, och Rydberg ansågs ju då ännu såsom en svår rabulist i religiösa ting.

** Att det icke var Böttiger, som givit anvisningen, framgår av vad denne efter valet skrev till Adolf Lindblad: »Nästan lika litet som du känner jag till Grönberg på Surkålsgatan.»hans val, och den 18 april 1877 skriver Hamilton till Böttiger: »Bland de frånvarande ledamöter, som insänt sina röster till ledamotsvalet, hava två meddelat mig, att de givit dem åt Rydberg, som således tycks få ett mycket övervägande flertal för sig.» Talis Qualis hade själv hoppats, att Rydberg skulle intaga hans plats, vilket särskilt gladde Rydberg.

Så långt var allt gott och väl. Rydberg skulle intaga platsen efter den skald, som han i sitt skämt från 1857: »En titt i Svenska akademien» förmenat aldrig skola kunna få en fåtölj därstädes.

Men med inträdestalet hade det sin nöd. Meningen var, att Rydberg skulle taga inträde vid högtidsdagen den 20 december. Men som oftast, då han skulle utföra ett bestämt, honom utifrån ålagt arbete, hade han svårt att komma sig i gång eller få det fullbordat och i brev den 10 december nödgades han meddela Hamilton att han icke kunde få en värdig levnadsteckning färdig i rättan tid.

Till Borchsenius meddelar han:

»Först den 5 december var jag ledig från föreläsningarna, och när jag då skulle gripa i det nya arbetet, fann jag i min väg så många ämnen, som Strandbergs levnad och skaldeverksamhet ställde framför mig, så många frågor, som beröra förhållandena för dagen, att jag insåg, det arbetet krävde längre tid än jag förut trott, om det icke skulle bliva ett hastverk. Till de frågorna hör även den, om skalden må befatta sig med politik. Den saken borde aldrig kunna uppställas i frågande form; men icke förty har det skett i dessa dagar igen i Danmark och Norge, närmast med anledning avBjörnsons uppträdande, och även i Sverige har detta eko ur den tyska nyromantikens unkna gravvalv varit förnummet, till hån för psykologien, som vet, huru nära de idéer, för och mot vilka det kämpats i världshistorien, ligga den äkte skaldens fantasi och hjärta, till hån för estetiken, som icke bannlyser något innehåll, vilket låter forma sig skönt, och till hån för verkligheten, som visar oss den politiska poesin flödande som en bred ström genom världshistorien allt ifrån de hebreiske siarnes pansarklädda lyriska utfall mot det politiskt ruttna i Zion ända ned till Byron, Shelley, Lamartine, Hugo, Platen- Hallermunde, Auersperg, Lenau och vår svenske Strandberg.»

Den 22 maj 1878 höll Rydberg sitt inträdestal. Rydberg hade gått till värvet med mycken personlig sympati för den skald, vars stol han skulle intaga.

Såsom litterär karaktäristik av Strandbergs skaldeegendomligheter äger talet mindre intresse - och Rydbergs håg låg märkligt nog föga åt detta håll -; men det är två punkter, i vilka Rydberg skrivit »con amore», nämligen om Strandbergs politiska diktning och rörande hans språk. De förträffliga sidor, i vilka Rydberg uttalar sig om Talis Qualis' frihetsälskande ungdomsdikt och om hans politiska poesi, därvid även hans ungdomsfejder med representanter för den »tama lyriken» (den vid högtiden närvarande Böttiger?) och de »ljugande idyllernas månskensstämningar» beröras, bära alldeles särskilt en personlig prägel. Man förnimmer mer än väl genom dessa uttalanden, att Talis Qualis' sång haft betydelse även för Viktor Rydbergs egen ungdomsdikt, då han t. ex. yttrar: »Det släkte, som var ungt närdessa sånger ljödo, bugar för granskningen, som har öra för deras brister, men gömmer i lika kärt minne det intryck, de gjorde för sin tid.»

Personligt tycke hava ock uttalandena om de olika ynglingaskarorna med dess satiriska utfall och dess varma ord

om den idealitetssökande ungdomen.

Klart var, att Strandbergs käcka, kraftiga språkbehandling skulle anslå Rydberg, även om dennes egendomliga vapenvinningar på språkets område gingo åt något annat håll. Han erinrar:

»Ord, som icke nyttjas, dö. Tryggas icke deras liv av deras nödvändighet för det vardagliga tankeutbytet och de praktiska bestyren, så fornas de och försvinna, så vida de icke odlas av skaldekonsten eller vetenskapen. Den psevdo-klassiska skolans motståndare satte frihetsmössa på ordens stora massa. Kanske skall det alltid finnas en Helot-klass inom ordförrådet, men ju mer försvinnande, dess bättre. En ädel naturlighet utesluter endast sådana ord, som pocka på sin råhet.»

Och Rydberg slog ett slag för sin egen språkrensning, som han väl visste ej var allom i akademien behaglig.

Å Akademiens vägnar hälsade Ljunggren honom välkommen till den plats, som förut innehafts av tänkare och skalder; liksom dess förste innehavare - Leopold - förenade Rydberg tänkaren och skalden i en person.

Året efter var Rydberg vald till Akademiens direktör och skulle i denna egenskap hälsa Fries' och Bottigers efterträdare, Carl Rupert Nyblom och Carl David af Wirsén, välkomna.

Det skedde den 20 december 1879.I själva direktörstalet uttalar Rydberg sig mot den snilledyrkan, som under nittonde seklets början avlöste 1700-talets ideal av »den vise, den dygdige», vilket var ett steg nedåt. Men det funnes en avgudadyrkan sämre än snilledyrkan, och det vore den förgudning, varpå nu den själviska klokskapen gjorde anspråk. Och Rydberg fällde härvid ord vilka innebära liksom ett gry till Grottesången, då han angriper den hänsynslösa ekonomiska materialismen:

»Den fiende, som angriper samhället i det han angriper äganderätten, torde knappast vara farligare än den, som, trotsande på äganderättens okränkelighet, missbrukar hennes helgd till sköld i kampen emot de eviga idéerna. Dessa kunna dock icke dagtinga och skola aldrig sträcka vapen.»

I svaren till de båda inträdande fick Rydberg ock tillfälle att precisera sina åsikter om skaldekonsten.

Rydbergs funktion - första och enda gången - såsom Akademiens direktör var förenad med ett visst obehag på grund av hans kort förut timade utnämning till riddare av nordstjärneorden och hans underlåtenhet att vid detta högtidliga tillfälle bära denna dekoration.

Ehuru förhållandet ju egentligen rörde en småsak, spelade det egendomligt nog på sin tid en stor roll. Inom liberala kretsar under 1850- till 1870-talen ansågs det såsom intyg om »Gesinnungs-treue» att icke mottaga ordnar. Särskilt var detta förhållandet bland politiker, tidningsmän och skriftställare, och månget eljes lysande namn saknadesdärför i ordensförteckningen. Särskilt vet man, att Nordenskiöld i det längsta vägrade mottaga eller bära ordnar, till dess han vid sin europeiska Eriksgata efter Vegafärden 1880 av hänsyn till de utländska hoven »bröt isen» även på detta område.

Vad nu Rydberg vidkommer, hade han alltid varit en avgjord motståndare till ordensväsendet och även skrivit därom både i skämtsamma och allvarliga ordalag.

Såsom ledamot av Svenska Akademien var han självskriven att utnämnas till riddare av nordstjärneorden, men vid 1878 års Oscarsdag fanns han icke bland riddarne - vare sig han avböjt anbudet eller man velat dröja.

Så skulle han fungera som Akademiens direktör och det ansågs strida mot bruket, att en »odekorerad» uppträdde i denna egenskap; det skulle nästan anses som en demonstration mot konungen. Rydberg blev utsatt för en ganska stark »pressning» från närstående vänner; hans oförmåga att säga »nej» -- en av hans få svagheter - spelade honom i ett obevakat ögonblick det sprattet, att han förklarade sig skola mottaga och vid officiella tillfällen bära stjärnan.

Men knappt var detta löfte givet, förr än det var ångrat.

Den l december 1879 utnämndes Viktor Rydberg till riddare av nordstjärneorden. Han uppmanades från flera håll att avsäga sig utmärkelsen. Bland hans brevväxling förekomma dels elegiska, dels hysteriska utgjutelser i

dettaavseende. Återsända orden kunde han icke efter vad som förekommit, men han insåg, att han ej gärna kunde bära den utan att komma i strid med sina föregåenden. I detta dilemma lämnade han sin stjärna hemma och reste upp till Akademiens fest utan att ha dekorationen med i kofferten. Han märkte snart vid inträdet bland akademikerna, att tomheten å vänstra bröstet på vissa håll väckte en smula harm och förvåning.

Efter Akademiens högtid anmodade konung Oscar Rydberg att komma upp till Slottet nästa dag. »Men» - lär Hans Majestät med skämtsam anspelning på akademikerns tomma frack ha tillagt - »icke officiellt, utan i bonjour».

Vid Rydbergs besök hos monarken ägde ett längre samtal dem emellan rum, därvid flera både filosofiska, litterära och politiska spörsmål avhandlades, och detta förtroliga samspråk framkallade sedan utväxlingen av tvenne brev, som bl. a. berörde ordensfrågan.

I Rydbergs brev till konungen, dagtecknat den 3 januari 1880, heter det, efter att han tackat för det han fått »lära känna människan inom konungen»:

»Själv har jag en ogrannlagenhet att avbedja. Jag hade att välja mellan den och att vara otrogen mig själv, som i ordensväsendet, sådant det utvecklat sig, funnit, måhända med orätt, någonting som nöter på konungamaktens och folkets moral, på samma gång jag erkänner, att medel måste stå monarken till buds, varigenom de goda syften som med ordensväsendet avses kunna vinnas. Den vänlighet jag dagen efter den, då jag sattes på detta självrannsäkande och pinsamma prov, rönte av EdersMajestät, det hugnande förtroende, varmed jag då möttes, innebär för mig en borgen, att mina bevekelsegrunder blivit, om icke gillade, så dock förstådda, och att jag fortfarande äger min konungs bevågenhet.»

På detta brev sände konungen den 8 januari ett längre svar, ur vilket, med den höge brevskrivarens tillstånd, följande utdrag må meddelas:

»Ditt sista besök och det lärorika samtal som jag därvid fick hava med dig gå ej ur mitt minne, nej, det förvaras där med uppriktig glädje. Jag fick då ett nytt och kärt bevis på de ädla känslor och höga tankar, varav du, i högre grad än de allra flesta av din samtid, är mäktig. Jag, en blott dilettant på det område, där vårt samtal rörde sig, kunde dock njuta därav, ty jag älskar att tänka i dessa höga ämnen, även om jag ej vågar eller mäktar fatta dem annat än under symboliska bilder. Symboliken är det sotade glas, som bryter den oändliga strålglansen, så att den av vårt svaga öga kan mottagas utan att man blir alltför solblind. Ännu en gång hjärtligt tack! Glöm ej att sända mig de skrifter, varom du talade. Allt som du har författat blir mig en dyrbar gåva. - - -

Vad du skriver om ordensväsendet, kan vara mycket sant. Du medgiver för övrigt, att det kan hava någon fördel med sig. Det finnes nu en gång, och då var det ej blott en rättighet som jag utövade, då jag tilldelade Viktor Rydberg en välförtjänt utmärkelse, det var ock en plikt att ej förbigå Svenska Akademiens direktör. Av denna dubbla anledning lät jag uppföra ditt namn på den s. k. ordenslistan. Men som jag naturligtvis hade vissa skäl att frukta ditt nekande, så lät jag efterhöra, huruvida du ville mottaga den erbjudna utmärkelsen. Först sedan man anmält ditt skriftliga svar 'att både mottaga och vid officiella tillfällen bära nordstjärnan', skrev jag under din utnämning, såsom jag var berättigad tro, med full trygghet. Lägg din hand på ditt goda hjärta och säg sedan, om jaghade skäl att hysa denna trygghet? Ditt handlingssätt svarade ej mot denna förväntan. Du kallar det själv en ogrannlagenhet mot mig, och det är sant; men du var långt mera ogrannlaga mot dig själv och din egen värdighet!!! Därför gjorde det mig mest ledsen!»

Den förargliga ordenshistorien vållade ock att Rydberg, som hade någon benägenhet att i sin fantasi förstora förvecklingar, trodde sig lyst i bann av åtskilliga Akademiens ledamöter. Han deltog icke i den officiella middagen hos Henning Hamilton efter högtidsdagen, utan reste hals över huvud hem.

Och han bevistade sällan akademiens högtidsdagar. Då han år 1884 bosatt sig i huvudstaden, antyddes det för honom, att han ej gärna kunde utebliva den 20 december.

Han skrev då till konungen följande skämtsamma brev:

»Eders Majestät!

Svenska Akademiens sekreterare har underrättat mig, att Akademien anser vara av vikt, att jag i likhet med övrige i huvudstaden sig uppehållande ledamöter är närvarande å samfundets riögtidssammanträde. Underrättelsen har meddelats mig i en form, som gör det otvivelaktigt, att Akademien skulle i mitt uteblivande se en pliktförsummelse.

Här står jag sålunda mellan tvenne eldar. Endast Eders Majestät kan hjälpa mig. Hjälpen är möjlig, om Eders Majestät, som högste styresman över nordstjärneorden, har samma rättighet som den helige fadern: att giva dispens i samvetsömma fall.

Kan Eders Majestät detta, så är denna ledsamma sak ordnad, och jag skulle känna mig innerligt tacksam för en sålunda bevisad godhet. I annat fall måste jaggöra mig saker till vad Akademien anser böra undvikas. Jag har lagt min sak i Eders Majestäts hand.»

Konungen svarade i samma skämtsamma ton:

»Stockholm 19 december 1884. Min käre Viktor Rydberg!

Om du i morgon kommer upp i Akademien, så lovar jag att icke se, om du har eller icke har det som du nämnt i ditt brev. Mera kan du väl omöjligt begära. Sat sapienti! Vänligen

Oscar.»*

Men detta kunde icke upprepas, och Rydberg uteblev från de följande årshögtiderna samt syntes icke ens vid Akademiens hundraårsfest 1886. Vanligen begav han sig till Göteborg, där han gärna tillbragte jularna, någon dag före den 20 december.

Man må betrakta denna ordenshistoria såsom en futtig ceremonisak, vid vilken ej så mycken vikt bort fästas. Men efter vad Rydberg skrivit om ordensväsendet, kunde han svårligen bära en orden utan att jäva sig själv. De som i all välmening förmådde honom avgiva det förhastade löftet hade icke full kännedom om dessa föregåenden, och själv synes han ett ögonblick icke haft sina äldre uttalanden in mente. När han erinrade sig dem, fann han omöjligt att göra detta offer åt sin officiella rang, men kom härigenom i en halvhetsställning, som vart honom pinsam.

* Brevet meddelat med konung Oscars tillstånd.I Rydbergs inre och yttre liv och ställning inträdde mot 1870-talets slut en viktig förändring: hans trolovning och giftermål.

Tanken att bilda ett eget hem hade väl hägrat för honom såsom ett ljuvt framtidsmål i ungdomsdagarna; men förhållandena hade icke tillåtit honom realisera denna tanke. Nu, då han redan stod på höjden av sin mannaålder och närmade sig halvseklet, skulle den förverkligas då han i oktober 1878 trolovades och den 14 mars 1879 vigdes vid Susen Emilia Hasselblad, dotter till grosshandlaren Fritz V. Hasselblad i Göteborg och dennes maka, Susen Kjellberg.

Vilken inre och yttre betydelse detta giftermål hade för Rydbergs liv är icke här stället att uttrycka. Zacharias Topelius, som icke haft tillfälle att se förhållandet på nära håll, har dock med skaldens intuition anat det, då han i sorgebetygelserna till den hädangångnes änka framhållit, att hon i sin vakttjänst - ett bättre ord kunde icke ha uppfunnits - ägt sin makes förtroende, upprätthållit hans mod och läkt de blödande sår, dem livets strider alltid tillfoga ett hjärta som hans.

Viktor Rydbergs maka hade öga för vikten av att skaffa honom arbetsro och diktarero, och vad hon kunde göra för att avlägsna störande hinder, för att taga på sig de praktiska bestyrens bördor, men tillika för att såvitt möjligt anpassa skalden och tänkaren efter borgerliga förhållanden, det blev gjort. I den harmoniska sinnesstämning, vilken så fördelaktigt utmärkte Rydbergs sista tid och vartill han långsamt utdanade sig, har förvissoden kvinnliga kamraten under dessa år en väsentlig del och en icke mindre i förutsättningarna för att det rika arbetet under hans senaste femton år kunde ske i lugn och rö. Med allt fog kallade han henne »sin allra bästa vän på

jorden» och »sitt andra jag i allt gott». Med kvinnlig uppoffring gick hon helt och hållet upp i hans arbete och levde blott för att tillgodose hans trevnad.

Hedlund skrev ock till henne långt fram i tiden:

»Vad det fröjdar och värmer mitt hjärta att tänka på den lugna hamn, vari min vän skalden fått vila sin julle under vård av sin trogna fylgia.»

Själv tecknar Rydberg året efter sitt giftermål i januari 1880 i ett brev till sin syster Hedda Clark sina levnadsförhållanden:

»Jag är trög brevskrivare, emedan jag nödgas sitta så mycket vid skrivbordet och även under mina fristunder har något svårt att slå ifrån mig de tankar som då sysselsätta mig; men om du av min - för övrigt oförlåtliga - försummelse som korrespondent drager den slutsats, att du icke dagligen lever i min hågkomst och är föremål för mina hjärtligaste välgångsönskningar, så gjorde du mig icke rätt. Jag förmodar, att Mathilda* i sin korrespondens med Ida** berättat för dig, huru jag för närvarande har det. Ehuru jag icke är förmögen, utan måste arbeta och anstränga mig för att förvärva mig mitt bröd, är jag lycklig, emedan jag fått följa min inre kallelse, vilket är en av de största förmåner, som kan tillfalla en människa, och emedan jag äger en den

* Mathilda, Rydbergs av honom mycket avhållna brorsdotter, dotter till styckjunkaren Rydberg samt död som ung.

** Ida Clark, hans systerdotter.hjärtligaste, trevligaste och i alla avseenden bästa lilla hustru man kan tänka sig.

Vi ha ett prydligt hem, just ett sådant som passar för en skriftställare, i ett vackert kvarter av staden. Min hustrus föräldrar och syskon med deras familjemedlemmar utgöra en älskvärd umgängeskrets, inom vilken jag trives utmärkt och som ådagalagt för mig den största tillgivenhet. Mitt gamla umgänge med familjen Hedlund är lika intimt som det alltid varit, och jag har hitintills rönt aktning och vänlighet även i de vidsträcktaste kretsar, med vilka jag kommer i beröring, och min skriftställareverksamhet har vunnit erkännande inom mitt land. Allt detta gör, att jag bör känna mig tacksam mot de högre makter som styra vårt liv. Tacksamheten omfattar även dig, snälla, lilla syster, som varit min goda ängel under svåra dagar i min ungdomstid. Broder Vilhelm* kommer emellanåt och hälsar på mig. Han är vig och går långa promenader, berättar gärna anekdoter från sitt regemente, för vilket han bibehållit ett livligt intresse även sedan han upphört att tillhöra det, och går gärna att åse och kritisera rekrytexerciserna. För övrigt tillbringar han sin tid nu med att läsa och visar samma livliga håg för allt som rör sig i vår värld, som efter jag väl minnes karaktäriserade både vår far och mor.»

Ett sällskap, där Rydberg under dessa år var en gärna sedd och hedrad gäst och där han väl trivdes, var Gnistan. Det var en del skriftställare, konstnärer och konstvänner i Göteborg, vilka i all anspråkslöshet stiftade detta sällskap en novemberafton 1878. Det räknade flera Rydbergs vänner i sin krets, men först i mars 1879, då

* Vilhelm Rydberg, f. d. styckjunkare, den äldste av syskonen.föreningen tagit litet fart, invaldes Rydberg. Han bevistade rätt ofta sammanträdena och gav sällskapet ett gott handtag, då han var ordförande i kommittéerna för dess konstslöjdutställning 1880 och den stora nordiska konstutställningen 1881, med vilken ett konstnärsmöte var förenat. Hans hälsningstal vid detta möte finnes intaget i hans Samlade skrifter.

När han 1884 lämnade Göteborg, tolkades bl. a. »Gnistans» sympatier i några verser av lektor Ernst Carlson, där följande träffande ord förekommo:

»Har du ej högljutt hyllats av oss, vi tyst ha älskat dig dess mer.»

De orden kunna för övrigt lämpas på alla de kretsar, som Rydberg under sin långa Göteborgstid glatt och hedrat med sin vänskap.

*

Under några år mot 1870-talets slut stod Rydberg i nära förbindelse med Carl David af Wirsén, hans medbröder i S. H. T:s Apollobrodersgrad, som inom denna orden ägnat honom ett vackert kväde, vilket läses i Wirséns första

diktsamling. År 1877 flyttade Wirsén till Göteborg och blev föreläsare vid samma institution, vid vilken Rydberg var anställd. Under något års tid sammanträffade de nästan dagligen, dryftande i förtroligt samspråk de filosofiska och vittra ämnen som lågo dem båda om hjärtat. Olika åskådningssätt på andra områden förde dem senare åtskils,och Rydberg uttrycker detta i ett brev till en gemensam vän sålunda: »Vi sammanstötte, om jag så får säga, på en korsväg, gladde oss åt mötet, vilade en stund tillsammans och gingo sedan en var den kosa vårt inre bjöd oss.» Senare förde bittra personliga brytningar och även djupgående meningsolikhet inom akademien dem än vidare isär och under Rydbergs sista tid rådde dem emellan isande kyla.

Rydberg stod under detta tidsskede i skriftlig förbindelse med ett ej ringa antal vetenskapens och skaldekonstens män inom Norden.

Erinras må om Hans Forssell, Albert Lysander, Carl Rupert Nyblom samt om de båda tänkarna Axel Nyblæus och Pontus Wikner. Rydberg hade känt sig tacksamt berörd av det sätt, varpå Axel Nyblæus inlagt sitt ord i striden om Bibelns lära, och han sympatiserade med tankegången i Nyblæus' religionsfilosofiska avhandlingar, liksom han uppskattade »den ädla dräkt» Nyblaeus ikläddde sin framställning, »medan alltför många annars tyvärr ansågo filosofien kunna presentera sig i vilken smaklös, vårdslös, ja, vidrig och motbjudande dräkt som helst, vilket vore mycket illa för filosofiens anseende, mycket illa för det inflytande, hon borde utöva på det allmänna tänkesättet».

Nyblæus var ock Rydbergs främste kandidat vid flera val till Svenska Akademien, vilket han oförbehållsamt uttalade till honom själv; det vore »historisk- filosofisk och estetisk kontinuitet hos den institution som en gång smyckat sig med Grubbes namn».En annan svensk tänkare, till vilken Rydberg stod i ännu närmare förhållande och som med honom i så mycket var befryndad, låt vara att han i sin teologiska och religionsfilosofiska uppfattning stod mera till höger, var Pontus Wikner. Mellan dem växlades några särdeles sympatiska brev, som äro av allmännare intresse.

I maj 1876 sände Wikner Rydberg sitt porträtt och erhöll följande svar:

»Tack för din bild!

Mången gång hade jag ämnat skriva till dig, fastän det aldrig vart av. Uppsåtet är nu av mycket gammalt datum - allt sedan jag läste din 'Naturens förbannelse', den platonska dialogen. Sedan dess har jag alltid med djupt intresse, stundom med ängslan, följt dig på avstånd. Skall den visshet, som skapas av tron, kunna rymmas i samma själ med kravet på den visshet, som rannsakat sina förutsättningar? Så har jag, frågat mig. Tid efter annan komma muntliga bud, att den ene Wikner övervunnits av den andre, tid efter annan, när jag åter fick blicken på dig själv i dina skrifter, har jag övertygats, att detta ej var fallet, och det har glatt mig, ty jag önskar seger åt båda.

Medan jag läste 'Naturens förbannelse' tillägnade jag i Hugo 'mystikerns' namn inneliggande poem åt din fylgia.* Det var ett ögonblick min mening att sända dig det, men jag blygdes. Nu gör jag det för att öka din handskriftsamling med ett kuriosum.

Den 24 maj kommer jag till Upsala för att övervara S. H. T:s vårfest. Roligt vore att då få se dig.

Omfatta med något litet av den varma tillgivenhet jag känner för dig din vän

Viktor Rydberg.»

* »Hugo mystikern», en figur i dessa Wikners filosofiska dialoger. Poemet som åsyftas är Drömliv.År 1877 meddelades i Litterärt album vid sidan av »Prometeus och Ahasverus» Wikners innebördsrika skiss »Mantegnas ängel». I dess slutord förekommer följande maskerade hyllning till författaren av »Drömliv», som i ordenssällskapet S. H. T. bar namnet »Victor Tractarius»:

»Pater Anselmo, som i sin ungdom, på grund av sin hängivenhet åt ett mystiskt 'drömliv', vanligen kallats 'Hugo mystikern', ansågs ännu efter sitt inträde i Dominikanerorden sysselsätta sig med ett däråt syftande författarskap och med sina tankar mycket leva i förgångna tider.* Det säges också, att man bland hans kvarlåtenskap funnit en av hans hand nedskriven berättelse av samma innehåll som den här meddelade, ehuru i en mer sammanträngd

form och försedd med en tillägnan åt hans vän Vittore Tractario.»

Rydberg skrev till tack:

»Även jag minnes Mantegnas ängel. Jag mötte honom i rummet näst intill det i Berlinermuseet, där jag än en gång fick se och taga farväl av min käraste vän i Florens: Fra Giovanni da Fiesole. Men aldrig anade jag, då jag stod framför den ifrågavarande himmelske gossen, att jag skulle få lära känna honom så nära som jag nu gjort och uppleva med honom så färgrika, stämningsfyllda, rörande och gripande uppträden - bland vilka alla likväl de där blå ögonen äro en tilldragelse för sig och den oförgätligaste av dem alla. Låt mig, käre broder, tacka dig ur mitt innersta hjärta för din sköna dikt! På länge har jag icke haft en så ren, hela min varelse genomträngande njutning som du därmed berett mig! Min innerligaste tack!

På samma gång jag räknar det till mina goda öden, att jag fått göra din personliga bekantskap, känner jag

* Åsyftar, att Wikner, sedan han blivit lektor i teologi, ändock skrev i filosofiska och vittra ämnen.det, ju mer jag lär känna din andliga människa, som en otur, att jag icke fick vara dig nära i dina gosse- och ynglingadagar och själv vittna det sköna skådespelet av en skönhets- och sanningsträngtande själs utvecklingsgång. Jag ville med din hand i min ha vandrat 'längs bäckarnes skuggade lopp' och sett och hört dig drömma och svärma. Om jag skulle få detta i ett annat liv,

'Förgyllt av den eviga sommarens brand'!

Låt mig hoppas det!

Emellertid är du en levande vederläggning av den ohyggliga sats, att människan nödvändigt skall vara ett sådant stympverk, att hon icke skulle kunna bevara sin skapande fantasi från frostsår, medan hon gör upptäcktsresor i den kalla begreppsvärlden.

Jag överraskades icke litet av att, efter resan på din magiska mantel till fjortonhundratalets Venezia, där återfinna min intressante vän från Bohusläns kustbygd, Hugo mystikern, och min förvåning minskades icke, då jag i hans sällskap återfann mitt andra jag, Vittore Tractario. Då jag år 1874 befann mig i Venezia, tyckte jag verkligen, att det mesta jag såg var gammalt bekant. Där ha vi förklaringen.

Jag önskar dig och de dina en glädjefull jul! Och dig särskilt hälsa och krafter att göra många nya upptäcktsfärder i tankens och skönhetens världar.»

Härpå svarade Wikner 19 december 1877:

»Av allt hjärta tack för ditt brev, som för fem minuter sedan av mig mottogs och efter vilket jag ännu nästan darrar av rörelse.

Du säger emellertid i ditt brev något, som jag måste vederlägga och det genast. Du beklagar, att du icke fick vara mig nära i mina ynglingadagar, och att du icke då fick vandra hand i hand med mig 'längs bäckarnes skuggade lopp'. Du misstar dig, Viktor Rydberg! Just i mina ynglingadagar, ja det vill säga från mitt tjugu-andra år (jag var länge ett barn), vandrade du längs bäckarnes skuggade lopp med min hand i din. Du visstedet icke själv, det är sant, men vad gör det, vad vi i denna världen veta eller icke veta, blott vi veta det enda nödvändiga? Men fastän du icke visste det, så var det ändock så: ty en ädel och mäktig ande, vars stämma kom alla de innersta strängarna i min själ att dallra, hade vid den tiden fattat min hand och har sedan aldrig släppt mig, icke ens då jag några år senare försökte att tredskas mot denne min själs äldre broder. Denne ande var den, som skapat 'Den siste Athenaren', den skapelse, som näst bibeln sannolikt på min inre människa haft det outplånligaste inflytande. Gud välsigne dig!

I morgon är din hedersdag, den 20 december.* Jag hade tänkt att telegrafera till dig på den dagen. Kanske hade det ändå ej blivit av, ty jag har en viss oövervinnelig försynthet att på något vis närma mig dem jag mest värderar. Nu har ditt brev givit mig full rätt att uttala min lyckönskan till att vara erkänd även av dem, som makten hava. Och till detta erkännande lyckönskar jag icke minst dem.»

År 1878 tillbragte Rydberg av hälsoskäl en del av sommaren på Marstrand, där Wikner besökte honom. Då den senare på hösten samma år sänder Rydberg »Min moders testamente», tackar han för dessa stunder, särskilt utfärderna på havet, och berättar, att han ivrigt uppmanats söka den teologiska professuren i »prenotioner», men tillägger han, »kallelsen kom endast utifrån, och v. Scheele bliver ensam sökande».

År 1881, kort efter att Wikner utgivit sitt av Boströms skola hårt angripna verk »Om egenskapen och närgränsande tankeföremål», hade han råkat i en svår sjukdom, varom Rydberg mottog meddelande i början av april. Rydberg tillskrev

* Rydberg skulle då ha tagit inträde i Akademien, men som nämnt uppsköts det till våren.då Wikner ett deltagande brev, där han bl. a. yttrar om hans arbete:

»Ditt senaste filosofiska verk är ett märkvärdigt verk och ett ädelt tillika. Det kräves i denna tid, då fegheten ger sig min av att vara en dygd, verkligt mannamod att uttala tankar, som skilja sig från de hallstämplade. Du har vågat göra det, och du har att bära ditt öde. Men tro mig: denna börda skall med tiden kännas dig ljuv. Åt sanningen, sådan du efter mångårig inre kamp sett henne uppenbara sig för dig, har du givit din gärd, och det var din plikt. Tack, du käre vän!»

Vid jultiden 1882 mottog Wikner från Rydberg dennes diktsamling och skrev på nyåret 1883 till givaren:

»Tack, Viktor Rydberg, för denna gåva. Förmodligen värderar henne ingen högre än jag, vare sig såsom konstprodukt eller såsom vänskapsskänk. - Vilken bland dessa dikter jag sätter högst? Ja, det är svårt att säga! Festkantaten, Dexippos, Antinous, Drömliv, Prometeus och Ahasverus äro alla himlastegar som, uppresta från olika punkter av min själs aningsfulla djup, locka Guds änglar att utefter den banan sväva upp och ned eller kanske rättare ned och upp. Min själs strävan till idealet kommer festkantaten till mötes med ett plötsligt och dock på samma gång milt värmande ljus. Den helleniska ynglingaanden inom mig - en vrå av min själ gömmer ock en sådan - finner sin oförliknelige tolk i Dexippos. Antinous och Drömlivet träffa kanske den mest individuella sidan av min varelse; och den hjärtats och tankens spekulation, som svävar över djupen av världshistoriens hemlighet, förnimmer genom Prometeus och Ahasverus det allt mer sig närmande ljudet av det allsmäktiga skaparordets Varde ljus l' och eftersäger förtröstningsfullt:

'Det dagas i den mörka dalen nu, kanske dagas det i världen snart.'O, Viktor Rydberg, hur jag som yngling trånade efter den stund, då den varma purpurstrimman av denna dagning skulle falla in i min själ! Hon kom verkligen, och såsom för din Prometeus var det Messiasgestaltens närhet, som bragte henne med sig, och att jag redan i ungdomen fick sikte på denna gestalt av ovansklig skönhet, renhet och älskande rättfärdighet, är utan tvivel det enda, som räddat mig från att bliva vad som blivit av mången starkare ande än min: 'en man över bord'. I utvärtes mening håller jag dock nästan på att bli en man över bord. - - Jag var synnerligen glad att i den sista paragrafen av den lilla skriften mot Åberg offentligen och inför allmänheten få omtala den skuld i vilken jag för min själs utveckling står till förf. av Den siste Athenaren. Det var liksom en liten avbetalning på en gammal räkning. Det mesta och bästa vill jag dock icke betala, ty jag vill icke gärna, att det oss emellan någonsin skall bliva 'kvitt'.»

En annan berömd skriftställare, med vilken Rydberg växlade brev, kort före dennes död, var Anders Fryxell.

Då han av en gemensam väninna, Anna Hierta-Retzius, erfarit, att den gamle hävdatecknaren lutade mot sin grav, skrev han, 14 mars 1881, från Göteborg till honom några rader, där han bragte honom ett tack för hans hävdateckning och för att han tolkat historien ur de eviga idéernas synpunkt, ur frihetens, rättfärdighetens, kärlekens, och tillika för de intryck han alltifrån barndomen och ungdomen mottagit av Anders Fryxell, som då var »hans käraste lärare och vän, näst honom som Nya testamentet gav».

Den gamle svarade från dödsbädden den 17 mars följande:»Före sin bortgång vill And. Fryxell sända dig ett hjärtligt tack för den högt värderade vänskap och den kärleksfulla uppfattning av mitt dagsarbete, du i ditt brev uttalat. Detta har varit en bland de klaraste ljusstrålarna som glatt mina sista stunder. Kraft och välsignelse till din egen föreliggande bana.»

Bland norska skriftställare, med vilka Rydberg hade beröring, märkes främst Björnstjerne Björnson, umgängesvännen från Romatiden, under dessa år hans politiske meningsfrände.

Björnson besökte stundom Göteborg på genomresa och var då gäst i Hedlunds hem samt i de hem som stodo detta nära. Misstager jag mig icke alltför mycket, torde samvaron med Rydberg i ej ringa mån ha bidragit till den store norske skaldens utveckling från grundtvigiansk ortodoxi till mera fritänkande åskådning. Särskilt sammanträffade de ofta förvintern 1882, då Björnson, till följd av att hans dotter insjuknat i scharlakansfeber, måste dröja några veckor i Göteborg. Livligt står för mitt minne de angenäma samkväm inom en trängre krets, vilka då ofta upprepades och under vilka tidens alla stora spörsmål ivrigt dryftades företrädesvis mellan Björnson och Rydberg. Huru djärvt och storslaget - stundom kanske något dimmigt - utkastade icke den norske skalden-politikern framtidssyner och postulat; huru smidigt förde ej den svenske skalden-tänkaren sin dialektiska klinga - väl ej med samma strömmande vältalighet, men med en skärpa och en kraft, som ofta skar mitt igenom knuten! Vi andralyssnåde ofta tyst, nästan andaktsfullt; - och det fanns dock bland oss ett par stycken, som ej just voro vana att länge tiga!

Till Sophus Bugge trädde Rydberg i vänlig förbindelse genom bemedling av deras gemensamme vän Nils Linder, år 1881. Bugge har till mig yttrat, att han först genom att lära känna Rydberg personligen fick den rätta uppfattningen av hans skrifter, och att han först därigenom lärde sig se »den centrala ljuskällan, från vilken så mångartade strålar sköto ut». Av mycket stort intresse är den brevväxling de sinsemellan förde bl. a. i mytologiska ämnen om sina olika åsikter - Rydberg hade för avsikt att tillägna Bugge en tilltänkt fransk upplaga av sin mytologi. Sällan hava tvenne motståndare växlat noblare eller mera sympatiska brev än de båda representanterna för vad svensk och norsk kulturvärld ägde bäst och ädlast.

Även i Danmark, där han eljes åren omkring 1870 var varg iveum vann han många vänner. Bland dem må främst nämnas hans trofaste översättare Otto Borchsenius som stundom gästade honom; vidare Meir Goldschmidt, den utmärkte prosatören, Nemesisteoriens man, som besökte Göteborg 1875 och blev helt intagen i Rydberg som han kallade »det klaraste huvud och varmaste hjärta i de tre skandinaviska landen»; Holger Drachmann, som under slutet av 1870- och början av 1880-talet stundom gästade Göteborg och en tid ej tog så litet intryck av Rydberg, vars personlighet imponerade på honom; Julius Lange, den utmärkte konstforskaren till vilkenhan bands av gemensamma konstintressen och inbördes sympati, de möttes gärna i snillrika och lärda samspråk rörande de konstspörsmål som intresserade dem båda, ehuru samtalet ömsesidigt ej så litet hindrades av Rydbergs svårighet att förstå snabbt talad danska och Langes olyckliga dövhet; samt Sophus Schandorph, den joviale humoristen, som bakom grova ord och drastiskt skämt gömde fin bildning och varmt hjärta och som både i sina »Oplevelser» och i sina dikter ägnat Rydberg sympatiska ord. I dikten »Viktor Rydberg» frågar han, om man bäst träffar Rydbergs ande i Hellenertiden, i mystikens dunkel, hos Vaftrudne, bland de urkristna eller hos Faust, och svarar, att sedan han mött Rydberg själv, insåg han, att dennes ande hörde hemma där

»hvor Naturen Relieffer hugger i Granitens brune Grund, hvor igjennem Granskovskatedralen Stormens Tuba blaeser selv Koralen, paa det gamle Sverrigs faste Grund»;

och han manar Sveriges ungdom att lyssna till den frihetshymn som klingar ur hans bröst och att av hans granskareande tvingas att tumla sig i friluft på tankens vinge.

»Og du selv, du Tempelbygger, hil dig, som jeg ser dig sidde der drømmende i Søjleskygger i et guldgult Eftermiddagsskjær! Tæt imod dig ser jeg lænet hende staa den fromme hjærtevarme Kvinde fin som Eders bløde Birketræer.»Vid medlet av 1870-talet började Rydberg även erövra sig en större dansk-norsk läsekrets; år 1873 utkom »Middelalderns magi», som dock vann föga gehör utom fritänkarkretsen; Fædrelandet fann den och andra hans skrifter så hänsynslös i sin polemik att det icke vore att undra över om läsare som stodo på annan grundval icke ville hava något med Rydberg att göra och sålunda även hade en förutfattad mening mot hans Siste Athenare. Även hans politiska ståndpunkt 1870-71 låg i vägen. Vid mitten av 1870-talet skaffade emellertid Otto Borchsenius' utmärkta översättningar honom gehör, trots det att man å doktrinärt skandinaviskt håll surmulade mot översättningar från svenskan. Bättre att dessa översättningar blevo brända än av var man kända, var ungefär

meningen hos ultraskandinaver.

Utom i Danmark-Norge var det företrädesvis i England och Amerika Rydberg blev översatt. Redan 1869 tolkade W. W. Thomas Den siste Athenaren, år 1879 Hjalmar Edgren »Medeltidens magi» och samma år A. C. Clark Romerska dagar och Romerska sägner.

I Tyskland gjorde Rydberg sig jämförelsevis mindre gällande, vilket delvis var hans eget fel, då han underlät svara på ganska tidigt (under 1860-talet) gjorda anbud om autorisation av hans skrifter. Först 1875 utkom Der letzte Athenienser i tolkning av Emil Jonas, år 1887 i Nord und Süd en översättning av Prometheus och Ahasverus, varjämte även Rydbergs lyrik tolkades å skilda ställen. Den bland samtida tyska skriftställare,som ställde sig i beröring med honom, var den lärde romanförfattaren Georg Ebers.

Till franska tolkades enstaka hans verk, liksom även till holländska.

En svensk, läroverksadjunkten Josef Fredbärj, har på senare tid med överraskande smidighet och mångsidighet översatt flera Rydbergs arbeten till olika utländska tungomål. XII.

Föreläsareverksamhet, vetenskapligt och samhälleligt skriftställeri 1884-1895.

Föreläsningar vid Stockholms högskola. Konstskriftställeri.

Redan jämförelsevis tidigt hade det varit tal om att Rydberg skulle söka få en anställning i huvudstaden. I denna riktning gick Hans Forssells förslag vid 1870-talets mitt. Samma tanke framkastades av konung Oscar vid ett samtal med Rydberg 1879, och torde från detta håll högskolestyrelsens dåvarande ordförande friherre G. af Ugglas påverkats så tidigt som nyåret 1881. Även Louis De Geer lärer gjort sitt inflytande gällande för samma syfte.

Emellertid var det icke så lätt att finna utväg till att fästa en humanist som Rydberg vid en högskola, den där eljes uteslutande omfattade matematiskt naturvetenskapliga ämnen. Därtill kom, att på vissa håll rådde fördomar mot Rydberg såsom »fritänkare», och C. J. Meijerberg, som då stod de ledande högskolekretsarna nära, berättari Julkvällen (1895), att flertalet i styrelsen till en början var ganska ogynnsamt stämt mot tanken att ditförvärva författaren till Bibelns lära om Kristus, och att särskilt Ugglas hyste stor fruktan. Högskolans ledande kraft, justitierådet Lindhagen, kom emellertid en dag till Meijerberg och frågade, »hurudan Rydberg var», ty han hade på känn, att ordförandens farhågor voro ogrundade. Så blev motståndet brutet, och i januari 1884 kallades Rydberg till professor i kulturhistoria vid Stockholms högskola. Ämnets vittomfattande benämning motsvarade hans studier och läggning. Inom pressen hälsades detta högskolestyrelsens beslut med enhälligt bifall.

Rydberg anhöll att få dröja med tillträdet till höstterminen, då han odelat hoppades kunna ägna sig åt sin nya lärareverksamhet, sedan han tillbragt sommaren i utlandet - en resa som dock ej blev förverkligad.

Icke utan en viss bävan gick Rydberg till sitt nya värv, då han ju visste, att det kunde gälla författandet av tvenne små avhandlingar i veckan. Han lydde därför Hedlunds råd att innehålla det tilltänkta utgivandet av sina religionshistoriska föreläsningar från romerska kejsartiden, för att hava en reserv av redan färdiga föredrag att stödja sig vid. I annat fall, hade Hedlund sagt, komme Rydberg att gå orolig och ängslig för vad som kunde inträffa. »Hans ord,» yttrar Rydberg, då han omtalar detta i ett brev, »voro ett eko av mina egna tankar.»

Men mera än tanken på det ansträngandearbete, som föreläsningarna påkallade av en man, den där icke föredrog ett ord utan att det var noga övertänkt och nedskrivet, betog honom farhågan, att icke kunna och för övrigt icke heller vilja fylla de anspråk, vilka komme att ställas på hans person, vare sig i de allmänna meningsstriderna eller i det enskilda umgängeslivet.

Då hans hustru under februari månad rest upp till huvudstaden för att förbereda ditflyttningen och därvid sammanträffat med representanter för Stockholms litterära värld, särskilt dess vänstra flygel, omtalade hon, att dessa uttalat sin glädje över att vinna Rydberg för umgängeslivet och de litterära samspråken och ej minst för att kunna fylkas kring honom, då det gällde strid för de frisinnade idéerna.

Men Rydberg flyttade icke till Stockholm för att bliva vare sig publicist, talare, agitator eller salongshjälte i litterära samkväm. Han reste dit för att ägna sin levnads afton åt vetenskapliga forskningar, vetenskapligt skriftställeri och skaldskap. Han hade länge nog varit en stridens man. Sin levnads kväll ville han - då han närmade sig sextiotalet - så vitt möjligt ägna åt fridens idrotter. Var nu detta så förmätet?

Till sin hustru skriver han den 15 februari till svar på hennes brev:

»Tack för ditt senaste älskliga brev! Ack, om jag vore så ung, att jag med kraft och glädje kunde ännu en gång kasta mig in i striden för vad som är mig heligt och dyrbart! Men i umgänget är jag som du bäst vet den tyste, jag både fruktar och avskyr attkonversationsvis med olika tänkande och kännande människor korsa idéer, ty jag har inom mig en fördold och tärande häftighet, som då allt för lätt bryter ut, och jag är av lång erfarenhet övertygad, att intet gott, utan snarare mycken harm kommer av ett löst käbbel om ting, som förtjäna behandlas i tankfull ensamhet. Enda sättet varpå jag kan gagna är med pennan och det väl övervägda skrivna ordet, och när detta väckt motsägelse eller förargelse, är det ett värn och ett behov för själslugn och nerver, att jag är isolerad eller om jag är i sällskap, får förfriska mig med prat om vardagligheter och småsaker. Annars blir jag uppriven och tillintetgjord.

Du vet bäst, min älskade, fördragsamma Syssi, huru det är ställt med din stackars 'hjälte'. Det är mig å ena sidan lika omöjligt att när som helst i umgänget med människor stå slagfärdig för vad jag aktar gott och ädelt som det å andra sidan är mig omöjligt att vika från min fana eller förneka min övertygelse. Ibland känner jag det som om jag bättre dugde till att dö under min fana än föra henne ett steg till seger.

Emellertid - jag lägger min framtid i Stockholm i dens hand, som hitintills beskyddat mig, och med en trogen vän i hemmet skola, hoppas jag, även stunder av frid och glädje vänta mig där.»

*

Rydbergs föreläsareverksamhet sönderfaller i tvenne skeden, åtskilda av året 1889, då han utbytte professuren i kulturhistoria mot den i konsternas teori och historia.

Under höstterminen 1884 och vårterminen 1885 föreläste han i två serier. Den ena behandlade romersk kulturhistoria. Den andra forngermanisk kulturhistoria. Den senare serien fortsattes även höstterminen 1885.Vårterminen 1886 var Rydberg tjänstledig på grund av sjukdom, och ehuru styrelsen beslutit låta full lön utgå, förklarade han sig vilja återbetala den.

Höstterminen 1886 återupptog han ett älsklingsämne: det vetenskapliga och litterära livet under romerska kejsartiden och föreläste sedan över medeltidens kulturhistoria.

Mera ingående personlig forskning ägnade Rydberg de föreläsningar, som behandla den romerska kejsartidens vetenskapliga liv (exempelvis den alexandrinska filosofien) samt sådana ämnen som atanasianismen och arianismen, den kyrkliga samfundsorganisationens förvandlingar, den helleniska filosofiens slut, den skolastiska filosofien, mystiken och kabbalan m. fl. Dessa föreläsningar fingo ock en starkare personlig prägel.

Med sommaren 1888 sade han kulturhistorien farväl. Höstterminen detta år åtnjöt han tjänstledighet, och när han på vårterminen 1889 återupptog sina föreläsningar var det som professor i ett annat ämne.

Anledningen därtill var högskolans ekonomi. Man hade sträckt sig något för långt, i förhoppning på en starkare utveckling av fonderna, och då år 1888 det syntes vanskligt att med tillgängliga medel bibehålla de anställda lärarna, tillmötesgick Rydberg en uttalad önskan att övertaga den konsthistoriska professuren, till vilken medel särskilt donerats av framlidne kapten J. A. Berg.

Icke utan mycken tvekan och åtskilligt missmod gick Rydberg in på denna förändring.Halvtannat årtionde tidigare hade nog dessa ämnen kunnat locka honom; då intresserade han sig med all sin håg för den antika konstvärlden och hade själv nyligen på resor tagit livliga intryck av dess skönhet. Men det var länge sedan. Sitt medfödda skönhetssinne kunde han väl icke förlora, men de intryck från åskådade konstverk, som dock även den mest utpräglade estetiska ande, behöver mottaga för att hämta näring och nytt liv, de hade bleknat, Rydberg var

visserligen mera konstpsykolog än konsthistorisk empiriker, men han insåg själv, att empirin var den botten, på vilken konstfilosofen skulle bygga.

I sin rådvillhet tog han även mig till råds, om han skulle våga övertaga den nya professuren, och med tanken på hans arbeten från 1870-talet sökte jag - kanske med orätt - skingra hans farhågor. Den som stod honom närmast - hans hustru - ville förmå honom att avsäga sig all verksamhet vid högskolan och uteslutande ägna sig åt författarskap, viss som hon var att därmed ej vore förbunden någon ekonomisk fara, helst med de författarearvoden han erhöll. Och hennes familj var redo att ikläda sig garanti härför. Men Viktor Rydberg, som i sin ungdom prövat tyngden av en osäker existens och ej ville, för att begagna Leopolds ord, »bygga sitt kök på sin penna», vågade icke giva upp sin fasta plats. Ej heller ville han riskera att leva på sin släkt.

Han hade något år tidigare svarat en person, vilken begärt en större ekonomisk hjälp av honom, att han icke vore förmögen, och att ehuru hanssvärfader ansågs vara detta, så hade Rydberg icke blivit hans svärson »för att lägga ökad tyngd på hans axlar».

Först på nyåret 1889 blev saken klar och Rydberg med olika myndigheters begivande kallad till professor i de bildande konsternas teori och historia. Redan samma vårtermin höll han sina första föreläsningar i den nya professuren.

Denna första termins ämne var särskilt lyckligt avpassat efter hans individualitet; det var konstens teori han här upptog, och han hade alla förutsättningar att behandla den på ett utmärkt sätt.

Dessa föredrag tillhöra de yppersta han någonsin hållit och hava av mig utgivits under titeln Om det sköna och dess lagar.

Bl. a. karaktäriserar Rydberg begreppen idealism och realism, schematism och naturalism.

Han uppträder härvidlag mot den naturalistiska estetiken. Hade den rätt, så finge konsten blott galgenfrist intill dess fotografien mäktat fixera naturens dagrar, skuggor och färger.

Naturalismen vilade på ett missförstånd av konstens väsen, men vore att föredraga framför så väl den falska idealism, som bör heta schematism, som framför den falska idealism, vilken vill försköna det yttre genom att förfalska det, icke genom att giva det dess bästa, vackraste och mest karaktäristiska uttryck, där en vacker andlighet dock verkligen finnes att uppfånga och återgiva. Naturalismen vore att föredraga framför dessa båda riktningar, men hade sina gränser, utanför vilka den vore absolut förkastlig. Såsom naturalismens överdrifter i protesten mot en sötsliskig och smickrande riktning framhållas dess ovillighet att skilja oväsentligt från väsentligtoch dess farhåga för att framställa det vackra. I motsats till naturalism och schematism hävdar Rydberg sann realism och idealism. Naturalismen målar verkligheten smutsig och frånstötande, realismen målar den sådan den är, men med ett avdrag av den skönhet, som icke faller genast i ögonen; den på avvägar komna idealismen målar den med ljugande skönhet, som saknar allt karaktäristiskt och i längden blir tråkig och osmaklig. Den på rätt väg sökande idealismen målar den karaktäristiskt och så vacker den kan vara utan att sannolikhetens eller verklighetens gränser överträdas.

Världen gestaltar sig efter våra ögon och vårt själstillstånd. Den som ser verkligheten med vänlig och klar blick kan upptäcka skönhet snart sagt i allt som ej bär det fullständigt urartades prägel, och det är på verklighetens område idealismens sak att framhålla den stundom mer fördolda, ehuru befintliga skönheten, detta i sanningens intresse, ej på hennes bekostnad. Är icke formen, hållningen vacker, kan dock själsuttrycket vara det, och när även det saknas, återstår dagrarnas och skuggornas och figurernas skära poesi, som kan gjuta som ett skimmer från ett avlägset paradis över det jordiska eländet och hänvisa på hoppet om förlossningen därur. Den sant idealistiske konstnären står i striden för tillvaron på den kämpande och bildande skönhetens sida, han ser dess sår och ärr och framställer dem; men det är likväl skönheten han framställer och skönhetens rätt han värnar.

Höstterminens föreläsningar 1889 fortsatte till en början behandlingen av konstteoretiska ämnen, såsom frågan om Taines historiskt-induktiva metod, den Rydberg kritiserade, slutande med följande för hans estetiska uppfattning viktiga uttalande:

»Varje litet frö innehåller resultatet av oräknade millioner års utvecklingsarbete på vår planet, och de yttersta orsakerna till det, som detta frö innesluter, finnerman sannerligen icke genom att endast angiva jordmånens beskaffenhet samt värme- och fuktighetskvantiteten som erfordrats för dess utveckling. Det är skäl, att vi erinra oss detta, när man hör någon av den historiskt induktiva skolans män inbilla sig, att vi genom den metod de följa skola uppnå de yttersta orsakerna till de fenomen, vi ha att förklara, samt att all metafysisk estetik är värdelös. Själv vill jag tillhöra den historiskt-induktiva skolan, men jag betvivlar, att det mänskliga behovet av ett djupare vetande någonsin skall kunna tillfredsställas av henne ända till den grad, att framtiden skulle kasta all metafysisk estetik överbord. Även om denna ej kan åstadkomma annat än djupsinniga tankedikter för att med dem tills vidare fylla luckorna i vårt exakta vetande om det sköna, så arbetar hon därmed på en uppgift av icke ringa vikt.

Vårt förnuft kräver sammanhang och enhet mellan samtliga våra föreställningar. Vårt vetande kan icke med ens åstadkomma ett sådant; det är tvärtom en uppgift, som väl aldrig kan lösas annat än approximativt, men under tiden söka vi så gott sig göra låter att fullständiggöra för tanken vad som fattas. Så gör också själva naturvetenskapen. Det är behovet av sammanhang och enhet mellan fenomenen, som frambragt den Darwinska teorien, liksom också atomteorien.

Framtiden skall helt säkert få se nya metafysiska system på estetikens område avlösa varandra, och detta skall icke vara till skada, utan till gagn, om dessa system, i stället för att grundläggas i molnen, välja erfarenheten till sin grundval, för att därifrån resa sina tanketorn emot skyn.»

De övriga föreläsningarna denna termin behandlade utan strängare plan allmänna konstkulturella ämnen.

Vårterminen 1890 upptog Rydberg i mera ordnad följd konsthistorien, företrädesvis måleriets historia, började med antikt måleri och skulpturoch fortsatte höstterminen 1890 med den gammalkristna konsten.

Året 1891, då han genomgick en sjukdom, var han tjänstledig, men behandlade 1892 t. o. m. vårterminen 1894 återstoden av måleriets historia och de båda följande terminerna höstterminen 1894 och vårterminen 1895 - hans sista - skulpturens äldre historia t. o. m. medeltiden.

Dessa föreläsningar äga endast undantagsvis en mera personlig prägel. Då Rydberg blott i ringa grad kunde döma på grund av självsyn - hans konsthistoriska studier på utländsk botten lågo långt tillbaka i tiden - var han i avseende på uppgifter och omdömen om de särskilda konstverken, åtminstone vad angår senare tiders konst, starkt beroende av sina källor och av de avbilder de meddelade. Betecknande är t. ex., att en konstnär, för vilken han svärmade åren efter sin utländska resa, Fra Giovanni Angelico, endast behandlas helt flyktigt.

Men icke sällan begagnar han tillfället till mera allmänna konstkulturella eller konstfilosofiska utvikningar, och då talar han med helt annan myndighet än när det gäller de enskilda konstverken eller konstnärerna. Detta är fallet t. ex. i första föreläsningen vårterminen 1892, då han framkastar frågan, om konsten endast är till för sin egen skull, och behandlar spörsmålet, om ämnet är likgiltigt för konsten; eller i samma termins andra föreläsning, då han vid inledningen till renässansen upptager spörsmålet om det sköna och det fula i konsten; eller då han i en annan föreläsningsamma termin besvarar frågan, huru den nederländska renässansen skall förklaras; eller i en föreläsning höstterminen samma år yttrar sig om stilen.

Enstaka av dessa föreläsningar befordrades till trycket liksom ock enstaka uppsatser i allmänna estetiska ämnen, när någon gång bidrag äskades för en eller annan publikation. Sålunda »Porträttfynden i Faijum», »En underbar man», »Böcklin», »Kvällringning» (Millets Angelus), »Tutilo», »Herkules vid skiljovägen», »Målarens psykologi», »I halvslummer», »I skymningen», »Konstnären och hantverket».

Särskild uppmärksamhet väckte en liten broschyr i ett konstnärligt socialt ämne: Om nakenhet och klädselsätt, som han utgav under sitt sista levnadsår. Anledningen var striden om Oskar Björcks målningar i Operahusets restaurationslokal. Lektor Waldenström hade i Andra kammaren interpellerat finansministern, huruvida »dessa smutsiga bilder i plankstrykaremanér» skulle få sitta kvar:

»När man ser en bockfotad satyr naken anfalla en naken kvinna för att tillröva sig en kyss av henne, vad intryck

skall det göra - vad är meningen med denna bild? Vad är det av konstnären tänkta slutet på en scen som börjar på detta sätt?»

Operakonsortiet vädjade bl. a. till konstakademien, som i sitt av Rydberg formulerade svar förklarade, att den helst sett, om dess yttrande påkallats innan frågan hunnit i detta skede, men »i betraktande av de för konstens frihet ödesdigra följder, som till äventyrs kunde uppstå, därest ickekonstens rätt i fall sådana som detta hävdades», ville hon icke undandraga sig att svara. Och i svaret fästes uppmärksamheten vid att till de objektiva faktorer, på vilka omdömet över ett konstverk bör vila, kommer även den subjektiva, som vid bedömandet ur sedlig synpunkt av ett konstverk städse gör sig gällande, på vilken faktor det beror, om en betraktare till de intryck, han omedelbart av konstverket mottager, knyter kyska eller okyska idéförbindelser.

Rydberg nöjde sig emellertid icke med detta svar, utan utgav sin ovannämnda broschyr, där han upptog ett ämne, som han redan förut berört (t. ex. i en »Ett och annat»- artikel augusti 1871).

Det gällde människokroppens skönhet i dess nakna tillstånd och utgjorde ett angrepp på modedräkterna såsom kränkande både skönhetssinne och kyskhetssinne. Ty det funnes en kysk nakenhet, liksom ett okyskt döljande av lemmarna. Huvudstycket av avhandlingen torde nog varit nedskrivet förut i någon föreläsning, men användes nu såsom en välgörande gensaga mot det pryderi, vilket under mask av en föregiven sedlighetsiver hotade uppdraga alltför trånga skrankor för konsten - under det osedligheten och ej blott den osedlighet, som kränkte kyskhetslagarna, blomstrade lika bra som någonsin förr.

Det var nog mer än en som kände hjärtat varmt, då denna gensaga kom från en man, mot vars etiska auktoritet sedlighetsivrarnas angrepp måste studsa tillbaka, och som sannerligen ej kunde skyllas gå »osedlighetens» ärenden.Särskilt må beaktas Rydbergs uttalande rörande det av sedlighetsivrarna ofta anförda faktum, att konstverk, även om de ej äro osedligt menade, dock kunna vara osedliga till sina verkningar.

En missriktad och ohyfsad fantasi kunde onekligen binda okyska idéassociationer vid de nyssnämnda målningarna. Den kunde ock vid varje bröllopsfest fantisera sig till ett svar på den fråga, som gjorts med avseende på nymfen och faunen. Men därför kunna ej målare och skulptör nedlägga mejsel och pensel eller unga flickor inspärras. »Luften förbliver ändå uppfylld av osedlighetsmikrober.» Inga pryderiets respiratorer hjälpte. Blott ett medel gåves: härdningen. Och vid den kunde även konststudiet göra gagn, ty det vande vid ädel nakenhet.*

I övrigt innehöll broschyren en indirekt kritik av de nämnda målningarna, då det framhölls, att konstnärer, som haft sin lärotid under naturalismens herravälde och ej alldeles helbrägda räddat sig ur denna kris, näppeligen voro ägnade att behandla ämnen ur en mytologi, vars gestalter äro symboler av idéer, själsstämningar och naturstämningar i oupplöslig enhet. »En inbillningskraft, som bär svårläkta märken, inskavda av den materialistiska franska naturalismens bojor, är därtill föga ägnad.»

Denna lilla skrift, som bar vittne om såväl den åldrande författarens alltjämt ungdomsfriska syn på tingen som hans ädla uppfattning och harmoniska måttfullhet, verkade onekligen som ett utslag från en högsta domstol.

* Det är för övrigt en gammal, redan av bibeln hävdad sanning, att ett tings anstötlighet beror på sinnelaget hos den åskådande. Molière lärde detta åt 1600-talets Tartuffer genom Dorines mun. Och Théophile Gautier har med styrka påpekat, att kritici givas, vilka med ett visst nöje alltid uppspåra det nakna ställe, som möjligen finnes i en bok eller i en målning, »alldeles som svinen helst söka pölarna».Fästan själve finansministern högtidligen förklarat, att »då olämpligheten blivit framhållen, så hyser jag den förhoppning, att ändring i det påpekade förhållandet snarast möjligt kommer att inträda», så förblevo, efter Rydbergs utredning, de omstridda bilderna sittande på sin ej alltför anspråksfulla plats i en middagslokal.

Rydbergs spådom har slagit in, när han skrev:

»Målningarna ha bullrat i riksdagens andra kammare, men från de platser där de äro anbragta bullra de icke. Sedan det oväder lugnat sig, som lärer till Operakällarns matsal drivit tusenden att njuta eller förtörnas över herr Oskar Björcks 'osedlighet', torde det varda en tillfällighet, om kunder, som kommit till stället för att spisa sin

middag, skänka åt dessa momenter i salens dekorering något av det prövande och skärskådande intresse, som matsedeln, rätterna och vinet pläga förbehålla åt sig själva.»

Mytologiska arbeten.

Mytologien var det ämne, som främst sysselsatte Rydbergs tankar under de första åren av hans Stockholmstid. Konturerna till hans stora verk voro klara redan långt innan han lämnade Göteborg, men det tog lång tid att fylla dem.

År 1886 utkom första delen av Undersökningar i Germanisk mythologi, ett stort oktavband om 755 dryga sidor; den följdes år 1889 av en andra om över 600.

Översättningar voro ifrågasatta till tre språk, men endast den engelska blev utförd av den nordamerikanske mytologen och kännaren av nordisklitteratur, förre professorn, ministern i Köpenhamn Rasmus B. Andersen, vars anbud att översätta det vidlyftiga arbetet Rydberg hälsade »med ett hurra i sin själ».

Rydberg önskade helt naturligt vid ett arbete som detta vädja till utlandets dom, ehuru han väl visste, att hans mytologi måste varda de tyska filologerna en galenskap och en förargelse.

Ty han var på det mytologiska området en kättare, ej blott i avseende å resultat, utan ock i avseende å metod.

Det har sagts, att Rydberg är »den siste - poetiskt mest begåvade - representanten för den mytologiska skola, som grundats av Jacob Grimm och företrätts av män som A. Kuhn och Max Müller», och vilken skola i anslutning till en filosofisk metod är starkt syntetisk i sin mytuppfattning (Schück); det har även uttalats (av Mogk) att Rydbergs mytologi är det första och kanske det sista nordiska verk, som står på den jämförande mytologiens botten i den mening Kuhn och Max Müller taga ordet.

Men även om Rydberg i sin uppfattning av mytologien såsom ett färdigt utvecklat system står i släktskap med den äldre tyska skolan, har dock tvivelsutan Richard Steffen rätt, då han ifrågasätter, om han över huvud taget kan räknas till någon skola alls.

Själv ansåg Rydberg sig vara en mytologisk kättare nättopp i förhållande till den tyska skolan.

Den uppgift Rydberg ställde sig var att söka utfinna det episka sammanhanget imyterna, vilka han ej betraktade såsom en kaotisk massa. Sedan han i första delen framlagt sambandet mellan de specifikt germanska myterna, utsträcker han i andra delen även jämförelsen till myter av fornariskt ursprung och ägnar för detta ändamål sin uppmärksamhet åt indiska och persiska mytkretsar.

Enligt hans åsikt hade varje myt, även om den från början var fristående, blivit införlivad som länk i en kedja, vilken började med världens, gudarnas och människosläktets upphov och ändade med Ragnarök och världsförnyelsen.

Myterna äro likväl enligt Rydbergs åsikt av mycket olika ålder. Några härstammade från den fornariska tiden, såsom myterna om en brytning mellan gudarna och naturkonstnärerna, en härav uppkommen fimbulvinter och åtgärder, som vidtogos för att undan denna rädda vad skapelsen hade bäst för ett kommande saligt världstidevarv. Andra myter tillhörde en långt senare tid, några möjligen hedendomens sista århundraden. Men allt eftersom de uppkommit, hade de som nya länkar knutits till den redan för handen varande episka kedjan.

För att komma mytidentiteten på spåren använder Rydberg två vägar, nämligen dels polyonomien eller gudarnas och heroernas flernamnighet och dels likheter i myternas sakinnehåll.

Det har emellertid från hans motståndare anmärkts, att han driver antagandet av flernamnigheten alltför långt (särskilt protesterade Wisén mot att sätta likhetstecken mellan Thjasse ochValand), och över huvud har man i hans undersökningar velat finna alltför mycket av »snillrika konstruktioner av en skald» (Detter). Särskilt har Adolf Noreen i anslutning till Bugge gjort gällande*, att det mytologiska sammanhang, det system, som Rydberg och andra velat finna i de hedniska myterna, är företrädesvis senare tiders verk av kristna män som uppgöra en fornnordisk teologi, av vilka den förste vars namn vi känna hette Snorre, den siste hittills Viktor Rydberg.

I nära anslutning till Noreens uppfattning står även Henrik Schück, sådan den bl. a. uttalas i »Svensk gudatro under hedentid», ursprungligen införd i Finsk Tidskrift, senare i Ur gamla papper, IV.

Schück hyllar visserligen närmast Bugges åskådning, att Snorres mytologiska system vore resultatet av en kombination mellan hednisk kult och kristna dogmer, men står dock kritisk till hans metod, som han anser alltför ensidigt linguistisk och filologisk. Myten upplöser sig för Bugge i en samling detaljer, och han glömmer för ofta, att en myt dock innerst är en dikt, icke en filologisk mosaik. Rydberg, »som var, vad Bugge icke är, skald - och måhända den mest finbildade och djuptänkte Sverige under senare tider ägt - hade bättre förutsättningar än andra att begripa den poesi, som låg dold i de nordiska folkens mytologi». Men om hans arbete ändock i huvudsak måste stämplas såsom förfelat, beror det - menar Schück - på att Rydberg, såsom ursprungligen teolog, ville i den nordiska mytologien finna ett system, som knappast fanns ens i dess sista fas; han

* Noreen: Fornnordisk religion, mytologi och teologi i »Spridda studier», 1895. (Ursprungligen tryckt redan 1892.)erkände icke såsom mytolog en utveckling. Hans mytologi utginge från en högsta princip och ledde sig från detta fram till historiskt föreliggande fakta, i motsats till den nya åsikt, som utgår från det faktiskt givna historiska materialet och underkastar detta en kritisk sovring.

För egen del kan jag i detta spörsmål endast intaga referentens plats, men skall tillåta mig påpeka tvenne moment. För den rätta uppfattningen och återupptäckten av en myt är en rik inbillningskraft nödvändig. Fantasien kan föra på villostråt - det visar bäst Fredrik Sanders irrfärder - men när en mytundersökning företages utan fantasi, händer det lätt, att mytens kärna förflyktigas, liksom stoftet från fjärilsvingarna, när de gripas av alltför hårda händer. Att Rydberg med skaldens intuition och snille återupptäckt många myter - särskilt inom de traditioner Saxo upptecknat - är obestridligt och har även av motståndare erkänts, och vad han i det avseendet bragt i dagen, är en vunnen skatt, oberoende av om hans huvudteori är riktig eller icke.

Ett annat moment är att Rydberg själv icke ansett den germanska mytologien vara ett ursprungligen färdigbildat »system», utan ett, på vilket släktled efter släktled arbetat, och som i århundraden utvecklat sig ända till dess under hedendomens sista århundraden de sista länkarna inknutits. Detta framgår av efterskriften till »Fädernas gudasaga»*.

* Enligt vad för mig uppgivits lär på sistone inom den tyska mytologiska forskningen, där ju Rydbergs teorier till en början väckte häpnad, man ägnat deras genialitet mera erkännande.»Undersökningar i Germanisk mythologi» äro - frånsett enstaka kapitel, såsom exempelvis den förträffliga inledningen om ariernas urhem, kapitlen om Sibyllinerna och Völuspå samt Astrologien och Merlin - av nog esoterisk art. Mellan de båda delarna av detta sitt vetenskapliga verk utgav därför Rydberg år 1887 en populär sammanfattning: Fädernas gudasaga, bearbetad för ungdomen, vars tillkomst emellertid var rent tillfällig. En författarinna, som velat utgiva en ungdomsbok i mytologi, grundad på hans arbete, hade visat Rydberg sitt manuskript. Rydberg kunde icke gilla detta, men tog sig för att själv popularisera sin mytologi och erbjöd henne detta i stället, vilket hon dock av grannlagenhet vägrade emottaga. Han omarbetade då ytterligare sin framställning och utgav den såsom ett arbete avsett att giva ungdomen »vår folkstams myter såsom ett sammanhängande helt».

Alldeles oavsett den vetenskapliga innebörden är denna gudasaga ett mästerstycke av manlig, kraftig och med fornsagans egen anda befryndad framställningskonst.

Utom dessa rent mytologiska arbeten har Rydberg ock under denna tid utgivit sin avhandling om Hjältesagan å Rökstenen, som Rydberg uppläste i Vitterhetsakademien i december 1891.

Filosofiska skrifter.

Även filosofiska spörsmål sysselsatte Rydberg livligt under hans sista år, och han hade ickeuppgivit hoppet att en gång få otium till att fullborda och utgiva sin »filosofiska» bok. Bland hans käraste läsning voro ock de utländska filosofiska tidskrifterna; han följde noga med den filosofiska utvecklingen på kontinenten och var hörselskarp för alla nya toner.

Någon stor »filosofisk bok» fick han emellertid icke färdig. Men däremot begagnade han några gånger tillfället

att uttala sig i filosofiska ämnen, när han på anmodan av någon översättare skulle med ett förord hjälpa fram en bok i den svenska bokvärlden, och dessa uppsatser samlade han 1894 tillsammans med en del skönlitterära småsaker i det arbete han kallade Varia.

År 1888 hade friherre Viktor Pfeiff fullbordat en tolkning av Edwin Arnolds »Light of Asia» och bett om Rydbergs »förord».

»Dikten är så vacker och gedigen, att jag ej får svårt att göra det» - säger Rydberg i ett brev i februari samma år. »Den ger uppslag till åtskilliga tankar, som det kan vara ett nöje för mig att framställa.»

Resultatet blev det äkt-Rydbergska prosastycket Om Buddha återvände - ädelt i tanken, skönt i formen och med denna innerliga, varma hjärteklang i tonen, som Rydbergs framställning får, när han kommer in på social-etiska spörsmål. Det är en idealistisk etikers gensaga mot tillämpningen av striden för tillvaron på det moraliska området. Märkliga äro ock några ord som Rydberg riktat till dem vilka icke äga gåvan att tro - gåvan av en övertygelse om det manicke ser - då han varnar den för den motsatta meningen att vad man icke ser icke heller är.

Han fortsätter:

»Var då hellre enig med dig själv därom att det rum där du står är tvivlets och att även tvivlet har sin plikt. Det är lika skyldigt att tillbakavisa otrons visshet som det känner sig ur stånd att emottaga trons. Tvivlets väsen är att dröja mellan båda. När det icke är det kalla, overksamma utan det varma, sökande, prövande tvivlet, huru stor är ej då dess betydelse i världsarbetet! Dess martyrer stå i kärntruppen bland sanningens vågbrytare. Tvivlet må kännas smärtsamt för den som vill tro. Men smärtan är icke utan gagn. Hon ställer på tvivlaren den sköna uppgiften att leva som om han vore ett odödligt väsen och av oegennyttig kärlek till det goda underkastade sig en tukt som man annars ålägger sig med visshet om kommande belöning och straff.»

Genom dessa ord klingar alldeles särskilt en personlig ton, en erinran om genomgångna kval men ock om vunnen inre harmoni.

Även i rent formellt avseende tillhör denna uppsats Rydbergs yppersta stycken; dess prosa står enligt min uppfattning vida över 1870-talets.

Av större omfång är skriften om Ting och fenomen ur empirisk synpunkt (1890), skriven av välvilja mot ett par översättare såsom förord till Samuel Laings klara men filosofiskt ytliga bok: »Vår tids vetande och tänkande» - ett verk med vilket Rydberg egentligen icke alls sympatiserade.

Det var blott en liten sida av »tänkandet i tid», Rydberg här upptog till behandling. Konturerna hämtade han ur ett samtal, som »hållitseller kunde hållas inom hans vänkrets av naturforskare».

Det är nämligen en dialog - efter Platos mönster - Rydberg här nedskrivit möjligen sådan som någon gång kunde förekomma i det ännu fortlevande sällskap - »de 17» - av vetenskapsmän, vilka samlas hos varandra för att åhöra föredrag eller deltaga i diskussioner.

Rydberg låtsas ställa sig själv utanför diskussionen och låter en skarp logiker, i viss mån en förutsättningslös skeptiker, »en metafysiker med fötterna på jorden», föra ordet å hans vägnar. Det är ingen tillfällighet, att denne är astronom och har samma förnamn, Hugo, som Rydbergs vän, den för filosofiska spörsmål varmt intresserade Hugo Gyldén. Även ett par av de andra förnamnen torde vara valda med personlig biklang. Han låter här olika teorier om förhållandet mellan det andliga och det kroppsliga passera revy och synes själv i någon mån luta till en uppfattning, som varken hyllar den spiritualistiska hypotesen eller den materialistiska, varken Cartesius' dualism eller Leibnitz' och Spinozas överempiriska förklaringar, än mindre åsikten, att de psykiska fenomenen äro liksom fosforescensverkningar, »Begleiterscheinungen», av mekaniska förlopp (det Rydberg kallar »epifenomen»), utan som i anslutning till Haeckel, Nägeli och andra antager, att det psykiska är lika primärt som det materiella, en ifrån materien oskiljaktig egenskap av allra högsta betydelse, att varje atom har ett slags medvetande, och som därför låter de mekaniska rörelserna i grunden vara psykiska.

Denna hypotes - även om den ej hölle streck inför en skarpare undersökning - vore dock ett steg i den rätta riktningen.

Människan vore en komplex av psykiska element, känslor, begär, viljeakter, tankar, ehuru andra omedelbart fornummo henne genom kvantitativa bestämningar; alltså, ett väsen, som förnumme sig självt såsom psykiskt och omedelbarligen endast såsom sådant, förnummes av ettannat väsen såsom fysiskt och omedelbarligen endast som sådant. Analogi-slutledningar föra oss sedan till att giva en psykisk tolkning åt kroppsrörelser. Med andra ord: det kvantitativa spelar rollen av en hieroglyfskrift, som tolkas kvalitativt. Hela vår sammanlevnad beror av denna hieroglyftolkning.

Såsom världslogiken, vilken står över naturprocesserna, betecknas Gud.

Om den äldre aprioristiska metafysiken yttrar Rydberg genom Hugos mun:

»Jag är icke anhängare av något bland hennes systemer; jag är för skeptisk för att kunna med övertygelse omfatta någon av de s. k. begreppsdikter, som hon skänkt världen. Men ingen som vet vad hon uträttat, ingen som vet, huru hon disciplinerat och förfinat kulturfolkens cerebrala id, huru hon siktat begreppen och riktat begreppsförrådet, huru hon eggat tänkandet på alla områden, till och med på det naturvetenskapliga och ad interim tillfredsställt dess enhetsbehov, skall kunna förmå sig att deltaga i stenkastningen på henne. Jag undrar just, huru vår kultur utan henne skulle se ut.»

Enligt vad utgivaren av Rydbergs filosofiska föreläsningar, kandidat Höckert, påvisat, skulle Rydberg i de filosofiska skrifterna från hans senare tid - väl företrädesvis i det senast nämnda - intaga en mera empirisk och realistisk ståndpunkt än i sina föreläsningar och visa sig hava tagit starkt intryck av den nykantiska kriticismen och av den s. k. parallellteorien; han börjar anse den mänskliga kunskapen vara begränsad till erfarenhetens värld, utan att därför uppgiva sin filosofis idealistiska skaplynne, i det att idévärlden alltid blir riktmål och mönsterbild.

L. H. Åberg framhåller ock i sin uppsats iSvensk Tidskrift 1891 om Rydbergs filosofi, att denna går i idealistisk riktning, men att han i strid mot en mera abstrakt uppfattning vill giva verklighetens reella sida dess rätt, ehuru Åberg, som medgiver det berättigade häri, likväl ej tror det kunna ske genom prutande på idealismens fordringar, utan blott genom dess strängare genomförande.

I ett föredrag: Vilken är den på naturvetenskaplig grund följdriktigt byggda världsåskådningen? varmed han inledde en diskussion i Stockholms högskolas studentförening ville han likaledes fastslå, att icke den mekaniska teorien vore den för naturvetenskapen lämpligaste.

Detta problem upptager han närmare i en inledande skrift till en frisinnad teologisk avhandling (1894): Den mekaniska världsteorien, samma teori, som han i sin dikt från 1890 »Grubblaren» kännetecknat såsom den, vilken sätter en marmorkall, medusalik Ananke i alltets vävstol.

Han bekämpar denna teori, vilken allmänt kallar sig den naturvetenskapliga, ehuru naturvetenskapen egentligen blott sysselsätter sig med den ena av de aspekter, i vilka vi se världen. Särskilt dröjer han vid vad han kallar epifenomenteorien eller hypotesen om själsrörelser såsom ledsagande företeelser till de kroppsliga, gendriver den och hävdar i motsats därtill den i »Ting och fenomen» antydda symbolteorien om att våra föreställningar av tingen intet annat äro änsymboler, tecken för det verkliga, liksom skriften är symbol för talet. »De djupaste sanningarna kunna aldrig uttryckas bättre än i symbolisk form», heter det i Grottesången. Det kvantitativa vore en hieroglyiskrift, som vi hade att tolka kvalitativt. Och med Goethes vers »Alles vergängliches ist nur ein Gleichniss», som han själv en gång så vackert tolkat, säger Rydberg sitt sista ord i en filosofisk fråga.

Han hade nog för avsikt att närmare utföra sin teori om en symbolvärld, vilken han redan poetiskt tolkat i dikten Drömliv* och på vilken han i viss mån häntyder i Arv från Kaos, där det heter:

»Flög kanske genom moder Kaos' dunkla själ, då hon i födslovåndor låg med denna värld, en plötslig hägring av en värld, ur stånd att här i himmelsk renhet få sin form och verklighet?»

Bland tillämnade filosofiska avhandlingar synes särskilt »Symbolik», eller »Symbolism» såsom den ock kallas, hava sysselsatt Rydbergs tankar kort före hans bortgång. I de båda filosofiska arbeten, som lågo på hans skrivbord den dag han kallades hädan - Gustav Gerbers »Das Ich als Grundlage unserer Weltanschauung» och Francelin Martins »La perception extérieure et la science positive» - hade han gjort anteckningar och företagit utdrag för en symbolik om sinnesförnimmelserna såsom bilder för ett andligt.

Ett filosofiskt spörsmål, som livligt

* Märk särskilt de uteslutna stroferna!intresserade Rydberg, var frågan om »viljans frihet», om determinism eller indeterminism, det vill säga, om människans viljande vore ett element i en ofantlig kausal process, bestämt av det förflutna och bestämmande det framtida, och sålunda alla av viljeförnimmelse ledsagade handlingar lika determinerade som t. ex. planetrörelserna; eller därest så icke vore fallet, om med andra ord utgången av kampen mellan olika determinerande motiv, vilka väga lika, beror av ett beslut, som ej är determinerat, utan måste beaktas som en nyskapelse, varifrån en ny tråd inslås i kausalitetens väv.

Flerestädes har Rydberg - visserligen mera i förbigående - kommit in på detta problem; så i »Ting och fenomen» och i uppsatsen »I halvslummer». Han intager här en mellanställning, i vilken han förklarar determinism och frihet på visst sätt förenliga med varandra. Särskilt har han antytt - men heller icke mer än antytt - sin ståndpunkt i ett litet inledningsföredrag (i de 17:s sällskap maj 1890) till en diskussion om indeterminism och determinism.

Bland filosofiska ämnen som sysselsatte Rydberg var ock studiet av Benjamin Höijer, Kants och Fichtes svenske tankefrände, och han förberedde 1887 en minnesteckning över Höijer för Svenska Akademiens handlingar, ehuru den icke kom till fullbordan.

En filosofi, som på Rydberg gjorde ett frånstötande intryck, var Nietzsches, särskilt med hänsyn till dess kamp mot kristendomens s. k.»slavmoral» och till dess övermänniskoaristokrati. I sin dikt »Livslust och. livsleda» syftar han åt Nietzsche och framför allt åt hans anhängare, då han skildrar intelligenspumpan. Det är möjligt, att Rydberg saknade blick för det storslagna, som - trots allt - även filosofer med idealistisk läggning (t. ex. Norström) velat finna hos Nietzsche, vilken de betrakta ej såsom en modern sofist, utan såsom en modern stoiker.

Men om även Rydberg skulle hava gillat denna uppfattning, måste ändock Nietzsches teorier synts honom farliga, ej minst för eftersägare. Vad han anmärkt, i uppsatsen om Nero, mot stoikerna, att de fäste föga eller intet värde vid ömsinnet, såsom sådant, men att det kunde vara farligt för den som icke kände till den sedliga förtjänsten att förakta ömsintheten, det gällde nog även här. Det var för övrigt äventyrligt att för en njutningslysten samtid, vilken saknade »övermänniskans» storhet, predika förakt för de »utlevade morallagar», som lärde kamp mot drifterna och skonsamhet mot de svaga. Varannan litteratör läppjade på den starka Nietzsche-drycken och uppträdde sedan - drucken av dess bryggd - såsom en övermänniska i duodesformat. Den olycklige skalden-filosofen - öm, nervös, vek - var ju själv en levande vederläggning av sin egen lära om den starka övermänniskan. Nietzsches filosofi måste i varje fall synas en galenskap för den skald, vilken en gång sett såsom framtidens ideal den prometeiska tid, då det starka skulle taga på sin skuldra det svaga och bära det genom farorna, skänka dethärdighet och mannamod och offra sina krafter för dess väl, i motsats till att nu den svage »bär sin börda och hans», som det heter i »Vårdträdet».

Från teosofiskt håll var man mycket angelägen att vinna Rydberg för sin kyrka eller sin pagod.

Rydberg hade ju i sin världsåskådning beröring med den ideala uppfattning, som ligger bakom det bästa i teosofien. Men han var orubblig tvivlare särskilt i fråga om dess »spiritistiska» sida. Han ogillade madame Blavatskys arbeten, och han avböjde 1887 i bestämda ordalag en inbjudan att inträda i Teosofiska samfundet.

Jag måste anse de även på senaste tiden framträdande försöken att inordna Rydberg bland teosoferna alldeles förfelade.

Politiska, sociala och religiösa spörsmål.

I sin politiska åskådning var Rydberg trogen sin gamla liberala, demokratiska fana, ehuru han allt mer misströstade, då han både till höger och vänster, och även i de egna leden, såg själviska intressen ofta omedvetet bestämma de politiska meningarna. Särskilt härmade det honom, att se gamla frihetsvänner, sedan nu det tredje ståndet nått sin ställning, sälla sig till de »belåtna».

I den politiska saga, som han påbörjade 1879: »Hur det kom sig att Peter Smålänning vart europeisk kejsare», hade han med bitter ironi skildrat den allt mer framträdande reaktionens triumferoch låtit gisslet särskilt drabba byråkrati och penningvälde.

Bland hans papper ligger ock en liten politisk berättelse om Per, Pål och Lars, som ensamma leva på en avstängd ö, i vilken Rydberg med en följd räkneexempel uppvisar, huru det lyckas för Per att till sist leva helt och hållet av Påls och Lars' arbete.

Dagens politiska övlan intresserade honom, men väckte ej sällan hans avsmak.

I de »pessimistiska hugskott av en optimist» som offentliggjordes i tidskriften Norden 1887 (sedan ökade i Varia) har han nedskrivit präktiga aforismer, av vilka några snudda vid politiska ämnen.

Bland dessa är särskilt att märka hans ord om att han tvivlar på grundligheten av en demokratisk övertygelse hos var och en annan än hos den demokrat, som är född aristokrat, rik och oberoende och som bortkastar yttre frid och tåligt bär det hat, han möter hos lumparna inom egen klass, vilka, för att finna en bevekelsegrund, skylla honom att »jaga efter folkgunst». (Jmfr Saml. Skr. XIII: 144.)

Dessutom har man bland hans efterlämnade papper funnit åtskilliga andra uttalanden i politiska och sociala ämnen, vilka offentliggjorts i Saml. Skr. (XIV: 431), och som delvis torde vara från något äldre tid (början av 1880-talet). Här läses det förträffliga lilla stycket, som gendriver det myckna talet om minoriteternas rätt i annan mening än rätten att få göra sig hörd, vartill slutersig stycket »till läran om demokratien», där Rydberg framhåller allmänna rösträtten såsom ett medel, som makten kan använda för att kalkylera opinionskrafternas storlek.

Rydberg hyste emellertid respekt för den sunda konservatism, som leddes av ideala synpunkter, han aktade den ädla konservatismen och den äkta aristokratien, men var förgrymmad över de vrångbilder härav, som stundom kommo till synes i den kammare, vilken företrädesvis skulle representera »de bäste» inom samhället.

Bittrast hatade han dock »industrialismen» och de samhällsskador denna medförde.

I Prometeus och Ahasverus hade han skildrat de faror, som slöjdens jättespindel förde med sig, och i sitt direktörstal i Akademien år 1879 hade han, skarpt yttrat sig om faran att upphöja en i sig själv berättigad nationalekonomisk teori till ett moralsystem, en själviskhetens dogmatik, som i människor blott såge maskiner. »Den fiende, som angrepe samhället i det han angrepe äganderätten, torde knappast vara farligare än den, som trotsande på äganderättens okränkelighet missbrukade hennes helgd till sköld i kampen emot de eviga idéerna.»

Sorgen över industrialismens herravälde och framfart - ty såsom en sorg kände han det - födde ock hans sista stora dikt: Grottesången.

Men även längst till vänster såg han rörelser, med vilka han icke kunde sympatisera.

Han gjorde sig ingen »idealiserad bild av den undertryckta samhällsklassen», och han visstemycket väl, att man ej som i de franska romanerna från 1830-1840-talen finge smycka arbetarna med alla människonaturens fullkomligheter. Men han kände varmt med den kroppsarbetande klassen, och just därför härmade det honom, att den skulle lyssna till de socialdemokratiska läror, vilka han såg uppträda i samband med den dels materialistiska, dels egoistiska filosofi, vars motkämpe han var, och under ett hänsynslöst hävdande av klasskampen och »striden för tillvaron».

Samarbete för tillvaron var hans lösen.

Därför framhåller han i en föreläsning från 1889 såsom märkvärdigt, att åtskilliga bland dem, som säga sig försvara de svages sak, åberopa den lag som kallas »striden för tillvaron» och som utgjorde själviskhetens

princip. Därför låter han två år senare i Nya Grottesången Ahasverus uttala sig om det tragikomiska i att socialistledarna hylla en folkfientlig vulgärfilosofi.

»Mycken dumhet har jag under mina sekellånga vandringar mött och föga vishet. Men detta är den största dumhet, jag bevittnat i världshistorien. Anhängarne av det bestående goda och anhängarne av de bestående missbruken hava bådadera skäl att vara tacksamme för denna dumhet. Om strävandet för den kroppsarbetande klassens befrielse hade i sitt nuvarande omogna, okritiska, revolutionära, för samhällskonstruktioner av tvivelaktigaste halt uppträdande socialistiska skede hissat korsbanérets, den religiösa socialismens, d. v. s. kristendomens, fana, skulle följderna blivit oberäkneligt genomgripande och, som jag tror, fördärvbringande. En annan tid skall komma, då det sker. Man får då se med vilken verkan.»

Men Ahasverus tillägger tillika, att undermedeltiden hade folket ännu herdar, som med åberopande av nazarenens läror och å den mäktiga kyrkans vägnar ingrepo till dess beskydd, men nu hade medlidsamme positivister och ateister, som trodde på Utopia i stället för på Gud, måst åtaga sig försvaret och stundom gjort det med en hängivenhet, som syntes visa, att Han, på vars tillvaro de icke trodde, likväl vore i deras hjärtan.

Så hade Rydberg ock i Grubblaren sjungit: »Han är i den, som ej hans tro anammar, men i vars hjärta sanningskärlek flammar,» och i utkastet till en dikt: »Gabriel till Maria» heter det, att Kristus' bäste vänner - de som vilja folken väl - äro avoge mot honom, under det hans namn tjänar till sköld för hatet och själviskheten och hans värste fiender - apostlar i rika dräkter - förkunna honom.

En bättring för de lägre folkklasserna trodde han blott kunna vinnas genom att samhället i sin helhet vaknade till medvetande av sin plikt - samhörighetens och samarbetets - och att i de styrandes, de rikas, de mäktigas hjärtan människodjuret undanträngdes från härskaresätet av gudsbelätet.

Hans frisinnade, i sann mening »samhällsbevarande» ståndpunkt uttryckes för övrigt av honom själv i följande ord: »Det är å båda partiflyglarna revolutionärerna flocka sig: å konservatismens yttersta flygel själviskhetens, individualismens revolutionärer, som äro de farligaste; å andra sidan socialismen.»

En mera »storpolitisk» artikel, som behandlade världsförhållandena, var den postumtoffentliggjorda Den vita rasens framtid, utgiven som förord till översättningen av Benjamin Kidds Social Evolutions.

*

Rydbergs ställning i religiösa frågor under hans sista tid var mer än förut betraktarens.

Den stridbare kämpen mot den ortodoxa teologien och mot kyrkan hade väl icke ändrat åskådning - ty sin uppfattning förblev han trogen - men hans syn på tingen hade något skiftat form, liksom hans intressen övergått från negativ teologisk kritik till mera positivt filosofiska undersökningar.

Om han förut trott på en nyrationalistisk reformation i Parkersk anda, så hade otvivelaktigt denna tro bleknat. De angrepp, som ifrån okallade och i grunden irreligiösa sinnen gjordes ej blott på kyrkliga missbruk och teologiska dogmer, utan på all gudstro och all ideal uppfattning över huvud, måste med hela sin krassa hållning stöta honom tillbaka. Dessutom har nog Joh:s Paulson rätt, då han i sitt nobla minnestal förklarar, att han har det intrycket, att Rydbergs författareskap å detta område i äldre tider bars av ett mera enbart teoretiskt intresse, men att detta teoretiska intresse allt mer och mer igenombröts av ett praktiskt religiöst.

De ytterligt gående rörelser, som utgingo från fritänkare av utilistisk riktning och med materialistisk tendens, berörde honom antipatiskt ochtvungo honom väl ej att ändra ståndpunkt, men att ändra front.

Emellertid önskade man å vissa håll, att han ånyo skulle kasta sig ut i den teologiska striden.

Det var år 1887 som från landsorten till Handelstidningen insändes en med »Protestanter» undertecknad uppsats, som Hedlund likväl icke intog i bladet, men lät gå vidare till Rydberg. I denna uppsats, vars hållning tydde på att den kom från några stilla i landena, uttalades, att många av dem, som djupt vördade och älskade Rydberg, med sorg tyckt sig förnimma, att han efter sin anställning i Stockholm ej företrädesvis ägnat sig åt det reformatoriska

arbetet på dogmområdet, som insändarna alltid ansett som hans främsta levnadsuppgift och till vars fullständiga utförande han särskilt syntes av försynen ämnad. Han borde dock betänka, huru många som av honom väntade ljus och sågo upp till honom efter upplysning och ledning. Huru högt han än stode som språkforskare, historiker och skald, vore det dock i första rummet som reformator han skulle äga sin berömmelse.

Rydberg sände då ett svar till Hedlund, som han bad honom enskilt meddela »Protestanter».

I detta svar, som finnes avtryckt i anmärkningarna till den del av de samlade skrifterna, som innehåller Bibelns lära om Kristus, förklarar han först, att han aldrig känt sig kallad till reformator. Jämte sanningskärlek, moraliskt mod och teoretiska insikter fordrades därtill två egenskaper, soin han visste sig alldeles sakna: vältalighet och outtröttligt praktiskt ingripande.

Hedlund visste bäst, huru han kommit att uppträdapå det dogmatiska slagfältet, då han för att bistå Ljungberg utgav Bibelns lära om Kristus. Då han gjorde detta, var det ingalunda hans uppsåt att ägna hela sitt liv åt dogmatiska strider.

»Jag är så långt ifrån att vara en polemisk natur» - fortsätter Rydberg - »att jag måste göra våld på mig själv för att förmå mig beträda detta slagfält. Jag stannade där några år för att giva den andra sidans kämpar tid att slipa sina vapen och för att parera deras hugg. Sedan jag sålunda växlat argument med flere aktade och lärde motståndare och sedan professor Nyblæus så att säga summerat de ömsesidiga skälen och uppvisat deras facit, ansåg jag mig berättigad till de studier och sysselsättningar, till vilka jag känt och känner oemotståndlig dragningskraft, glad åt den förhoppning, att vad jag verkat vore en enda liten sten buren till den sanningens byggnad, varpå släkte efter släkte har att arbeta, och tryggande mig med den tro, att andra och starkare andar skola komma och kraftigare händer fortsätta arbetet.»

Han hade intet att tillägga till vad han sagt i kristologien, och lika litet som någon annan författare vore han skyldig underkasta sig det Sisyfusarbetet att skriva en bok mot varje bok, som riktades mot honom. Den som ansåge, att den som har sista ordet har rätt, borde ju förr dess hellre övergiva tanken på att han mäktat uträtta något för protestantismen. Ty motskrifter kunde komma i det oändliga, tills döden gripit pennan ur hans hand. Och, i stället för att uppropa en man, som redan genomkämpat flere strider för saken, till förnyat vapenskifte, finge man, såsom flere läsare gjort, själv väga de å ömse sidor framförda argumenten.

Hellre än genom att återupptaga teologisk polemik ville han populärt behandla frågan om idealism och materialism samt etikens viktigaste problem.

Efter att i avseende på sin ställning till den konfessionella uppfattningen hava hänvisat till slutorden i fjärde upplagan av Bibelns lära om Kristus, förklarar han,att den fråga återstode, om »Protestanter» ansåge hans ståndpunkt vara deras eller icke.

»Mitt under tidens realistiska strömningar förbliver jag idealist, trives bättre i umgänge med Johannes Scotus Erigena än med den av mig i övrigt högt aktade Comte och skulle på intet villkor låta beveka mig till förnyat polemiskt uppträdande i den kristologiska frågan, om jag ansåge polemiken bidraga till att hos en enda av mina samtida skymma det högsta av de ideal, vartill vårt släkte i sitt närvarande utvecklingsskede kommit, idealet av honom, som, då han lever i oss och vår naturliga människa dör i honom, bryter självishetens makt i våra hjärtan. Jag tror, att inflytelser från detta ideal äro särdeles behövliga i en tid, som står framför sociala problem, ägnade att väcka de själviska intressena till en kamp, vilken, om den skall utkämpas ensamt av dem, måste föra, väl icke till samhällsupplösning, ty på en sådan tror jag icke, men till de våldsammaste samhällsskakningar. Jag tror, att de problemen lösas bättre av män, för vilka bergspredikningens ord äga giltighet, än av män, som hylla den nu mycket allmänna brutala uppfattningen av utvecklingshypotesen och till slut ställa 'striden för tillvaron' på den plats, där de ideal böra stå, vilkas uppgift är att skildra tillvarelsestridens barbari. I en för några år sedan offentliggjord dikt, 'Prometeus och Ahasverus', har jag hänvisat därpå. Tidens förhoppningar och strävanden behöva, tror jag, välsignelsen av Messias.»

Sammanfattningen av hela denna skrift kan givas i följande förträffligt sagda ord, som jag funnit bland Rydbergs

papper:

»Säg för den skull våra vänner 'Protestanter', att den handfull korn, som Gud gav mig att så på det fältet, den har jag redan anförtrott åt jorden i det hopp, att något därav skall uppspira.»Det var icke egentligen Rydbergs önskan att den till honom riktade uppsatsen måtte offentliggöras och varda föremål för allmännare uppmärksamhet, utan att det svar han nu avgåve helst enskilt måtte meddelas »Protestanter», ett motsatt förhållande skulle framkalla en tidningspolemik, som vore honom ovälkommen, då han bure på tankar av helt annat slag och vore överhopad med arbete. Men om Hedlund ansåge riktigare, att frågan och svaret offentliggjordes, stode det honom fritt.

Men på grund av uppmaning från landshövding Curry Treffenberg, Rydbergs varme beundrare, som vid ett besök hos Hedlund fått läsa svaret blev fråga och svar tryckta i Handelstidningen den 4 oktober 1887 och väckte rätt mycken uppmärksamhet.

Det var nog många, som menade, att Rydberg här intagit en ståndpunkt »nog långt till höger». Men varje tal om att han skulle »avfallit från sin ungdoms och mannaålders åskådning» är falsk, såsom lätt envar kan se, vilken behagar jämföra vad han sagt i sina äldre skrifter med denna skrivelse. Men visserligen var tonen emot kyrkans lära en helt annan, vilket nog till god del berodde ej blott därpå att denna läras målsmän själva i allmänhet anslagit en annan ton, utan ock på att den fått motståndare, som enligt Rydbergs åskådning gingo ej blott dogmerna, utan själva kristendomens ideala kärna på livet. Det var, som sagt, fronten, ej ståndpunkten, som var ändrad.Detta ville man emellertid längst till vänster icke inse, utan ropade på »avfall». Dock uttalade en talangfull författare, som skrev i »Fäderneslandet» under märket C. m. (Ivar Nelin), att man vant sig att i Rydberg se en förkämpe för århundradets högsta idéer, en målsman för strävanden till frihet på alla andens områden, allt sedan han drog i fejd mot de högkyrkliga med sin Bibelns lära om Kristus. En och annan ansåge väl, att denna bok vore en halvmesyr, »men man trodde, att Rydberg genom forskning skulle tvingas taga steget fullt ut och helt hängiva sig åt den moderna, på de exakta vetenskaperna grundade världsåskådningen». Detta var från denne författares ståndpunkt bra mycket klarare sett, än när man talade om ett avfall hos Rydberg. Det vore som om man ville förebrå en utpräglat liberal från 1850-1860- talen »avfall», därför att han icke »tagit steget fullt ut» och blivit - socialdemokrat.

Lika litet skäl hade de som klagade, att Rydberg icke gick ärende för materialister, utilister och hädare, d. v. s. för dem, som voro raka motsatsen till vad han själv i hela sitt liv varit eller hade man som skett, rätt draga i tvivelsmål, att han fortfarande var van av »religionsfrihet». Ty då förblandar man skilda begrepp: frihet att hylla och offentligen uttala en religiös eller irreligiös övertygelse och frihet att angripa andras tro med hån och smädelse.

När år 1884 August Strindberg åtalades fördet bekanta stället i Giftas, där det gycklas med nattvardens sakrament, önskade man i Stockholm, att Rydberg skulle ställa sig i spetsen för en protest.

Detta ville han icke, enär han ej ville försvara utfallet i Giftas, om han än ogillade åtalet. Till Hedlund skrev han: »Din ståndpunkt i Strindbergska frågan är väsentligen densamma som min. Det har glatt mig.»

Och Hedlunds mening gick därpå ut, att på samma gång man måste ogilla hån och gäckeri i religiösa ting och anse ett rått angrepp straffvärt, så vore dock straffet i händelse av en fällande dom så hårt, att även människor som ogillade och beklagade skrivsättet måste finna det upprörande, vadan det skulle varit klokast söka få lagen reviderad, innan man tillämpade dess barbariska bestämmelser.

Då justitieministern von Steijern i Posttidningen (24 oktober) låtit införa en artikel, vari han utvecklade, att det här icke gällde religionsfrihetens sak, och bl. a. förklarade, att förnekelseparagrafen vore erkänt föråldrad, hade Rydberg för avsikt att taga till orda, ej för att höja sin röst till förmån för den åtalade skriften, utan för att uttala sig om tryckfrihetslagens orimliga bestämmelser i religionsmål och följderna av en sådan lags tillämpning.

I detta syfte uppsatte han en ypperlig skrift, som innebar en vädjan till statsmakterna att ändra den paragraf i tryckfrihetslagen, vilken straffar förnekelse av den rena evangeliska läran och därmedegentligen stämplar fri forskning på det religiösa området såsom ett lagbrott. Det hette här:

»Tryckfrihetsförordningens § 3 mom. 2 stadgar, att förnekelse av den rena evangeliska läran skall straffas med böter eller med fängelse från och med två månader till och med ett år, varjämte skriften vari förnekelsen offentliggjorts skall konfiskeras.

Med den rena evangeliska läran hava lagstiftarne utan tvivel menat den evangeliskt-lutherska sådan hon i sina symboliska böcker blivit framställd, och antagligt är, att varje i tryck offentliggjord skiljaktighet från det ena eller andra momentet i hennes lärobyggnad inbegripes under uttrycket: förnekelse av den rena evangeliska läran.

Är denna tolkning riktig, berövar lagparagrafen varje teologisk eller filosofisk åsikt, som i någon punkt avviker från de av statskyrkan som symboliska erkända böckerna, laglig rätt att framträda i skrift. Intet undantag göres för en på vetenskapliga grunder byggd övertygelse, uttalas än denna i hovsammaste form.

Laglig tryggad yttranderätt i tankens och levnadens viktigaste spörsmål finns således i Sverige icke.

Vi undertecknade våga härmed till landets lagstiftare ställa en bön om att detta sakförhållande må avhjälpas. Att frihet är vetenskapen faktiskt medgiven beror allena på de styrandes fördragsamhet. Men ingen vet vad framtiden skall medföra, ingen kan anse för givet, att en sådan lag, då han finnes, aldrig skall komma till användning. Blott det att han är till synes ju innebära en till hans väktare ställd fordran att han må efterlevas. Och under alla omständigheter torde det vara skäl att utplåna en bestämmelse, som, även otillämpad, ställer en författare i valet att dölja sin övertygelse och bryta mot sitt samvetes bud eller uttala sin åsikt och därmed göra sig saker inför lagen.

Om skydd av den art, som tryckfrihetslagen kan förläna anses för de härskande trosmeningarna gagneliga, är måhända den ovan berörda paragrafens 1:sta momentför sådant ändamål tillräckligt. Härvid kunna vi dock icke förgäta att kristendomen utan skydd av statslagar uppvuxit för att intaga det rum han har i historien och i människornas hjärtan.»

Detta upprop fick emellertid blott tre underskrifter: Rydbergs, Gustaf Retzius' och Hugo Gyldéns och kom väl aldrig utanför Rydbergs skrivrum. Ty agitator var han nu en gång icke.

I 1887 års av v. Steijern framlagda förslag som aldrig kom till behandling till tryckfrihetsförordning var straffet för förnekelse borttaget, på samma gång skydd mot hädelse uttsträcktes även till andra bekännelser än den statskyrkliga.

Snart väcktes nya stormar till livs genom de »utilistiska» rörelserna, särskilt genom Viktor Lennstrand, som blev tolk för ett ganska krasst religionshån, för vilket han ville bliva och tyvärr även blev martyr. Även i den socialdemokratiska pressen förekommo ett par hädelseartiklar. Den framstående socialdemokratiske publicisten Axel Danielsson offentliggjorde sålunda år 1888 i »Arbetet» en uppsats Till världsalltets upphovsman, som åtalades av dåvarande justitieministern P. A. Bergström och fälldes, varvid Danielsson ådömdes fängelsestraff.

Hjalmar Branting som ansåg domen orimlig, avtryckte artikeln i »Socialdemokraten» för att pröva en Stockholmsjury, i hopp om att ifall denna frikände, framkalla nedsättning av straffet för Danielsson i Högsta domstolen. Artikeln åtalades även nu, men Branting förklarade att han »ännu litade på att en jury i Stockholm ändå icke blott vore ett kreatur för religionsförföljelsen».

Bland de av domstolen valde jurymännen var Viktor Rydberg. Då juryn fällde sitt »skyldig» blev Rydberg, som ansågs hava härtill medverkat, föremål för ett häftigt angrepp av Branting, som bl. a. skrev:

»I juryn satt - det skriver jag här, fast det är i egen sak - åtminstone en, som svek sin plikt. Här stod i den mannens person vår fina liberalism, vetenskaplighetens frisinthet, vid skiljovägen. - - - Nu skulle det visa sig, om de också voro mäktiga det sista förräderiet mot frihetens sak, om en av dem verkligen skulle ha panna att förnedra sin oansvariga och oantastliga samvetsdomareplats till att göra drängtjänst åt den oförskämdaste, förföljande klerikalism, dömande den tankens och ordets frihet, som använts i ärlig strid, 'i krigarens lovliga avsikt att såra och döda'. - - - Avfallets vanära klibbar nu vid ett namn, som förr nämnts med aktning även av

dem, vilka ej liksom han stannat på halva vägen.»

Även å andra, mindre jäviga håll har, Rydbergs medverkan till denna dom - ty fastän juryns överläggningar äro hemliga, är det tämligen säkert att han fällde - rönt strängt klander, liksom om han härigenom skulle svikit religionsfrihetens sak.*

* Med avseende på de angrepp för vilka Rydberg-var utsatt med anledning av sin förmenta dom i detta jurymål må anföras Berzelius' ord då han omtalar den förtret han rönt för sitt deltagande i juryn över Grusen stolpe:

»Jag kan vid detta tillfälle icke förbigå en anmärkning. En juryman begynner sitt domarekall med en löjligt sträng ed att aldrig uppenbara vad i juryn blivit yttrat, huru han själv eller andra dömt. Endast det gemensamma yttrandet skyldig eller frikänd får bliva bekant. Han kan sedan hädas offentligt eller enskilt för det omdöme man förmodar honom hava fällt; utan att bliva men-Det råder på detta område en rent bedrövlig begreppsförvirring hos eljes logiskt tänkande människor.

Rydberg ansåg - det tror jag mig veta - att »det var ett elände, att alla dessa religionsmål väckts», särskilt med hänsyn till det barbariska fängelsestraffet, men att, då nu åtal en gång ägt rum, hans samvete som domare bjöde honom fälla, så mycket mer som återupptryckandet på trots av en redan dömd uppsats icke kunde anses innebära någon förmildrande omständighet.

Hans motivering var byggd på den åsikt, vilken som nämnt kommit till uttryck i 1887 års förslag till tryckfrihetslag, att man borde skydda varje gudsföreställning, ej blott statskyrkan väl ej mot kritik, men mot gäckeri.

Den åsikten hade han hyllat 1857 (jmfr här ovan sid. 133-134) och på samma ståndpunkt stod han 1888. Det är alltså osant, då man djärvts tala om ett avfall på denna punkt.

En annan sak är att man kan hava olika meningar om huruvida Axel Danielssons uppsats överskridit gränsen, men det berör icke principfrågan om rätt att häda och gäcka olika gudsbegrepp skall anses liktydigt med »religionsfrihet»!

Själva franska republikens lagar - ett arv från 1789 - förklara religionsfrihet bestå i rätten

menedare kan han icke försvara sig; icke framlägga de rättsgrunder på vilka hans åsikt och omdöme blivit fotade, ty även detta omdöme får han ej tillkännagiva. Det är den mest barbariska lagstiftning som kunnat uttänkas.»att utan andras förnärmande bekänna och utöva religion eller religionslöshet.

Just de, som hävda religionsfrihetens princip, böra väl vara angelägna att varje tro skyddas mot ohemula angrepp. »Respekt för andras tro, vi fordra ju detsamma,» säger Bertel i »Regina von Emmeritz».

Rydberg hyllade den åsikten att varje rå hädelse, varje gäckeri mot vilken religion det vara månde, protestantism, sekterism, katolicism, judendom, vore fördömlig - däribland inbegripna de tyvärr icke sällsynta utfallen från statskyrkans predikstolar mot annorlunda troende. Han slungade själv i ungdomsåren sitt spjut »i krigarens lovliga uppsåt att såra och döda», det är sant. Men han ansåg, att i andens strider, så väl som i det verkliga kriget, en sund folkrätt förbjuder förgiftade vapen.

Rydberg har i sina »Fantasmer ur verkligheten» i den ädle eremitens person skildrat en idealbild av den äkta fördragsamhet, som har sin grund ej i »svinavelförbättrarens» religiösa likgiltighet, utan just i kärlek till det högsta, oavsett i vilka former det dyrkas.

Detta är verklig religionsfrihet, sann humanitet. Men på vissa håll nöjes man icke härmed. Liksom okynniga pojkar mena det vara ett ingrepp i deras frihet, om de ej få misshandla andra, så anser mången det vara en inskränkning i »religionsfriheten» att ej äga rätt smäda och håna andras övertygelse. Besynnerliga frihetsbegrepp!

Rydberg ansåg sig icke böra offentligen tagatill genmäle i denna fråga, men då på nyåret 1889 Ellen Key utgivit en skrift Huru reaktioner uppstå och däri riktat ett tydligt anfall på Rydberg, fann han sig böra tillskriva henne

följande brev, dagtecknat den 16 mars 1889:

»Du har tillsänt mig din avhandling Några tankar om huru reaktioner uppstå. Å sidan 38 skriver du:

Men man levde icke då (för 20-25 år sedan) i en reaktionsperiod; annars skulle man lika lätt genom laglig dom ha kunnat sätta författaren till Bibelns lära om Kristus i fängelse som man nu skaffat sig julefrid genom att sålunda omhulda medlemmar av utilistiska samfundet.

Jag förmodar, att du övervägt dessa ord, innan du uttalade dem. De innebära, att under lika förutsättningar med avseende på sinnesstämningen inom de klasser, ur vilka jurymän till regeln utses, funnes intet skäl att ej uttala samma dom över mitt arbete Bibelns lära om Kristus som över parodien på 'Fader vår' och uppropet 'Till världsalltets upphovsman'.

Det synes ligga fjärran från ditt föreställningssätt, att en sådan sammanställning kunde av mig och andra uppfattas som en skymf mot mitt författarskap och min levnadsverksamhet. Med den kännedom jag tror mig äga om din karaktär, är jag övertygad, att detta icke varit din avsikt. Varm medkänsla för den av tryckfrihetsförordningen hemsökta meningsflock, som i nämnda upprop och nämnda parodi givit uttryck åt sina tänkesätt och känslor, kan förklara, att du anser måhända till och med som en ära för mig, att du med dem har likställt mitt åberopade arbete.

I sammanhang med ditt ovan anförda yttrande säger du med en vändning till mig, att du i din ungdom trodde, att ingen av intolerans angripen person sedan skulle uthärda att se andra på samma sätt angripas. Jag har för min del lärt, att huru smärtsam denna syn än är,måste man uthärda den, om man vill uthärda med livet. Du beklagar, att jag stått som tyst åskådare till sådana förföljelser. Jag beklagar själv, att jag ej har tid eller kraft nog att inlägga en gensaga varje gång jag nödgas bevittna dem. Måhända lider du mindre av dem än jag, emedan du har öga endast för de fall, då intolerans visas från lagens sida och dess handhavares. Jag ser även de andra ojämförligt talrikare och som mig synes minst lika förhatliga yttringar av förföljelseanden, vilka komma från det läger, som vid samfundet Verdandis senaste diskussionsmöte hade en så framstående målsman och tolk för dess behov att se ur tryckfrihetsförordningen avlägsnade de moment, som avse skydd för enskilda personers heder och ära. Hända kan, att lagens intolerans är intolerans mot förföljelse utövad av smädeskrivare.

Icke länge sedan nödgades jag läsa en till arbetaremassorna ställd uppsats, vari alla de som förkunna bibelns Gud utpekades som uppsåtlige folkbedragare. De som skriva sådant ha föga rätt att klaga över lagens intolerans, när denna drabbar deras egen. Och de tillhöra det parti du glömde bort, men främst bort haft i åtanke, när du ville undersöka och upplysa om 'huru reaktioner uppstå'.

Din vän

V. Rydberg.»

Offentligen tog S. A. Hedlund en vecka senare till orda, då han i ett i Aftonbladet infört öppet brev till Ellen Key hävdade sättets betydelse i varje hyfsat samhälle, liksom i varje hyfsat sällskap. Att hålla på anständighet och goda seder vore icke »reaktion».

Hedlund hävdar i fortsättningen sin och Rydbergs gamla åsikt från 1857.

Han beklagar djupt, att man vid ett par åtal obehörigt upplivat den föråldrade förnekelseparagrafen, mendäremot gillar han, att hädelseparagrafen står kvar och tillämpas, ty hädelse vore ett dåligt sätt, som icke vederlade eller övertygade, utan väckte hat och förföljelse, den vore ofördragsamhetens och råhetens vidrigaste uttryck, och för sin del skulle Hedlund döma den skyldig, ty strid mot hädelse vore undertryckande av förföljelse. Det vore ej reaktion.

»Jag ogillar ej ironien» - tillade Hedlund - »jag vill även ge satiren dess fulla rätt, men jag avskyr det råa hånet, den fräcka hädelsen och allt som väcker till liv hat och ondska i människans bröst, vare sig det kommer från gudsförsvarares eller gudsförnekares läppar. Den oändlige och evige har därav varken nytta eller skada, men skadan drabbar människornas håg.»

Dessa Sven Adolf Hedlunds ord voro som talade ur Viktor Rydbergs hjärta. XIII.

Poetisk eftersommar 1888-1895.

Den naturalistiska och i mycket fantasilösa riktning, som behärskade Sveriges skönlitteratur under 1880-talet, verkade förkvävande på Viktor Rydbergs håg att dikta. Väl lämnade i allt fall de mytologiska forskningarna honom föga tid därtill, men den rådande litterära modestämningen torde väsentligen medverkat till att under åren 1883- 1887 intet poem flöt ur hans penna, frånräknat ett tillfällighetskväde på hexameter till med. doktor Mortimer Hærén i Trosa - diktat under Rydbergs vistelse å Grönsö - av vilket kväde några slutrader sedan bärgades i dikten På verandan vid havet.

Tidens fantasilöshet blev Rydberg dock till slut för kvav. En natt - 1888 - låg han och drömde, att han var barn igen och satt på Jönköpingsvallen med sin lilla lekkamrat från den tiden, och de läste tillsammans den gamla barnvisan om kråkan som fryser och katten som blåser i silverhorn. Drömmen var så livlig, att då Rydberg kom in till sitt skrivbord, skrev han dikten Barndomspoesien och fick genast lust attdikta flera. »Jag känner, att jag skulle kunna skriva poesi nu, om jag vore ledig,» utbrast han. Till ej mindre än tolv nya dikter hade han idéer och utkast.

I Barndomspoesien sjunger han ut sin saknad efter fantasiens underland.

Han skattade högt fantasilivets betydelse för människan, vilken han bl. a. i sina föreläsningar 1876 eftertryckligt hade framhållit; liksom han i en föreläsning 1889 med hänvisning till hellenernas uppfostran, betonat inbillningskraftens betydelse för ungdomens utveckling.

Ur samma åskådning är dikten Barndomspoesien sprungen, en av Rydbergs på en gång äkt-naiva och tillika djuptänkta dikter. Här skildras barndomslivets syner, visor och hägringar, och vemodsfullt drömmer han sig dit tillbaka.

Ack, ur trälbestyr fantasien flyr gärna bort till sina gryningsäventyr, lyckas då ibland lossa sina band, återse sin barndoms underland. - - - - - - - - - -

Utanför dess port möte sen vi gjort med en poesi, som livets tyngd försport vingtrött poesi gör nu dagsverk i verklighetsexakt fotografi.

Men hur än därute livets öden välva, är därinom porten dikten glad och ung.

Drottningen därinne, det är sångens älva, Mythos, skaldegossen, är därinne kung. Fursten i vårt släktes barndomsålders värld har i barnens rike än en tron och härd.

Må hon där förbli, evigt ung och fri, livets morgonrodnads poesi!

Planerna till nya dikter fingo tills vidare vila.*

* Blott två små tillfällighetsdikter tillkommo. Den ena lämnades till den i anledning av konung Georgs regeringsjubileum i Athen 1888 utgivna festskriften H e s t i a ;

Sverige ytterst i norr sin hälsning till Hellas, som ställdes

ytterst i söder på vakt under Europas baner!

Fordom det sjöngs på Delos en sång om förbundet, som

Foibos,

ljusets härlige gud, knöt mellan Norden och dig. Sagan förmäler, att Abaris kom från Thule till Hellas; du från Ilissos' strand sände din Plato till oss. Och förbundet består: åt Georgios hyperboréen har i Menestheus' stad spiran du hyllande räckt, medan du själv är hyllad har, ty vad skönast du diktat, vad du har djupast tänkt, tänkte och sjöng du för oss. Hell din forntid, och trefalt hell de krafter, som smida samman i gyllene ked kommande dagar till den.

Den andra dikten var följande å konstakademiens vägnar i dess adress till den gamle målaren G. W. Palm:

När det nya årets genius skridit över tröskeln, där hans verkstad är, dröjer där det års, som just förlidit, för att viska: Mästarn var mig kär. Lova, att du håller solskensdagen i hans sinne lika skär och klar! Skona i de vanda penseldragen ännu kraften från hans ungdomsdar! Värna kärleksrik hans frid och trevnad! Teckna över denna pannas bryn runor om en ädel konstnärslevnad, yngre konstnärssläktens föresyn.5Q8 VIKTOR RYDBRRG

I stället skrev Rydberg några prosaminnen från barndomstiden. Redan 1886 hade Pojkarne tillkommit, skissen som skildrar mötet med landshövdingen å bastionen Gustavas Adolphus; år 1890 fogades därtill Från barndomen och Realisten Ä b r a n d s s o n. Den sistnämnda - en satirisk skildring av skolkamraten som med obarmhärtig realism satiriserade Rydbergs älsklingsskalder under skolåren och själv i stället skrev ett storartat naturalistiskt drama - hade nog ett bredare syfte än att skämta med den forne kamraten.

Och när vid 1880-talets slut och 1890-talets början en ny, mera fantasirik diktning bröt in i Sverige, skrev Rydberg till den av de unga som främst yrkat på fantasiens rätt - Heidenstam - att han med glädje såge detta tecken på »befrielse från det ok som i tio år böjt den svenska litteraturens nacke mot jorden».

När han slutat sin stora mytologi och märkte, att det nu fanns öronljud för fantasifylld diktning, så sadlade han ånyo sin vinghäst och red åter in i diktens romantiska land eller valde dikten till omklädnad för sitt tankegrubbel och sin sociala veklagan.

År 1890 tillkom sålunda ett stort poem, Grubblaren, författat under sommarvistelsen på Bångsbo och tillägnat Rydbergs förtrogne vän Johan Nordenfalk.

Det förefaller mig som om Rydberg någon dag bläddrat i sin gamla »Flora» och stannat vid poemet Vemodet, dikten med den något lättaPOKT1SK KFTKKSOMMAK 1888-1895 599

inledningen om en ungmö, som nattetid träder in i skaldens rum, och med det panteistiska slutet om världsvemodet såsom den altarflamma, med vilken hans eget jag vill smälta samman.

Den dikten gav, som förut antytts, klaven till Grubblaren, och flera dess strofer gå här igen, men adlade och fördjupade genom skaldens samtida filosofiska studier. Grubblaren betecknar tilllika en fortsättning och en avslutning på Rydbergs frågodikter: »Vadan och varthän?», »Tomten», »Antinous», men här är problemet ställt djupare. Det är å ena sidan den exakta vetenskapens, erfarenhetens målsman och å andra sidan den gudahängivna trons; det är Baco och Paulus, det är tvivel och tro, det är skapartanken, skapar-kärlekens mäktiga domeklocka, det är orsaksvägens medusalika, kalla naturnödvändighet, ödet, som i Grubblarens tankevärld - det vill säga i skaldens egen - strida om väldet.

Av alla Rydbergs dikter är denna mest besläktad med den stora tyska tankedikt, som prövat hans översättarkonst halvtannat årtionde tidigare. Själva diktens grundspörsmål återfinna vi i dialogen mellan Faust och Margareta, och det vilar över poemet i dess helhet något av stämningen från Faustmonologen; slutet - då påskmorgonen ringes in från katedralen - synes avsiktligt tyda hän på denna jämförelse:

Millioner klot - om skolor eller häkten -

kringsväva med millioner mänskosläkten,

från alla kanske frågar tsdvlet: är Han?

och svarar tron : H a n ä r, o c h hon o m it r a n l()00 VIKTOR RYDBERG

Vackrast äro tvivelsutan de strofer, i vilka Grubblaren svarar Paulus, att han av rnänskoöden vet, att Kristusanden stått upp ur döden:

Han är i Damian, som på klippön foder sin dystra hjord av spetalssjuke bröder; i Frans de Sales, som lyssnar i naturen och hör dess suckande och ber för djuren.

Han är i den, som ej hans namn anammar, men i vars hjärta sanningskärlek flammar. Han är i den, som rätt ej

honom kände, men kampar i hans flock för de elände.

Det bor i mänskolynnets djupsta iden ett djur av urtidsart, antropoiden.

Vem driver detta rovdjur ur dess näste? Ju äldre arv, dess starkare dess fäste. Mot ödleättlingen från Jurahaven till kamp Messias har stått upp ur graven.

Att han ur några hjärtan härskarsätet från mänskodjuret vann åt gudsbelätet, ar undret, det ovanskliga och ena, örn vilket tro och tanke sig förena.

Vid nyårstiden 1891 träffades Rydberg av en sjukdom, som yttrade sig i kontusioner åt hjärnan, svår ångest och andra följder av överansträngning. Först i mars började rekonvalescensen, och då hans hälsa strax efter tillfrisknandet icke tillät honom strängare arbete, beslöt han använda sommaren till poetisk alstring. Så skrev han, enligt

egen utsago, under några lyckliga sommarveckor i flygande hast Vapensmeden, »hägringar från reformationstiden», eller såsom undertiteln lyder för den danska översättningen: »fantasier på bakgrund av reformationstiden, en prosadikt».

Med dessa undertitlar har Rydberg velat betona, att han »icke åsyftat skriva en historisk roman, utan något annat och behövligare».

Ty ställer man på Vapensmeden kraven att vara en genomförd roman och en rent historisk skildring, är det visserligen lätt att framställa anmärkningar. Det gäller onekligen om denna härliga bok, vad Rydberg med orätt yttrat om Siste athenaren, att han »icke försökt konstnärlig konstruktion och gruppering». I förra och senare avdelningarna av berättelsen uppträda delvis olika figurer; man kan icke gärna tala om någon poetisk »ekonomi», och händelseutvecklingen, på vilken Rydberg i sina äldre romaner nedlade så stor omsorg och så mycken skicklighet, är här onekligen behandlad mycket lättvindigt; i förra avdelningen tilldrager sig föga, under det att däremot mot slutet händelserna hopträngas.

Men romanen utgjorde blott en ram för en följd poetiska tavlor, växlande med formsköna dikter och djuptänkta sanningar. Ej minst de senare. För att få säga dem, valde Rydberg nu som förut en gången tids dräkt.

Man har orätt, om man uppfattar Vapensmeden såsom någon tendensskrift i fråga om reformationens förhållande till den gamla katolska läran eller anser, att Rydberg härvidlag skulle velat

»upphöja en döende kultur på bekostnad av en ny» eller att de ljusare personligheterna skulle vara förlagda till den katolska kyrkan eller till gränsen mellan denna och reformationen, under det denna senare endast vore representerad av bokens mörke figur, Lars Gudmundsson, vilken i parentes sagt snarare tillhör Abraham Angermannus' tid och 1600-talet än den egentliga reformationstiden.

Så är icke fallet. Liksom i Siste athenaren har författaren icke så mycket velat skildra striden emellan två trosbekännelser som snarare motsatserna mellan en humanare uppfattning av tros-skillnaden och bokstavsträldomens ofördragsamhet. Han har i sådana personligheter som Svante, Gudmund och kyrkoherden Sven framställt män, vilka hava sinne för det nya utan att pietetslöst fördöma det gamla och som hylla Luthers lära i det mesta utan att dock svära på alla hans ord, framför allt icke på hans uppfattning om de yttersta tingen, mot vilken Rydberg tidigt dragit i fejd.

Författarens hjärta klappar visserligen för det sköna, som medeltidskonsten skapat och som han önskar pietetsfullt bevarat, men än varmare för de nya humanismens idéer, som före och samtidigt med reformationen bröto in över Europa - denna förening av bildning, frihet och människokärlek, som träder i så stark motsats så väl till medeltidens skolastiska lärdom som till dess dogmtro, en äldre syster till reformationen, men tillika fylld av kärlek till det sköna och stora, som den antika kulturen skänkt åt världen. »Fritt ur hjärtat» - det samfund där katoliken Mattias,

lutheranen kyrkoherden Sven, harpolekaren Svante, med vilken en fläkt av Ulrik von Huttens humanism kommit

över till Jönköpingsnejden, och borgaren Vapensmeden med det nobla sinnelaget samlas för att ägna sig åt obesvärade tankelekar, men icke åt dispyter, och där de kunna yttra sig oförbehållsamt utan gräl - är typiskt för hans uppfattning att se det goda i skilda åskådningar. Endast den kalla ofördragsamheten, hätskheten och tvångstron - representerade av magister Lars - få icke inträde till den lilla akademi, som Rydbergs fantasi, låt vara aldrig så ohistoriskt, förlagt till den älskade födelsebygden under reformationstiden.

Men knappast är bokens udd riktad mot en förgången tid. Reformationsdräkten döljer förvisso ej, att angreppen syfta mot samtida strömningar.

Den skepnad, vilken han bildligen pryglar med lika mycken känsla och övertygelse som Slattehövdingen gör det i själva berättelsen, nämligen magister Lars, är inkarnationen av det kalla, hårda nitet, av auktoritetsträldomen, ofördragsamheten, pietetslösheten och okänsligheten för allt skönt i natur som i konst. Det är den trångsynte, om än skarpsinnige och hänsynslöse fanatikern, ibland vars hjärnceller ingen fanns i stånd att mottaga en enda idé av den art, som dagligen i mängd gav sig till känna i hans olärde, men begåvade faders inre värld, rnen som var fullständigt herre över det klumpiga tankemaskineri, som stod till hans förfogande. En dylik skepnad tillhör alla

tider, och det var tvivelsutan med tanken på vissa sina ortodoxa motståndare i de kyrkopolitiska och teologiska striderna under 1850-60-talen som Rydberg målade denna vidriga skepnad.

Lars' ofördragsamma avvisande av den döende munken, medan denne tar sakramenten, hans grymma fröjd över helveteskvalen - »han hade i den gud, som dömer odöpta barn till evigt helvete, funnit en gud, som i förstoring var bildad efter hans eget beläte» - hans vägran att erkänna möjligheten av en syndernas förlåtelse efter döden, hans ovilja att erkänna någon dygd hos fiender hans bristande sinne för det sköna i bild, hans teori om att kyrkofädren anbefallt stryk åt kvinnor, vilken teori han tillämpar på systern, så även hans okänslighet och bristande barmhärtighet för djuren och deras kval, »emedan djuren hade sin andel i naturens förbannelse och det var i djurskepnad som djävulen bedrog Eva», allt detta var drag, som Rydberg iakttagit hos flera sin samtids ivrare, särskilt i det stift där han levat under en lång tid av sitt liv.

Härav - och endast härav - förklaras ock den med Lars' karaktär föga förenliga övergången till katolicismen. En natur som Lars' vidbliver förvisso envist den lära han anammat, och omslaget här sker tämligen omotiverat och oförklarat. Men Rydberg har härmed velat symbolisera den högkyrkliga ortodoxiens frändskap med katolicismen och framställt hans övergång, som den logiska, om ock ej den mänskliga konsekvensen.

Men icke endast från det stelt ortodoxa hållet

har Rydberg lånat färgerna till Lars' mörka bild. Även den uppväxande ungdomens brist på pietet för äldre tiders verk och hänsynslöshet mot det släkte, som skapat dem, skymta fram i hans skepnad, och det har ej utan skäl sagts, att en socialistisk och utilistisk dogmtroende i våra dagar kan spegla sig i honom, likaväl som en av de argaste ortodoxer från 1500-talet, ty Lars är typen för pietetslös formalism.

Onekligen verka skildringarna av hans hänsynslösa uppträdande mot den alltför blide fadern och hans gräsliga grymhet mot djuren nästan pinsamt i berättelsen, som eljes bär prägeln av en älsklig och varm humanitet.

Men Rydberg målade gärna sina figurer i starka motsatser. För färgnyanser hade han mindre sinne. Svart eller vitt - det är i hans diktvärld liksom i medeltidens legender de avgjorda motsatserna.

De tvenne skepnader, i vilkas mun Rydberg företrädesvis lagt allt det nobelt känsliga han här velat säga, äro Svante harpolekare och Gudmund vapensmed. Båda äga de frände-drag med honom själv.

Svante - vetenskapsmannen, sångaren, politikern, representanten för tidens humanism - är fantasiens man, väl förtrogen med de gamla klassiska författarna, men ock med sin bibel och med kyrkofädernas skrifter, liksom med sin samtids humanistiska vetenskap och renässansens konst. Allt vetande är honom dock endast medel till striden för det goda, och denna strid kämpar

han till god del med sin sång, genom vilken han vill sjunga in ädla tankar och ädelt dåd i Sveriges folk.

Hur lik är icke Svante - den som skapade honom! I bunden och obunden form uttalar han vad humanisten och harpolekaren Viktor Rydberg hade på hjärtat i sin levnads höst.

Så i den dikt, med vilken Svante signar sin Gunnar. Så ej mindre i hans ädla tacksägelse, äkta Rydbergsk i tanke och stämning:

»Helst önskade jag, att Gunnar finge falla, tapper, glad och förtröstande på dig, å ett slagfält för det rättfärdiga och evangeliska i fattigmans sak. Men vad äro en dåres önskningar inför dina rådslag, o Herre l

Jag önskade detsamma för mig, men du har hitintills icke tillstått det. Så låt mig då, tills det sker, få nyttja sångens gåva för samma mål! Jag känner, att hon är av dig och ämnad till mer än jubel vid fröjdebägaren och vallmodoft för lidandet, ehuru hon även som sådan är en skänk ur din nåds rikedom. Lägg på mina läppar de ord, som främja mandom, heder, godhet hos mitt folk och låta evighetsbilder hägra på dess väg mot målet bakom årtusendena! Varför, om ej för det, gav du syndiga människor en gåva, som endast skogens [-skuld-]-] {+skuld-]+} ö s e sångare vore värdige?»

Denna bön, lagd i harpolekaren-humanistens mun, tolkar de rent personliga känslor, som fyllde den skald, vilken vid 1890-talets ingång obestritt intog högsätet bland Sveriges författare.

Doktor Viktors harpa hade liksom doktor Svantes »endast uppbyggliga och stärkande toner för bygdernas folk».POETISK EFTERSOMMAR 1888--1895 607

Och genom flera av doktor Svantes uttalanden hör man författarens egen röst; spörsmål, som sysselsatte hans egen tanke vid denna tid, upptagas här med lätt förklädnad från reformationstiden.

Huru vacker och djupsinnig är icke Svantes förklaring om Jesu frälsnings tillämpning på andra planeter, även om den kopernikanska hypotesen antages. »De, som icke vilja tro, skola med eller utan henne finna skäl för sin otro.» Huru äkta Rydbergskt tillägget om atomteorien såsom förskräckande för känslan och otillräcklig för förståndet.

Eller Svantes politiska uttalanden, anknutna till diskussionen om Thomas Morus' »Utopia», därvid han fäller några ord, som syfta på senare tiders socialistiska utopier:

»Det (samhällsskicket) synes mig ha den förtjänsten att vara fritt från de svåraste av de nu bestående samhällsskickens lyten. Det är ju ett stort erkännande. Men jag undrar, om en man med frihetskänsla förmådde leva i det. För egen del vill jag icke drivas av en ämbetsman på given timme till arbete och på given tid till vila, och jag betvivlar, att svenske män skulle foga sig däri. Jag betvivlar dessutom, att samhällsskicket kunde bestå oförändrat. Förändras ctet, går det till försämring, ej till förbättring. - - -

Med gardianen är jag enig däri att okristligt och förkastligt är ett samhällsskick, där icke den fattiges röst ljuder lika högt på tinget och inför tronen som den rikes. Detta skulle väl ock vara klart för alla rättänkande och alla kristligt sinnade, om icke ett särskilt hinder ställde sig i vägeri. De fattigaste äro ju vanligen även de minst kunnige, ehuru sanningen att säga man möter en. för-008 VIKTOR RYDBERG

skräckande okunnighet även hos adeln i alla Europas riken, så att man känner sig frestad att fråga, om icke okunnighet, parad med övermod, är samhällsfarligare än okunnighet, parad med känsla av ringhet.»

De invändningar Svante därefter riktar gent emot Thomas Morus' lära: »att de visaste böra styra och avgöra alla samhällsbeslut», nämligen att de visaste ej äro så lätt funna och att kunskapsrikedom och vishet äro olika ting, att den förra ofta finnes förenad med lastbarhet, lumpenhet och ondska, äro talade ur Rydbergs eget hjärta.

Ett personligt uttalande av Rydberg, som i minnet bevarade de kval, ungdomstidens skuldebörda orsakade honom, lägges ock i Svantes mun:

»Skuld skall gäldas, om ock med mödor intill döden. Skuld är en kämpe, som skall döda din själsadel, om du icke dödar honom.»

Mäster Gudmund, till sinnelaget en Krysanteus' frände, men mindre handlingskraftig, mera uteslutande

kontemplativt anlagd, är nog ock danad efter Rydbergs egen avbild, och många av sina egna tankar har Rydberg lagt i hans mun. Själv en ättling av vapensmeder, giver Rydberg åt mäster Gudmund - vapensmed och son, sonson, sonsonsson av smeder - rätt många av sina egna lynnesdrag.

Sitt yrke i smedjan och nielleringsverkstaden sköter han samvetsgrant och förstår väl att låta sitt konstnärliga sinne skänka ädel iver åt hantverket, men han trängtar efter fullgjort arbete till den fria konstnärliga sysslan i målarestugan, där han penslar ädla miniatyrer.

Så hade ock Vapensmedens författare troget fyllt sin plikt å tidningsbyrå eller föreläsningssal och underkastat sig mödosamt arbete för att få sitt verk ej blott gediget, utan väl putsat och avslipat, men hans håg trängtade mot den fria skaldeleken, aldrig kände han sig lyckligare än när han fann tid och vila till att dikta. Lynnesdrag, sådana som att »mäster aldrig vågade sig på skåltal, sedan han en gång i Sankt Gertruds gille, vars hedersledamot han var, kommit av sig», blygheten och rädslan, då han skall visa sina målningar, vekheten i förhållandet till den son som så djupt kränkt honom - »en man som har betänkligheter mäktar i en strid som denna icke mäta sig med den som är utan» - äro rent personliga drag. Och även den bekämpade häftigheten. När Rydberg låter Gudmund säga de tvivlande Arvid och Margit: »I veten kanske icke, att jag är en mycket häftig man, som naturen förnekat tålamod, och jag mäktar icke behärska häftigheten - - på senaste tiden har hon givit sig svårt till känna; och då jag icke låtit henne bryta ut, så har hon slagit djupare in och förmärkes ofta som en hetsig sveda kring hjärtat», så gav han härmed - såsom hans vänner väl veta - ett stycke självpsykologi.

Genom många av mäster Gudmunds uttalanden, t. ex. hans religiösa åsikter, bland annat gensagan mot helvetesstraffen, talar Viktor Rydberg själv; men framför allt äro de fränder i den varma kärleken till fäderneärvda minnen - vårdträd och annat, vid vilket kära hågkomster äro fastade,

utgöra för Gudmund helgedomar - och till allt skönt i natur och konst.

Likasom Gudmund hade Rydberg pietet för det nedärvda, som ännu var av värde och ägde livskraft.

Liksom mäster Gudmund hade ock Rydberg en gång fått skåda ett paradis skymta bakom de jordiska synerna och liksom denne såg han i naturen Guds stora, sköna bilderbibel: »det finnes tydningar till allt i naturen; de flesta sanningar kunna gripas endast i symbolisk for m».

Liksom Gudmund studerade han naturens former och färger för att låta dem i sin konst framstå såsom på en gång sanna avbilder av naturen och tolkar för aningar, känslor och tankar.

Rydberg har i några ord, som han för övrigt lägger i Dagny Slattedotters mun, poetiskt symboliserat tiden, minnet och aningen:

»Min far liknar tiden och allt i den vid ett band eller ett pergament, som avrullas. Den avrullade delen sjunker ned i mörker, och vi se den icke, men den finns. Den är det förflutna. Den icke avrullade delen är framtiden. Den synes ännu icke, men den finnes. Den är det tillkommande. Den avrullade delen kan till längre eller kortare tid hägra för själen, och det kalla vi minne; den icke avrullade kan ock till en längre eller kortare tid hägra för själen, och det kalla vi siareförmåga.»

Om det osympatiska förhållandet mellan mäster Gudmund och hans karaktärslöse son verkar bjärt frånstötande, så är åter Svantes förhållande till sonen Gunnar en bild av tilldragande fägring. Rydberg har här upptagit ett ämne, som

redan tidigare sysselsatt honom: farhågan för att barndomens och ungdomens oskuld skall råka ut för en värre förgängelse än dödens: orenhetens, lastens, fördärvets. Vi minnas dikten Alexis i Flora, om naturens tålamod, då hon icke tröttnar att på tidens ö efterbilda idéerna, när dock allt skönt måste dö, och fortfar att väva, fastän allt det vävda åter rives upp, och om den panna från vilken idéens avglans, Guds avbilds renhet, försvunnit, sedan brännhet samum härjat den och förgängelsen - dock ej dödens - vidrört henne. Denna dikts början är upptagen här i Vapensmeden och lagd i harpolekarens mun, då han vemodsfullt betraktar sin gosse och fruktar hans

framtid.

»Snart komma de farliga åren. Den högsta och ljuvaste mänskliga skönheten - den i vars fina ådernät blodet flyter nektarrent och sprider en värme, som ej är den djuriska åtråns - den skall tyna bort. Hjärtats omedvetna renhet skall tyna bort med den. Det är vårblommor. I vilken gestalt skall den första kvinnokärleken möta Gunnar?»

Och han erinrar sig en kväll, då han bar Gunnar på arm och sjöng den vackra bönen:

Utur Ödesdjupen fram många källor välla. En är bittert hälsosam: det är sorgens källa.

Väl jag vet, du käre vän, att du dricka skall ur den, men för lastens brunnar Gud beskydde Gunnar.

Kraftig växt och ädel död, ber jag, Gud förunnar sångarbarnet Gunnar.

Hans önskan går i fullbordan.

I en stämning, lik de badande barnens, skildras nu Gunnars uppväxt vid sidan av den kvinna, som, äldre än han, korat honom till sin make.

Gunnar beskäres den ljuva lotten att få dö ung och ofördärvad, en hjältes död, den död som Rydberg på ett annat ställe - i det ädla förordet till Schöldströms skildring av Såndor Petöfis levnadssaga - nämnt såsom den skönaste näst efter den att hava levat länge och verkat troget och under vitnande lockar dött en högsinnad, varmhjärtad ynglings död.

En mystisk skepnad med »ett tycke av själve Oden» är den väldige bondehövdingen Slätte, »en profetisk och visionär natur av mer än vanliga mänskliga mått» - för att begagna Vetterlunds karaktäristik - »den där för mäster Gudmund yppar de högsta ting och de mörkaste gåtor», i övrigt mera en uppenbarelse från en svunnen tid än tillhörande Gustav Vasas tidsålder.

Av de båda unga kvinnofigurerna är Margit den mest levande; hennes vackra förhållande till fadern verkar försonande i motsats till broderns. Dagny Slattedottern, sierskan, som utser Gunnar redan som gosse till sin brudgum, är däremot åter en mera konstruerad figur.

En säregen typ, rätt ensamstående i Rydbergs diktkonst, är Henrik Fabbe, den humoristiske, ärlige smedgesällen, bohémen med guld i hjärtat.

hos vilken äventyrarlustan kommer i blodet, när våren bryter in, och som då måste ut och vandra, Även humorns vekare toner dallra, då Fabbe för sista gången bjuder farväl till Birgits fatbur.

Mera forcerad humoristisk är Drysius, mäster Lars' småsnåle vän, vars bibeltolkningar - nästan ordagrant förekommo i den förutomtalade »lunta», vilken användes vid undervisningen i Göteborgs seminarium på 1870-talet.

En särskild adel erhåller Vapensmeden genom de dikter, med vilka prosan är genomsprängd, och som låta både allvarliga och muntra strängar tona. Ursprungligen synes det hava varit författarens mening att låta vers och prosa flitigare växla, men alltsom berättelsen utarbetades, blevo dikterna mera sällsynta.

Bland de vackraste skaldestycken som någonsin klingat från Rydbergs lyra äro sådana som Svantes signesång över Gunnar, parafrasen över färden till Österland samt icke minst den religiösa dikten Betlehems stjärna, stämd i en barnsligt naiv ton, som har något av psalmstämning över sig.

Men Vapensmeden bjuder ock på ett par alster av rent humoristisk lyrik.

»Det var visserligen icke likt doktor Svante att dikta nidvisor», men visan om Ture Jönsson är ett lyckat prov på skämtsam niddikt i något arkaistisk smak. Och i dryckesvisan:

»Det bor en hedning i källaren, hans namn är muskatellaren»,

framträder ett drag av uppsluppenhet och munterhet, som ingalunda var främmande för Rydbergs614 VIKTOR RYDBERG

personlighet, men som är ganska sällsynt i hans diktning.

Vilka svaga sidor man än må kunna framhålla i Vapensmeden - betraktad som »historisk roman» - skall man dock ej i hela vår litteratur kunna påpeka en prosadikt mera fylld av äkta humanitet: d. v. s. mänsklig bildning, mänsklig kärlek och mänsklig vishet än denna bok, där Viktor Rydberg inom ramen av en historia, som redan i ungdomsåren hägrat för honom, nedlagt så mycket av den världsåskådning, vartill han nått efter ett långt och tankerikt liv.

Egentligen var det meningen, att Vapensmeden skulle utgå tillsammans med några nya skaldestycken, småberättelser och aforismer under titeln »Sånger, berättelser och hugskott».

Men då den växte ut till så pass stora mått, fick den segla sin egen sjö och utkom på hösten 1891, under det att mot julen Några dikter utgåvos såsom Rydbergs andra samling.

Helst hade han velat dröja därmed ett år, för att få samlingen fylligare, och det är att beklaga, att, på grund av överenskommelsen med förläggaren, detta ej blev fallet, ty då hade vi sannolikt ägt flera dikter av hans hand.

Av de nya dikterna är Den nya Grotte-sången vid sidan av »Barndomspoesien» och »Grubblaren» den mest betydande.

I minnestalet över Strandberg hade Rydberg - med anledning av att Talis Qualis själv dömt såPOETISK EFTERSOMMAR 1888-1895 615

hårt över sin ungdomsdikt, där han sade sig hava gripit lyran med av lidelse ännu darrande hand - yttrat, att dock skaldekonsten stundom med framgång tillämpat satsen, att »vad järnet icke läker, läker elden»:

»Det är möjligt och i de flesta fall visst, att formen lider under de våldsamma greppen; men när allt kommer omkring, är det ej den otadliga ytan, ej den fint avvägande smaken, utan den rakt ur hjärtat frambrytande, i flykten fattade och gestaltade stämningen själv, med sin inneboende idéhalt, som dess vissare tryggar varaktighet åt dikten ju mer hon medför av hjärtats friska förnimmelser. I dikten söker man något helt annat än formens mästerskap, ty den skall man ha ändå, och någon gång kan till och med hända, att ett formfel, då det minskar diktens fullkomlighet, mer än försonar detta genom att låta oss ana en högre skönhet hos skalden själv.»

Dessa ord äga sin tillämpning på Rydbergs egen »Qrottesång». Mera formsköna kväden har Rydberg visserligen skrivit, men knappast i något blöder så hans hjärta som i denna stora straffdikt över de förbannelser, det nittonde seklets industrialism bär i sitt sköte.

Betecknande nog föregås den i samlingen omedelbart av Lukanus martera d, där den stoiske skalden Lukanus uppmanar sina efterföljare :

Sjung ljuvt för hjärtan, som behöva vila ut, men giv din sång ett brännjärn även i dess hand att sveda i det uslas kött dess märke in.

Rydbergs sånggudinna hade ett brännjärn i sin hand, då Grottesången sjöngs.616 VIKTOR RYDBERG

Viktor Rydberg var framför allt människoälskare. Den väldiga humanitetskänsla, vilken som en röd tråd genomlöper hela hans levnadsgärning och som mot slutet av hans liv präglade hans personlighet, stördes allenast, när han erinrade sig det vita slaveri, varunder dessa världens små arbetade, den Grottekvarn, som malde bort så mycken människolycka, och allra mest härmades han, då han fann tidens »vulgärfilosofi» hylla läran om den starkares rätt.

Åter vänder Rydberg tillbaka till en av sina älsklingstyper, Ahasverus, i vars mun han lägger sin nya tolkning av de gamla myter han uppspårat om Grottekvarnen.

Redan i »Prometeus och Ahasverus» hade han låtit den gamle israeliten skildra det slaveri, som ruvade tryckande

på människomängden, i det skördemannen ingen del hade i skördarna, hans hydda bleve för trång, barnen fastnade i det nät av gränder, som »slöjdens jättespindel» spände ut.

Nu råkar Rydberg honom åter - i Hildesheim. Och om redan i den förra dikten man stundom förnam Rydbergs röst genom Ahasverus' pessimistiska repliker såväl som genom Prometeus' förtröstansfulla, så hör man nu än fastare hans hjärta klappa bakom Ahasverus' dystra skildring av samhället, av de ungas likgiltighet för vetande, av människornas pietetslöshet och begär att endast leva ögonblickets liv, dess bristande levnadsglädje, dess fantasilöshet, livsleda och låga sinnelag.

Och i Ahasverus' pergamentsrulle läser han Grottesången, om huru industriens jättekvarn

varder med vart år tyngre, kräver allt större arbetskrafter och i allt vildare fart maler ve och förbannelser över vår jord, kräver de unga träl-innorna och även kräver barnen.

Barnen i industrialismens tjänst, det var en bild, som gjorde hans hjärta ve. Året förut hade han på begäran att skriva en dikt för en liten folklig barntidning svarat:

»Att dikta för torparbarnen synes mig vara en uppgift så stor, att jag knappt under några omständigheter skulle anse mig den vuxen. Jag har aldrig kunnat skriva annat än vad som vill fram ur mitt hjärta, och barnen skulle icke förstå varför jag på själva den glada julaftonen sjönge så sorgset för dem. Jag ser deras framtid dyster.

Och kan man annat, om man från det som är nu får sluta till vad komma skall? De skola växa upp till offer under ett organiserat plundringssystem. Icke kan jag sjunga med glädje för de små vandringsmännen, då jag längre fram på deras väg ser busen, som väntar dem för att suga deras märg och blod.»

Det var samma stämning som inspirerat Elisabeth Browning i hennes präktiga, av Edvard Fre-din tolkade dikt »The cry of the c h il d ren», ett varmt skaldehjärtas gensaga mot att fantasien bortjagas ur de åt industrien offrade barnens liv.

I dessa Rydbergs strofer - sublima utbrott av en nästan siarlik vrede - har »oviljan skapat dikten», liksom hos forntidens store samhällsgiss-lare, och ej utan skäl har det industrialismens helvete, som här skildras, i skräck och fasa jämförts med det Inferno, som en gång den florentinske storskaldens fantasi upprullade.

Men dikten avbrytes, och Ahasverus' mask döljer icke längre Rydbergs egna drag i det prosastycke, där han i en halvt filosofisk, halvt socialekonomisk liten avhandling drager i krig mot den praktiska materialismen, som hjärtlöst uppenbarar sig i tidens industrialism och hänsynslösa egoism, men som stundom »tar psalmboken och går i kyrkan», mot den vulgärfilosofi, som vill göra naturens lagar till människans sedekodex, och mot den socialdemokrati, som i sin strävan för kroppsarbetarnas befrielse likaledes bygger på egoismens evangelium och valt att vandra den ateistiska vägen.

Slutligen låter han kanslern-mammonsprästen i sin festpredikan hävda det starkas och slugas rätt gent emot Kristusläran (Nietzsche). Mammon är nådig mot de stora, och egoismen, som framspringer ur lustans rot, växer upp med väldig stam och skyddar staten.

Trots sitt väldiga, sublima patos är »Den nya Grottesången» såsom konstverk sedd icke jämbördig med motbilden i den första diktsamlingen, »Prometeus och Ahasverus». Innehållet har sprängt formen, eller, för att begagna en gammal estetisk term av Schiller, »formen har icke alltid - som sig bör - dödat stoffet». Men ofta verkar framställningen med överväldigande makt, och träffande har Levertin liknat denna sångs storartade moderna instrumentation med Wagnerska ledmotiv och Wagnersk mångstämmighet. Mot slutet förefaller det likväl som om Rydberg liksom gripit verket för tidigt ur ugnen, innan det var färdig-

gjutet, bråd att få säga allt vad han hade på hjärtat.

Det mäktiga skaldestycket, vilket genomströmmas av den ungdomsvarma vrede, som har sin rot i kärlek, är sprunget ur en disharmonisk stämning hos skalden, och denna har satt sin prägel även på den yttre formen. Men mäktigare toner äro icke sjungna på svenskt språk, ungdomligare harm har icke brunnit i en ynglings dikt än i detta sextiotreåringens anatema mot allt det elände, som den moderna mammonsdyrkan bär i sitt sköte, mot den jättekvarn, som maler bort så mycken människolycka. Det möter oss här en ande besläktad med Gamla testamentets profeter, när de vredgade banna israeliterna för deras Baalstjänst.

I Livslust och livsleda har skalden återupptagit sitt gamla ämne: optimism och pessimism i världsuppfattningen. Han mönstrar en hel skara representanter för olika världsåskådningar, allt ifrån de unga hellenernas livsglada njutande av minuten till pelarhelgonets självvalda plågor och anakoretens dystert mäktiga anatema mot levnadsfröjdens synd.

Stundom har skalden lånat verser från sina egna ungdomsdikter (hellenernas sånger, poeten från nittonde århundradets slut), stundom övergår han till ren prosa, såsom då det gäller angreppet mot den Nietzscheska världsåskådningen och dess eftersägare, »övermänniskorna», representerade av »intelligensaristokraten», pumpan på två pinnar, vars huvud utvecklats på de plebejiska lemmarnas bekostnad. Rydberg satiriserar här över denna

»världsträdets blomma», vilken i självförhävelse anser sig såsom det, för vilket egentligen människan är till, och slutligen vill dofta bort i rymden med en ultrafin hyperestetisk »dirring» av djupaste livsleda.

Och med det väldiga ekot av anakoretens världsförklaring:

Kristus ville frälsa glädjen,

men glädjen anammade honom icke;

glädjen skall strypas av fasan

och fasan frälsa världen -

slutar denna tankedigra, om än i rent formellt hänseende ej fullt genomarbetade dialog.

En tredje större dikt, i formellt avseende mera fulländad, är Vårdträdet, i vilken Rydberg på ett sällsport lyckligt sätt använt den fornnordiska allitterationen. Det är Yggdrasilsmotivet ur Vö-luspå, som han här upptagit i en dikt, som gent emot nutidens pietetslöshet hävdar minnenas, släkternas betydelse. Andan är densamma som i Grottesången. Skalden behandlar Yggdrasils-sägnen om en ask som världens vårdträd och lämpar symboliskt Ragnaröks strider på människovärldens nutidsstrider.

Stolt går med otyngd

skuldra den starke,

den svage bär

sin börda och hans. - - -

Det flyktiga nu vill njuta sitt eget, men ej kedja forntid och framtid samman.

Så lossas hävdernas heliga länkar. Himmelssyner hägra ej mera. Rättens runor ristas av våldet. Som gudar dyrkas lusta och guld.

Av de smärre dikter, som denna samling omfattade, äro särskilt att nämna den djupsinniga Jungfru Maria i rosengård, om Maria, som drömmer om stundande modersvård åt en leende gosse, drömmer om frid och mänskorätt undan världens träldom, våld och kiv, men, när hon vaknar, »sömmar en linda med blodröd bård åt folkmartyren av Davids ätt», samt den stilla vemodiga stämningsdikten I natten - rätt olika det liknämnda kvädet i Flora, vilket däremot ingått i »Livslust och livsleda».

År 1894 fick Rydberg anledning att ännu en gång återvända till sin ungdoms älsklingsdikt Singoalla. Redan år

1891 hade en av Carl Larsson illustrerad praktupplaga varit påtänkt, men den utkom först vid jultiden 1894.

Rydberg företog här några ändringar och till-lägg, av vilka de flesta frammanats av det intresse för mytisk åskådning och mytisk diktning, som under de mellanliggande åren sedan förra upplagan, utkommen 1876, hållit honom fången. Såsom Fredrik Vetterlund i en uppsats om »Singoalla i622 VIKTOR RYDBERG

dess sista överarbetning» (intagen i »Studier tillägnade Karl Warburg» 1912) närmare utvecklat, äro de flesta tilläggen av sägenartad och myto-logiserande natur; sägner dem Rydberg knutit vid Ekons slott och Månesköldarnas släkt, bl. a. om månmystiken, särskilt motivet om silverskäran samt om trollsångernas makt; vidare Assims moders tal om hans ariska ursprung från sin ljuslockige, blåögde farfars farfader samt Assims hymn till Usas, himmelens dotter, som är översatt från Rigvedas sånger.

Den dystra, delvis bittra grundstämning, som onekligen behärskar flertalet av dikterna från 1891, i motsats mot den ljusare grundtonen i Rydbergs skaldskap från 1875-81, skulle åter giva vika för en mera harmonisk sång.

Ty än en gång skulle sångens huldra locka honom.

Bland hans papper ligga många titlar och utkast till nya dikter. Sålunda utom de förut nämnda:

»De gamla stora sångerna», jag hör dem om igen: Svipdag, Dante, Glaukus, Två gossar, Melusina, Sju korparne; Insula fortunata; Bebådelsen: Gabriel till Maria; Den förrymde Eros (troligen en tolkning från Anakreontica, som lär varit färdig men ej nedskriven).

Urds gravfält. (De utopiska synernas hägringar - »där de stora drömmarne, de förkastade idealen ramlade». De dödes och de ofröddes förhållande till dem. Lämna detta världsriket åt dess Öde. Gå ned i mitt rike, där de stora domarne äro samlade.) Vandraren påPOETISK EFTERSOMMAR 1888-18Q5 623

berget. Den unge fakiren. Den ensamme flyttfågeln. Bakom töckenväggen. Gör som du hoppades. Elias och Baals-prästerne. De visste icke, vad kärlek är. Det gulnade lövet. D j u p a r e i n i skogen. Ungdomens källa. I domen. Petrus gång till korset. Epikureerne och pelarhelgo-net. Halfred Vandradeskald. Emaus. Gossarne vid Genezaret. Klostret. Grindsto 1-p e n.* Guds konungadöme. Domine, quo vadis? (Herre, vart går du?) Den hemlighetsfulla tonen. Oden vid Gestilren. Jorden som kyrkogård. Det vandrande folket (utkast till en dikt om zigenarne föreligger). Isak C o-menus. Månen och pessimismen. Kojornas barn. Gossarnes kvällsvandring. Ur Ahasverus' dagbok. Häxan. Se västerhavets vågor (omarbetning av Maria Skyttes visa i Fribytaren**). Den magnetiserade ladyn. S:t

* Grindstolpen. Ensam kvar sedan huset rivits. Allt annat försvunnet. Skratt och gråt, födelse och död, stort arbete och vila, härdens trasor, regnets fall på rutorna, suset från träden, arbetet på åkern, tankarne vid härden, gästabuden, snart försvunnet men ej förlorat. Den stora bildersalen med fotografier i färger. Rotundan, där tiden kröker sig. De tre nornorna som mötas. Det förflutna, närvarande och tillkommande. De le åt oss, som skåda endast det närvarande. (Jmfr ett ställe i Vapensmeden om tiden, minnet och aningen.)

** Omarbetningen lyder:

Se västerhavets vågor
i purpur gunga och i gyllne lågor
och leka med varandra
kring ön, där våra ungdomsdrömmar vandra.
Så säll av fröjd, du segel,
och sväva över oceanens spegel.
De vinka oss, vi skynda dem till möte
att sjunka för en stund i deras sköte.

Hur strandens klippor blänka

i rosigt sken, och skuggorna sig sänka

Tupidarius. Dvärgarne (kulturarbete utan fantasi). David till Jonathan. »Där gå så många vägar.» Han och hon. Egil Skallagrims-son. Utilegamän. Kettil okriste n. Tomtegubben Ssemund i svarta skolan. På Blocksberg. Den ensamma flyttfågeln. Den kortaste sömnen. Tornväktaren (Rethel). Medel mot kärlekskval (drama).

Så föreligger ock ett utkast till en berättelse: Den första gotiska kyrkan.

Icke tröt det Rydberg på ämnen. Men han hade icke alltid håg att giva yttre form åt de skaldesyner, som hägrade inom hans inre värld. Själv biktar han på ett blad:

I hjärtat har jag en fånge, som bad mig så mången gång

att varda ur sitt fångsel befriad i dikt och sång,

i hjärtat har jag en fånge, som bad mig så mången dag

att få på gungande rytmer försvinna i böljeslag.

Hur han har suckat därinne, hur han har stört min frid

och fyllt min själ med längtan allt sedan min ungdomstid!

Dock kunde jag ej förmå mig att lyssna till hans bön;

jag ville ej mista honom, han är ju så ljuvligt underskön.

Men år 1895 - hans sista sommar - gav han dock vingar åt några enstaka av sina hundra diktardrömmar.

Då tillkommo de tre skaldestyckena Himlens blå, Längtan samt Fantasos och

att finna stilla dalar

och skrida genom palmers pelarsalar.

Se mystiskt dunkla parker stå drömmande på solbelysta marker. Hur djup är tystnaden, hur ljuv är friden; i sällhet domnad vilar själva tiden.

Sula m i t de båda senare sammanförda under titeln: Vandringsmän.

Här råder en ljusare stämning än i dikterna från 1891, men tillika en trängtan från jordelivet mot odödligheten.

Himlens blå är en enda sådan oändlighetssuck och tillika en tacksamhetshyllning till det älskade fosterlandet. I Längtan tolkar Rydberg än en gång i de mest förtjusande strofer den längtan efter och aning om det ideala, som präglat hela hans liv, och som han sökt i blomman, i fanan, i jägarhornet, i orgelbruset, i hammarslaget, i världsoceanens sus, i flodens ström, i människoögonens kärlek:

Kanhända det eftertrådda är det aldrig än förstådda och vad ingen skall förstå; men han måste längta och ana, han måste vandra och spana och söka det ändå.

Och kom han till världens ända,

dit inga vägar lända,

där Intets rike är,

han böjde sig över stupet

och stirrade in i djupet

med vemodsfullt begär.

Och lutande över stupet han ropade ned i djupet, som saknar återljud, och ropet skulle fara genom ändlöst icke-vara, genom tigande rymder: Gudi

40. - Viktor Rydberg.ftjgfö VIKTOR RYOBERQ

O,ch lika så i F % n i a s Q s o c h S ul a m i t. iHär är det fantasiens ungersyen, som är stadd på Ikosa etter idealets inö, 0ch som varhelst han kommer skänker sken över mulen himmel, hug-jaad i dagens trälbestyr och vackra drömmar åt .natten.

Den, som såg Viktor Rydberg hans sista tid, ägde skäl att spörja,, om han icke själv var Fan-tasos, alltjämt ung och fager som den bild han danat av denne fantasiens ungersven, i vars bruna hår ej fanns ett stänk av grått, i vars blick var glans, i vars gång var frihet, vars ungdom var oförödlig?

Ung verkade han, ung dog han - trots de sju och sextio åren. XIV.

Personliga förhållanden 1884-1895. Slutord.

Då Viktor Rydberg flyttade till huvudstaden, skedde det tvivelsutan i det hoppet att så mycket som möjligt få leva i sin forskning och vid sitt skrivbord, att få draga gagn av Stockholms rikare bokskatter, dess vetenskapliga umgänge och för övrigt få utarbeta de verk, som lågo honom på sinnet: mytologiska, filosofiska, kulturhistoriska, och skänka uttryck åt de syner, vilka skymtade förbi hans skaldefantasi.

Alldeles som han tänkte sig det, gick det nu icke. Mångahanda plikter vilade på honom - främst hans föreläsaresyssla och därmed sammanhängande bestyr. Och så kom därtill tyngden att vara en »auktoritet», att vara »Viktor Rydberg» - och de anspråk som ställdes till honom såsom den svenska vitterhetens hövitsman.

I Göteborg hade han fått leva någorlunda i fred, och ej minst voro hans närmaste umgängesvänner angelägna att respektera hans arbetsro och skydda honom från onödiga bestyr. I Stockholm blev det annorlunda. Hade Viktor Rydberg kom-628 VIKTOR RYDBERG

mit till huvudstaden, skulle han ock få erfara, att stockholmarna ställde anspråk på honom, och det var icke lätt att hålla borta de skaror, vilka begärde tillträde, var och en med sin lilla plåga, utan att beakta, att han också hade något han ville uträtta.

Så flyttade han 1890 till sitt eget hem, Eke-liden på Djursholm.

År 1892 i maj skrev Rydberg följande för hans levnadsförhållanden upplysande brev till Birger Schöldström, med anledning av att han från denne mottagit en subskriptionslista å ett av tredje person förberett litteraturhistoriskt arbete med anhållan, att han å listan ville teckna sitt namn:

»Sällan jämrar jag mig. Här kommer likväl en liten jeremiad. Har man på mellanstunder slagit sig på att odla bekantskap med nervositet och otålighet, finner man nog, även om man dessemellan får vistas i paradiset, anledningar till klagolåt.

Under högskoleterminerna har jag att skriva två föreläsningar, jag kunde gärna säga broschyrer, i veckan. Varje rad i dessa broschyrer är alstret av ett petigt arbete, emedan jag vill vara säker i mitt omdöme, där jag kan bilda mig ett sådant, och varken vill säga för mycket eller för litet. Därtill kommer besväret att förjaga tankesvärmar, som komma över mig vid snart sagt varje detalj av de ämnen, jag har att behandla, men som måste tillbakaträngas, emedan de vilja driva mig till höger och vänster om den raka linje, som jag måste följa, emedan hon är den kortaste och tiden är knapp och åhörarne måste framåt.

Detta arbete upptager fyra av veckans sju dagar. Sällan förflyter ett sådant sjutal utan kallelser till sammankomster, somliga behövliga, andra onödiga. Till den senare kategorien är jag tvungen att räkna så mångaPERSONLIGA FÖRHALLANDEN 1884-1895. SLUTORD. 629

som möjligt. Under tiden hopa sig ankomna brev. Jag är den eländigaste och ovilligaste brevskrivare i världen, och ett så långt brev som det du nu får från mig har väl under de sistförflutna åren ingen nödgats av mig att genomögna. De flesta breven förbliva obesvarade, ehuru min hustru ofta tager sig saken an och söker lindra bördan. Men breven äro icke det värsta. Kreti och pleti skicka mig manuskriptluntor på vers och prosa att genomläsa och bedöma. Luntorna åtföljas stundom av brev, som låta förstå, att författarens eller, oftast,

författarinnans öde beror av domen. Någon gång skrämma de mig också med utsikten, att de skola komma till Djursholm och i egenskap av gäster mottaga domen under mitt tak. Kunde jag då blott fälla en uppmuntrande dom! Men det händer sällan, ehuru jag så gärna ville det, och jag känner liksom tandvärk i själen, när min kritik måste bita bort deras förhoppningar. Avfattar jag domen i de mildast möjliga ordalag och sätter en ros i det torra tornet, händer det, att rosen, men icke tornet, uppvisas för allmänheten. Så har det tilldragit sig, att en filosofie doktor, vars ofantliga diktlunta jag måste genomgå och kassera, poem för poem, med undantag för ett par, tillkännagav i en tidning, att jag hade kallat några av dessa poem »sublima», medan jag hade sagt, att ämnet, som de behandlade, var sublimt.

Även sällskapslivet tager sin tid, ehuru jag flyttade till Djursholm i den dumma förhoppningen att här kunna leva ett för övrigt icke psykologiskt gagneligt eremitliv. Jag älskar ensamheten och skulle göra det, även om hon icke vore en nödvändig förutsättning för ostört arbete; - men med avbrott. Att sitta mellan skål och vägg med goda vänner i ett väl stämt samtal, det ar ju en gudafröjd. Du är en bland dem, som jag fantiserat som deltagare i dessa symposier. Du är i själva verket en av de 'förbiskymtande skuggor', som den för-biskymtande skuggan Viktor Rydberg allt emellanåt räcker armarne efter. Mer än en gång har mitt fantasijag stigit ned i graven till en liten flicka och tagit'Lille Vigg', som är hos henne, och viskat hans saga i hennes öra, ehuru jag gärna tror, att detta nu är öppet för oändligt vackrare sagor än den. Hälsa henne, när du går till hennes grav! Åsyftar Schöldströms avlidna lilla dotter Dagmar, som stundom brukade bringa bud mellan sin fader och Rydberg, när de voro nära grannar vid Engelbrektsgatan, och vars docka bar namnet Lille Vigg.

När jag är mycket ansträngd, inställer sig en släng av den yrsel, varav jag haft förkänningar sedan ungdomstiden, men svårast anfäktades för ett par år sedan. Den står i bakgrunden, alltid färdig att lyfta foten.

Nu lyktar jag denna jeremiad, vars praktiska syfte är att mildra din dom över min overksamhet med avseende på subskriptionslistan för X: s arbete.

Jag återsänder den med min namnteckning och med önskningar om framgång åt företaget.»

I detta brev äga vi liksom en konturteckning av Rydbergs förhållanden - sådana han själv någon gång i en misströstande stämning kunde se dem. Vid ett dylikt tillfälle kunde till och med tanken på att åter flytta ner till Göteborg rinna honom i hågen, såsom fallet var i slutet på 1880-talet, då han ett ögonblick tänkte sig möjligheten att taga anställning vid den tillärnade högskolan därnere och där använda sina utarbetade föreläsningsserier.

Men detta var blott ett flyktigt hugskott. Vistelsen i huvudstaden och dess nära omnejd saknade förvisso icke ljuspunkter och var honom i grunden nödvändig. Främst är här att nämna sammanträffandet med högt bildade personligheter inom olika vetenskapsgrenar, för att med dem utbyta tankar och av dem lära. Ty en vetgiriglärling av livet, av människor och av böcker förblev Rydberg till det sista.

Bland umgängesvänner äro utom kretsen av kamrater vid Högskolan - där senare likväl en splittring inträdde - företrädesvis att nämna præses i Fria konsternas akademi, Johan Nordenfalk som han kallade »en senfödd vän» och med vilken han möttes i gemensamma konstintressen och Rydbergs gamle vän från riksdagstiden A. E. Nordenskiöld, hos vilken han år 1887 bodde som sommargäst ute på Grönsö nära Trosa.

Andra vänner från hans Stockholmsumgänge voro Gyldén, Gustaf Retzius, Snoilsky, Oskar Montelius, Richert von Koch, Sander samt hans gamle Göteborgsvän C. J. Meijerberg. Under riksdagstiden även Hedlund. Efter utflyttningen till Djursholm kommo särskilt Ernst Beckman och Georg Göthe att stå honom nära.

Ofta gästade Rydberg sin gamla hemort: Göteborg och dess trakter. Somrarna bodde han gärna någon tid å det Hasselbladska landstället Bångsbo nära Särö - nu av F. V. Hasselblads arvingar skänkt till ett feriehem för lärarinnor - och i sin gamle svärfaders hem samt bland hans kära tillbragte han många goda och lugna dagar.

Jularna gästade han också gärna Göteborg och älskade då sammanträffa med gamla vänner och på gamla ställen. Ty han var konservativ eller låt mig hellre säga trofast i sina tycken. Han bådade stundom för mig sin ankomst, för att tillhålla mig ordna gillet efter gammal sed. Lokalen var given - hans gamla kära Henriksberg, där

han så ofta skådat ut över älven och instängd vid en flaska vin samt litet russin och mandel diktat flera av 1870-talets mest betydande dikter - och sällskapet, stundom endast tre, fyra, stundom ett tiotal »gnistor», med vilka han hoppades få någon trevlig stund och uppliva gamla minnen, var gärna på förhand av honom bestämt.

En sak, som fyllde honom med sorg, var S. A. Hedlunds ohälsa, efter den svåra slagattack 1889, som bröt hans krafter och som lät Rydberg frukta hans bortgång inom kort.

Hedlund överlevde likväl Rydberg i fem år.

Av yttre hedersbevisningar kommo - allt som åren gingo - allt flera Rydberg till del. Hedersledamot av Fria konsternas akademi och av Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle blev han 1887, ledamot av Vetenskapsakademien 1889 och av Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien 1890, liksom 1891 av Videnskabsselskabet i Kristiania, av Freies deutsches Hochstift och av Petöfi-samfundet i Buda-Pest.

Viktor Rydberg - kämpen mot auktoritetstro och auktoritetsdyrkan - hade under tidernas lopp själv vuxit till en »auktoritet», den person, som inför den bildade svenska allmänheten obestritt intog högsätet i vår litterära värld. En av hans mera fjärrstående bekanta skriver till honom 1887 följande sanna ord:

»Huru av hjärtat jag lyckönskar dig till den hjärte-vällusten att efter så mycken forskning och trägen möda

veta, att du är ditt folks älskling, att du icke kan sätta din fot någonstädes på din fädernejord, där du icke känner dig hemma bland de dina, icke kan möta en odlad medborgare, som icke ensamt gapande beundrar dig, utan därtill älskar dig genom din egen förtjänst och naturens gåva.»

Och en annan av hans vänner, Carl Snoilsky, skrev till honom 1891:

»Jag vet ingen som kan uttala ett sådant varningsord mer än du. - - - Jag tycker, att jag själv blir som en bättre människa, när jag läser dig och hör dig tala.»

Själv gjorde Rydberg inga anspråk på att verka som auktoritet, och han ägde icke den fåfänga, som mången stor man haft att vilja utgöra föremål för beundran.

Men han blev det, med eller mot sin vilja.

»Den litteräre landsfadern» - som Hellen Lindgren träffande kallar honom - visade sig såsom den älskvärdaste vän i sitt förhållande till det yngre släktet av Vitterhetsidkare, vare sig de tillhörde hans egen skola eller de sökte sig till andra riktningar. Otaliga äro de hyllningar, han mottagit från den litterära ungdomen, otaliga ock de uppmuntrande ord, de uttryck av välvilja, han ägnat nybörjare och mera försigkomna, allra helst lovande debutanter.

Då man bestritt hans inflytande på de män som bildade »det unga Sverige» under hans senare år må det tillåtas mig anföra några få utdrag ur hans brevväxling. De skulle kunna mångdubblas. Gustaf af Geijerstam skrev till honom 1883:

»Ni kan ej vara okunnig om att ni, herr doktor,, mer än någon annan är det nuvarande unga släktets uppfostrare. Och det är med en obeskrivlig känsla av vördnad jag griper detta tillfälle att tacka eder för det första avgörande väckande inflytande, som någon skriftställare utövat på mig. - -. - I den olyckliga förbittring, som på många håll råder mellan de s. k. äldre och yngre skolorna, där ingendera parten kan kallas skuldlös, är det en dubbel glädje att veta, att ni,, herr doktor, med vänlighet betraktar dem, som vilja så. mycket, men ännu uträttat så litet.»

Gustaf Fröding nämner Rydberg i ett brev 1892 i mångt och mycket »sin lärare och tröstare»:

»Alltifrån min första ungdom har jag läst edra skrifter om och om igen, och att de lämnat intryck efter sig, därom vittnar nog åtskilligt i mina verser.

En alldeles särskild och egendomlig glädje har jag under senare år haft av era mytologiska undersökningar. Jag har genomvandrat de stora volymerna med samma njutning som vore det ett poem, och jag har liksom på trons

väg blivit en entusiastisk anhängare av er åskådning. Den är för storartad och vacker att icke vara sann.»

En tredje bekant och aktad skriftställare från 1880-talet på det litteraturkritiska området, Hellen Lindgren, som Rydberg vid ett tillfälle visat en vänlighet, skriver:

»Jag vet, att er handtryckning, ert tillrop - att allt detta legat som en inre värmekälla inom mig allt sedan dess. - - - Tyck gärna, att jag är barnslig, men vad ni är lycklig, som kan göra människor så glada l»

Också kunde Rydberg lägga i dagen sin sympati på det mest älskvärda sätt. Han får t. ex. en dag höra att Gustaf Fröding, som nyss givit

ut en diktsamling, går sorgbunden. Sedan han läst Verner von Heidenstams sånger, anser han sig duga till ingenting. Rydberg skriver då till Heidenstam och beder honom, »ifall han tycker sig med gott samvete kunna göra det», sätta sitt namn vid sidan av Rydbergs och en tredje god väns och i ett brev till den nedstämde uttrycka glädjen över att vår litteraturskatt blivit riktad med sådana dikter som hans och sitt hopp att han skall skänka flera lika ädla och friska.

Och huru hans hjärta klappade för de unga, med eller utan litterära namn!

Redan på 1860-talet skrev han till en vän rörande samarbete i en pedagogisk fråga:

»Det hela skall resultera uti att pojkarne, som vi bägge hålla så mycket av - gosseskarorna av vår härliga nordiska ras - skola växa upp till friskare, gladare, mildare, tapprare, frommare och mer karaktärsfaste män än deras hedervärde fäder äro - dito förståndigare och mer insiktsfulle. Det är en härlig sak att vara sang-viniker och se sådana uppenbarelser i perspektivet och än härligare att veta, att herrar sangvinici, när de icke lägga händerna i kors och bara hoppas och vänta och småle mot framtiden, utan gripa uti med förtröstan och göra sitt livs dagsverk såsom män, hava rätt. Bär envar sin sten eller nypa murbruk till templet, så växer det i höjden.»

Djupt griper det honom, då han erfar de skamlösa visor, som utgjorde den svenska be-väringsungdomens vanliga repertoar. Till en student skriver han härom:

»Ett folk, vars ungdom samlar sig vid liderliga visors ljud under fosterlandets fanor, skriver med egen hand sin dödsattest, och det går till mötes en undergång,

som ej varder Termopyle-kämparnes, utan en ärelös och skändlig. Att förbättra och föröka våra materiella försvarsmedel är en plikt, även då vi inse, att det tjänar till föga mot ofantligt överlägsne fiender. Men det tjänar till absolut intet, om vi icke förbättra och förädla de personliga försvarskrafterna. Om bakom våra batterier och bajonettrader står en nedrig pöbel, som livsåskådning och levnadssätt gjort ovärdig att leva, skall historiens Gud och folkens N.emesis nog sörja för att den dör och dör ärelös. Gud bevare mitt fosterland! Skall Sverige falla, må det falla med ära I»

Men om Rydberg var föremål för mycken beundran och heder, så medförde detta å andra sidan många obehag. Otroligt är vilka anspråk som ställdes på honom - och det ej blott av vänner, utan av rent främmande folk - och huru svårt han hade att säga nej. Han blev rent av ett offer för denna sin svaghet.

Än gällde det förord till skrifter, som »utan hans hjälp ej skulle kunna utgivas». Än sände man till honom stora diktpackor eller filosofiska skrifter, som han skulle granska och genomläsa, och varom hans omdöme begärdes. Småskalder kommo till honom för att läsa upp sina poem; ju smärre skalderna voro, dess längre dröjde de.

Rydberg ägnade dock ofta nog - alldeles för ofta i förhållande till sin tid - sina krafter åt detta otacksamma göromål.

I ett brev till en supplikant heter det:

»Det är ju icke nog med en flyktig genomläsning, som, redan den, i de flesta fall kan vara pinsam nog; man måste ju därjämte lämna ett samvetsgrant om-

döme över det lästa och nedskriva en, om också kort, granskning därav. I annat fall skadar man ju mer med sitt

utlåtande än man gagnar. Den erfarenhet jag inskördat av sådana tjänster är för övrigt föga uppmuntrande. Ett välvilligt omdöme, vartill jag av naturen är benägen, förleder icke sällan den, som mottagit det, till att överskatta sina krafter; och även den mest befogade anmärkning i avseende på det genomlästa plär än oftare såra och förbittra den så känsliga författarefåfängan, isynnerhet hos nybörjare. Något sådant tyckte jag mig också märka i edert brev till mig, i vilket ni uttalar er på mycket skarpt sätt om en annan person, därför att han, sedan ni lämnat honom ett manuskript till granskning, gjort en anmärkning mot satsbyggnaden. Även jag tillhör dem, som fästa avseende och ganska stort avseende vid satsbyggnaden, som visserligen icke är en bisak, emedan svagheter i denna vittna antingen om bristande tankereda eller oförmåga att behandla det tekniska material, nämligen språket, varmed en författare bör vara lika förtrogen som målaren med sina färger.»

Det är otroligt vilka anspråk som i detta avseende ställdes på Rydbergs arbetskraft. Han kunde ej fylla dem alla. Men många av dem tillmötesgick han - underbart många - och detta med uppoffrande ej blott av materiell vinst, utan, vad mera var, av andra, viktigare arbeten, vilkas fullbordan låg honom om hjärtat. Säkert hade vi kunnat få flera skatter av hans snille, därest åtskilliga av dem, som sedan beklagat vad vi i honom förlorat, visat mera försynthet, om de ej för sina lapprisaker missbrukat denna skaldenatur, som hade så vanskligt att låta det lilla korta ordet »n e j» gå över sina läppar och som begärde så föga av människorna: - blott att få leva i arbetsro med sina böcker och sina drömmar.

Viktor Rydberg var tidtals utsatt för sjukdomar, som yttrade sig i huvudvärk, svindel, nervösa känningar.

År 1886 skriver en av hans vänner till honom och påpekar nödvändigheten, att han sköter sig och tager varning av de påminnelser naturen givit. »Alla de stora författarna, som fått leva länge, ha tagit rörelse och luft i bestämda kvantiteter. En bättre dagsindelning är nödvändig.»

Rådet blev blott tidtals följt.

År 1891 på nyåret var han allvarligt sjuk, greps av ångest och genomgick en tung tid, efter vilken han endast långsamt åter tillfrisknade.

I början av 1894 var han åter mycket överansträngd, både av arbete och bekymmer. Hans läkare, professor P. J. Wising, önskade, att han skulle vila någon tid och förbjöd honom hålla på med arbetet, därest han finge ett nytt svindelanfall.

Dock var det icke främst arbetet, som tog hans krafter - arbetet var tvärtom ofta hans hälsa - men vad han icke tålde var att grubbla över något som grämde eller upprörde honom. Han hade svårt att deltaga i ett ärende utan att göra det till en allvarlig sak, och striderna inom Högskolans lärarekollegium och även i Svenska Akademien rörande åtalet mot Posttidningens dåvarande utgivare, vållade honom mera ve än någon anar, icke minst därför att de medförde brytning med gamla vänner.* Att deltaga i dylika

* Rydberg förklarade för mig att om icke akademien anställde detta åtal, som bl. a. Wirsén och Sundberg ivrigt motarbetade, komme han att utträda ur akademien.

överläggningar var honom en plåga, och han passade icke till »kollegiiman». Själv har han ju talat om sin inneboende häftighet, huru svårt han hade att bekämpa den; och om han gav den luft, så sörjde han sedan mången gång över de överord, som hettan kunnat föda. Ty han arbetade i sitt innersta på harmoni, och få hava känt större pina än han över disharmonien i världen och människor emellan.

»Jag känner mig nu mot terminens slut grundligt trött» - skrev han till mig i november 1894 - »ej så mycket genom de två längre föreläsningar (två broschyrer) jag har att skriva i veckan, ej heller genom annat skrivbestyr som icke mer genom de sammankomster jag nödgas bevista. -----------Det tär på krafter och lynne.»

Hans sista sommar var i många avseenden en av hans lyckligaste, en tid av sommarro och sommarglädje, med rätt att drömma och läsa fritt och utan tvång, utan tyngande löften till förläggare och förordskrävare - med rätt även att dikta. Ännu tycktes en lång arbetstid ligga för honom.

Men så kom hans helsot, kort men avgörande. Det var en vanlig ålderdomssjukdom, arterio-skleros, förenad med sockersjuka. Efter blott några få dagars allvarligare illamående inslumrade - den 21 september 1895 - Viktor Rydberg i den evighet, till vilken han trängtat. Hans makas kärleksfulla, och outtröttliga omsorger och den erfarne läkarens och vännens vetenskap mäktade icke hålla livsanden kvar här nere. Hans sista tankar kretsade kring livets ädlaste makter, vetandets och konstens

rymder. Och dessa tankar sökte sig i dödsstunden hän till den aldrig förgätna modersbilden. Han hade en gång skrivit i Breven till Gunnar:

»Du har redan 'förlorat så mycket'. Det bästa har du likväl kvar, så länge minnet av din moder sitter vid din huvudgärd. Var detta minne trogen till din siste stund! Och kan du då säga till dig själv, att du städse under din levnad bevarat den riktigt svenske gossens lust och mod att kasta sig emellan spartanen och den misshandlade heloten; att du aldrig varit rädd för slängar, men mycket rädd om ditt svenska namn; att du älskat rättfärdighet, men hatat lögn, feghet och förtryck - då skall du i dödens ögonblick känna än en gång den ömma handen, som du ej kan glömma: modershanden, som utslätar från din panna årens och bekymrens rynkor och tager din egen domnande hand i sin och förer dig in i en ny barndom och in i en vackrare barnkammare, från vars fönster du får undra över en skönare värld.»

I dessa härliga ord har Rydberg tecknat sin egen död.

Den kom som ett tungt slag för gammal och ung, både bland dem som stått honom nära och ut i vida kretsar.

Men för honom själv kom den i en lycklig stund. Han stod ännu i sin fulla kraft; en svårare sjukdom hade ej kastat sin dystra skugga över hans levnads afton; han var mäktig av arbete i de värv, som lågo honom om hjärtat, mäktig av glädje i umgänget med sina närmaste och sina vänner. Den som råkat honom ännu sista året i något lag, där han kände sig väl, måste förvånas över den ominskade spänstigheten, mannakraften och livfullheten. Över allt vad han sade låg gjutet en

sådan själens ungdom, att de som voro flera årtionden yngre kände sig distanserade.

Och som hans inre, så hans yttre. Mitt sista minne av Viktor Rydberg är från en sommareftermiddag 1895, då han vandrade uppför backarna å Ekeliden, levande i sina skaldedrömmar, glad att vandra å sin egen mark, och plötsligen sände en vänlig hälsning upp till några kända ansikten på hans balkong. Ingen skulle anat, att den kraftiga, oböjda skepnad som vandrade där - en skön själ i en skön kropp - med starka steg närmade sig de sjuttio åren. Han skulle icke nå dem. Och som ovan sades, det var nog en lycka för honom själv. Honom sparades avmattningens och avblomstrin-gens lidanden och att överleva det bästa inom sig själv. Den bästa gåvan - hade han ju själv förkunnat - är att hava levat länge och verkat troget och under vitnande lockar fått dö en högsinnad, varmhjärtadynglings dö d.

Den lotten vart honom beskärd, fast lockarna aldrig hunno vitna.

Djup och allmän var smärtan vid hans bår. I dikt och prosa tolkades förlusten, av ingen skönare än av Carl Snoilsky i strofer som dessa:

»Slaget kom så oförmodat - smärtan är för ny att tåla ordets skrud, när igenom tusen, tusen hjärtan ännu darrar detta dödens bud.

Huru foga hop av spridda stycken denna bild, vi känt harmoniskt hel? Samla strålarna av dessa smycken, än ej födda, släktens arvedel?

Sekler skola flitigt lägga samman tankens underbara mosaik, värmas av den eterklara flamman, lyss till språkets magiska musik.

Så han lever, så han tänker, sjunger för de kommande till fröjd och tröst. Sekelslutets sorl och njutningshunger dör en gång - dock ej hans djupa röst.

Men för oss, för oss är harpan brusten!

I vår saknads första ögonblick

ha vi känsla endast för förlusten,

då vår vän, vår stolthet från oss gick.

Det är endast tomheten vi fatta, ödsligheten på var plats han prytt, och det är som ej vi vetat skatta vad vi ägt förrn i den stund det flytt;

aldrig höra mer din röst i tiden - blott som eko från en annan strand! Aldrig vandra mer till Ekeliden, aldrig, aldrig trycka mer din hand!»

Viktor Rydbergs jordfästning i Stockholm och hans likfärd i Göteborg framkallade uttryck av det varmaste deltagande från konungaborg till studentkammare och borgarehem, och de gjorde ett överväldigande intryck på dem, som därtill voro vittnen.

Att många, som i grunden stodo Rydberg fjärran, kanske rent av fientliga till hans åskådningssätt och sympatier, deltogo i hyllningen av hans minne, sedan hans namn blivit ett stornamn, en auktoritet - det må vara sant, men även de måste dock hava känt, att med honom bortgick en etisk makt ur Sveriges liv, en man vars auktoritet var murad icke av flärd och ytlig namnkunnighet för dagen, utan av åratals ideellt arbete, av människokärlek och kärlek till livets högsta makter.*

Detta förnam mer än någon ungdomen. Ty ungdomen kände förvisso, att de ideal, som främst böra ligga den om hjärtat: sannings-sökandet s, frihetens, människokärlekens och skönhetens, med ett ord h u-manitetens knappast haft en ädlare målsman i vår litteratur än den trots sina sextiosju år ungdomlige siaren där uppe på Ekeliden.

Därför var det symboliskt, att Uppsala studenter, liksom efter en plötslig ingivelse, beslöto att icke nöja sig med att sända en krans till hans kista, utan fylkade sig i stora skaror för att färdas in till huvudstaden och under sina florhöljda fanor sluta sig till sorgetåget. Ty Viktor Rydberg hade varit ungdomens skald - ej när det gällt »rosengördlad flärd», men när det gällt höga mål.

* Missljud i den allmänna sorgehyllningen avhördes endast från schartauanskt och pietistiskt håll, med anledning av professor Rudins liktal, och från radikalt-social-demokratiskt, där man ej kunde glömma Rydbergs jurydom, vilken med fullkomlig orätt - såsom ovan är bevisat - betecknades såsom ett »avfall».

Viktor Rydbergs personlighet.

Viktor Rydbergs personlighet utvecklade sig endast så småningom till den harmoni, som kännetecknade hans senare år. Han hade nog även då under vissa tider ett oroligt och sjukt lynne, men han sökte allt mera dana gudsbelätet inom sig till allt rikare samklang med världen och människorna, och han blev härutinnan, som i så mycket annat, Victor, segraren. Det älskliga drag, som alltifrån ungdomsåren fäst människornas kärlek vid honom, bevarade han till det sista.

Ty ingen har känt Rydberg närmare utan att hava älskat honom - även om sedan förhållandena kunnat skilja honom från någon vän. Och det var icke hans andes överlägsenhet, icke hans lärdoms vidd, icke hans snilles djup, som i första rummet imponerade, det var detta enkla, anspråkslösa, i ordets bästa mening ödmjuka sinnelag, som aldrig begärde att få göra sig gällande och som aldrig låtit även den ringaste på ett förödmjukande sätt känna överlägsenheten, denna själens finkänslighet, som gjorde honom till »deliciae ami-corum», »sina vänners vällust». Det var, med ett ord, Baldersdraget i hans kynne. Man hade i umgänge med honom en känsla av blå himmel och frisk luft, av höghet och renhet.

Det centrala i Viktor Rydbergs personlighet var hans varma hjärtelag. Han var sitt släktes älskare. Härmed sammanhänga många drag i hans karaktär, främst den äkta

humanitetskänsla, som med kärlek omfattade hela mänskligheten, helst dock de förtryckta. Som skolgosse hade

han gärna i striderna brukat taga de små gossarna i försvar mot storkaxar, och detta lynnesdrag gick sedan igen i hela hans liv, fastän han kunde klaga över att »hans drömmerier och hans bekvämlighet låtit honom mindre kraftigt med stämman och ordet under mandomsåren taga de små i försvar, än han gjort det med knytnävarna under barndomstiden».

Hans vänlighet tog sig många uttryck. Han kände en sann glädje över att kunna säga ett uppmuntrande ord om vad hans vänner utfört; att fälla ett klandrande var honom en pina.

Detta var nog en svaghet, men som i grunden är psykologiskt förklarlig ur hans naturell. Han var till ytterlighet känslig både för uppmuntran och klander. Den högt uppburne tänkaren kunde glädjas som ett barn, om efter en föreläsning någon, på vars ord han satte värde, bragte honom ett tack för föredraget eller om man i en tidning skrev ett par vänliga ord om honom. Detta skedde alldeles icke av fåfänga, ty Rydberg ägde mindre än de allra flesta författare, stora som små, behov av självspegling eller behov att tala om eller höra talas om sig själv eller sina verk, och jag minnes knappt, att han i ett sällskap yttrat sig om dessa utan direkt påfordran. Men han behövde, såsom ovan redan är nämnt, ett erkännande, en uppmuntran, liksom blomman trår efter solsken. Han behövde det för att få veta, att han ej alldeles misslyckats, något som han med sin stränga självkritik

lätt trodde. Å andra sidan kunde ett klandrande ord mycket lätt göra honom modfälld och borttaga arbetslusten för långa tider. Ett sådant kynne

- därtill människovänligt som hans var - tog också därför hänsyn i samma riktning mot andra. Han var angelägen att berömma, för att glädja sina vänner; han nändes icke göra dem ledsna och påpekade därför helst felen på omvägar, men på det sättet kunde nog den, som ej var alltför egenkär, få reda på hans mening.

Över huvud taget ville han ogärna såra, men han dolde dock aldrig - vare sig i umgänge eller skrift - sin mening och rubbades ej lätt från sin övertygelse, om han än kunde - där ej han var i strid - uttala den så hänsynsfullt som möjligt, ej heller från sina antipatier. Emellertid undvek han helst personer, för vilkas uppträdande han hyste motvilja - »jag kan sympatisera med en sanningskär hamnbuse, men jag umgås helst med gentlemän» - eller med vilka han råkat i skism eller som skämtat med vad han höll kärt. I senare fallet torde tyvärr härigenom någon gång

- och jag åsyftar här särskilt en bestämd framstående forskare - hävandet av ett missförstånd genom en upplysande förklaring blivit hindrat.

Viktor Rydbergs vänskapskänsla var stark, hans trofasthet orubblig och hans erkänsla även för den minsta honom bevisad väntjänst rörande.*

* Ett par exempel på, huru hans vänlighet tog sig uttryck i småsaker l Då senaste upplagan av Bibelns lära om Kristus kom ut med dess följdskrifter, lämnade han ett exemplar med ett välvilligt leende till sin främste motståndares son, en av hans närmare vänner. Han trodde, att

Betecknande är ock hans tacksamhet mot »de makter som styra vårt liv».

Bordet hade ju icke stått dukat för honom. Med yttersta nöd, under svåra förhållanden hade han tillkämpat sig bröd och bildning. Och ganska länge måste han, landets berömdaste författare, åtaga sig tyngande »dagsverksarbete» - ja, egentligen varade detta livet ut. Men jag har icke sett en rad, i vilken han gör anspråk på att få ha det bättre eller anser sig »förorättad» av ödet eller människorna, så som fallet är hos så många pennans, penselns, mejselns eller stråkens män.

I mörka stunder, t. ex. på 1860-talet, då mjältsjukan som värst sargade hans sinne, kastade han dock skulden för sin världsleda endast på sig själv och bad Gud, »som slösat välgärningar på honom», förlåta hans missnöje. Alla människor, med vilka han kom i närmare beröring, visade honom, tyckte han, »en oförtjänt vänlighet». Hela hans levnad »vore en kedja av honom bevisade välgärningar», »han hade icke skäl att hata någon, men stora skäl att

tacka många». Ett fjärdedels sekel senare tolkar han samma tacksamma stämning mot allt och alla i de få ord, han fogade till sin bild i Lindelis autograf album:

»Förläggarens önskan, att jag skulle skriva något självbiografiskt, kan jag icke uppfylla. Men jag begagnar

särskilt denna upplaga skulle glädja honom. Och då mottagaren såg efter, fann han några omilda och bittra ord mot sin fader utmönstrade.

När Rydbergs stora mytologiska verk var färdigt, skrev han ned till tryckeriet och bad, att han skulle få veta sättarnas namn; till vilka han sände en vänlig hälsning. Tänker månne någon annan författare på dylikt?

tillfället att tacka alla, döda och levande, som skänkt mig sin vänskap. Vid en återblick på sin levnad torde de flesta komma till den slutsatsen, att de emottagit mera gott än de givit. Varifrån då överskottet?»

Hans anspråkslöshet kunde taga sig oskrymtade uttryck även i det enskilda. Då han år 1891 visat mig äran att offentligen tillägna mig - tilllika med Nils Linder - »Vapensmeden», gick han, enligt vad hans hustru berättat mig, i ängslan för vad vi skulle tycka; han hade väl blott icke »komprometterat» oss! Han blev först lugn, då han fick läsa de första recensionerna.

Likaså i hans förhållande till sina förläggare.

En berömd författare har en gång sagt, att man igenkänner den äkta litteratören därpå, att när han möter en annan litteratör, börjar han genast tala ont om förläggare. I det avseendet var Viktor Rydberg ingen äkta litteratör. Kort före hans död föll i ett sällskap av skriftställare talet på våra förlagsförhållanden; och litet var beskärmade sig över, huru svårt det var ställt för de unga författarna. Men då ett klandrande ord föll om förläggarna, blev Rydberg varm och framhöll, att skriftställarna icke fingo vara för obilliga; för sin del prisade han den stund lycklig, då han kommit i förbindelse med sin förläggare; han hade icke skäl att klaga. Det gjorde på oss alla ett egendomligt intryck att iakttaga den naiva blygsamhet, med vilken landets främste skriftställare, av vilken varje blad tacksamt mottogs, vart han ville lämna det, yttrade sig om dessa förhållanden - helst när man jämförde det med

de anspråk på att genast få sina »nya tankar» uppvägda med guld, vilka ej sällan påträffas hos ungdomar, som nättopp fått sina första diktsamlingar färdiga.

Själv hade han i början av sin författareverksamhet med knapp nöd lyckats få sina arbeten tryckta, och det var först på 1870-talet han nådde höga honorar.*

För varje nytt arbete, som han förberedde, hade han en viss ängslan, om det skulle finna förläggare. Han liksom befarade, att åldern kunde göra sig gällande och »folk ej längre vilja ha hans saker». Pockande på grund av egen förtjänst var honom främmande, men ansåg han sin rätt på något sätt kränkt, så kunde han bliva mäkta harmsen.

Per Wieselgren har en gång uttalat, att biografien ju icke endast bör framhålla de ljusa sidorna - det är äreminnets sak - och att satsen »de mortuis nil nisi bene» bör utbytas mot »de mortuis nil nisi vere»: »Den, som gör anspråk på ett minne utom vänkretsen för sig eller andra, får underkasta sig detta odödlighetsvillkor.»

Viktor Rydberg ägde visserligen även svaga sidor, och han var själv väl medveten om dem.

En och annan var blott så till sågandes avigsidan av någon hans förtjänst, exempelvis hans

* »Fribytaren» och »Singoalla» såldes för ett ringa arvode; första upplagan av »Den siste Athenaren» utgavs på hans självförlag, tack vare Hedlunds och Lindskogs mellankomst; det arvode av 600 rdr som erhölls för andra upplagan betecknade han själv såsom »mecenatiskt».

obenägenhet att avslå en anhållan eller ett förslag, oavsett allt det obehag vare sig infriandet av hans ja eller oförmågan att inlösa det sedermera kunde bereda honom (jmfr t. ex. ordensfrågan). Hans inneboende häftighet

var ock på visst sätt vrång-sidan av hans nitälskan och tog sig vida mindre uttryck, när det gällde en personlig förnärmelse, än när han ansåg de ideal kränkta, vilka voro honom dyrbara. För personlig kritik var han icke ömtålig, men väl för gyckel med de åsikter han hyllade och kunde här gå till överdrift.

Själv ansåg han sin största svaghet - isynnerhet under en tidigare period - vara vekhet i viljan, bristande energi att utföra även rätt enkla saker, när lusten icke var villig. Det var vid sådana tillfällen nästan som om en hypnotisk makt hölle honom tillbaka.

Då Hedlund en gång med anledning härav häftigt förklarade för honom, att han icke kunde respektera en man, vilken ej mäktade sätta i verket sina enklaste avsikter, förblev Rydberg ett ögonblick tyst, men svarade sedan: »Sven, min vän, du är för stark att förstå mig.» Och i samma ögonblick föll Hedlunds blick på en skrift som låg å Rydbergs bord: Kants broschyr om människans makt att genom egen kraft varda herre över sjukliga känslor.

Själv skildrar Rydberg denna sin svaghet i ett brev omkring 1880 till en emigrerad vän (H. W. A. Lindéhn):

»Skulle jag förklara det sorgliga faktum, varför jag icke länge sedan besvarat ditt brev, så bleve, fruktar jag,

knappt något svar avgivet. Många och till en del viktiga brev ligga obesvarade på mitt bord. Dag efter dag går, och jag känner mig icke i stånd att gripa till med dem. Fjättrar, snodda av grubblerier över frågor, som kanske aldrig kunna avgöras, ehuru jag tycker mig hava nyckeln till dem, samt av en vis i n e r t i as, som gör det ytterligt påkostande, hart när omöjligt, att förflytta mig ur en tankesfär in i en annan, när plikten fordrar, att jag skall göra det, hava nu under flere veckor hållit mig fången, och känslan, att jag borde avskakat mig dem, gör mig i min vanmakt olycklig. Vare denna antydan nog! Tid efter annan befinner jag mig i ett sådant tillstånd, och så har det varit nu. Under hela tiden har du stått andligen för min syn - fjärran från ditt fädernesland, måhända utan någon hjärtevän,, förfärligt ensam, längtande efter något bevis på sympati - och denna bild har anklagat och ängslat mig oerhört. Nu bryter jag tystnaden främst med en bön, att du må förlåta mig. Under tider, då jag

'långt från grubblets kvalm och slagg lögat mig frisk i livets dagg',

skriver jag gärna till dem jag håller av. Under andra tider är jag stum som en fisk, men känner på samma gång stumheten som ett halster, varpå den arma fisken stekes levande.

Dock nog nu om denna ömkliga sak I Jag borde endast ursäkta mig, men icke klaga inför den, som djupare, mycket djupare än jag fått erfara kvalens glöd. Mig hava dessa endast obetydligt svett skinnet, för att påminna mig om min dödlighet och mina plikter, medan jag ännu lever. Dig hava de trängt i märg och ben. Men att de icke gjort slut på dig - detta bevisar inför mig, att du har framför dig något att fullgöra här i världen.» '

Viktor Rydbergs arbetssätt var högst ojämnt. Han kunde långa tider vara nedgrävd i

forskningar, långa tider åter svärma, till det yttre sysslolös, omkring bland berg och lunder. Men endast den, som såg till ytan, kunde antaga, att han då »intet gjorde». Min tro är, att han ofta då arbetade lika mycket, kanske mera, än när han satt vid sin bok eller sitt skrivbord.

Men själv räknade han icke detta för arbete.

»Jag har varit ur stånd att göra något under snart tre veckors tid,» skriver han i ett brev till Hedlund på nyåret 1895. »Att studera, grubbla och förbereda ett nytt 'arbete' räknar jag nämligen icke för något arbete och känner jag icke som en ansträngning. Men att skriva ett brev, ett enda brev! Det är mig icke möjligt. Sjukdomen yppar sig som slapphet i viljan.»

Vad som mest var honom emot, var dels det bundna, tvungna arbetet - därför kunde de bestämda veckoföreläsningarna och infriandet av de många löftena kännas så besvärligt - dels avbrytandet av ett arbete för att ägna sig åt ett annat. Härom skriver han i ett brev på 1880-talet:

»När mina tankar äro fängslade vid ett arbete, som ovillkorligen inom en viss tid måste vara färdigt, nödgas jag lägga all annan skrivning åsido. När lasset, som jag har att draga, väl kommit i gång, vill jag utan avbrott streta

till målet med detsamma. Det ligger häri en kraftbesparing, som jag söker göra mig tillgodo, ehuru med orätt, ty vi äro alla av naturen bestämda till ett slags spårvagnshästar.»

Hans dikter tillkommo stundom efter långa kval - t. ex. Jubelfestkantaten - stundom flödade de lätt ur hans penna, såsom fallet var med »Tomten», som skrevs på en promenad i Slotts-

skogen, därvid hans hustrus axel fick utgöra skriv-pulpet, eller med den fulländade »Barndomspoesien».

På »Psyche» hade han länge ruvat utan att få en vers ur pennan. Så kom en kväll det beskedet, att den och den dagen måste dikten vara färdig, ty målaren Callmander, som skulle fästa den som devis under sina tavlor, stod på resande fot. Rydberg fick en flaska champagne och cigarrer, och med dem till sällskap skrev han under några tysta nattimmar den härliga dikten samt var sedan överlycklig att åter få kasta sig in i Völuspå.

Rydberg var i umgänget visserligen i hög grad ojämn, men han underskattade själv sina egenskaper som sällskapsmänniska.

Vad han mest av allt fruktade var att bliva medelpunkten i ett sällskap, som var bjudet på att »bese» honom såsom en märkvärdighet eller att avhöra hans yttranden i den eller den frågan. Han hatade att sitta på litterär understol, att vara ett slags levande »Fråga mig om allt», vartill en och annan i all välmening ville göra honom.

Han var icke heller alltid synnerligen hågad för att i sällskapslivet »konversationsvis korsa idéer». Ovan anfördes några ord i detta avseende ur ett brev till hans hustru.

Till Soldan skrev han en gång om den skygghet han hade för åsikters utbytande medels korrespondens, enär det bleve så långa pauser mellan tal och svar.

»Men,» tillade han, »olyckligtvis har jag dock samma skygghet för det omedelbara tankeutbytet öga mot öga: det händer då ofta, alltför ofta, att man icke ger sin tanke det precisa, mot allt missförstånd värjande uttryck, som i filosofiska frågor är så nödvändigt, och det händer också, att det bästa man har att säga icke får tid att komma fram. Den bästa formen för tankeutbyte, som jag känner och den enda jag märkt mig ha gagn av, är tankeutbytet mellan boken och läsaren.»

Till Urban v. Feilitzen skrev han 1883:

»Den svårighet jag har att kläda mina tankar i det levande ordets form, isynnerhet när det gäller de frågor, som intressera mig mest och ligga mig närmast om hjärtat, gör mig till regeln sluten och fåordig just då när jag ser tillfälle öppet för mig att meddela mig till någon, som kunde förstå mig. Vidare fruktar jag vid varje första och andra möte, att vad som då säges skall noggrant vägas med kritikens guldvikter, medan jag i ett samtal har starkaste behov av att få giva luft åt infall och paradoxer, som jag är för kritisk att nedskriva på papperet och delgiva åt offentligheten.»

Och till Verner v. Heidenstam uttalade han fem år senare i ett brev:

»Det skulle vara mig ett nöje att få göra eder personliga bekantskap. Men när vi träffas, skola vi icke uppställa som ett mål för sammanvaron att diskutera frågan om naivitetens roll i litteraturen eller någon annan kinkig fråga. I umgänget med människor är det preten-tionslösa pratet för mig en källa med levande vatten, som jag ogärna utbyter mot diskussionens is. Ett prat, vari ej ingår det ringaste av förtal, utan städse har för ögat, att om talet faller på människor, man skall tala om dem i deras frånvaro som om de vore närvarande, men som i övrigt går från ämne till ämne och icke avser annat än en förströelse för stunden, det ar en sann vederkvickelse, och om vi sammanträffa, är det den som jag är egoistisk nog att eftersträva.»

Det var just under sådana små vederkvickande, obesvärade samtal utan bestämd utgångspunkt som Viktor Rydberg uppenbarade sina allra älskvärdaste sidor. Hans samtal rörde sig då i ordets fullaste mening om allt mellan himmel och jord. Ty de kunde avhandla såväl de allra högsta och lärda ämnen - vilka han dock omtalade

med den största naturlighet, utan all uppstyltning - som vardagsprat.

När H. C. Andersen, den store sagodiktaren, vistades i Göteborg 1871, sammanträffade han med Rydberg.

Andersen har därom i sin otryckta dagbok nedskrivit följande, som synts mig betecknande:

»Den 30 juli. Klokken tre Middag hos Konsul Warburg. Der var indbudt Digteren, Journalisten Rydberg, som i Aftes har anmeldt min Ankomst her i Avisen. Han havde et tildragende, roligt Ydre. Vi talte om Livet hinsides Graven og det var saa menneske-1 i g t förnuftigt.»

En annan dansk författare, Sophus Schan-dorph, skildrar i sina »Oplevelser» Rydbergs uppträdande sålunda:

»Rydberg var meget stilfaerdig og fordringslös i sit Vaesen, talte ikke meget, talte daempet. Faldt Talen paa hvad man kalder laerde Säger udfoldede han uden Bräm en stor kultur- og kirkehistorisk, filosofisk og filologisk Viden, en human og alsidig Opfattelse.»

Men Rydberg kunde lika »mänskligt förnuftigt» berätta eller njuta av »en rolig historia», ty han var en stor vän av skämt och var själv en förträfflig berättare, som med skalken i ögat och

ett förberedande löje kring mungiporna bjöd på den ena kostliga anekdoten efter den andra - helst ur sitt eget skiftande liv.

I det hela taget var Rydberg i ett lag där han trivdes - men också endast där - den allra angenämaste sällskapsmänniska, ehuru han själv hade mycket liten uppskattning av denna sin talang. Hade han funnit sig väl i ett samkväm, så tackade han alla dem som varit med för det nöje d e berett honom - och så hade egentligen han varit själen i det hela.

Det liv, varmed vi så länge sysselsatt oss, söker i innerlighet, djup och mångsidighet sin like inom Sveriges litteratur.

Mångsidigheten är väl det drag, vilket först faller i ögonen. Den lände kanske Viktor Rydberg, liksom Olof Rudbeck och Erik Gustaf Geijer, ej blott till gagn. Ty det hände icke sällan, att intressen åt nya håll ryckte honom bort från det, varmed han närmast sysslade, och att det ena arbetet avlöste det andra, innan detta bragts till slut.

Det är så deras öde, de där vilja omfatta allt och ej kunna nöja sig att odla en liten snävt avmätt yrkesteg. Rydberg har en gång med kärlek tecknat profilen av Leonardo da Vinci. Som ofta händer i dylika fall, har han fäst sig vid de drag, med vilka han själv fann sig befryndad.

Man hade klagat över att detta stora renässanssnille splittrade sina krafter åt så många håll.

Men Rydberg anför Burkhardts ord, att man ej kan säga, att Leonardo splittrade sig genom sin mångsidighet, enär denna var hans natur, och just genom mångsidigheten i kraftutövningen blev hans hjärna i stånd att åstadkomma storverk; hade hans snille begränsat sig, skulle det nedtryckt sig självt till en medelmåtta.

Och Rydberg tillägger, att Leonardos mångsidiga intressen utstrålade som radier från en gemensam medelpunkt, nämligen hans med vetgirighet och skarpsinne förenade skönhetssinne.

»Han såg som en konstnär. Men han ville ock förstå vad han såg. - - - Saknade människosläktet vittomfattande snillen, skulle dess tänkande och görande varda till idel styckverk, till mosaikbitar, förströdda utan hopp om en hand, som mäktade sammansätta dem till en helhet. Det är skäl att påminnas och åter påminnas därom i denna arbetsfördelningens tid. Och även därom, att vad man kallar fantasien, den av själstorrheten och den praktiska snusförnuftigheten medlidsamt betraktade fantasien, är de stora upptäckternas springkälla. Hos Leonardo voro skaldens inbillningskraft och vetenskapsmannens skarpsinne förenade.»

Icke annat än jag kan se, läser man i dessa rader från Viktor Rydbergs hand något av ett självförsvar. Även honom hade man förebrått mång-splittring och att han i sin forskning ej tillräckligt tyglat fantasiens fålar. Genom teckningen av Leonardos stormannabild, en teckning som äger stark personlig underström, har Rydberg talat sin

egen sak.

Det har sagts, att han var kammarlärd. Han var det förvisso icke i den vanliga meningen. Intet

mänskligt var honom främmande, framför allt icke människorna. Men huru omfattande hans livsintressen än voro, så älskade han dock mest att dväljas i fantasiens rymder.

I varma ordalag har han ju talat fantasiens sak, både då det gällt ungdomens uppfostran och mannens vetenskapliga eller konstnärliga arbete. Och hans härskande förmåga var, såsom han själv mer än väl insåg, inbillningskraften.*

Det finnes för övrigt ett uttalande av Leonardo själv, vilket låter sig lämpa på Rydberg. I ett brev, som den store konstnären skrev till sin herre Lodo-vico Sforza av Milano, och där Leonardo uppräknar alla sina meriter som ingenjör, fortifikationsbyggare, fysiker, arkitekt, lutspelare, skulptör m. m., tillfogar han till slut: dessutom är jag målare.

Jag tänker mig något liknande med Viktor Rydberg. Om han på 1870-talet skulle uppräknat sina meriter, hade han kunnat säga, att han var politisk publicist, översättare, romanförfattare, teolog, språkreformator, kronolog och runolog, konstpsykolog, filosof, och så kanske han tillagt: dessutom är jag skald.

Och som Leonardo da Vinci var målare mer än allt det andra, så var Viktor Rydberg skald mer än allt annat och en mästare som få över skaldekonstens uttrycksmedel. I poesiens värld fann han ock den idealitet, den själ, vilken han sökte livet igenom. Ty hans diktning - som hans forskning - var ägnad ädla och höga tankar, även när

* Märk självkaraktäristiken i Faustteckningen.

dikten tog den enklaste form. Man hade en känsla, när man vandrade vid hans sida i poesiens rymder, som följde man en alpförare, den där ledde en upp till de högsta bergspetsarna, där luften var klarast och friskast och blicken över nejden vidast och djupast. Men man svindlade icke, ty föraren gick säkert, och aldrig ledde han bergbestigaren in i dunkla snår eller otillgängliga klyftor. Det var en förare, till vilken man väl kunde trygga sig.

Viktor Rydbergs skaplynne var vidare präglat av ett djupt patos. Med lidelse omfattade han den sak, som för tillfället sysselsatte hans sinne, och han mäktade då knappt tänka på annat. Med lidelse, ja väl, och därför blev honom saken ofta ett lidande. Ty han led faktiskt, när han såg oemotsvarigheten mellan ideal och verklighet, vare sig det gällde tankens, viljans eller skönhetens värld.

Viktor Rydberg var som tänkare en svuren idealist. Han följde med intresse de nyaste rörelserna i tankens värld, sökte lära av dem även om de voro hans egna motsatta, sökte hopsmälta det nya han fann gott med sin egen världsåskådning, men kunde icke anlägga de nyaste filosofiska moderna, såsom han anlade det nyaste snittet på dräkten.

Med någon försmädlighet har det talats om att han alltid kallades »den ädle tänkaren», liksom om någon spekulation kunde vara mera »ädel» än den andra. Det torde dock hända i allt fall, att så är förhållandet. Den som vunnit den övertygelsen, att människan äger vissa oförytterliga

andliga arvedelar, att i hennes bröst finnes inlagd en trängtan till ett idealt ovan jorden, vilket det är en välgärning emot släktet att hägna och stärka och en olycksbragd att stäcka eller vingklippa, han kan icke uppfatta ordet »ädel tänkare» som en motsägelse, ty därest icke det filosofiska tänkandet mäktar skänka den näring, människornas ande eftertrår, så är det värdelöst och tomt, och varje än så härlig filosofisk byggnad blir ett is-palats, där hjärtat fryser.

Genom att mer än någon annan svensk i sin tid hava i skaldskap såväl som i tankeklar och formskön prosa omsatt en filosofisk världsåskådning av djup etisk och, som jag vågar tro, även religiös innebörd, har han verkat såsom en uppfostrare för sitt folk.

Viktor Rydberg utvecklade sig under hela sitt liv i vetande, i etiskt djup, i harmoni. Han mognade långsamt, och

minst av allt var han en stillaståendets man. Men grundåskådningen, den bestämmande individualiteten, var alltjämt densamma, och sina ungdomsideal, sådana han utbildat dem under 1840- och 1850-talen, blev han trogen, även om han såg samtid och framtid med mer eller mindre optimistiska blickar. I hans liv förekomma inga omkastningar, ingen apostasi, ehuru visserligen man kan spåra skiftande stämningar och olika front, allt eftersom faran för de ideala makter han hyllade hotade från den ena eller andra sidan. Idealist i sin filosofi; i religiöst avseende fritänkare, men troende på en skapar-

tanke, en »världslogik», som syntes honom »vördnadsbjudande nog att få bära det stora, ofta så förfärligt missbrukade namnet Gud», och på odödligheten och alltings återställelse; i politiskt avseende liberal och demokrat, men hatare av den kalla manchesterekonomiens grundsatser så väl som av den socialdemokratiska tvångsstaten, seende även på detta område idealet i människosläktets samhörighet, som, säger han, aldrig skönare förkunnats än av Kristus och hans store apostel Paulus, ehuru den vilar som en skrinlagd skatt i Nya testamentet utan att hava gjorts levande i medvetandet; i alla avseenden en frihetens älskare, utom då det gällde friheten att utnyttja medmänniskor till det yttersta eller den lustans frihet, som intagit platsen efter dygdens stränga stoiska frihet; en älskare av det sköna i alla former, utom då det tog legotjänst hos det låga, ty han glömde aldrig skönhetens samband med sanningens och godhetens ideala makter - sådan var Viktor Rydberg som yngling, sådan som mogen man, och så stod han, blott mycket djupare, rikare och mera harmonisk, vid ålderdomens gräns.

Högst har han otvivelaktigt nått såsom skald. Hans poetiska skaplynne låg mera för att draga de stora, breda linjerna eller tolka de djupa, stora känslorna, än för att skildra de intimare skiftningarna i karaktärerna eller de yttre skepnaderna. Här är hans begränsning.

I hans skaldelynne möta vi ett romantiskt drömmardrag och ett helleniskt tänkardrag. Då man velat finna hans framställningsform skön och ren som marmorn, men också kall som denna, så beror detta i någon mån på att han tillhör de författare, som icke tvinga sig på läsaren, utan som med boren förnämhet vilja låta denne själv finna väg till den inneboende värmen. Och den som söker skall finna. Här gälla hans egna ord i uppsatsen om Klaudius, att »talet om antikens kyla tål att pruta på».

Rydbergs sympatier för antiken framträdde redan i hans första ungdomsdikter och följde honom till det sista. Oscar Levertin, som gjort många fina iakttagelser om Rydbergs skaldelynne, har emellertid anmärkt, att den antik, som hos honom framträder, snarast har tycke av Thorvaldsens.

Månne likväl detta? Det är sant, att den antik, för vilken Viktor Rydberg svärmade, icke närmast bär prägeln av den antika blomstringstidens hedniska livsglädje, därtill är den för reflekterad, för trånande.

Men den bär ännu mindre drag från neo-antikens män vid förra sekelskiftet. Därtill är den alltför djupsinnig, alltför vemodsmättad. Och var finnes väl det mystiska draget hos en neoantikens man som Thorvaldsen, vilken ej ens mäktade skänka ett mystiskt drag åt Kristus eller apostlarna?

Urbilden för Rydbergs konst - om jämförelsen skall hämtas från plastiken - finner jag

snarast i senantikens skulptur, och skall något huvud sättas såsom sinnebild på hans tankevärld och diktvärld, så är det förvisso A n t i n o u s, ynglingen från Hadrianus' och nyplatonismens tid, vilken redan blickade tillbaka på antikens storhetstid som på ett härligt förflutet, i vars anletsdrag Rydberg fann en grubblande mystik och tillika Hellas7 vana men trånsjuka och under en skenbar livsförnyelse bortdöende värld.

Ty hans Antinousideal är - såsom han själv tolkat skepnaden i Ildefonsogruppen - tillika en Narcissus. Han stirrar icke endast ängsligt och utan återvändo i världsströmmen för att spörja: vadan och varthän, för att utspeja den gåta, som varje släkte efterforskar och finner olöst, han är icke blott grubblaren, som spörjer, om den marmor-kalla Anankes orsaksväg eller skapartankens och skaparkärlekens stig är den rätta. Han är ock en Narcissus, som brinner av trånad till det ideala, och som icke anser sig hava nått detta ideal förrän trånaden förtärt allt jordiskt i

hans väsen och han själv ingått i evigheten.

Denna evighet tillhör nu Viktor Rydberg. Den tillhör ock det yppersta han tänkt, velat och diktat. Ty själv har han sjungit:

Vad rätt du tänkt, vad du i kärlek vill, vad skönt du drömt kan ej av tiden

härjas; det är en skörd, som undan honom

bärgas, ty den hör evighetens rike till.